

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

SOUČASNÉ CHÁPÁNÍ POSVÁTNA A RITUÁLŮ

Current understanding of the sacredness and rituals

Bc. Petra Ehlenová

Vedoucí práce:	Mgr. Markéta Dvořáková
Studijní program:	Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy dějepis — základy společenských věd

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Současné chápání posvátna a rituálů vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 10. dubna 2015

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Markétě Dvořákové za odborné vedení diplomové práce, včetně mnoha podnětných informací a doporučení týkajících se zvolené problematiky. Dále bych ráda poděkovala své rodině, bez jejíž podpory by tato práce nevznikla.

ABSTRAKT

Práce se zaměřuje především na chápání pojmu posvátna a význam rituálů v současné rodině. Ukazuje, jak je posvátno chápáno žáky na druhém stupni ZŠ v porovnání se studenty SŠ a jakou roli má v jejich současném i budoucím životě. Autorka zpracovává teoretickou část na základě odborné literatury i část praktickou vycházející z dotazníků rozdaných studentům základních i středních škol. Cílem práce je zpracovat téma posvátno z různých hledisek a porovnat jednotlivé přístupy a názory žáků k tomuto tématu. Výsledkem práce je podrobný přehled témat školních osnov v uvedených ročnících, v rámci kterých lze o posvátnu vyučovat. Autorka bude respektovat zásady odborné práce a pravidelně konzultovat s vedoucím práce.

KLÍČOVÁ SLOVA

Posvátno, náboženství, rituály, rodina, domov, svátky.

ABSTRACT

The work focuses on understanding the concept of the sacredness and the importance of rituals in contemporary family. It shows how the sacredness is understood by pupils at primary school compared to high school students and what the role of sacredness in their current and future lives is. The author handles the theoretical part on the basis of literature and a practical part is based on questionnaires distributed to students of primary and secondary schools. The aim is to handle the sacred topic from different perspectives and compare different approaches and opinions of students at this topic. The result is a detailed overview of the topics in the curriculum within it is possible to teach the sacred topics in those classes. The author will respect the principles of professional work and regularly consult with the supervisor.

KEYWORDS

Sacredness, religion, rituals, family, home, holidays.

Obsah

Úvod	7
1 Teoretická část.....	10
1.1 Vymezení „posvátného“	10
1.1.1 Všední a sváteční	10
1.1.2 Typy svátků	16
1.1.3 Posvátno jako mysterium tremendum	18
1.1.4 Jak se pozná „posvátné“	23
1.2 Rodina a její posvátný význam pro společnost.....	25
1.3 Problémy současné rodiny a jejich propojení s posvátnem	29
1.4 Posvátná místa	33
1.4.1 Domov jako posvátné místo rodiny.....	34
1.5 Rituály a posvátno v rodině	39
1.5.1 Sociologická definice rituálu	40
1.5.2 Antropologická definice rituálu.....	42
1.5.3 Rutina vs. rituál	43
1.5.4 Význam rituálů	45
1.5.5 Typy rituálů	46
1.5.6 Utváření rituálů v rodině.....	47
1.5.7 Ritualizované události	48
1.5.8 Úpadek rituálů	55
2 Praktická část.....	56
2.1 Metodologie	56
2.1.1 Výzkumné téma.....	56
2.1.2 Výzkumný vzorek	57
2.1.3 Vstup do terénu.....	60
2.1.4 Časové rozvržení	61
2.1.5 Metody a techniky sběru dat.....	63
2.1.6 Analýza dat a jejich interpretace	65
2.2 Posvátno ve výuce.....	99
2.2.1 Zakotvení posvátna v Rámcovém vzdělávacím programu.....	99
2.2.2 Zakotvení posvátna ve školních vzdělávacích programech	109
2.2.3 Odkazy posvátna v učebnicích	119

Závěr	130
Seznam použitých informačních zdrojů	133
Seznam příloh	139

Úvod

Jaromír Loužil zahájil svůj vstup na sympoziu *Sacrum et profanum* pořádaném v březnu 1993 v Praze otázkou: „Je nám dnes ještě něco svaté?“ Odpověď je velice problematická a nelze ji jednoznačně určit. Můžeme říci, že každému jednotlivci je zřejmě vnitřně něco svatého, má v sobě něco, co uctívá a čeho si váží, nějaký vyšší princip. Otázkou ale zůstává, o jaké hodnoty se jedná. Jsou tyto svátosti vůbec dobrého rázu, a pokud ano, jak je možné, že je na světě tolik zlých činů?

Jaroslava Pešková říká: „*Odpověď je možná pouze za předpokladu, že dokážeme dříve zodpovědět otázku, co nás jako lidi vždy znovu žene vztahovat se k tomu, co nás překračuje, s úctou.*“ (Pešková, 2010, 77) Zdá se, že tato okolnost vyplývá ze samé podstaty lidské existence. Člověk je bytost, která ví, že je přesahována. Je přitom naplněna touhou nahlédnout za meze své časnosti, protože je svobodná a tedy k ní náleží otevřenost vůči světu a překračování vlastní konečnosti je bytostnou podmínkou jejího lidství. Člověk touží po spojení s tím, co už není on ve své konečnosti, neboť jeho důstojnost spočívá právě v jeho potenci vztáhnout se k horizontu, což mu umožňuje rozumět sobě i světu, který je vždy přítomen s námi. Posvátné pak, podle Jaroslavy Peškové, reprezentuje ve filozofickém i náboženském smyslu bez ohledu na směry a konfese dotek konečné lidské bytosti s bytným založením. V mystickém vytržení, v modlitbě nebo v myšlení bytí se člověk snaží nalézt své místo.¹

Je tímto místem domov? Nebo je to tam, kde se nachází rodina? Můžeme domov a rodinu ztotožnit? Máme-li znovu najít smysl pro posvátné, musíme se vrátit ke kořenům lidského bytí na světě. „Zapomenutost bytí“ je katastrofou tam, kde smysl pro odkrytí bytného založení je podmínkou profánního lidského přežití, přežití mimo chrám, v provozu obyčejného lidského života.²

Protože posvátno je velice široký pojem, zaměřím se ve své práci konkrétně na současné pojetí posvátna a rituálů dodržovaných v rodinách. Existuje mnoho možností a hledisek, jak tuto problematiku uchopit, od koncepce filosofické, náboženské, přes antropologickou, psychologickou až po sociologickou. Já se

¹ Pešková Jaroslava, *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, Praha, 2010, str. 77.

² Tamtéž, str. 77.

ve své práci zaměřím především na hledisko antropologické, zmíním však okrajově i hlediska filosofická a sociologická a jejich odlišná stanoviska na problém rodiny jako takové a posvátna v ní. Rodina samozřejmě souvisí s problémem domova, protože domov představuje místo, ke kterému má každá rodina svůj vztah, většinou pro ni představuje něco posvátného, nicméně i přestože domov není ústředním tématem mé práce, považuji za důležité věnovat mu jednu kapitolu.

Práce je rozdělena do dvou částí. V první, teoretické, části se nejdříve pokusím vystihnout a vysvětlit, co je „posvátné“ a podle jakých znaků ho můžeme určit. Vzápětí uvedu představení rodiny jako takové a její význam ve společnosti a vztahy s posvátnem. Dále se budu filozoficky zabírat tématem posvátna v rodině, jejími problémy v současném světě ovlivňované posvátnem či jejich vlivem na posvátno, a vztahem rodiny a domova jako jejího „posvátného“ místa. V poslední kapitole si představíme rituály, jejich vznik, druhy, úpadek a konkrétně se zaměříme na praktické ritualizované a dodnes užívané události v běžném životě. Právě na rituálech si hlavně ukážeme jednu z možností udržování posvátného v rodinách.

Druhá, praktická část je zaměřena na konkrétní pojetí a chápání posvátna dětí. Bude srovnávat jejich pohledy, zkušenosti a přístupy k této problematice. Jedná se o děti v rozmezí 10 až 19 let, v mezních ročnících druhého stupně základních a střední škol, konkrétně v šestém, devátém ročníku ZŠ a prvním a čtvrtém ročníku SŠ. Srovnávat budu také děti z různých typů škol a to nejen ze škol všeobecných, či středních odborných, nýbrž i ze škol církevních i státních. V praktické části bude také popsáno zakotvení posvátna ve výuce, konkrétně v Rámcovém vzdělávacím programu, školních vzdělávacích programech a učebnicích. Výsledkem bude doporučení pro učitele, v rámci jakých témat výuky společenských věd na druhém stupni ZŠ a středních školách lze o posvátnu učit.

Napříč různými pojetími posvátna bych ráda našla odpovědi na otázky: *Jak na posvátno pohlíží antropologové, filosofové či teologové? Jaké rituály přetrvávají v rodinách dodnes?* a hlavně: *Jak posvátno chápou děti a jakou hraje roli v jejich životech? Je nám dnes ještě něco vůbec svaté? Co je pro rodinu posvátné?*

Předložená práce je zpracována na základě četby pramenů a sekundární literatury. V práci jsou použity metody analýzy, interpretace a komparace myšlenek týkajících se fenoménu posvátna. Smyslem práce není pouze hledání odpovědí

na uvedené otázky, tento text má však vést také k hlubšímu zamyšlení a v nejlepším případě i ke zrození nových otázek u samotného čtenáře. Bude použita i metoda výzkumu formou dotazníků v jednotlivých ročnících. V empirické části nejprve stanovím a představím výzkumné téma, výzkumný vzorek, popíšu vstup do terénu, časovou náročnost výzkumu. Následovat bude analýza jednotlivých dat z otázek a jejich interpretace. Součástí práce budou také obsáhlé přílohy zpracovávající výzkum do tabulek a grafů.

Cílem mé práce je zmapovat myšlení dětí v této problematice a jejich chápání posvátna jako takového. Práce má ukázat důležitost fungování rodiny v dnešním světě prostřednictvím něčeho posvátného, co v ní přetrvává. Ono posvátné v rodině je něco nevysvětlitelného, je to jakýsi pozitivní duch rodiny, který je uchovám především díky zavedeným rituálům. Následně také přinese metody a tipy učitelům sociálních věd, jak o fenoménu posvátna vyučovat.

1 Teoretická část

1.1 Vymezení „posvátného“

„Posvátné“³ již původem svého slova odkazuje k náboženství, k jisté formě víry, která tu byla od nepaměti, nejprve ve formě mýtů, později ve formách konkrétních náboženství lišících se svým původem, oblastmi, formami vyznání, majících však jedno společné: víru v něco vyššího. Abychom mohli rozumět slovům posvátné, svaté, sváteční, profánní a všední, musíme začít právě u náboženství. Jádrem náboženství je jakýsi základní, předem daný pocit posvátné úcty a hrůzy před nevýslovným a nedotknutelným. Právě kořeny náboženského života a tedy i posvátna musíme hledat ve společné zkušenosti lidských skupin, kde se „jinakost“ projevuje nejspíš jako „posvátné“ vůči „profánnímu“, přesněji jako rozdíl mezi svátečním a všedním.⁴

1.1.1 Všední a sváteční

„Zbožnost má zřejmě kořeny ve svátku“ (Assmann, 1998, 60.) řekl Jan Assmann, který zkoumal zbožnost a náboženství již od nejstarších kultur, především se zaměřoval na kulturu egyptskou. Svátky byly podle něj v Egyptě jedinou formou, která umožňovala širším lidovým vrstvám účast na náboženském životě. Pro jednotlivce tak byly svátky příležitostí, kdy směl „hledět na boha“. Egyptský svátek podle Assmanna spočíval na myšlence, že oddělení nebe a země může být v jistých mezích zrušeno a že tehdy jsou bohové opět na zemi tělesně přítomnými. Egyptský svátek tak zpodobňuje dávnověk, kdy bohové chodili po zemi a sluneční bůh panoval společně nad lidmi i nad bohy. Zde můžeme oponovat, že sváteční procesí bohů je mnohem starší než Nová říše, a proto ani svátkem institucionalizovaná forma zbožnosti, již jde o „bezprostřední boží blízkost“, nemůže dobře představovat něco nového. Jan Assmann však namítá, že nové je spíše rozšíření této formy od situace svátku k základnímu modelu způsobu života v odpovědnosti člověka před bohem. Mohli bychom tedy shrnout, že idea osobní

³ pozn.: Uvozovkami označuji slovo posvátné ve smyslu podstatného jména.

⁴ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998, str. 20.

poslušnosti a bezpodmínečné věrnosti ve vztahu k božstvu, a současně i první formy jakéhosi posvátného vztahu, mají původ v egyptské instituci svátku.⁵

K samé podstatě života patří změna, střídání: dne a noci, léta a zimy, vdechu a výdechu. Život se udržuje a stabilizuje tím, že střídá různé fáze, polohy. Kulturním výrazem této základní potřeby je rozlišení všedního a svátečního. Ve všedním jde o prostou reprodukci, uhájení života. Všední činnosti jsou účelné a hodnotí se svými výsledky: čím víc a čím rychleji, tím líp. Shánění živobytí by sice dokázalo člověka zaměstnat od rána do noci, ale všechny lidské kultury, co jich na světě je a bylo, vždycky dbaly na to, aby se všední starost o chleba čas od času přerušila – nebo možná ozdobila – tím druhým, svátečním, kde se dostává ke slovu, co všednost nechává ležet ladem. Staré kultury zřejmě dobře věděly, co pro nás objevil až Saussure, že totiž nositelem významu je právě a jedinečně rozdíl. Jako může znak, hláska nebo foném nést význam právě a jen tím, že se liší od jiných, dodává i rozlišení všedního a svátečního obojímu jeho význam.⁶

Abychom se mohli dostat k pravé podstatě posvátného, musíme se si nejprve vysvětlit rozdíly mezi termíny všední a sváteční. Všední znamená to, co se dělá každý den znovu a více méně stejně. Každý den se člověk musí starat o své potřeby, obstarávat své živobytí, své zájmy a zápasit s nouzí, která na něj vždycky doléhá. Pracovat, aby měl co jíst, nebo chodit do práce, aby si na to vydělal. Protože to dělá každý den, zvykl si na to a naučil se to dělat s jistou rutinou. Tomu odpovídá i jeho obvyklé, všední okolí, kde každá věc má svůj účel a k něčemu slouží. Všechno je na svém místě a po ruce: kartáček na zuby v koupelně, hrnek v kuchyni, vysavač v koutě za skříní, podobně jako autobus na zastávce a denní nákup v samoobsluze. Každý den je to podobné a člověk ani netouží po tom, aby to bylo jinak. V práci si prostě odbude své a těší se domů, kde ho možná čeká něco jiného. Všední činnosti tak charakterizuje jejich účelovost: děláme je kvůli něčemu jinému. Jde o jejich výsledek, nikoliv samo konání. Naopak u činnostech svátečních, jako je hra a zejména život jako takový, kterým se člověk věnuje kvůli nim samým, šetřit časem nedává smysl.⁷

⁵ Assmann, Jan. *Egypt ve světle teorie kultury*. Praha, 1998, str. 60-61.

⁶ Sokol, Jan. *Všední a sváteční*. Vesmír. Prosinec 2001, ročník 80, č. 12, str. 708.

⁷ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 36.

Proto lidé žijí denně rutinním životem, ráno vstát, nasnídat se, jít do práce, přijít odpoledne domů, udělat s dětmi úkoly, uvařit večeři, uložit děti do postele,... je zázrak, pokud se jim vůbec podaří mít pár minut času sami pro sebe. Jaký smysl pro ně tento život má? Zde se posvátné modifikuje takzvaně do něčeho svátečního, do činností, které nejsou pro lidi úplně běžné, stačí, jsou-li pouze trochu výjimečné. Většina lidí se během svého života stále na něco těší. Intenzita či míra těšení se liší v jednotlivých případech, ale nastane-li to pak, je to pro dané jedince téměř sváteční chvíle, chvíle kdy vyvstanou ze své rutiny a poddají se něčemu pro ně neobyčejnému. Klasickým příkladem jsou dovolené, lidé celý rok chodí do práce, aby si vydělali peníze na několik dní volna v roce, které pak tráví podle svých představ a většinou i finančních možností. Toto období je pro ně svátkem, na který se těší, a když skončí, mohou začít znovu, než nastane další taková příležitost. Lidé, kteří svoji rutinou a poctivou prací dosáhnou takovýchto chvil, si jich také potom váží. Představují pro ně něco výjimečného, něco nadosobního, k čemu se vztahují a díky čemuž přežívají celé věky. Tento smysl, s ustupující důležitostí náboženství, však začal utvářet západní moderní společnosti.

Denní rutina zkrátka k lidskému životu patří a vždy patřila. Mění se akorát chápání posvátna. Čím dokonaleji se člověk svou obvyklou rutinu naučí, tím víc na něj také dopadají její nežádoucí důsledky. Na prvním místě rozumíme nudu a otupělost: i to, co člověka zpočátku těšilo, se za pár let zaběhne a obnosí a čím méně to vyžaduje pozornosti a úsilí, tím méně to také přináší uspokojení. Navyklé zacházení s věcmi, které zkušenému kladou stále menší odpor, člověka ale mění ještě jinak: věci které mu slouží, postupem času ztrácejí svou svébytnost a stávají se jen pouhými prostředky. Rutinní zacházení s věcmi se velice snadno přenesse i na blízké lidi, v zaměstnání a dokonce i doma.⁸ Vždyť už i Immanuel Kant ve svém kategorickém imperativu říká: „*Jednej tak, abys používal lidství, jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“⁹ Neboli nejen, že s druhými nesmíme manipulovat ke svému prospěchu, ale musíme si jich vážit pro ně samé. Časem a danou rutinou lidé právě na toto zapomínají a ono posvátné nehledají společně, jako rodina, nýbrž každý zvlášť. Takže místo stmelování, je to rozděluje.

⁸ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 37.

⁹ Kant, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha, 1990, str. 91.

Jak se z této rutiny vyvázat? Občas je nutné zkrátka vyskočit z rutinního života. K tomu člověk však potřebuje i jistou dávku odvahy: rutinní život dobře zná, je to nejsnazší a nejpohodlnější styl života, avšak přemýšlet, usilovat a zkoušet něco nového si člověk již přirozeně odvykl, a tak se začne té změny bát. Když však ten strach překoná a z rutiny vybočí, třeba jen na den nebo dva, pozná, že jsou i jiné cesty. V tom spočívá základní antropologická moudrost svátečního: bude vše na chvíli jinak.

Už Demokritos řekl: „*Život bez svátků je jako dlouhá cesta bez hospod.*“ (Sokol, 2004, 37) Pro lidi, kteří každý den pracovali na poli nebo v lese, znamenal svátek přijít mezi lidi a trávit sváteční čas s nimi. Pro moderního městského člověka, který tráví každý den mezi spoustou více méně cizích lidí, v zaměstnání, ve veřejné dopravě nebo v obchodech, znamená svátek naopak být doma, pokud možno bez cizích lidí. Pro lidi, kteří byli zvyklí hladovět, znamenal svátek se dobře najíst. Pro ty, kteří měli jídla dost, mohl znamenat, že si ho jednou odepřou a postí se.¹⁰

Dokud lidé žili jen z toho, co našli a chytili, byl každý den dost dramatický a rutina je tolik netrápila. Každý večer a každé ráno měli pocit, že zase jednou unikli smrti a „zvítězili“. Zato když začali pracovat na poli a ukázalo se, že čím víc pracují, tím víc také sklídí, začala hrozit katastrofa: že se upracují. Proto staří Izraelci zavedli důležitou novinku: týdenní a povinný svátek, židovský šábes, pozdější křesťanskou neděli. Její český název přesně vyjadřuje, v čem spočívá: po šesti dnech díla se jednou pracovat nebude, přesně jako Hospodin, když tvořil svět. Sedmý den se pracovat nebude, nesmí se ani rozdělávat oheň, smí se jen číst Bible, rozjímat a nanejvýš jít na malou procházku. Židé i křesťané na tom velmi trvali, až se tento báječný vynález všude prosadil. Když ho pak chtěli někteří revolucionáři zrušit, museli kapitulovat před tichým, však zarputilým odporem lidu.¹¹

Když pak racionální utopisté chtěli formulovat program lidského pokroku, prostě přiblížili tuto zkušenost: „svátek“ není nic jiného než odpočinek, vysvobození z otročiny práce, volný čas – a čím víc ho bude, tím lépe a radostněji se bude člověku žít. A pustili se do toho: kratší pracovní doba, delší víkendy, dovolené,

¹⁰ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004. str. 37 – 38.

¹¹ Sokol, Jan. *Zapomněli jsme slavit?* [online] Aktualizace 9. 3. 2014 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2014/03/zapomneli-jsme-slavit/>>

prázdniny, důchod. Avšak přehlédli takovou maličkost, že odpočinek těší jen po námaze a že vypřáhnout může jen ten, kdo předtím opravdu táhl. Podle francouzských sociologů podíl času, který člověk za celý život stráví prací, během posledních sto padesáti let klesl na pětinu. Ne volno, ale práce začíná být vzácná a hledaná. Miliony nezaměstnaných sice dnes netrpí hlady, ale své nedobrovolné „volno“ by rádi vyměnili za kus práce. Teprve teď začíná být zřejmá i druhá stránka saussurovského rozdílu: jak mizí práce, bledne i význam volna. Na volném čase už není nic svátečního a často se stává dokonce břemenem, předmětem starostí: co s ním? Sen každého školáka, „dva roky prázdnin“, se ukazuje být iluzí, a zábavní průmysl, nejnápadnější z nových odvětví, žije právě z toho, že nám pomáhá snášet tíživé volno. Právě střídání všedního a svátečního dává lidskému životu obsah a význam.¹²

Základní, logické, avšak jen velmi hrubé je vymezení svátečního jako protikladu všedního. Sváteční znamená daleko více. Na rozdíl od všedního života, který se odehrává v rodině a věnuje jejím starostem, je sváteční život ve všech starých společnostech především společný a „veřejný“, a to ve velmi silném smyslu. Účastnit se společných slavností je v těchto případech striktní povinnost, přinejmenším všech dospělých mužů. Pokud všichni žili ve společném tábořišti, bylo to samozřejmé. Více organizovaná a rozsáhlejší společenství vyžadovala, aby se obyvatelé mnoha vesnic, celého kmenového společenství, sešli na jednom místě. Zbožní Izraelci putovali do Jeruzaléma a muslimové alespoň jednou za život do Mekky, což znamenalo třeba i několik dnů nebo týdnů cesty.¹³

Potřeba činit ze soukromých věcí, věci veřejné a sváteční postupem času nabývala na síle. Jako příklad můžeme uvést například francouzský dvůr Ludvíka XIV, který zavedl ranní ceremonie, kdy vyvolení jedinci (především šlechta) byli svědky a součástí jeho ranních procedur. Můžeme se jen dohadovat, zda ho k tomu vedla jeho exhibice nebo právě potřeba lidem ukázat, že on je zosobněním něčeho posvátného, které lidi „sdružuje“. Tento původní význam se však postupem času více a více vytrácel a veřejné oslavy nynějších společností jsou spíše výjimkami.

Nicméně právě minulost nám ukazuje důležitost společného slavení, které bylo pro všechny členy nejen zvenčí povinné, ale také jim samým na něm velmi

¹² Sokol, Jan. *Všední a sváteční*. Vesmír. Prosinec 2001, ročník 80, č. 12, str. 708.

¹³ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 38.

záleželo. Především proto, že se tu společenství v konkrétní podobě znovu potvrdilo a oživilo, ale také proto, že si připomnělo svou prosperitu, sílu, dodalo všem odvahu a zároveň ukázalo, že se nemusí ničeho bát. Připomnělo si i ty, kdo k němu patřili, i když zrovna nebyli přítomni: zemřelé předky, bez nichž by dané společenství nebylo, i ty, kdo se ještě nenarodili – svou budoucnost.¹⁴ A právě z těchto důvodů je nutné si společné svátky ve své původní podobě jistým způsobem udržovat i nyní.

Vlastní obsah svátečních slavností se v různých kulturách pochopitelně různí, vždycky však obsahuje něco společného: sváteční obřad či rituál, tanec, zpěv, společné jídlo a pití, často i oběti. V mnoha kulturách nakonec vede k extatickému vyvrcholení, k nějakému transu či vytržení, na němž se někde podílejí i drogy. Zde si právě musíme uvědomit základní rozdíly mezi rutinou a rituálem: účast na rituálu ve svém původním smyslu znamená přijetí a přihlášení se k obsahu rituálu jako k něčemu závaznému, a to každým z účastníků jednotlivě. Teprve tento veřejný akt, nikoliv jen „neviditelný a mnohoznačný soukromý pocit“, je něco, nač se společenství může spolehnout.¹⁵ Naproti tomu rutinu chápeme jako každodenní činnost, se kterou se většinou nijak neztotožňujeme, avšak plníme ji, abychom dosáhli našich cílů. Rozdílům mezi rutinou a rituálem se budu podrobněji věnovat v kapitole 2.5.3 *Rutina vs. rituál*.

Svátek se tak vůči všednosti nevymezuje jen odlišností chování a vnějších podmínek, ale vykračuje z obyčejného světa každodenního obstarávání někam jinam, přesahuje jej, čili transcenduje. Jednak v prostoru tím, že přivádí před oči širší okolí všedního života, kmenový svaz jako celek, případně jeho společné posvátné místo, jednak připomínkou jeho dávné a nečasové minulosti i budoucnosti, zemřelých předků i ještě nenarozených potomků. V tomto pohledu se pak společenství ukazuje jako trvalé a nesmrtelné: jednotliví lidé se rodí a umírají, ale společenství trvá právě tím, že se k nim stále hlásí a udržuje je tak jaksi naživu.¹⁶

Na rozdíl od mnoha jiných věcí, které nás asi s jinými živočichy spojují, je rozlišení všedního a svátečního záležitost ryze kulturní – a tedy také patřičně rozmanitá. Kulturu chápeme jako výtvar lidské činnosti, opak přírodního. Každá kultura chápe tedy posvátné podle svých zvyků a tradic. V této práci se zaměřím

¹⁴ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 39

¹⁵ Tamtéž, str. 39.

¹⁶ Tamtéž, str. 40.

především na to, jak je chápáno posvátno dnešní moderní společností, především dětmi.

1.1.2 Typy svátků

Podle různých příležitostí k svátečnímu vybočení ze všední rutiny můžeme také rozlišovat různé druhy svátků, kterým pak mohou odpovídat různá posvátná místa a věci. Sváteční příležitosti mohou být především přírodní nebo kosmické.

- 1) Kosmickými rozumíme téměř všude přechody ročních období, deště a sucha, léta a zimy. Pro sběračské a lovecké kultury znamenají často změnu životního režimu, stěhování mezi lovišti a společným zimovištěm. V mírném pásmu jsou podzimní svátky typicky přípravou na období smrti, na zimu (Památka zesnulých lidově Dušičky nebo Halloween), kdežto jarní svátky oslavují obnovu přírody a příchod nového života (vynášení smrti, Velikonoce). Také zimní slunovrat se v mírném pásmu slaví jako jiskřička naděje v těžké době. Mezi kosmické svátky bychom mohli zařadit i Vánoce, vzhledem k jejich pohanskému původu. Období vzniku vánočních oslav v třetím nebo čtvrtém století odpovídá době, kdy v částečně pohanské Evropě byly stále slaveny pohanské zimní svátky a mnohde zachovávány pohanské zvyky. V předkřesťanské Evropě a v prvních staletích křesťanství byly běžné zimní oslavy spojené zejména se zimním slunovratem. Tento svátek byl nejpopulárnějším svátkem roku u mnoha evropských pohanských kultur. Důvody zahrnovaly skutečnost, že v zimě bylo třeba udělat jen málo zemědělských prací, i pastevci zahnali stáda z pastvin a ustájili je ve chlévech. Také to byl čas očekávání období lepšího počasí, které se s jarem přiblížilo. Mnoho pozdějších a moderních vánočních zvyků bylo přímo ovlivněno pohanskými (skandinávskými a germánskými) svátky a tradicemi, včetně římských Saturnálií, Nového roku a svátku Díkuvzdání. Z pohanských tradic vychází dekorace, světla, obdarovávání, i různé tradiční pokrmy.¹⁷

Jedním z nejrozšířenějších kosmických svátečních období je každoroční obnova společnosti a světa podle přírodního vzoru. Jako musí zelená příroda

¹⁷ *History of christmas.* [online] [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.history.com/topics/christmas/history-of-christmas>>

každý rok zvadnout a odumřít, aby se na jaře mohla obnovit čerstvá a svěží, procházejí téměř všechny staré kultury podobnou procedurou „zrušení starého“, po níž následuje „znovuzrození“, nové bez zátěže minulého. Kosmické příležitosti bývají pravidelné a složitější společnosti si na tomto základě budují své kalendáře.¹⁸

- 2) Mezi přírodní příležitosti můžeme počítat v zemědělských kulturách ukončení sklizně (dožínky, děkovné pouti), v pasteveckých: oběti prvotín z jarního vrhu mláďat.¹⁹
- 3) Jiný typ svátečních příležitostí představují významné události rodinné a osobní, a tedy nepravidelné, nečekané, které ovšem ve starých společnostech nebyly jen soukromé. Nesmíme zapomenout, že „soukromé“ pro ně bylo synonymem všedního.²⁰
 - a) Patrně nejvýznamnější takovou událostí je úmrtí, přechod člověka mezi zemřelé. Z některých archeologických náznaků se zdá, že to možná byla vůbec první „sváteční“ příležitost: pohřby se dnes často pokládají za první nepochybné znamení lidské kultury. Smrt a pohřeb připomíná, že „svátky“ vůbec nemusí znamenat totéž, co radovánky, nýbrž právě jen vykročení z běžného chodu života, kterým každé úmrtí nepochybně je.²¹
 - b) Na druhém místě bychom měli uvést sňatky, ve všech společnostech významnější než narození dítěte.
 - c) Společenský význam má na třetím místě iniciace, tedy přijetí mezi dospělé, při němž mladý člověk dostává své jméno. V dnešní době bychom to mohli přirovnat k maturitě či možná k promoci, stručně řečeno k události, kdy dítě opouští školu, aby se zařadil do pracovního života rovno dospělým.
 - d) Narození dítěte dlouho zůstávalo událostí spíše rodinnou, soukromou a tedy všední. Teprve židovská a křesťanská kultura vyzvedla význam dětí a posunula přijímání do společnosti do těsného sousedství

¹⁸ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 41-42.

¹⁹ Tamtéž, str. 42.

²⁰ Tamtéž, str. 43.

²¹ Tamtéž, str. 43.

narození (obřízka, křtiny).²² Touto problematikou se zabývá otázka ve výzkumu č. 4.

1.1.3 Posvátno jako *mysterium tremendum*

Rudolf Otto vymezuje posvátno²³ jako kategorii určující i hodnotící, která náleží do náboženské oblasti, avšak přesahuje i jinam, např. do etiky. Její pramen však zůstává v oblasti náboženské a nikde jinde. Je to kategorie komplexní a obsahuje i moment zvláštního druhu, který se vymyká racionalitě, takže ji nelze plně definovat v pojmech. Rudolf Otto se proto zabývá posvátnem (luminozitou) jako zvláštní označující i hodnotící kategorií a pocitem posvátna, který vzniká všude, kde se tato kategorie objevuje. Je to ovšem kategorie svého druhu, z tohoto důvodu ji nelze přímo definovat, nýbrž jen popisovat.²⁴

Abychom mohli posvátno nějakým způsobem popsat, musíme si zpočátku připomenout pocity, které známe i z jiných oblastí než z náboženství: pocity vděčnosti, smutku, lásky, důvěry, uctivé pokory a oddanosti. Ale tím není zbožný cit nijak vyčerpán, tím vším nejsou totiž vystiženy jedinečné a zvláštní rysy povznášejícího „slavnostna“, není zachycena ona svátečnost zvláštního prožitku a uchvácení mysli, jež se naskytá jenom zde. Moment takového prožitku trefně vystihl Friedrich Schleiermacher: tím momentem je *pocit závislosti*. Zbožným myslím je společné právě „vědomí, že jsme absolutně závislí“ neboli „že se cítíme závislí na Bohu“. Pocit absolutní závislosti je pak cápán jako vědomý stav, ba jako případ sebevědomí, jež ovšem není totožné s reflektivním vědomím sebe sama, ale je nezprostředkované.²⁵

Rudolf Otto s tímto názorem vesměs souhlasí, avšak vyzdvihuje 3 základní chyby Schleiermacherových úvah:

- 1) Schleiermacher sice rozlišuje pocit zbožné závislosti ode všech jiných pocitů závislosti, ale pouze jako pocit „absolutní“ od pocitů relativních. Přehlíží, že

²² Tamtéž, str. 43.

²³ pozn.: V němčině je pro pojmy svatý, svátost, posvátný i posvátno jediné slovo – heilig, das Heilige. Racionální a morální stránka se tu tedy slučuje s iracionální stránkou. To nutí R. Otta k filologickému rozboru a k vytvoření zvláštního umělého označení iracionální stránky náboženského prožitku (das Numinose), kterou v češtině velmi dobře vystihuje právě slovo posvátný, posvátno.

²⁴ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998, str. 20 – 21.

²⁵ Schleiermacher, Friedrich. *O náboženství*. Praha, 2012, str. 44.

když jej nazývá pocitem závislosti, pomáhá si vlastně jen přibližnou podobností. Jako vhodnější slovo vidí Rudolf Otto *pocit stvořenosti*, pocit božího tvora, který se noří do své nicoty a ztrácí se vedle toho, co je nade vším stvořením.²⁶

- 2) Další chybou, kterou se Schleiermacher dopustil, bylo objevení pouze jedné kategorie náboženského sebehodnocení, čímž chtěl určit vlastní obsah náboženského citu. Podle něho by byl náboženský cit v první řadě sebecit, pocit zvláštního určení sebe samého, a sice své závislosti a teprve dalším krokem narazíme na samo božství. Toto však naprosto neodpovídá duševní realitě. Pocit stvořenosti je spíš teprve subjektivní doprovodný moment a účinek, je to stín jiného pocitového momentu, který bezpochyby směřuje prvotně a bezprostředně k objektu mimo mne. A tím objektem je právě posvátno.²⁷
- 3) Dále Otto Schleiermacherovi vytýká, že když mluví o pocitu závislosti, myslí tím pocit podmíněnosti. Paralelou k závislosti by na straně božství byla příčinnost. Tento moment není však tím prvním a nejbezprostřednějším, co shledáváme, když si připomeneme zbožný pocit v okamžiku nábožného rozjímání. Není samotným posvátnem, je jen jeho schématem.²⁸

Již bylo řečeno, že posvátno je sdělitelné pouze zvláštním pocitovým reflexem ve vědomí. Lidskou mysl tedy pohne a uvede do určitého naladění. Otto se pokouší přiblížit ono ladění tím, že se snaží nalézt obdoby a protiklady v příbuzných pocitech a současně pro ně nalézt i vhodné výrazy. Jako nejvhodnější nalézá pojmenování: **mysterium tremendum**.²⁹ Tento **pocit tajemného úděsu** může proniknout myslí pomalu v podobě poklidného zbožného rozjímání, z něhož může přejít do trvale plynoucího ladění duše. Může však také propuknout náhle, jako bleskem. Může vést k podivným vzruchům, k opojení, k vytržení, k extázi. Může poklesnout v téměř strašidelnou hrůzu a zděšení.³⁰

²⁶ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998. str. 24.

²⁷ Tamtéž, str. 24 – 25.

²⁸ Tamtéž, str. 32.

²⁹ pozn.: V překladu úděsné mysterium nebo tajemný úděs

³⁰ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998, str. 26.

Když se toto pojmenování pokusíme slovně rozebrat, vzniknou nám z toho dvě hlavní oblasti myšlenek:

1) U přívlastku tremendum máme tři určující momenty posvátna:

- a. *moment úděsu* – „tremor“ jinými slovy strach, je dobře známý přirozený pocit. Zde je však touto odvozeninou myšlena reakce zcela jiného zvláštního druhu, která se sice strachu podobá, ale jinak je to zcela něco jiného, než když se člověk bojí. Jedná se konkrétně o *posvátnou bázeň*, která je víc než obyčejný strach.

Předstupněm posvátné bázně je bázeň démonická (a „panická hrůza“) s její nepravou odnoží – „strašidelnou bázní“. První pohnutkou k ní byl pocit něčeho děsivého. Jakmile vznikl a pronikl do mysli pralidí, začal dějinný vývoj všech náboženství. Hrůza není tedy přirozený, obyčejný strach, nýbrž je to už první vzrušené tušení čehosi mysteriózního. Je pozoruhodné, že tato zvláštní bázeň z děsivého neznáma mívá i tělesné účinky, jaké se neobjevují při přirozeném strachu a úleku: „běhal mu mráz po zádech“, „naskakovala mu husí kůže“. „Husí kůže“ je něco nadpřirozeného, a kdo je schopen pronikavějšího psychologického pohledu, vidí, že tato „bázeň“ se od obyčejného strachu neliší pouze silou. Může být sice tak silná, že proniká až do morku kostí, že vstávají vlasy na hlavě, že se třesou ruce, avšak může se projevovat také jen docela lehkým vzrušením a stěží postřehnutelným prchavým záchvěvem v mysli.

Pocit posvátna je však na svých vyšších stupních něco daleko jiného než pouhá démonická bázeň. Ale svůj původ a své příbuzenství ani pak nezapře i tam, kde se víra v demony dávno povznesla k víře v bohy. Bohové si tak v pocitu člověka stále zachovávají cosi „strašidelného“, tedy zvláštní povahu čehosi tajemně hrozivého, co kontrastuje s jejich vznešeností anebo vyzařuje právě z ní. S tímto souvisí onen známý strach z božího hněvu. Vyznavači Starého zákona vidí boží hněv právě jako přirozený a nezrušitelný projev a moment svatosti. Vždyť hněv není nic jiného než právě „tremendum“. Z božího hněvu tedy stále citelně vysehuje a vyzařuje

iracionalita a dodává mu hrůzu, kterou přirozené vědomí není s to chápat. Z tohoto momentu tedy plyne základní vlastnost, kterou je naprostá nemožnost přiblížit se posvátnému.³¹

- b. *moment vznešenosti* – jinými slovy také moment moci, síly, mohutnosti, naprosté převahy. Nejvíce se nám asi hodí slovo majestát. Tím spíše, že náš jazykový cit v tom slově lehce pociťuje nádech posvátna. Lze opět zcela dobře přiřčenit moment tremenda – tedy „tremenda diestas“, vznešenosti vyvolávající bázeň. Moment vznešenosti se může zachovat živý, i když už první moment vyvolávající bázeň a nemožnost přiblížit se ustupuje a doznívá, jako se děje třeba v mystice.

Mystika je vždy v podstatě vystupňování a přepětí iracionálních momentů v náboženství, může přitom zdůrazňovat různé stránky iracionálna a jiné zas vedle těch zdůrazněných mohou ustupovat, což pak dodává mystice různý charakter. Bytostným rysem každé mystiky je, že dochází ke ztotožnění s transcendentem. Samo ztotožnění však ještě není mystika, tou je teprve ztotožnění s mocí a realitou něčeho zcela převažujícího a přitom zcela iracionálního.³²

Francouzský spisovatel Edouard Recejac tento moment charakterizuje takto: „*Mystika začíná bází, pocitem univerzální nepřekonatelné vlády nad sebou, a vede k touze splynout s tím, co člověka ovládá.*“³³

- c. *moment energie* - momenty úděsu a vznešenosti pak zároveň obsahují třetí moment, který Otto nazval energií posvátna. Bývá naznačován symbolickými výrazy: živost, vášeň, afekt, vůle, síle, hybnost, vzrušení, působivost, nápor. Tyto rysy opět sahají od stupňů démonických až k představě „živého“ Boha. Je to moment, který je ve všem všudy v absolutním protikladu proti „filosofickému“ Bohu, vyvozenému pouhou racionální spekulací a definicí.

³¹ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998. str. 27-31.

³² Tamtéž, str. 31-33.

³³ Recejac, E. *Essai sur les fondements de la connaissance mystique*. Paris, 1897, str. 90.

I v mystice působí ta energie velmi silně, zejména v mystice voluntaristické – mystice lásky. Ve šířavém žáru lásky, jehož nápor mystik sotva snáší, je jím ohromen a prosí, aby se zmínil, působí tato energie drasticky. A svou drtivostí je láska zřetelně příbuzná se samotnou šířavou energií, jen jinam obrácenou. „Láska“, praví mystik, „není nic jiného než jen uhašený hněv.“³⁴

Vztah oddanosti a služby božstvu se v řečtině obecně označuje slovem *eusebeia*, obvykle překládaného jako *zbožnost*. Vedle ní existuje *eulabeia*, což je *opatrný respekt nebo také prozřetelnost*. Rozdíl od eusebeie lze přesně vystihnout: Eulabeia je eusebeia vztažená právě na tři jmenované momenty posvátna!³⁵

- 2) Slovo *mysterium* neoznačuje pojmově nic víc, než to, co shledá každý: že je to skryté, nikoliv zjevné, nikoliv pochopitelné a pochopené, nikoliv běžné, nikoliv známé, ale nijak blíže nenaznačuje, jaké to je. Z tohoto vyplývá, že základní pojem *mysterium*, lze analyzovat hůře než přívlastek *tremendum*.³⁶

Moment *mystéria* a moment *tremenda* jsou rozdílné momenty a v prožitku posvátna může pocit tajemnosti převážet nad pocitem bázně. Názvem pro příznačnou psychickou reakci na tajemno může být absolutní úžas. Pokud pojímáme *mysterium* zcela přirozeně, znamená tajemství ve smyslu něčeho neznámého, nepochopeného, neobjasněného. Náboženské tajemno je však cosi zcela jiného, něco divného a údivného, co se zcela vymyká z oblasti obvyklých, chápaných a známých věcí, co působí jako jejich protiklad, a proto naplňuje mysl údivným ustrnutím.³⁷

Od přirozeného úžasu neexistuje postupný přechod k démonickému úžasu. Až teprve při démonickém úžasu zní pravým tónem slovo *mystérium*. Neuchopitelný a nepochopitelný předmět je tajemný ne pouze proto, že mé poznání toho předmětu naráží na jisté nepřekonatelné meze, nýbrž proto, že narážím na něco „zcela jiného“, co je mé bytosti nepochopitelné svým druhem a svou podstatou a před čím proto ustrnu v ohromujícím úžasu. Toto tvrzení nejlépe vysvětlíme na příkladu strachu ze strašidel. Zvláštní moment

³⁴ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998, str. 34-35.

³⁵ Tamtéž, str. 35.

³⁶ Tamtéž, str. 27.

³⁷ Tamtéž, str. 36.

v takovém pocitu jsme nazvali děs a hrůza. Právě strašidelný děs zřejmě přispívá k požitku, který míváme ze strašidelných příběhů, když totiž následující uvolnění napětí a úleva vyvolá v mysli libost. Takže rozkoš vlastně nedodá strašidlo, nýbrž to, že ho zaplašíme. Kouzlo strašidla však také spočívá v tom, že samo neobyčejně vzrušuje fantazii, což je způsobeno tím, že je to věc, „která vlastně neexistuje“, je to „cosi zcela jiného“, něco, co nepatří do sféry naší skutečnosti, nýbrž do nějaké jiné, která přitom v našem vědomí budí neobyčejný zájem.³⁸

Jak se moment pocitu „něčeho zcela jiného“ stupňuje a zvýrazňuje, povstávají jeho vyšší útvary, jež staví posvátný objekt do protikladu nejen ke všemu obvyklému a známému, tedy koneckonců k přírodě, a činí jej nadpřirozeným, ale staví jej i do protikladu ke světu, a tím jej činí čímsi vyšším, nesvětským. Slova „nadpozemské“ a „nadpřirozené“ se tak stejně jaké posvátno stávají označeními zvláštní, zcela jiné skutečnosti a kvality, z jejichž specifiky cosi cítíme, i když to neumíme vyjádřit jasným pojmem.

1.1.4 Jak se pozná „posvátné“

Bylo by jistě vhodné popsat, co to „posvátné“ vlastně je? Jak se projevovalo dříve a jak dnes? „Posvátné“ jako takové zajisté představuje pro každého něco jiného. V této kapitole představím jakási základní pravidla, která by mělo „posvátné“ splňovat tak, jak je vymezil profesor Jan Sokol.

V první řadě je nutnou podmínkou k pochopení „posvátného“ ještě víc než pouhé kulturní zasvěcení a skutečné porozumění, a to: **přijetí**. „Posvátné“ je vždy přístupno jen tomu, kdo je sám uznává a přijímá právě jako posvátné. Pro všechny ostatní je to v nejlepším případě nezávazná zajímavost, folklór. Ta má jistě svůj původ v posvátném, ale dnes mu chybí další důležitá vlastnost „posvátného“, kterou je **smrtelná vážnost**, závaznost pro každého. „Posvátné“ je něco, kde jde o život a smrt, případně o něco, co i smrt přesahuje. „Posvátné“ se vždycky soustřeďuje kolem narození a smrti, kolem dospělosti a sňatku, kolem války nebo pohromy. Vždyť jádrem posvátných jednání u přírodních národů jsou vždy oběti, které u většiny z nich bývaly lidské. „Posvátné“ je něco, co každého zavazuje, na čem

³⁸ Otto, Rudolf. *Posvátno: Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha, 1998, str. 37-39.

koneckonců všechno závisí, proniká i do všech možných jiných činností, kde na něčem záleží, kde jde o úspěch a neúspěch.³⁹

„Posvátné“ není nikdy soukromá záležitost. Míří vždy k **lidskému společenství**. V přírodních společenstvích je to vždy záležitost celého kmene. Na rozdíl od náboženství civilizovaných společenství, která uznávají a oceňují individuální prožitky a postoje, tím se však od „posvátného“ vzdalují. Náboženství ovšem není nikdy soukromá věc, právě naopak, v hodně civilizovaných společnostech se stává, že je to jediné, co lidi veřejně skutečně spojuje, vede dohromady, vytváří společenství.⁴⁰

V moderních silně individualizovaných společnostech platí pro veřejné instituce silný zákaz jakékoliv posvátnosti. Do veřejných institucí, jako je stát, veřejná škola, soud, armáda nebo nemocnice, posvátné zkrátka nepatří. Odtud pramení i dnešní názor, že „posvátné“ je věc citu či pocitu. Tomuto názoru se ovšem celá oblast „posvátného“, od těch nejjednodušších soustav až po ty nejvíce komplikované, úporně brání. „Posvátné“ vždy směřuje k **rituálu**. Může se stát, že rituální forma se začne jevit jako zbytečná a nesmyslná. Tehdy se jedná o příznak hluboké společenské krize.

V „posvátném“ se jedná o bytostné prožívání vztahu ke všemu, co individuální život přesahuje, k předkům a potomkům, ke druhým lidem, ke světu a přírodě – avšak ne jako k objektům našich přání a potřeb, ale jako k bytostem, které se domáhají také slyšení. Je to oblast, kde může člověk vyjádřit svoji vděčnost za to, že může být na světě, za své zdraví, štěstí, rodinu, děti, přátele atd., o čem dobře ví, že si je nekoupil ani nevydělal svými schopnostmi, nýbrž že je docela prostě dostal – zadarmo a bez ohledu na své zásluhy. S tím samozřejmě souvisí i starost o tyto dary, protože ví, že o ně může kdykoliv přijít, stejně tak, jako je nabyt. Protože se jedná z velké části o věci lidem společné, můžeme říct, že „posvátné“ je tím hlavním a základním, co dává dohromady lidské společnosti. Bohužel toto všechno si my sami již neuvědomujeme a je pro nás těžší správně pochopit, co to „posvátné“ vlastně je.⁴¹

³⁹ Sokol, Jan. *Jak se pozná posvátné*. IN: *Sacrum et profanum*. Praha, 1998. str. 10.

⁴⁰ Tamtéž, str. 10.

⁴¹ Tamtéž, str. 11.

1.2 Rodina a její posvátný význam pro společnost

Instituce rodiny jako takové je posvátná. V dnešní době je třeba to obzvláště zdůrazňovat, neboť na to mnozí zapomínají. Dnes se rodina prakticky stává alternativou k jiným, z hlediska víry občas nepřipustným, formám soužití. V dnešní době už je běžné, že existují nesezdané páry, že se rodí mnoho dětí mimo manželství, a dokonce, že lidé stejného pohlaví se mohou právně zařadit do společnosti jako rovnocenní partneři; tedy, že rodina, chápána v tradičním smyslu jako manželé a jejich děti, už vůbec není na pořadu dne. Možná máme pocit, že klasická rodina nemá v dnešním světě místo. Opět se můžeme zeptat, proč bychom měli obhajovat úplnou tradiční rodinu, když se nám zdá, že společnost funguje i bez ní. Proč je rodina vlastně důležitá? Vždyť ve společnosti přeci žijí lidé, kteří svým chováním dávají najevo, že instituce rodiny není důležitá, a proto ji ani nezakládají. Rodinu bychom mohli vymezit dvěma hledisky „posvátného“:

1) Rodina jako posvátný svazek

Rodina je posvátná, protože vztahy v ní jsou posvátné. Vztah mezi mužem a ženou je založen na posvátném slibu daném v okamžiku uzavírání manželství, které bylo Kristem povýšeno na svátost. Podstatným znakem tohoto slibu je zavázání se k vlastnostem, které dnes bývají chápány jako především emotivní záležitost - láska, úcta, věrnost, vytrvalost v dobrém i zlém až do smrti. Rodina je tvořena ještě jiným vztahem, a to vztahem rodičů a dětí. Tento vztah je také posvátný. Je to vztah zpečetěný krví - proto také zvaný pokrevní příbuzenství, který je upraven dokonce jedním z přikázání Desatera. Tento vztah je dokonce podmínkou lidského blahobytu, který právem chápeme jako dlouhý věk a prosperitu. Připomeňme si znění tohoto přikázání, které jako jediné je spojeno s příslibem: *Cti otce svého i matku svou, abys dlouho žil a dobře se ti vedlo na zemi*. V rodině mohou existovat ještě další vztahy, především vztah sourozenecký. I ten je posvátný, vždyť Bůh sám se v Kristu stal naším bratrem.⁴²

2) Rodina jako formování posvátného:

Rodina odedávna existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní

⁴² Příbyl, Stanislav P. *Rodina je posvátná, protože vztahy v ní jsou posvátné*. [online] Aktualizace 28. 12. 2008 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://svata-hora.cz/cz/article/1148/rodina-je-posvatna-protoze-vztahy-v-ni-jsou-posvat>>

jednotkou každé společnosti. Reprodukuje člověka nejen jako živočicha, zprostředkuje mu vrůstání do jeho kultury a společnosti.⁴³

A právě tím, jak své děti rodina vychovává, formuje i jejich utváření posvátných hodnot, názorů a víry. Rodina jako primární socializační činitel dítěte, ovlivňuje jeho pohled nejen na posvátno. Dítě tak většinou přebírá postoje své rodiny a vychází z rodinného smýšlení o posvátnu, náboženství či nadpřirozených věcech do té doby, dokud si své mínění nezačne přehodnocovat. Tato přesvědčení jsou však v něm natolik zakořeněna, že s nimi většinou žije celý život a dál je předává svým dětem.

Rodina je prvním modelem společnosti, s jakým se dítě setkává, předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. V tomto smyslu mluvíme právě o socializační funkci rodiny. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další takovou podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina, a to nezastupitelně.⁴⁴

Můžeme říci, že rodina formuje jedince, vychovává, poskytuje zázemí, morální oporu, atd. Anna Hogenová v této souvislosti rozlišuje dvě funkce rodiny:

- 1) Vidí důležitost rodiny jako místa, kde se „rodí“ míry. Dítě, které bylo trýzněno, většinou trýzní v dospělosti i vlastní děti. Rodina je místem zrodu toho, co je pak nazváno slovem „míra“. Všechny míry, které náš život řídí, se rodí doma. Proto se také vždy říkalo, že rodina je základ spravedlnosti ve státu. Pochopit věci, znamená pochopit jejich míru a míra je jednotou kvality a kvantity. Bohužel dnešní svět se snaží vše pochopit pouze z hlediska kvantity, a proto něco neustále počítá. Však tímto počítáním se k podstatě rodiny nedostane. Pragmatická otevřenost nám podsouvá, že dnešním jediným smysluplným cílem života jsou věci a peníze na ně, nikoliv duchovní hodnoty jako je zdraví, štěstí, láska, tedy hodnoty, které můžeme vnímat jako posvátné. To je nejspíš jen idealistická představa stále menšího množství lidí, kteří by chtěli, aby to

⁴³ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 8.

⁴⁴ Tamtéž, str. 8.

tak bylo, avšak realita je zcela jiná. Karteziánské vztahování ke světu nás vehnalo do pastí, kdy chceme jen jistotu empirického charakteru, a tak jsme nechali svět řídit ekonomy, politiky a právníky, kteří jsou schopni obhajovat cokoliv. Novověká pozice vědy o rodině je převážně založena na využívání kvantitativních výpovědí. Někdy se zdá, že statistika je jediným průzorem k poznávání rodiny a jejích problémů. Výskytová sociologie a empirická psychologie jsou v tomto ohledu dobrým příkladem.⁴⁵

- 2) Dalším úkolem rodiny je naučit naše děti žít v nejistotě. Jak již řekl Aristoteles: „Je chybou starat se málo o dítě, ale je dvojnásobnou chybou starat se o ně moc!“⁴⁶. Tato myšlenka přetrvala dodnes a prof. PhDr. Jan Sokol na ni navazuje a znovu ji opakuje na konferenci Étos, kterou pod názvem Rodina ve výchově a společenských vědách v roce 2012 pořádala v Liberci pod záštitou Katedry sociálních studií a speciální pedagogiky FP TU a Centra vzdělanosti Libereckého kraje. Jan Sokol zde říká: „*Rodina je místo, odkud člověk čerpá sílu, nachází svou podstatu a stává se díky ní v životě ukotvený. Špatný rodič je ten, který se stará málo, horší ten, který se stará moc.*“⁴⁷ Pro mnohé bývá rodina jen jakousi „rodinnou kobkou“, avšak díky této kobce lidé překonají mnohé trable a někdy díky ní i přežijí.

Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek. Rodina je však těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nichž závisí jeho psychická pohoda i zdraví. Děti i partner dospělému zrcadlí jeho chování. Umožňují mu vidět se realisticky. Dospělý se svými dětmi znovu prožívá vlastní dětství a může se vyhnout chybám, které na něm spáchali jeho rodiče. Rodina dospělému rozšiřuje jeho sociální pole.

⁴⁵ Hogenová Anna, *Starost o duši*, Praha, 2009, str. 139-141.

⁴⁶ Tamtéž, str. 139.

⁴⁷ Švecová, Jana. *Je s podivem, že rodiny dnes vůbec existují...* [online] Aktualizace 24. 4. 2012 08:39 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/je-s-podivem-ze-rodiny-dnes-vubec-existuji-20120424.html>

Díky partnerovým příbuzným i díky kontaktům svých dětí přichází do styku s mnoha lidmi, s nimiž by se jinak nesetkal. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí.⁴⁸

Na druhé straně rodina představuje i zdroj stresu. Děti jsou vydány všanc rozmarům dospělých a rodiče musí být k dispozici stále, ať unavení či odpočatí, nebo nemocní. Také dospělí se musí jeden druhému stále přizpůsobovat. V některých situacích se musí jednotlivec zcela podříditi zájmům rodiny.⁴⁹

Rodina je kromě toho jednotkou, která má společné hospodářství. V době, kdy žena pečuje o malé děti, zajišťuje obživu rodiny obvykle muž. V době, kdy jsou děti větší, se na zaopatřování prostředků k životu podílejí muž i žena. Jejich role přitom nejsou definovány jako stejné, ale jako rozdílné. Všechny známé typy společností mají nějaký typ dělby práce mezi mužem a ženou – všechny soudí o některých činnostech, že se lépe hodí pro muže, a o jiných, že se hodí pro ženy. V tradičních společnostech je rodina skupinou, v níž vládne plná ekonomická solidarita. Naproti tomu v moderní společnosti očekávají občané, že tíži zaopatřování dětí, nemocných a starých lidí na sebe do jisté míry vezme stát.⁵⁰

Neposledním podstatným znakem rodiny je společné bydlení. Rodina vytváří domov, v některých společnostech pohyblivý (chýši z trávy, jurtu, stan, obytný vůz nebo přívěs) v jiných nepohyblivý (byt, dům). Stabilita domova a jistá skrytost domova před zraky veřejnosti jsou podstatnými podmínkami, jak pro vychovávání dětí, tak pro budování intimních pout mezi dospělými partnery. Tato funkce rodiny je v moderní industriální společnosti důležitější, než byla ve společnostech starších. Na moderního člověka jsou totiž ve společnosti kladeny vysoké nároky. Aby byl úspěšný, a tím pádem nějakým způsobem i zajistil svou rodinu, musí se často přizpůsobovat, přetvářet a navenek se projevovat jinak, než jaký doopravdy je. Jen doma, u své rodiny, může být doopravdy sám sebou a nikdo ho za to nebude soudit.⁵¹

⁴⁸ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 9.

⁴⁹ Tamtéž, str. 9.

⁵⁰ Tamtéž, str. 9-10.

⁵¹ Tamtéž, str. 10.

1.3 Problémy současné rodiny a jejich propojení s posvátnem

Krise naší společnosti, kultury a civilizace, je způsobena právě krizí rodiny. Všechny posvátné vztahy rodiny jsou nerespektovány a často i vědomě pošlapávány. Jak má naše společnost obstát, když láska, úcta a věrnost jsou závislé na pocitu naší vnitřní pohody nebo dokonce na našem rozmaru, zatímco vytrvalost až do smrti je pokládána za přežitek a neúnosné břemeno? Jak mají děti cítit své rodiče, když se jich rodí stále méně a když v rozvrácených manželstvích často dítě neví, kterému pánovi a které paní má říkat maminko a tatínku? Vztahy v rodině mají být pevným předivem, které je schopno nést nejen rodinu samu, ale celou společnost. Když je v síti díra, síť nemůže plnit svou funkci. Dobře to známe jak z dámské punčochy, tak z rybářské sítě.

Anna Hogenová charakterizuje rodinu jako místo, kde se někdy nedá vydržet a bez které se také nedá vydržet. V této myšlence vychází z Hegela a jeho myšlenky, že „vydržet v protikladnosti, a tím ji překonat, je v podstatě základem rodiny.“ Rodiny se však hroutí ihned při sebemenším náznaku krize či problémů a manželé se rozvádí, což je pouhý projev jakési moderní falešné svobody.

Jedním ze základních problémů dnešní rodiny jsou problémy s komunikací. Dialog může vzniknout jen tam, kde oba dlí ve stejné otevřenosti. Tuto otevřenost nám otvírá tázání, jinými slovy: pokud nejsou otázky, není stejná otevřenost a je konec s komunikací. Podle Anny Hogenové: „*Problémy s komunikací jsou totiž přímo problémy s bytím daného člověka, tedy s jeho „Dasein“*“ (Hogenová, 2009, 136), což v tomto případě znamená otevřenost, v níž žijeme a hodnotíme sebe a svět. Je to tedy pobyt v čase „ted“ a tady“. Jednotlivé otevřenosti musí být překlenuty otevřeností, která všechno jednotlivé „uvlastňuje“, spojuje a smiřuje. Světlo tohoto druhu je i vzdělání, kultura, tradice, zvyky a rituály jednotlivé rodiny, do toho vrůstáme, aniž bychom si to rozumově uvědomovali. Prostě se do toho narodíme.⁵²

Podle Heideggera je největší štěstí člověka v usebrání, v ohni, kde se propojuje, uvlastňuje a sebírá čtveřina – tj. Země, svět, lidé, bozi. Rodina by měla být takovým místem pro tento rozhodující a nezbytný bod našeho života, proto by se v ní nemělo lhát, nemělo by se nic „zařizovat“, aby se něco stalo, aby se něco myslelo líp“ atp.

⁵² Hogenová Anna, *Starost o duši*, Praha, 2009, str. 136-137.

Slavná věta: „Zatloukat, zatloukat, zatloukat.“ je větou stojící proti rodině a domovu ve smyslu ohňového středu světa. V rodině je tedy důležitá důvěra, ne však obyčejná, ale bezmezná a bezpodmínečná? Jak ji ale nabýt, když víte, že je vám často předkládána lež? Proto například člověk tolik miluje své psy, oni ho berou s bezmeznou důvěrou, dokonce i tehdy, když je ten dotyčný bije.⁵³

Nyní se zde nabízí otázka: *Jak tedy udržet rodinu pohromadě?* Rodina je místem, kde se každý učí něčemu zcela nelogickému, podivnému a nesrozumitelnému – životu v rozporech. Však také podle Hegela: „*Leč nikoli život, který se leká smrti a zachovává se čistým od vší zkázy, nýbrž život, který umí vydržet smrt a v ní se udržet, jest život ducha. Nabývá své pravdy jen pod podmínkou, že v absolutní rozervanosti najde sama sebe.*“ (Hegel, 1960, 69) Znamená to, že pro udržení rodiny je důležité dokázat žít v rozporech a neztratit sebe sama, naopak touto schopností se stávat duchovním člověkem. Rodina dělá chyby, jednotlivci v ní dělají chyby, ale to neznamená, že se musí ihned rozbít a hledat nová. Vydržet protiklady a vydržet rozpor je znakem duchovního člověka. Chce to vydržet v rozporu, vydat se okolnostem a držet si svou základní lidskou platnost. Zde je nutná kultivace směrem do hloubky, pochopení člověka jako toho, kdo má nárok na pochybení, kterého právě chyby činí člověkem. Když si oba slibují věrnost v dobrém i ve zlém, měli by pochopit, že k manželství, k rodině patří především počítat s chybami toho druhého. Žít v rozporu a vydržet rozpor by mělo patřit k propedeutice manželského soužití.⁵⁴

Rodina je zkrátka tématem, jež se nedá tak jednoduše vsunout do teorie jako například tlak plynů v uzavřeném systému. Rodina přeci není nějakým systémem s parametry matematického myšlení. Vstoupit do problematiky rodiny znamená jediné, vstoupit do „Dasein“ této rodiny, a to není nic jiného než vstoupit, a to bytostným způsobem, do specifické otevřenosti světa, v níž tato rodina žije. To je ten největší problém. Každá rodina žije v nějaké samozřejmosti otevírajících se možností, které mohou být sledovány z hlediska dědičnosti, z hlediska působení sociálních podmínek v dané situaci, v dané dějinnosti atp. Ale pokaždé se jedná o možnosti, které se nabízejí jako něco, co přichází v rozvrhu budoucnosti, a tyto možnosti jsou vždy jen jedno jediné, jsou to noeze, které v sobě nesou předem

⁵³ Hogenová Anna, *Starost o duši*, Praha, 2009, str. 140.

⁵⁴ Tamtéž, str. 142-143.

konstituovaná adekvátní noemata (tedy cesty, které v sobě nosí předem stanovené cíle). A to je základ rodiny! Je třeba vstoupit do jejich noezí, tzn. do jejich možností, v nichž se této konkrétní rodině otevírá smysl světa jakožto celku. Rodina je kolektivní rozvrh světa a vstoupit do něj znamená pochopit její problémy. A to je možné jen vstupem do specifčnosti jejích noezí, tzn., že jde opět jen o péči o duši. Pochopit její celek v jejím dění, a to je možné jen tázáním. Proto je třeba žít v otázkách, které jako jediné entity zde na světě jsou schopny tento celek přivolat, a my pak o něm víme. Proto jsou otázky zbožností myšlení, jsou důležitější než odpovědi. Rodina je tedy „hřištěm“, na němž se žije ze stejných otázek, ze stejného pramenu, a tím je počátek ve své neopakovatelnosti a ryzosti.⁵⁵

Můžeme si položit otázku: „Kam současná česká rodina spěje?“ Všechny současné trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů před zájmy rodinnými:

- tendence odkládat sňatky a rození dětí;
- tendence zakládat rodinu neformálně a bez sňatku;
- zvyšování rozvodovosti;
- tendence omezovat počet dětí v rodině;
- prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.⁵⁶

Tyto trendy uvádí i Ivo Možný, který se krizi současné české rodiny věnuje podrobněji v knize *Rodina a společnost*.⁵⁷

Rodina jako posvátná prvotní instituce se tak dostává do pozadí. Toto všechno ovlivňuje současné chápání posvátna, víra ve vyšší moc se vytrácí a morální hodnoty upadají. S krizí současné rodiny se zvětšuje i krize mravní. Lidé zapomínají na uctívání či pouhé dodržování posvátných mravních norem, jejichž původ můžeme směřovat například do samotného desatera:

- 1) Já jsem Hospodin, tvůj Bůh.
- 2) Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si Boha zpodoběním ničeho.

⁵⁵ Hogenová Anna, *Starost o duši*, Praha, 2009, str. 144-145.

⁵⁶ Kimplová, Tereza. *Základy psychologie manželského a rodinného soužití*. Ostrava, 2008, str. 36.

⁵⁷ Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha, 2011, str. 257-287.

- 3) Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha.
- 4) Pamatuj na den odpočinku – má ti být svatý.
- 5) Cti otce svého i matku svou.
- 6) Nezabiješ.
- 7) Nesesmilníš (nezcizoložíš).
- 8) Nepokradeš
- 9) Nevydáš proti bližnímu svému křivé svědectví.
- 10) Nebudeš dychtit po ničem, co patří tvému bližnímu.⁵⁸

Jednotlivá přikázání Desatera se podle jednotlivých tradic číslují odlišně. Výše uvedená původní židovská tradice chápe sebe představení Boha jako samostatné první přikázání. Další rozdíly v číslování jsou u pravoslavných a nově reformovaných církví nebo v rámci katolické církve.

Když se zaměříme především na mravní přikázání, mnohá z nich jsou morálním průvodcem našeho života. Na to, jak tyto hodnoty vnímají mladí lidé, aniž by věděli, že dodržují boží desatero, se zaměřuje otázka výzkumu číslo 20.

⁵⁸ *Výklady ke Starému zákonu. I., Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.* Praha, 1991, str. 265.

1.4 Posvátná místa

Svátek bývá spojen také se svátečními či posvátnými místy, případně věcmi, které neslouží k běžným účelům. Na rozdíl od míst všedních nejsou volně k dispozici a jsou naopak vyňaty ze všedního použití. Religionisté to označují polynéským slovem tabu, které se ujalo a rozšířilo. Pro naše předky byly tyto věci „proklaté“, tedy vyjmuté z běžného zacházení a přísně vyhrazené svátečním účelům. Tak se na posvátném místě nesmělo lovit, a zvěř, která se tam schovala, požívala jakýsi azyl, do posvátných hájů se nechodilo na dříví a z posvátných pramenů se nenapájel dobytek. Někde se na posvátné místo nesmělo vůbec vstupovat, nebo jen za zvláštních podmínek. Při vstupu do mešity se člověk musí zout, v křesťanském chrámu smeknout, v synagoze si naopak pokrýt hlavu a například u australských kmenů směli na posvátná místa jen dospělí muži. Že se tam ve všech případech museli přiměřeně chovat, je samozřejmé. Cizincům byl vstup přísně zakázán. Protože na správném zacházení s posvátným a svátečním závisí prosperita, přežití a budoucnost společenství, trestalo se porušení těchto pravidel obvykle smrtí.⁵⁹

Posvátná místa jako trvale vyňatí z běžného užívání a zakázaná pro všední účely, jsou jistě nápadnější než samo slavení svátku, proto se pozornost religionistů obrátila především k nim. Z hlediska pochopení jejich funkce je však nutné postupovat obráceně: posvátné se odvozuje od slavení svátečního, ne naopak. To ovšem neznamená, že by i původní volba tradičního posvátného místa byla libovolná. Naopak jde často o místa nějak výrazná a významná sama o sobě, jako jsou třeba hory, prameny nebo skály. Věci i místa se posvěcují slavením nikoliv naopak.⁶⁰ Podle Rappaporta je to právě rituál, který své účastníky zavazuje a tím zakládá i výjimečnost posvátného místa.⁶¹ Toto na první pohled jemné rozlišení je také klíčem k pochopení biblické polemiky s osamostatněním „posvátných“ míst a předmětů, jako kdyby ony byly vlastním a svébytným zdrojem vztahu k posvátnému.

⁵⁹ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004, str. 40.

⁶⁰ Tamtéž, str. 40-42.

⁶¹ Rappaport, R.A. *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge, 1999, str. 459.

1.4.1 Domov jako posvátné místo rodiny

I přestože domov není ústředním tématem této práce, nemohu ho v souvislosti s posvátnem a rodinou nezmínit. Domov k rodině neodmyslitelně patří a jsou spolu natolik provázané, že bych zde ráda ve stručnosti tuto problematiku nastínila. Vždyť i domov jako takový chápou mnozí z nás jako posvátné místo hrající v rodinném životě důležitou roli.

Téma domova patří k těm neobjektivizovatelným, vzpírajícím se každému pokusu o popis a definici, neboť domov není věcí ani předmětem, nýbrž fenoménem. Fenomenalita domova je výsostným tématem filosofické reflexe Heideggerovy, Patočkovy a Lévinasovy, a to ve třech základních dimenzích: ontologické, ontické a antropologické.⁶²

Fenomén domova není předmětem či představou pevných hranic, které jsou „clare et distincte“. Proto se vědecké zkoumání soustřeďuje na rodinu a její funkce tam, kde je to již možné. Domov se k nám vrací naladováním a většinou je třeba mnoho času k jeho „návratu“. Stačí starý hudební motiv či jen běžně zahlédnutá podoba něčeho starého, co je obtěžkáno tím podivným smutkem, jenž má v sobě něco nevýslovně milého, co nás přijímá, ať jsme cokoliv. Domov je tím, co má význam po celý život člověka, proto se vracíme k „místu činu“, vracíme se domů.⁶³

Z hlediska fenomenologického je rodina a domov fenoménem. Jako každý fenomén i rodina a domov nějak vystupují z pozadí, ukazují se, vstupují do zjevu. Jaká je tedy podstata domova a rodiny? Otázka je zaměřena spíše na pozadí, z něhož se oba fenomény stávají tím, čím jsou. Chceme-li fenomenologicky porozumět nějakému jevu, pak se pro nás musí stát odpovědí na otázky, jež je nutno nejdříve vytrhnout ze skrytosti a položit je do neskrytosti. Neskrytost je ve fenomenologii pravdou, které již staří Řekové říkali „aletheia“. Proto na tuto otázku již předem známe odpověď – tou je to, co nazýváme současnou rodinou a současným domovem. „Rodina“ je odpovědí na otázky z pozadí. Co je tímto pozadím? Je jím podstata našeho bytí. Na podstatu našeho bytí se však táže jen filosofie, ostatní vědy tuto otázku přecházejí mlčením, protože se koncentrovaly jen

⁶² Pelcová, Naděžda. *Fenomén domova* In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

⁶³ Hogenová, Anna. *Domov jako problém*. In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

na skutečnost, tzn. neptají se po původu této skutečnosti, netáží se po podstatných možnostech rodiny a domova.⁶⁴

Rodina se musí stát domovem, místem ohňového středu. Je to místem laskavosti a absolutního přijetí. Domov vzniká z rodiny jen tehdy, když lidé v domově přebývají, mají společnou minulost, přítomnost a také rozvrhovanou budoucnost.⁶⁵ Dům je tedy místem, v němž se nachází „ohňový střed světa“. Hestia udržovala na Olympu oheň, když ostatní bohové byli na projížďce kolem „to agathon“, tj. kolem ohně, kolem dobra samotného. Udržování ohně je nejdůležitějším znakem domova. Proč je to vždy oheň, co symbolizuje domov? Protože v ohni je to nejdokonalejší usebrání protikladů vůbec. Je tu vždy plamen, tj. vyvstávání do zjevu, a současně hořící dřevo zachází do skrytosti.⁶⁶

Hledat své místo pro domov je velmi těžké. Heidegger to vystihuje metaforou, kterou užil již Hölderlin. Poutník, který jde podél řeky Dunaj, je touto řekou fascinován, protože představuje vždy poprvé a vždy naposled, neboť neustále proudí ze svého pramene hluboko v zemi. Poutník hledá ohňový střed světa pro založení svého domova. Všechny jeho smysly s rozumem v nedělitelné jednotě, mající podobu ohniska, hledají své pravé místo na tomto světě. Z tohoto plyne, že všichni jsme bloudící bytosti, nikdo z nás to nemá přesně nalinkováno od začátku do konce. Jsme hledajícími, kteří velmi často zabloudí, sejdou z cesty a nacházejí se v příkopu, zahanbení a opuštění všemi.⁶⁷ To, co schází, je právě domov. V oceánu možných otevřeností, možných pobytů je třeba najít místo, kde se cítíme doma. Toto místo schází, žijeme v jeho privaci. Pak pociťujeme „zívání“ samotné samoty, která se nedá dost dobře pojmenovat, pochopit, zůstává neovládnuta a straší nás po nocích. To asi známe všichni moc dobře. Opuštěnost se stala podivným fenoménem. Člověk je uprostřed rodiny opuštěným. Je mezi svými cizincem, slova nestačí.⁶⁸

Spor a privace hrají velmi důležitou roli ve filosofii, protiklady se středním členem a vztahy hrají velmi důležitou roli v myšlení „more geometrico“. Domov je

⁶⁴ Hogenová, Anna. *Rodina a domov* In *Étos–Rodina ve výchově a sociálních vědách*, Liberec, 2013, str. 17.

⁶⁵ Tamtéž, str. 18.

⁶⁶ Hogenová, Anna. *Domov jako problém*. In *PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University*, srpen 2008.

⁶⁷ Hogenová, Anna. *Rodina a domov* in *Étos–Rodina ve výchově a sociálních vědách*, Liberec, 2013, str. 19.

⁶⁸ Hogenová Anna, *Starost o duši*, Praha, 2009, str. 138.

právě místem nejvyššího usebrání, tj. usebrání sporu, přesně takové usebrání se nachází v herakleitovském ohni, a proto můžeme mluvit o domově a nikoliv jen o rodině, která je pochopena jen jako aditivní jednotka sestávající se z matky, otce a dětí, případně z rodiny předcházející.⁶⁹

Přemýšlíme-li o rodině a jejích funkcích, znamená to, že myslíme představu objektivní zástupné záležitosti. „Domov“ je překryt, je nezahlédnut. Představa nám zcela postačuje, aniž bychom se zastavili u alarmující statistiky rozbitých domovů a „ztracených“ dětí, které odtud pocházejí.⁷⁰ Rodina se ztrácí a vytrácí. Domov se stává nadbytečným pojmem. Spousta lidí se rozvádí, máme mnoho maminek, jež se starají o své děti samy. Nepotřebují tatínka. Něco podstatného se změnilo, žena sama uživí rodinu, padl posvátný význam rodiny! Jako vše i rodina byla pochopena materialisticky, vědecky, pozitivisticky. Spousty statistických agentur počítají rozvedená manželství, opakovaná manželství a opakované rozvody. Rodina se stává nadbytečnou. K čemu tedy je, když plodit se dá i jinak než v rodině?⁷¹

Prof. Jan Sokol vidí krizi současné rodiny především v měnící se společnosti. Říká: *„Proměna současné rodiny není jen v samotných lidech, ale především v tlacích, které jak na jedince, tak i na rodinu působí. Někdy pozitivně, ale častěji přímo ničivě.“*⁷² Musíme vycházet z faktu, že po tisíciletí byla modelem tak zvaná zemědělská rodina, kterou udržoval pohromadě především majetek a hospodářství dávající obživu. Přejít na městský způsob života tento model výrazně pozměnil. S jinými možnostmi obživy se lidé stávali na rodině méně závislí. Toto vše umocnily obě světové války, kdy ženy kvůli ztrátám opustily své tradiční místo v domácnosti a nastupovaly do zaměstnání. Prof. Jan Sokol zdůrazňuje fakt, že zatímco dříve se z vlastních prostředků v hospodářství užívalo asi 50 procent populace, dnes to není ani jedno procento. Zatímco dříve bylo velké množství dětí v rodinách hospodářskou nutností, v dnešním světě, kdy většina lidí musí tvrdě obhajovat svou kariérní pozici v zaměstnání, je rodina a děti spíše zátěží. Proto je s podivem, že i přes všechny výše uvedené problémy rodina stále ještě existuje a že

⁶⁹ Hogenová, Anna. *Domov jako problém*. In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Hogenová, Anna. *Rodina a domov*. In *Étos–Rodina ve výchově a sociálních vědách*, Liberec, 2013, str. 17-18.

⁷² Švecová, Jana. *Je s podivem, že rodiny dnes vůbec existují...* [online] Aktualizace 24. 4. 2012 08:39 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/je-s-podivem-ze-rodiny-dnes-vubec-existuji-20120424.html>

jsou spolu lidé nikoliv proto, že jsou k sobě vázáni z ekonomické nutnosti, ale proto, že se mají rádi.⁷³

Domov je podle Jana Patočky středem přirozeného světa, je to místo, kde jsme nejvíce sami sebou. Patočka užívá Komenského obrat: domov je hlubina bezpečnosti. Domov není tam, kde jsem právě já, nýbrž právě já sám mohu být z domova vzdálen; domov je útočištěm místo, kam patřím více než kamkoliv jinam; více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž identitou. Je to ta část univerza, která je nejvíce lidsky proniknuta, věci jsou zde takřka orgány našeho života, jsou to ta pragmata, s nimiž vždy zhruba víme, co si počít.⁷⁴

Domov je prodloužením našeho těla a prodloužením domova se konstituuje krajina. Vyrůstáme do krajiny, stejně jako vyrůstáme do domova, jenž nese stopy naší základní tělesnosti. Co znamená toto „vyrůstání z hlediska filosofického“? Jak se tvoří domov prostřednictvím prodloužením našeho organismu? Patočka říká: „... *domov je cosi jako rozšířený organismus.*“ (Patočka, 1936, 98) Tím myslí, že domov není žádná instituce, která by se mohla instalovat či nikoliv, ale že jde o něco, co se konstituuje pomalu v tisíci obměnách a podobách, co je přímo fenoménem vyrůstajícím z našeho základu. Domov vzniká zakládáním, nikoliv založením. Nejde o žádný akt státní moci, není možné domov zakládat zákonem a úředním rozhodnutím, i když podmínky pro vznikání domova jsou určité v těchto rukách. Proto chápat domov jako biologický stav nutný pro rozmnožování lidí je naprostý nesmysl.⁷⁵

Idea je to, z čeho je možno pochopit i domov. Chybí-li idea, pak se pravda promění na teorii adekvace, na bezrozpornost, na teorii většinovou či pragmatickou atd. Pak se ale domov promění na funkční rodinu, rodí se zde děti a upevňují společenské vztahy.⁷⁶ Idea Jana Patočky není nic nového ve filosofii, je Dobrem Platónovým, je bytím Heideggerovým, je Bohem pro náboženství. Je něčím, co je divným způsobem přítomno v našem rozhodování, nemá podobu součásti vedle jiných našich součástí v naší duši. Naopak je něčím, co proniká skrz všechny naše

⁷³ Švecová, Jana. *Je s podivem, že rodiny dnes vůbec existují...* [online] Aktualizace 24. 4. 2012 08:39 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/je-s-podivem-ze-rodiny-dnes-vubec-existuji-20120424.html>

⁷⁴ Patočka, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha, 1992, str. 85 -86.

⁷⁵ Hogenová, Anna. *Domov jako problém*. In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

⁷⁶ Patočka, Jan. *Péče o duši*. Praha, 1996, str. 334.

vztahy ke světu i k sobě samým. Do této množiny platnosti patří i fenomén domova. Je to něco, co penetruje do všeho, co děláme, Domov je něco, co se objevuje pak ve vztahu k ostatním, k nám samým, ve vztahu k celému kosmu, včetně naší polis. Tento fenomén dozrává jako dobré a cenné víno – dlouho. Právě toto bychom měli podporovat v našich úvahách o rodině. Patří sem věrnost, jež je věrností domovu.⁷⁷

„Rodina je základ státu“ – to jsme slyšeli nejen v socialismu, říkali to častokrát i různí představitelé náboženství. Ovšem to nestačí. Rodina je daleko důležitější, je domovem, je ohňovým středem světa samého. Bez těchto kořenů není možné obstát ve světě tak rozbouřeném, jako je ten dnešní. To, co nejvíce potřebujeme, je opravdová laskavost a opravdové přijetí ve smyslu původního smyslu slova „comunio“⁷⁸.

Prostor domova je tím, co otevírá prostory širší, je místem setkání generací, povolání, přátel, známých, sousedů. Domov je tedy horizont v tom smyslu, že člověku určitým způsobem otevírá svět, je úhlem pohledu, z něhož světu rozumíme a nějak se k němu chováme. Domov je tedy místem intimity a útočištěm, z něhož se nám otevírá svět. Člověk je bytostí dalek, a proto potřebuje domov. Domov není jen tam, kde jsme fyzicky přítomni i my, i když často přestává být domovem v okamžiku, kdy z něj někdo blízký odejde. Domov spíše znamená: mít se kam vrátit. Je spojen s důležitým pocitem, že tam na mě někdo čeká. Diverzifikace domova – jako lidských vztahů zakotvených do věcí, jako místo pobytu, jako prostředí, jako lidského fenoménu, jako prostředku topo-analýzy člověka, jako prostor útěchy a intimity poukazují k jednomu: domov je základním způsobem lidské existence.⁷⁹

⁷⁷ Hogenová, Anna. *Domov jako problém*. In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

⁷⁸ pozn. „comunio“ znamená být přijat se vším, co jsem, se všemi chybami a se všemi nedostatky

⁷⁹ Pelcová, Naděžda. *Fenomén domova* In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008.

1.5 Rituály a posvátno v rodině

Rituály a rituální charakter lidského jednání zaujímají významné místo jak v sociologii od dob E. Durkheima⁸⁰, tak v antropologii u J. G. Frazera. Koncem 18. a počátkem 19. století se tímto jevem zabývají sociologové, kteří však byli zároveň také kulturními antropology a etnology. Od poloviny 20. století jsou vzorce rituálního jednání sledovány i v tzv. vyspělých společnostech. V průběhu svých náboženských, politických, sociálních ceremoniích posilují lidé bezděky pocit vzájemnosti. Rituály stmelují celé skupiny, vytvářejí pro všechny společné duševní rozpoložení, tím uvádějí vědomí do kolektivního stavu, kdy tytéž obsahy a pocity mohou být sdíleny všemi zúčastněnými.⁸¹

Rituály se většinou rozumí slavnostní náboženské nebo i světské ceremonie, které probíhají podle přesně stanoveného schématu, jako je třeba mše, přísaha představitele státu, korunovace krále, povýšení do vyšší vojenské hodnosti, nejružnější udělování cen, přijetí do určitého povolání, atd. Všem rituálům je společné to, že probíhají podle určitých pravidel, která často zůstávají celá dlouhá období neměnná. Jak se společnost proměňuje, mohou některé z nich ztrácet svůj smysl a nejsou-li naplněny novým obsahem, brzy zanikají nebo se stávají pouhou formou bez obsahu. Rituály dříve řídily celý lidský život. Proto se s nimi většinou setkáváme v krizových místech. Slovo krize, které má dnes negativní náboj, vlastně znamená bod obratu, bod zvratu. Vždycky, když se musíme přizpůsobit něčemu novému, procházíme určitou krizí. Z tohoto pohledu je lidský život plný krizí. Ve všech kulturách se pěstují rituály, které mají stejnou funkci. Ve skutečnosti najdeme rituální chování u všech lidí, ať už v krizích vývojových, individuálních nebo v dobových krizích celého národa.⁸²

Rituál může být považován za most k hlubším duševním vrstvám, které svým vědomím už nedokážeme řídit. Tímto mostem mohou být našemu vědomí přiváděny pozitivní síly tak, že vývoj nebo život může jít dál. Bylo by naivní se domnívat, že v našem nevědomí číhají na uvědomění pouze dobré věci. Tak tomu není, rituály mohou být i cestou pro ničivé, zlé síly.⁸³

⁸⁰ Durkheim, Emile. *Elementární formy náboženského života*, Praha, 2002.

⁸¹ Keller, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha, 2010, str. 186-187.

⁸² Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. Praha, 1998, str. 9-10.

⁸³ Tamtéž, str. 10.

Rituály ať si to uvědomujeme či nikoliv, totiž provázejí náš každodenní život. Ať je to pověřivost či někdy zautomatizované události, kterým ovšem přikládáme určitý význam, a proto je děláme pravidelně. V rodině jsou rituály obzvláště důležité. Stmelují a posilují vzájemné vztahy a přetváří běžné rodinné chvíle na neobyčejné, na které pak členové rodin rádi a dlouho vzpomínají. Jak již bylo řečeno na začátku, posvátné vždy směřuje k rituálu, proto jsou rituály nezbytnou součástí rodiny a cílem posvátného rodinného života.

1.5.1 Sociologická definice rituálu

Stejně jako na rodinu, tak i na rituál existuje napříč různými společenskými vědami několik různých pohledů. Velký sociologický slovník charakterizuje rituál takto: *„Rituál (též ritus) je označení výrazného individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je standardizován, tj. je založen na vnucených nebo tradičních pravidlech, vystupuje jako posvátný obyčej. Pojem rituál je velmi blízký pojmům obřad, ceremoniál. Vzniká jako reakce jednajících osob na situace rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor chování. Je nástrojem, pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci. Protože jde o přesně stanovený postup, o činnost probíhající krok za krokem, používá se příležitostně pojem rituál také pro označení určitého druhu nutkavě neurotických činností, spojených obvykle s magickým myšlením či pověrou (člověk se snaží např. při chůzi na chodníku nevstoupit na spáry mezi obrubníky, nebo nepřekročit mřížoví kanálu, aby mu to nepřineslo neštěstí). Rituál je ale především součástí kultu různých náboženských systémů. Oba pojmy rituál a kult bývají významově zaměňovány.“* (Velký sociologický slovník, 1996, 938-939)

Z toho vyplývá, že rituál je jednak jednání prováděné kolektivně podle daných pravidel, které nesměřuje k výrobě předmětů nebo změně situace, ale k symbolické proměně této situace, a jednak pevně dané modely sociálního chování a pravidla hry v každodennosti.⁸⁴

Sociologický pohled tedy neodbývá obřady a svátky jako mylné předvědecké pokusy ovládnout svět pomocí magie, ale vidí v nich přesný sociální jazyk, v němž jsou zakódovány a vyjádřeny kulturní hodnoty kultury. Rituál je především

⁸⁴ Jandourek, Jan. *Sociologický slovník*. Praha, 2001, str. 205.

představením, které posiluje svou hodnotu tím, že je prováděno, sledováno a prožíváno kolektivně. Toto soustředěné skupinové přihlížení přenáší skutečnost a platnost rituálu a jeho obsahu na všechny zúčastněné. Politická i náboženská setkání jako například sborové ticho kvakerských shromáždění nebo objímání mužstva před zápasem, ukazují sílu tohoto principu.⁸⁵

V durkheimovském pojetí význam rituálu spočívá převážně v jeho kolektivní povaze, která vytváří stav vědomí, jenž překračuje hranice soukromé zkušenosti jedince. V čase rituálu se náboženská víra jeví jako hodnověrná a skutečná, jiná než v nesoustředěném, nerituálním čase. Nejdůležitější funkcí rituálního času bylo podle Durkheima obnovení základů společnosti, obrození „života“, její víry. Oproti racionalistickému názoru, že rituály ničemu skutečnému neodpovídají, tvrdil, že rituál má reálnou funkci, protože obnovuje pocit kmenové identity a oddanost symbolům kmene.⁸⁶

Durkheim věnoval rituálům mnoho pozornosti. Jejich moc nad jedincem a tím pádem nad společností pomáhají pochopit provázanost náboženství a společnosti. Pro existenci náboženství je nezbytné, aby byly rituály vykonávány. Pokud by se lidé v pravidelných intervalech nesetkávali a nepraktikovali, náboženství by mohlo zaniknout. Lidé udržují vztahy s „posvátným“ a tím umožňují „posvátnému“ existovat. *„Náboženské představy své maximální intenzity dosahují v okamžiku, kdy jsou všichni jedinci pohromadě a v bezprostředním vzájemném vztahu, když je spojuje stejná myšlenka nebo pocit.“* (Durkheim, 2002, 376) Náboženství tedy potřebuje věřící stejně, jako věřící potřebují své náboženství. Lidé se shromáždí, připomenou si své náboženské potřeby a intenzivnější prožitky v průběhu společenského náboženského setkání do jejich mysli silně zapíší existenci toho, k čemu se obracejí. Poté se však lidé rozdělí a vrátí se ke svým běžným starostem a aktivitám. Přítomnost posvátného je pociťována slaběji než v průběhu setkání a pocity nadále slábnou. *„Jakmile se však shromáždění rozejde a každý se vrátí ke své vlastní existenci, náboženské představy postupně ztrácejí na intenzitě.“* (Durkheim, 2002, 376) Pokud by se posvátné znovu nepřipomnělo, mohlo by být zapomenuto.

⁸⁵ Paden, E. William. *Bádání o posvátnu: náboženství ve spektru interpretací*. Brno, 2002, str. 49.

⁸⁶ Durkheim, Émile. *Elementární formy náboženského života*. Praha, 2002, str. 376.

1.5.2 Antropologická definice rituálu

Nalézt definici, která by byla dostatečně široká, aby zahrnovala široké spektrum lidských činností, které bychom chtěli zahrnout pod heslo „rituál“ či „obřad“ a zároveň aby měla nějakou objasňující hodnotu, není vůbec jednoduché. Bobby Alexander zdůrazňuje dvě stránky rituálu: představení a proměnu. *„Rituál definovaný těmi nejjobecnějšími a nejzákladnějšími pojmy je představení či předvedení, naplánované nebo improvizované, kterým se realizuje přechod od každodenního života k alternativnímu kontextu, v jehož rámci je přeměněn všední den“*, (Alexander, 1997, 139) Jednou z nejznámějších definic náboženského rituálu či obřadu je definice Victora Turnera, který ji formuluje takto: *„Předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu; odkazuje na víru v mystické bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.“* (Turner, 1982, 79) Tato definice je však poněkud statická, přestože Turnerova vlastní práce znázorňuje dynamickou povahu náboženských obřadů. Alternativní definici lze nalézt v Alexandrově tvrzení: *„Tradiční náboženské obřady otevírají obyčejný život konečné skutečnosti či nějaké transcendentní bytosti nebo síle, aby se z ní získala její transformační schopnost.“* (Alexander, 1997, 139) Alexander dále zdůrazňuje, že veškerý rituál, i náboženský, je zakotven v každodenním lidském světě.⁸⁷

Antropologický slovník charakterizuje rituál několika hledisky. Za prvé je to slavnostní obřad, provázený výrazným individuálním nebo kolektivním způsobem chování, který je standardizován, tj. založen na stanovených nebo tradičních pravidlech. Rituály představují jednu ze základních institucí archaických společností, přežívají však i do společnosti moderní, i když jejich obsah se výrazně mění. Za druhé soubor předpisů a zvyklostí pro výkon bohoslužeb; liturgická kniha s těmito předpisy. Za třetí jako obřad (ceremoniál) bez obsahu a smyslu (v pejorativním významu). Tato definice se od té sociologické příliš neliší.⁸⁸

Problematikou rituálů se antropologové a další odborníci zabývají především od druhé poloviny 19. století. Jejich odpovědi na otázku po smyslu rituálů se však výrazně liší. Klasickým se stal výklad Jamese Geорга Frazera, obsažený v jeho práci *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* (Zlatá ratolest: Výzkum

⁸⁷ Bowie, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha, 2008, str. 149.

⁸⁸ Dohnalová, M; Malina, J. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno, 2006, str. 560.

magie a náboženství, první vydání 1890, česky: Zlatá ratolest. Praha: Odeon, 1977). Podle Frazera sloužily rituály především dramatizaci motivů smrti a vzkříšení. To hrálo velkou úlohu jednak jako pojistka proti poklesu moci slábnoucího panovníka, jednak jako způsob chápání přírodních pravidelností kosmických a vegetačních cyklů. Nový motiv ve studiu rituálů představuje práce francouzského antropologa Arnolda van Gennepa, autora práce *Les rites de passage* (Obřady přechodu, 1909, česky: Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997). Arnold van Gennep ukazuje podobnosti obřadů, které jsou spojeny s přechodem z jednoho geografického místa na jiné (cestování), z jedné společenské skupiny do jiné (cizinci), rituály spjaté se zrozením dítěte (těhotenství a porod), obřady doprovázející přechod z dětství do dospělosti anebo přijímání do výlučných společenství (iniciace), obřady provázané se vstupem do manželství i rituály pohřební, které tvoří protipól přechodu, k němuž dochází narozením dítěte. Všechny tyto obřady sestávají ze tří fází: z fáze odloučení od dosavadní skupiny, dále z rituálů pomezních, které doprovázejí období, po které dotyčný nepatří nikam, a konečně z rituálů sloučení, které formálně stvrzují náležení do nové skupiny.⁸⁹

Do žádné definice, až na tu úplně nejobecnější, se ovšem nevejde tolik rozmanitých příkladů rituálu. Hlavní problém ve snaze definovat rituál spočívá v základním předpokladu, že to, co chápeme jako rituál v západních společnostech (obvykle v liturgickém nebo obřadním aranžmá), se dá chápat jako transkulturní kategorie s paralelami jinde. Neexistuje však jediný typ činnosti nazývané „rituál“, který by byl univerzálně rozpoznatelný, jsou však určité formy chování spadající do kategorie, kterou jako takovou rozlišují pozorovatelé. Dokážou-li se antropologové shodnout na tom, co zakládá rituál, neznamena to, že účel či funkce rituálu je evidentní.⁹⁰

1.5.3 Rutina vs. rituál

Jaký je vlastně rozdíl mezi rutinou a rituálem? Definice rutiny a definice rituálu jsme si již nastínili, nyní se zaměříme na konkrétní rozdíly. Ačkoli rituály samotné jsou zde již odpradávná, termín rituál je poměrně nový a vztahuje se k obrovské šíři sociálních a kulturních jevů. Nepanuje jednoznačná shoda na tom, co jej přesně

⁸⁹ Malina Jaroslav a kol. *Antropologický slovník – CD ROM*. Brno, 2009, str. 3417.

⁹⁰ Bowie, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha, 2008, str. 149.

konstituuje.⁹¹ Podle knihy *Ritual: perspectives and dimensions* se rituál od běžné rutiny odlišuje určitým hlubším přesahující význam, který způsobuje opakování rituálu a podporuje vytváření komunity mezi jeho účastníky.⁹²

Zajímavé je, že ti, kteří rituál praktikují, o tomto jeho významu zpravidla nemají větší ponětí. Nevidí, že svým konáním onu zvláštní atmosféru a sílu posvátna utváří, mají za to, že se jim děje. Často tak o rituálu referují jako o něčem zcela přirozeném: „*Vždycky jsme to tak dělali,*“ „*Je to naše tradice,*“ nebo „*Děláme to proto, že se následkem toho stane ta a ta věc*“ (Bell, 2009, 167). V tomto smyslu jsou rituály zároveň kreativní i re-kreativní. Ritualizace určité činnosti dává lidem pocit, že tyto činnosti nepotřebují obhajovat svou potřebnost. Odpovídají na významné a specifické potřeby, nebo mají dostatečně dlouhou historii, která jejich existenci obhajuje. Často se zakládají na takových zkušenostech dané komunity, které se v průběhu let ukázaly jako univerzálně funkční a platné.⁹³

Styl ritualizace určité komunity je neoddělitelný od jejího pohledu na svět. To, jak je rituál prováděn, jak často, jaké jsou rysy jeho stylizace, záleží vždy na specifických kulturních a společenských situacích, zahrnujících konkrétní tradice, konvence a inovace dané komunity. Z toho vyplývá, že rituál je důležitým prvkem kultury. Jako takový však není neměnný. „*Mnoho současných badatelů začíná vnímat rituál jako mimořádně efektivní způsob společenského vyjednávání či zvládání napětí mezi tradicí a změnou, tedy jako prostředek zavedení změn za současné koexistence kulturní kontinuity.*“⁹⁴ Lze tedy říci, že dojde-li ve společnosti k proměně všeobecně sdílených hodnot a norem, které jsou více či méně v protikladu vůči těm předchozím, umožňuje rituál prožívat ony staré a zažité normy a hodnoty navzdory odlišným očekáváním a potřebám. Tím přispívá k flexibilitě dané komunity.⁹⁵

Baxter a Braithwaite pojmají na základě různých definic rodinné rituály jako „*dobrovolné, opakující se, strukturované komunikační události, jejichž představení prováděné hromadně členy rodiny slouží jako pocta tomu, co považují za posvátné,*

⁹¹ Baxter, L., Braithwaite, D. *Family rituals*. In L. Turner, & R. West, The family communication sourcebook. 2006. str. 259-260.

⁹² Bell, C. *Ritual: perspectives and dimensions*. New York, 2006. str. 166.

⁹³ Tamtéž, str. 167.

⁹⁴ Tamtéž, str. 251.

⁹⁵ Baxter, L., Braithwaite, D. *Family rituals*. In L. Turner, & R. West, The family communication sourcebook. 2006. str. 262.

čímž vytváří a přenáší rodinnou identitu a síť jejích sociálních vztahů.“ (Baxter a Braithwaite, 2006, 262-263). Tím pak také vytvářejí rodinnou pohodu.⁹⁶

Zásadní rozdíl mezi rituálem a rutinou můžeme pozorovat v daném přesahu a účelu. Čas rituálu má slavnostnější význam, obsahuje v sobě něco specifického, kvůli čemu jej provozujeme. Rutinu naopak dodržujeme zcela pravidelně, občas se s ní ani neztotožňujeme, ale míváme ji natolik zažitou, že ji kolikrát ani nevnímáme.

Talál Asad konstatuje, že: *„Každý etnograf pravděpodobně pozná rituál, když ho vidí, jelikož rituál je symbolická činnost na rozdíl od instrumentálního chování v každodenním životě.*“ (Asad, 1993, 55)

1.5.4 Význam rituálů

Obřad nebo svátek umožňuje skupině prožít svou ideální podobu. Každá společnost při zvláště významných příležitostech předvádí to nejlepší, co v ní je a současně upevňuje skupinová pouta. To se může dít díky dodržování okázalých svátků, prostřednictvím výměny darů, navštěvování příbuzných nebo míst spojených s předky, účasti na společenských náboženských představeních, veřejných přehlídkách nebo tím, že si lidé oblékají zvláštní oděv.⁹⁷

Rituál může také poskytovat prostor pro to, aby jedinci překračovali své společenské role a zakoušeli pocit rovnosti. Tento účinek mohou mít svátky, bohoslužby, stejně jako aktivity podobné poutím. Pro popis těchto situací, časů a míst, kde se jedinci scházejí jako rovnocenní, osvobození od svého jinak daného statusu, se používá termín *liminalita*. Bez ohledu na společenskou hierarchii se zde dosahuje nového spříznění, je prožíván nový obraz společnosti. Tuto jednotu prožívají například milióny muslimů na pouti do Mekky.⁹⁸

Velké každoroční svátky jsou představením společenských hodnot vázaným k jednotlivým kulturám. Například kultury jihovýchodní Asie jsou založené na polaritě mezi mnichy a laiky a mají strategické výroční svátky, které znovu ukazují ideální vztah obou těchto skupin. Socialistické společnosti zase slaví proletářské ideály týkající se hodnoty práce. Bez obřadů a slavností přestávají

⁹⁶ ⁹⁶ Baxter, L., Braithwaite, D. *Family rituals*. In L. Turner, & R. West, *The family communication sourcebook*. 2006. str. 262-263.

⁹⁷ Paden, E. William. *Bádání o posvátnu: náboženství ve spektru interpretací*. Brno, 2002, str. 50.

⁹⁸ Tamtéž, str. 50.

společnosti předávat a udržovat životaschopnost a posvátnost svých vlastních základů.⁹⁹

Rituály mají podstatný význam také v rodinném životě. Přispívají k tomu, aby rodina našla svoji vnitřní jednotu, tedy to, co ji jako společenství činí tak jedinečnou. Pro děti je obzvláště důležité, aby se v jejich rodině pěstovaly rituály, z nichž mohou čerpat sílu a jistotu, ale také nemalý díl vlastní identity. Všem rodinným příslušníkům rituály pomáhají definovat se jako součást jedinečného a zřejmého společenství a toto společenství utužovat. Dalším smyslem rituálů je také upevňování vztahů mezi lidmi a navozování společně prožívaných situací. Právě proto produkuje každá rodina během času své vlastní rituály. Ty většinou sestávají z některých rodinných tradic, jež matka a otec poznali ve svém dětství, a z velké části vlastních představ rodičů a dětí o tom, jak by měly probíhat svátky či jiné opakující se události.¹⁰⁰

1.5.5 Typy rituálů

Rituály mohou nabývat nejrůznější činnosti, což umožňuje rituály typologizovat:

- 1) Oslavné rituály vyjadřující ceremoniální formou úspěch v určitém jednání (vítězné tance, promoce, oslavy narozenin, aj.).
- 2) Rituály nebezpečí stmelují skupinu v kritických situacích (dešťové tance, velká část politických manifestací, aj.).
- 3) Rituály přechodu mají zajistit plynulost a stabilitu po čas změny (křtiny, svatby, pohřby, aj.).
- 4) Rituály trestání mají stmelit spravedlivé a posílit platné normy (soudy, pomsta, proklínání, aj.).
- 5) Rituály úcty mohou být jednostranné (vůči nadřazeným či vůči symbolům celku) i vzájemné (zdvořilé jednání).¹⁰¹

Dále můžeme rituály členit také na výroční (Vánoce, Velikonoce) a přechodové. Výroční rituál činí pravidelně určitý čas posvátným a umožňuje lidem se v této době dostat k posvátnému blíže. Přechodové rituály se týkají jednotlivce a jeho

⁹⁹ Paden, E. William. *Bádání o posvátnu: náboženství ve spektru interpretací*. Brno, 2002, str. 50-51.

¹⁰⁰ Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 13.

¹⁰¹ Keller, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha, 2010, str. 187.

změny ve společenském postavení a zabýval se jimi právě A. van Gennep. Mezi nejčastější typy přechodových rituálů patří těhotenství, narození dítěte, rituály dětství, iniciační rituály, zasnuby a sňatek a pohřební obřady.

1.5.6 Utváření rituálů v rodině

Rituály v zásadě představují konstantní způsob jednání, který zachovává určitou formu. Ať si stanovíme sami, jakým způsobem se chystáme ke spánku či jak slavíme Vánoce, nebo ať přejímáme staré zvyklosti a rodinné tradice – nakonec při tom vzniká více či méně pevný rituál, který dále předáváme své rodině.¹⁰²

Při určitých příležitostech, může se jednat o příležitosti zvláštní (jako jsou narozeniny) i o příležitosti všednodenní (jako je jídlo), se rituály konají pravidelně a ve stálé podobě. Posilují tak identitu člověka a společnosti, dodávají jistotu, strukturují život i průběh dne, pomáhají při učení a stejně tak při překonávání malých i větších krizí. Někdy může mít rituál podobu prostého nevědomého zvyku, často však vzniká vědomě a na základě dobrého uvážení. V každém případě čerpají rituály svoji sílu z opakování, bez něž by se náš život stal chaosem, neboť zvyklosti strukturují a řídí všední den.¹⁰³

Nabízí se množství různých možností, jak potřebné rituály najít, případně je lze vytvořit společně s dětmi, které díky nim mohou vykonávat vše, co rodiče pokládají za důležité.

- a) Převzetí tradic: odkoukání od své vlastní rodiny či od jiných rodin klasiku, která už po generace prokazuje dobré služby.
- b) Vymyšlení nových rituálů: zapojení všech členů rodiny, kteří hledají takové rituály, jaké budou soužití v rodině zkrášlovat a harmonizovat a budou specifikem dané rodiny.
- c) Rituály vymyšlené dětmi: právě děti často samy od sebe vymýšlejí rituály, které lze pak převzít.
- d) Náhodný vznik rituálu: vznikají z potřeby zažívat stále znovu hezké, veselé, příjemně strašidelné či jinak žádoucí situace.

¹⁰² Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 10.

¹⁰³ Tamtéž, str. 10.

- e) Úprava stávajícího rituálu: přetváření rituálu tak dlouho, až bude vyhovovat všem zúčastněným, často pomůže malá procesní změna a neoblíbený rituál se začne akceptovat.¹⁰⁴

1.5.7 Ritualizované události

Společné činnosti rodiny se častým opakováním ritualizují. To znamená, že se vykonávají ustáleným způsobem, s nímž jsou všichni zúčastnění srozuměni. Každý člen rodiny při nich má přidělenou svoji úlohu, pokud je úloha proměnlivá, existuje pravidlo určující, kterou z možných variant role může určitá osoba zvolit. Při ritualizovaných událostech je v popředí vzájemná interakce, obvykle se při nich nedělá nic jiného než ona jediná činnost sjednocující rodinu.¹⁰⁵

1.5.7.1 *Rituály v průběhu dne*

Rodinné denní rituály jsou pro chod rodiny velice důležité. Bohužel ne ve všech rodinách vše funguje jak má. Jak v přeorganizovaných rodinách (kdy vlastní potřeby, ať rodičovské či dětské, jsou stěží vnímány pro samé aktivity, nemluvě o citech, které jsou obětovány ideálu podpory dětí), tak v neuspořádaných rodinných společenstvích (kdy se jediný den nepodobá druhému, často se řídí pracovními podmínkami rodičů, kteří se štvou od termínu k termínu, což způsobuje chaos) nemohou být smysluplně zavedeny rituály. Jejich úkolem by mělo být: uspořádání průběhu dne, upevňování rodinných vztahů, poskytování bezpečí, vytvoření prostoru pro volný čas a vlastní kreativitu a překonávání strachu.¹⁰⁶

Ranní rituály

Ráno je časem přechodu – noc končí, začíná nový den. Mnozí dospělí volí jako prostředek k probuzení raději jemnou hudbu z rádia než hlasité vyzvánění budíku. Uvedená volba má dobrý důvod: vstup do nového dne by měl být klidný; než se konečně probudíme, mísí se nejprve pozvolná hudba či hlas z rádia do posledního snu. Stejně tak to cítí i děti, dávají přednost jemné metodě probuzení před hlasitým hučením a hektickým provozem. Probuzení a vstávání jsou i tak dost těžké, zejména pro starší děti. Za pomoci drobných rituálů na dobré ráno (schoulení do klubička

¹⁰⁴ Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 15.

¹⁰⁵ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 76.

¹⁰⁶ Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. Praha, 1998, str. 70-71.

v posteli, společný smích, lechtání,...) umožní rodiče dětem začít den vyrovnaně, vesele a nehekticky.¹⁰⁷

Ranní rituály nepředstavují pouze vstávání z postele, ale také ranní hygienu. Rodiče mohou touto cestou vybudovat mnoho pro to, aby si dítě vybuchovalo pozitivní vztah ke svému tělu a nestalo se sabotérem hygieny. Čím dříve rodič zavede veselé koupelnové rituály, tím samozřejmější bude pro jeho potomka péče o vlastní tělesnou schránku. Pokud se mytí a čištění zubů stanou součástí ranního a večerního rituálu, bude dítě samo od sebe dbát na to, aby nic nevynechalo.¹⁰⁸

Společné jídlo

Patrně nejvýznamnějším rodinným rituálem všedního dne je společné jídlo rodiny. Nepřítomnost u jídla, i když je například zdůvodněna držením diety či nutností vykonat nějakou naléhavou práci, je známkou konfliktu. Kulturní norma předpokládá přítomnost členů rodiny u večerního jídla, vyžaduje dokonce i dodržení obvyklých způsobů chování u jídla. Příručky společenského chování popisují detailně, co je žádoucím chováním a co ne – v rodinách jsou ovšem tato pravidla dodržována jen velmi rámcově a přizpůsobována potřebám rodiny. Rodinnými zvyklostmi je dáno, kdo se jídla účastní, kdo jej připravuje, kdo upravuje stůl před jídlem, po jakém signálu může jídlo začít, o čem se může či nemůže u rodinného stolu konverzovat, jakým signálem společné jídlo končí, zda se jídlo nějak hodnotí, případně zda se děkuje tomu, kdo ho připravil, jak se uklízí stůl, jak se myje nádobí.¹⁰⁹

Alespoň jedno z jídel by mělo být naplánováno tak, aby byli přítomni všichni členové rodiny. U společného stolu by měl být prostor a čas na rozhovory. Ve spěchu zhltnuté jídlo neprospívá ani tělu, ani duši. V době našich babiček a prababiček bylo zvykem se večer před jídlem pomodlit. Dnes tento rituál z důvodu zesvětštění z rodin téměř vymizel. Mohli bychom mu nějak opět vrátit smysl? Některé rodiny například před jídlem zpívají společně píseň, jiné si pouze popřejí dobrou chuť.

Rodiče si často stěžují na špatné způsoby dětí u stolu. Samozřejmě se můžeme přít, co se dá tolerovat a co se vymyká nad rámec slušného chování. Strnulá

¹⁰⁷ Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 21-22.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 25.

¹⁰⁹ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 76.

pravidla, jaká znali naši prarodiče, už dnes neplatí. Opak je spíše pravdou, takže se jídlo pouze „nějak nahází do pusy“. Rodiče by měli dětem zprostředkovat jakési minimum etikety, jinak budou později patřit k lidem, kteří se budou muset učit způsobům v drahých kurzech společenského chování.¹¹⁰

Uspěchanost dnešní doby se bohužel projevuje i ve stravování. Lidé nemají čas ani na normální jídlo, natož jídlo společné. Dnes je velice moderní být vytížený člověk, z tohoto velice prosperují nezdravé řetězce rychlého stravování. Časy, kdy si lidé uvařili a v klidu snědli jídlo, jsou bohužel tytam. Rituály společného jídla se nejčastěji udržují při nějakých významných událostí v rodině, jako jsou například oslavy narozenin, svátků, promoci, nebo štědrovečerní večeře. Některé rodiny však v této tradici pokračují, nejedná se pravděpodobně o každodenní společnou večeři, ale například pravidelné nedělní obědy, u kterých se sejdou všichni členové a vzájemně si sdělí, co se stalo v uplynulém týdnu.

Rituály ve volném čase

Děti potřebují období, během nichž se mohou uvolnit a dokonce i nudit. „Dlouhá chvíle“ totiž představuje vlastní zdroj nových myšlenek a kreativity, tedy důležitý předpoklad pro vnitřní rozvoj dítěte. Pouze v průběhu „dlouhé chvíle“ může dítě pocítit, co vlastně chce dělat, a to ze své nejniternější potřeby. Může se oddávat vlastním pocitům a myšlenkám, zabývat se sebou samým. Za pomoci drobných rituálů můžeme přibrzdit každodenní shon a vytvořit ostrovy klidu. Rituály mohou v tomto smyslu především poskytnout především časový a obsahový rámec, strukturu, aniž by k množství už existujících termínů přidávaly další. Platí tedy: nepokoušejme se zavádět příliš volnočasových rituálů, jinak se objeví spíše stres z volného času. Je důležité postarat se o pravidelné zařazení her a rozhovorů. Den tak získá svůj rytmus a nebude v něm chybět ani pohyb, hry a uvolnění.¹¹¹

Základním volnočasovým rituálem je především u menších dětí hraní her. Některé děti jsou zvyklé hrát si samy, rodič by však měl dbát i na to, aby děti měly v hraní společnost a mohly tak snáze rozvíjet svou fantazii. Rodič by si měl najít každý den vždy alespoň chvíli, kdy se bude dětem věnovat a bude si s nimi hrát. Bude přispívat nejen k pozitivnímu rozvoji dítěte, ale bude moci sledovat i jeho mentální rozvoj. Hraní her v menší míře zůstává i u starších dětí, společně skládají

¹¹⁰ Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. Praha, 1998, str. 75.

¹¹¹ Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 37.

například puzzle, lego, nebo hrají společenské hry. Hraní společenských her může zůstat jako společný rodinný rituál i v dospělosti dětí. O to jsou tyto příležitosti vzácnější.

V dnešní době bohužel většinu volnočasových aktivit dětí zajišťují televize, počítače či tablety. Odborníci doporučují, aby se čtyřleté až sedmileté děti dívaly na televizi nanejvýš půl hodiny denně, přičemž po dva dny v týdnu se mají děti obejít bez televize úplně. Děti mezi sedmým a jedenáctým rokem věku by měly sledovat televizi nanejvýš hodinu denně, u dětí starších se tato doba prodlouží na maximálně dvě hodiny denně.¹¹² Skutečnost je bohužel odlišná, rodiče nemají v dnešním uspěchaném světě čas věnovat se dítěti, které radši posadí k televizi. To má však negativní vliv na jeho vývoj: dítě má později ve škole řečové problémy, nedokáže se soustředit, apod.

Večerní rituály

Tímto rituálem se většinou rozumí ukládání dětí ke spánku. Tato událost obvykle začíná signálem, přicházejícím od někoho z rodičů, pak je třeba, aby se děti umyly, převlékly, dostaly do postelí (případně je nutno zvládnout jejich nechuť k tomu), někdy se jim čte pohádka či jim rodiče něco vypráví, pak jsou ponechány o samotě. Předtím však ještě může dojít k ritualizovanému rozloučení na noc. I v průběhu této události je jasné, co se od kterého rodiče očekává.¹¹³

Večerní rituály hodně přispívají k dobré pohodě všech členů rodiny. Je všeobecně známo, že člověk rychleji usíná, je-li smířen se svým okolím. I malé rituály dokážou mnoho, jsou-li dodržovány každý den, ale i tyto rituály jsou ovlivněny dnešní dobou. Rodiče jsou většinou příliš unaveni z práce, nebo zkrátka nemají na dítě čas, takže místo vyprávění pohádky, pustí dítěti televizi, v lepším případě pohádku na CD. Často děti z rozvedených rodin (plus tzv. střídavá péče) nemají ani ustálený režim chození do postele, tzn., že chodí spát pokaždé jinde, jinak a v jinou dobu.

Sexualita a jiné rituály

Ritualizaci podléhá také sexualita, a to nejen samotný sexuální akt, ale i předehra k němu. Tím je míněna nejen předehra milostná, ale i další předběžné vyjednávání –

¹¹² Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 39.

¹¹³ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 76.

kteře nepotřebuje slovní prostředky – týkající se možnosti sexuálního styku. Dobře sladěné manželské dvojice dají najevo jak přání, tak souhlas s ním (případně nesouhlas) jistou dobu před předpokládaným sexuálním stykem. Ritualizované odmítnutí je snáze snesitelné než odmítnutí v momentě, kdy jeden z partnerů už s uskutečněním styku počítá. Také ritualizované přitakání je výhodné, dává možnost vzájemného sladování delší dobu předem. Signálem zájmu může být způsob oblečení, pozvání k procházce, způsob úpravy stolu při jídle, servírování určitého nápoje, způsob úpravy ložnice, slovní heslo, apod.¹¹⁴

Posvátnost sexuálního aktu, jako tomu bylo v minulosti nebo je dodnes v některých náboženstvích, z moderního života zcela vymizela. Sex se stal prostředkem, nikoliv cílem partnerského soužití. Prostřednictvím sexuality si lidé pojišťují například i společenský nebo kariérní postup. V dlouhodobých manželských vztazích však sexu prokazatelně ubývá, lidé jsou většinou unavení z náročného dne nebo prostě líní. Druhému partnerovi to dříve či později začne vadit a začne hledat uspokojení jinde, to v horším případě vede ke krachu manželství a rozpadu celé rodiny. V těch lepších případech se sex stává pravidelnou součástí života, opravdovou ritualizovanou událostí, kdy si partneři například určí pravidelně jeden či dva dny v týdnu a sexuální styk dělají z povinnosti nikoliv z lásky.

Rodina zaměstnaných rodičů má na sebe čas především o večerech a o víkendech. Charakterem ritualizovaných událostí mohou být však i společná práce či společné zájmy. V některých rodinách je například velice časté víkendové pobyty mimo bydliště (chaty, chalupy,...), společné procházky s domácími zvířaty, doprovázení dětí na kroužky, společné cesty manželů do práce či z práce, apod.

1.5.7.2 Rituály v průběhu roku

K těmto rituálům počítám rituály, které se každoročně opakují. Rozlišujeme rituály slavnostní (narozeniny, svátky, oslavy) a svátky sezónní (nejčastěji Vánoce, Velikonoce). Jejich funkce je stejná jako u rituálů všedního dne: orientace v čase, poskytování bezpečí, posilování pocitu vlastní hodnoty, jedná-li se o osobní nebo rodinné rituály a posilování pocitu sounáležitosti k vnějšímu celku.

¹¹⁴ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 76.

Narozeniny a jmeniny

Oslavy jmenin a narozenin patří mezi obřady slavnostní. Kromě obdarování člena rodiny při nich dochází k různým projevům rodinné sounáležitosti. Vyprávějí se rodinné příběhy, prohlízejí se alba a zjišťuje se, které dítě se podobá kterému předkovi.¹¹⁵

Pro každé dítě je mimořádně důležité, aby se oslavovaly jeho narozeniny. Má vnímat, že máme radost z jeho existence. Proto by se rodiče při uspořádání tohoto dne měli zvlášť snažit, aby respektovali pocity dítěte. Dětem, zvláště těm menším, dělá dobře, probíhají-li jejich narozeniny rituálně, v tomto případě každý rok, podobně. Mohou začít například krásným ranním probuzením a připraveným prostřeným stolem s oblíbenou snídaní. Jídlo k obědu si může oslavenec zvolit sám, podobně jako narozeninový dort. V obývacím pokoji můžou rodiče připravit ozdobený stůl s dárky. Respektováním pocitů dítěte v tento zvláštní den berou rodiče ohled na jeho zvláštní přání.¹¹⁶

Každá rodina pojímá oslavu narozenin po svém. Někde se pravidelně sjíždějí všichni příbuzní, jinde si zas pouze popřejí. Rituálem může být i samotná příprava oslav narozenin, například zdobení pokoje, příprava chlebičků, domácí pečení dortu. Při příležitosti narozenin je velmi oblíbená dětská „párty“. V dnešní době to spíše působí jako jakýsi trend, které uskutečňují matky dětí a nepřímo mezi sebou soupeří, která zorganizuje lepší oslavu. Leckdy se rodiče dětí ani nezeptají, jaká je jejich představa či zda o nějakou „párty“ vůbec stojí. Jestliže každoroční oslavy narozenin jsou rodinnými rituály, oslavy kulatých narozenin by se daly nazvat přímo rodinnými slavnostmi. Většinou se sjedou nejen příbuzní, kteří jsou časově vytížení či jinak zaneprázdněni u „běžných“ oslav narozenin, ale také rodinní známí či přátelé.

Svátkům není přikládána taková důležitost jako narozeninám, nicméně i to bývá velice často důvodem různých rituálů a i v tento den mívají lidé, hlavně děti pocit výjimečnosti. V některých rodinách, především u menších dětí, může oslava svátku probíhat velice podobně jako oslava narozenin.

¹¹⁵ Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, 1997, str. 76.

¹¹⁶ Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. Praha, 1998, str. 77.

Vánoce

Tento zcela zvláštní svátek se asi slaví ve všech křesťanských rodinách. Malé děti mají rády, probíhá-li vždycky stejným způsobem. Usnadňuje jim to jejich těšení a zprostředkovává důležitý pocit bezpečí. Bývá dobré celý průběh naplánovat. Všichni členové rodiny by měli něčím přispět a vnitřně se zaangažovat. Jen tak se mohou Vánoce stát naplněným. Společné plánování je pak obzvlášť důležité, není-li rodina z nějakého důvodu úplná, ať už v důsledku úmrtí nebo rozvodu. Často se tu musí hledat úplně nové formy, někdy je k tomu zapotřebí několika vánočních oslav, než se najde rituál, který všechny zúčastněné naplní dobrým pocitem. To se většinou stává u formování nových rodin, když si oba manželé přinášejí vánoční zvyky a rituály a musí najít společný kompromis. Jsou rodiny, které slaví Vánoce tak, jak byly zvyklé u svých rodičů: vaří se stejná jídla, předčítají se stejné příběhy, stejným způsobem se zdobí vánoční stromek. Jedná se o smysluplné rituály, které se vyplatí zachovat.¹¹⁷

Oslavy Vánoc vypovídají o jednotlivé kultuře, jak národa, ve kterém žijeme, tak i jednotlivých rodin. Každá rodina má své ustálené rituály, pouze a jen jí vlastní a rozdílné od ostatních. Pravý smysl Vánoc a rituálů s nimi spojenými je, aby minimálně jeden den v roce byla rodina pohromadě takzvaně v klidu a míru. Aby zapomněla na starosti všedních dní a vychutnávala si zasloužilý odpočinek beze stresu. Na tento důvod Vánoc se však bohužel v dnešní době zcela zapomíná, důležité je pouhé materiální hledisko, jinými slovy nakoupit co nejvíce drahých dáreků. K tomu musíme připočíst všechn předvánoční shon a nervy a ve finále je člověk rád, že už je po Vánocích.

Velikonoce

Velikonoce nemají v současnosti takový význam jako v minulosti. Obvyklé velikonoční rituály, jako třeba velikonoční výzdoba, barvení vajíček, osení, jsou všeobecně známé. Těchto tradičních rituálů bychom se podle mého názoru měli držet (vyjma lidí, pro které už neznamenaají vůbec nic). Než tyto rituály zcela odepíšeme z našeho života, měli bychom si položit otázku, co mohou znamenat pro děti a jestli bychom neměli v první řadě myslet na jejich pocity. Jestliže pro rodiče

¹¹⁷ Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. Praha, 1998, str. 80.

nějaký rituál ztratí význam, neznamená to ještě, že pro dítě nemá cenu. Toto platí pro dětské rituály obecně.

1.5.8 Úpadek rituálů

Za rituály považujeme každodenní zvyklosti a stejně tak křesťanské svátky, které měly výrazný vliv na utváření naší západní společnosti. Právě na jejich příkladu je zřetelně patrné, že smysl rituálů se může vytratit, což se většinou stává. Křtiny, svaté přijímání, konfirmace či sňatek samozřejmě pro mnohé z nás stále ještě zůstávají fixními body v životě, které dodávají slavnostní ráz přechodu do nové fáze. Svůj vlastní účel (dotyčnému i jeho okolí tento velký krok ozřejmit a usnadnit) plní však stále méně, neboť se při nich klade větší důraz na vnější efekt.¹¹⁸

Také v případě důležitých svátků, jakými jsou Vánoce či Velikonoce, upadá původní podnět (tedy Ježíšovo narození, Ježíšovo ukřižování a následné zmrtvýchvstání) stále více v zapomnění. Tento fakt dokazují i výsledky výzkumu otázek č. 13 a 15 v praktické části. Svátky se často organizují nákladným způsobem, což všem nezřídka přináší stres. Uvedená situace ubírá rituálům mnoho z jejich síly a účinku, což může vést k odmítnutí společenských rituálů, nebo dokonce k jejich zániku.¹¹⁹

Určité vědomí tradic a rituálů pochopitelně přetrvává, přesto současný euroamerický svět ve srovnání s tradičními kulturami vykazuje výrazně menší souznění s pravidelně se opakujícími cykly slavností a rituálů. Za charakteristický rys moderního euroamerického vztahu ke slavnostem a rituálům bychom, obecně řečeno, mohli označit určitou míru racionálního odstupu. Řekněme tedy, že slavnosti a rituály zejména konceptem prožívání času, ale také přítomností „změněných stavů vědomí“ příliš nevyhovují tomu, jak jsou pro mnohé z nás formulována pravidla „skutečného“ života. Kromě toho se mnoha svými dílčími aspekty vymykají tomu, co v rámci novodobého životního stylu vnímáme jako žádoucí či přijatelné.¹²⁰

¹¹⁸ Kunze, Petra a Salamander, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Brno, 2011, str. 11.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 11.

¹²⁰ Karlová, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec, 2013, str. 122-125.

2 Praktická část

2.1 Metodologie

2.1.1 Výzkumné téma

Výzkumným tématem této práce, jak je již patrné z předešlé, teoretické části, se stalo současné chápání posvátna u dětí. V předchozí, teoretické části jsme si ukázali, jak je na fenomén posvátna nahlíženo obecně z různých směrů, a co k tomuto fenoménu patří. V této části si precedenty „posvátného“ ukážeme v praxi na chápání dětí.

Problém posvátna je v dnešní době opomíjenou záležitostí, která však prostupuje mnohými oblastmi společenských věd. Jedná se především o religionistiku, filosofii, antropologii či sociologii. Pokud bychom hledali nějakou ucelenou definici posvátna, mohli bychom posvátno vymezit například takto: Posvátno je vnímáno jako něco, co je pro nás ve skrytu duše rozumově neuchopitelné, nadpřirozené (až svaté), je to opak všedního, současně v nás budí úctu a strach před vyšší mocí. Možností definic je však velice mnoho.

Téma posvátna jsem zvolila právě proto, že je neobvyklým tématem dnešní doby, obzvláště ve spojení s výukou. V teoretické části jsme si již nastínili nejen, co všechno si můžeme pod posvátným představit a s čím tento fenomén spojit, ale také proč je tato problematika důležitá. Nyní si to ověříme v praxi. Na konkrétních otázkách výzkumu si dokážeme, jaký mají děti k posvátnu vztah a jakými všemi faktory může být tento vztah ovlivňován. Dětem v dnešním světě se ze života vytrácí úcta: k rodičům, učitelům, zákonům, mravním hodnotám...atd. Může za to snad právě nepochopení tohoto fenoménu či jeho nebudování v rodinném prostředí?

Škola samozřejmě nemůže nahradit roli rodiny, ale je významným činitelem hodnot a myšlení dětí. A proto, pokud z rodinného života je jim fenomén posvátna cizí, musí ho studentům vysvětlit škola a ukázat jim, proč je tolik důležité, aby mu porozuměli.

Hlavním cílem tohoto výzkumu je zmapovat myšlení dětí v této problematice a jejich chápání posvátna jako takového. Po vyhodnocení výzkumu vymezím

zpracování a zařazení problematiky posvátna v rámcovém vzdělávacím programu a také v učebnicích společenských věd. Výsledkem bude zpracování učební látky společenských věd podle školních osnov jednotlivých ročníků, které by mělo ukázat, v rámci jakých témat lze o posvátnu učit. Zde využiji získané poznatky z výzkumu jako jakési dětské prekoncepty, které nás nasměrují, jak dále pracovat.

Výzkumné otázky vycházejí především z problematiky posvátna zmiňované v teoretické části práce.

2.1.2 Výzkumný vzorek

Pro výzkumné šetření jsem si zvolila přelomové ročníky základní školní docházky a středních škol. Jedná se tedy o 6. ročník, 9. ročník základní školy (v případě osmiletých gymnázií primu a kvartu) a 1. ročník, 4. ročník středních škol (v případě osmiletých gymnázií kvintu a oktávu). V těchto čtyřech ročnících jsem zkoumala vztah posvátna a rámcových vzdělávacích programů, jak je či není toto téma zařazeno do výuky podle školních osnov a učebnic, jak je zpracováno v učebnicích a samozřejmě také prekoncepty jednotlivých žáků a studentů k dané problematice. Celkem bylo do výzkumu zapojeno 422 žáků a studentů z šesti škol. Nejmladších žáků šesté třídy bylo 101, v devátém ročníku základních škol odpovídalo 111 žáků. Na středních školách bylo v prvním ročníku 123 respondentů a nejméně bylo nejstarších studentů čtvrtého ročníku středních škol, kterých se výzkumu účastnilo pouze 87 studentů. (viz tabulka č. 1)

Ročník	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ
Počet studentů	101	111	123	87

Tabulka č. 1: Počet respondentů v ročnících.

Pět škol bylo pražských a jedna škola mimopražská, co se zaměření týče, výzkum byl prováděn na všeobecných základních školách, osmiletých gymnáziích a střední odborné škole tak, aby výsledky byly různého charakteru. Konkrétně se jednalo o tyto školy: Gymnázium Písnická na Praze 4 - Lhotka, Židovské gymnázium Lauderyovy školy na Praze 1 - Vinohrady, Střední odborná škola managementu a služeb na Praze 4 – Háje, ZŠ Jeremenkova na Praze 4 – Braník, ZŠ Meteorologická na Praze 4 – Libuš a Gymnázium Rumburk. (viz tabulka č. 2)

ŠKOLA	POČET STUDENTŮ
ZŠ Jeremenkova	41
ZŠ Meteorologická	37
Gymnázium Písnická	142
Židovské gymnázium Lauderovy školy	51
Gymnázium Rumburk	100
Střední odborná škola managementu a služeb	51

Tabulka č. 2: Počet respondentů ve školách

Kromě toho, jestli jsou studenti z Prahy či nikoliv, jsem nadále zkoumala následující kategorie studentů:

- 1) **Národnost:** zda se jedná o českou národnost nebo národnost jinou – jakou, jsem blíže nespecifikovala, nicméně nejčastěji byly uváděny národnosti vietnamské či ruské. Překvapila mě také četnost národností italských, které byly většinou podle dostupných informací ze smíšených rodin. Výjimečně se objevily také národnosti americké, francouzské a britské. V případě, že respondenti uvedli dvě národnosti včetně české, hodnotila jsem je dále jako českou národnost, poněvadž národnosti smíšené můj výzkum nezahrnoval. (viz tabulka č. 3)

NÁRODNOST	POČET STUDENTŮ
Česká	380
Jiná	42

Tabulka č. 3: Počet respondentů podle národnosti

- 2) **Pohlaví:** zda je respondent muž nebo žena, podle čehož jsem pak následně také porovnávala jednotlivé odpovědi. Obecně však mohu říci, že dívky odpovídaly převážně pečlivěji, na rozdíl od chlapců, kteří se snažili svými odpověďmi upoutat a být zajímaví. Jinak nutno říci, že počet dívek a chlapců byl víceméně vyrovnán. Lehce převažovaly ženy s poměrem 219:203. (viz tabulka č. 4)

POHLAVÍ	POČET STUDENTŮ
MUŽ	203
ŽENA	219

Tabulka č. 4: Počet respondentů podle pohlaví

- 3) **Náboženské vyznání** – v této kategorii jsem rozlišovala, zda je dotyčný věřící či ne a pokud ano, pak jestli je vyznání křesťanského, židovského, islámského, či zcela jiného. Nejvíce respondentů bylo ateistů, celkem 324, následovali křesťané s počtem 64 a za nimi židé, kterých bylo 23. Vyznání islámské víry se neobjevilo v žádném ročníku ani jednou. A pod kategorií jiné náboženství jsem hodnotila pouze relevantní odpovědi, jako například: pravoslavné, hinduistické, atd. Zde bych ještě vyzdvihla náboženské zaměření dětí z židovského gymnázia. Zpočátku jsem se obávala, zda nebude problém s tím, že dotazník je koncipován spíše pro většinovou společnost ateistického či křesťanského zaměření a židovské svátky v něm nejsou explicitně zahrnuty. Výsledky šetření mě však překvapily. Z celkového počtu 51 dětí, je 20 dětí ateistů, 19 dětí židovského vyznání a 11 dětí vyznání křesťanského. Dvě děti dokonce určily vyznání jiné. (viz tabulka č. 5)

Protože posvátno je nejčastěji spojováno s religionismem, tedy náboženstvím, má tedy vyznání významný vliv na chápání tohoto pojmu a celkové dodržování tradic a rituálů vycházejících právě z náboženství. V odpovědích jednotlivých respondentů bylo jejich náboženské zaměření velice jasně znát. Nejčastěji bylo spojováno se svátky a zvyky, které se v rodině dodržují a v neposlední řadě také v otázce související s asociací ke slovu posvátný.

Náboženské zaměření	Počet respondentů celkem	Počet respondentů v židovském gymnázium
Žádné (ateista)	324	20
Křesťanské	62	11
Židovské	23	19
Islámské	0	0
Jiné	13	2

Tabulka č. 5: Počet respondentů podle náboženského vyznání s důrazem na židovské gymnázium.

- 4) **Rodina** – poslední kategorie, kterou jsem se ve svém šetření zabývala. To, z jaké rodiny respondent pochází, může také mít vliv na dětské chápání posvátna a rituálů. Rozlišovala jsem tedy, zda žije v rodině úplné (tj. v jedné

domácnosti s matkou i otcem) či neúplné. Pokud respondent zaškrtl tuto možnost, dále jsem zkoumala, zda se jedná o trvalou péči jednoho z rodičů nebo péči střídavou. Toto kritérium jsem zvolila na základě kapitol č. 2 a 3. Vzhledem k tomu, v jaké krizi se klasické rodiny v současném světě nacházejí, jsem se snažila zjistit, jaký to má vliv na dodržování svátků a rituálů v rodinách. Dále, zda mají děti z neúplných rodin jiný žebříček hodnot než děti z rodin úplných. Velice mě překvapilo, že téměř většina respondentů pochází z rodin úplných – celých 308. Z neúplných rodin tak je 114 respondentů, z nichž pouze 16 žije ve střídavé péči. (viz tabulka č. 6)

RODINA		
ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ	
	stálá péče	střídavá péče
308	98	16

Tabulka č. 6: Počet respondentů podle typu rodinné péče.

2.1.3 Vstup do terénu

Nejprve jsem si musela rozmyslet, jaké školy konkrétně oslovím a spočítat počet ročníků, abych vždy v každém ročníku získala data z pěti tříd. To mi přišlo jako optimální množství pro výzkum. Dále zde zůstávala otázka, jakou formou šířit dotazník. Nejrychleji a nejúsporněji by to samozřejmě bylo elektronicky, což vzhledem k tomu, že dotazník byl určen především pro studenty, nebylo zcela dobře realizovatelné. Zvolila jsem tedy formu papírových dotazníků, kterých jsem si nechala vytisknout podle předběžných odhadů 600 kusů. Počítala jsem čtyři ročníky po pěti třídách a v každé zhruba 30 žáků, samozřejmě ve výsledku bylo ve třídách žáků méně, avšak nechtěla jsem riskovat, že by dotazníků byl nedostatek.

První škola byla předem dána, vyučuji v současné době občanský a společenskovědní základ na střední odborné škole Managmentu a služeb V Praze 4 - Hájích, a tak jsem dotazníky rozdala během jedné ze svých hodin. Kolegyně pak rozdala dotazníky ve čtvrtém ročníku, kde působí jako jejich třídní učitelka. Dále jsem zkontaktovala své bývalé spolužáky, kteří se již také věnují učitelské praxi. Dotazníky jsem tak zaslala do osmiletého gymnázia v Rumburku, kde jsem pokryla všechny čtyři ročníky a na základní školu Jeremenkovu v Braníku, která mi zajistila potřebné ročníky z druhého stupně. V základní škole Meteorologické jsem využila

svých kontaktů a rodinné známosti se zdejší paní učitelkou Mgr. Evou Hrubou, která zprostředkovala rozdání dotazníků na druhém stupni.

Gymnázium Písnická byla škola, na které jsem absolvovala a současně jsem zde plnila i souvislou pedagogickou praxi v rámci školy, vedení školy mi tedy vyšlo maximálně vstříc, a tak jsem pokryla po jedné třídě z nižšího gymnázia a po dvou třídách z vyššího gymnázia, celkem tedy 6 tříd.

Původním záměrem pro mou práci bylo i oslovení nějaké školy křesťansky zaměřené. Oslovila jsem tedy Křesťanské gymnázium, Arcibiskupské gymnázium i fakultní školu Pedagogické fakulty základní školu U sv. Voršily. Všechny zmiňované křesťanské školy mě však s omluvou na nedostatek času odmítly. Nedostala jsem ani možnost, jim podrobněji představit o jaké téma práce se jedná. Nakonec mi vyšlo vstříc židovské gymnázium Lauderovy školy při židovské obci Praha na Vinohradech. Sjednala jsem si tedy schůzku s panem ředitelem Petrem Karasem, který byl zároveň i třídním učitelem oktávy a následně jsem se sešla i s každým z třídních učitelů ze zbývajících ročníků. Na této škole jsem tedy pokryla poslední 4 třídy, které k dokončení mého výzkumu chyběly.

2.1.4 Časové rozvržení

Celková doba výzkumu mi zabrala podle plánu přesně měsíc. Výzkum se skládal z několika fází, které byly provázány s časovým harmonogramem:

- 1) **Příprava a tvorba dotazníku** (*1 týden*) – Tato úvodní fáze zahrnuje přesné promyšlení zkoumaných oblastí, kategorií a stanovení otázek. Tvorba dotazníku včetně úprav trvala 5 dní. Následovaly konzultace s vedoucí práce, aby mohl být dotazník poslán do tisku. Do této fáze jsem zahrнула i samotný tisk dotazníku, který trval vzhledem k velkému počtu dotazníků dva dny. Pro úsporu papíru a času, byl dotazník tisknut ve formátu A5, konkrétně tedy dvě strany A5 na jeden list papíru oboustranně.
- 2) **Rozesílání a rozdávání dotazníků do škol** (*3 dny*) – Tato fáze trvala poměrně kratší dobu, než bylo v plánu. Původně jsem počítala další týden, než se dotazníky dostanou do škol. Rychlost byla pravděpodobně zapříčiněna tím, že během přípravné fáze již probíhala jednání se školami. Dotazníky tedy byly do škol doručeny téměř ihned po jejich vytisknutí.

- 3) **Sběr dat** (*maximálně 1,5 týdne*) – Sběr dat většinou zprostředkovali kolegové ze zmiňovaných škol. K dotazníkům dostal každý vyučující přiložené informace, kde byly vysvětleny organizační pokyny. (viz příloha č. 2) Já osobně jsem dotazníky rozdala v prvním ročníku střední odborné školy Managmentu a služeb v rámci hodiny OSZ. S rozdáním dotazníků podle mých informací nebyly žádné problémy, studenti jen občas zapomínali na vyplňování názvu školy. Sběr dat trval nejdéle týden a půl. Překvapila mě rychlost a vstřícnost, s jakou mi dané školy vyšly vstříc. Na čtyřech školách včetně rumburského gymnázia jsem měla výsledky doručené do pěti dnů.
- 4) **Vyhodnocování dat** (*3 týdny*) – S vyhodnocováním jsem v podstatě začala ihned po rozdání dotazníků do škol, protože jsem si musela vytvořit a připravit tabulky, do kterých jsem zanášela data. Tabulky fungovaly na podmnožinovém systému, to znamená od nejobecnější kategorie (pražské X mimopražské) k nejkonkrétnější (rodinná péče). Každá větší kategorie v sobě obsahovala menší podkategorie, takže bylo možné jasně určit, kam daný respondent patří. Tvorba tabulek mi zabrala zhruba týden, kdy byly dotazníky ve školách. Po obdržení dotazníků jsem začala s postupným vyhodnocováním, které trvalo celkově zhruba čtrnáct dní. Týden jsem zadávala data do jednotlivých kategorií a další týden jsem pak celková data zpracovávala do shrnujících tabulek. (viz příloha č. 4)
- 5) **Tvorba grafů** (*3 dny*) – Výsledky zpracované v tabulkách jsem následně převedla do grafů, které jsou zahrnuty v příloze této práce. Tvorba samotných grafů zabrala pouze tři dny, protože data byla připravena a roztríděna v tabulkách. Při tvorbě grafů jsem rozlišovala, zda se jedná o otázku s možností výběru jedné varianty, pak následoval graf výsečový s údaji v procentech, nebo o otázku s možností výběru více variant – graf sloupcový s přesnými počty odpovědí. Ke každé otázce je v příloze celkem šest grafů: po jednom z každého ročníku, celkové údaje k dané otázce a sloupcové porovnání jednotlivých ročníků. (viz příloha č. 3)
- 6) **Analýza dat a jejich interpretace** (*3 dny*)- U každé otázky jsem si nejprve vytvořila hypotézu, s odkazem na dané kategorie a predikovala odpovědi. Následně jsem interpretovala data získané z výzkumu pomocí tabulek a grafů. Hypotézy jsem potvrdila či vyvrátila, eventuálně popsala problémy,

kteře se s danými otázkami na školách vyskytly např.: čemu děti neporozuměly.

Vzhledem k faktu, že se spousta fází výzkumu prolínala, celkový čas vlastního výzkumu tedy byl jeden měsíc.

2.1.5 Metody a techniky sběru dat

Údaje byly zjišťovány prostřednictvím kvantitativního výzkumu pomocí dotazníkového šetření. Kvantitativní výzkum je metoda pro sběr dat, vědeckého i nevědeckého zkoumání, která má za cíl popsat zkoumanou oblast. Výzkum se dá provádět více metodami, ale kvantitativního průzkumu bývá nejčastěji využíváno pro jeho jednoduchost a nenáročnost. Kvantitativní metodou můžeme rozumět takový sběr dat, který je zaměřen na velké množství respondentů. Tito respondenti nejčastěji odpovídají na otázky formou dotazníků, které jsou následně zpracovány a statisticky vyhodnoceny.¹²¹

Dotazník je určen výzkumnými otázkami a slouží ke sběru dat, slouží k zjišťování informací v populaci jako celku nebo i v nějaké menší skupině osob. Na jejich základě dochází k vyhodnocování určitých skutečností (názorů, postojů, preferencí) a směřování dalších postupů. Pokud má papírovou nebo elektronickou formu, obvykle se jedná o jednoúčelový formulář (případně sadu formulářů). Dotazníky mohou sloužit například k průzkumům veřejného mínění.¹²²

Úvod dotazníku musí vždy obsahovat oslovení respondenta, představení organizátora výzkumu a také obecné představení tématu výzkumu. Dále by mělo následovat ujištění o anonymitě dat a uvedení způsobu, jakým s nimi budeme nakládat – např. zda slouží pouze pro výzkumné účely či na jejich základě zlepšíme produkt. Záhlaví by mělo být zakončeno instrukcemi k vyplnění dotazníku. Instrukce by se měly nacházet v pravidelných intervalech v celém dotazníku, napomáhá to udržení kontaktu s respondentem a minimalizuje to počet chyb špatným vyplněním dotazníku.¹²³

Následují samotné otázky. Jejich řazení bývá od jednodušších po ty složitější, případně od konkrétnějších po ty abstraktnější. Otázky mají odpovídat záměru výzkumné akce a metodologickým pravidlům formulace. Mají být uspořádány

¹²¹ *Kvantitativní výzkum 1 – Úvod*. [online] Aktualizace 4. 1. 2013 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.surveio.com/cs/blog/serialy/kvantitativni-vyzkum-1-uvod#.VSL1HvmsX1Y>>

¹²² Punch, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Praha, 2008, str. 46.

¹²³ Jandourek, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha, 2003, str. 208-211.

do přehledného a přirozeného celku. Dotazník má začínat zajímavými a jednoduchými otázkami, na které respondent snadno nalezen odpověď. Další otázky mohou být méně zajímavé a již více soustředěné na samotný výzkum. Následují otázky citlivé a osobní (včetně osobních údajů) a na konec se dávají otázky choulostivé. Pokud pracujeme s polytomickými otázkami (mají více variant odpovědi), je nutné rozhodnout se, zda zařadím variantu nevím, či tuto možnost vůbec neuvedeme. Důvodem k tomu může být potřeba zaznamenání konkrétního názoru, ovšem ve chvíli, kdy respondent opravdu odpověď nezná a je nucen odpovědět, může dojít ke zkreslení dat.¹²⁴

Dotazník pro výzkum této práce je uveden v příloze č. 1. Otázky v dotazníku se týkaly problematiky posvátna a rituálů v rodinách respondentů a celkem v něm bylo položeno 23 otázek. Dotazník byl anonymní. Respondenti odpovídali vždy zaškrtnutím jedné nebo více variant podle instrukcí. Dotazník obsahoval také dvě otevřené otázky, na které dotazovaní odpovídali vlastními slovy. Na vypracování dotazníku měli respondenti 20 minut (ve výjimečných případech, např. u mladších zúčastněných byla možnost i déle).

Dotazník byl strukturován klasickou formou, nejprve byli respondenti osloveni a následovaly krátké instrukce k vyplnění. Prvních šest otázek sloužilo pouze k rozřazování do kategorií, tedy se nepředpokládalo, že by měli respondenti s touto částí nějaký problém. Nakonec se však ukázalo, že část dotazovaných nerozuměla jasně výrazu národnost, tedy nevěděla, jak má odpovědět. Dále se někteří respondenti neorientovali v pojmech náboženského zaměření. Zásadní chybou zde zřejmě bylo, že respondenti uvažovali nad odpovědí z většinového hlediska. Někteří si mysleli, že žijí v křesťanské společnosti, tudíž se označili za křesťany, i když křesťanskou víru zcela nedodržují. Ovšem to bylo pouze malé procento respondentů.

Dále bychom mohli dotazník rozdělit do pěti částí:

- 1) Otázky týkající se denních rituálů rodiny (otázky 7 – 9)
- 2) Konkrétní sváteční události v životě a jejich zvyky, oslavy (otázky 10 – 16)
- 3) Posvátná místa (otázky 17 – 19)
- 4) Mravní hodnoty (otázka 20)

¹²⁴ Jandourek, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha, 2003, str. 208-211.

5) Asociace se slovem posvátný a jeho význam pro rodinu (otázky 21 – 23)

2.1.6 Analýza dat a jejich interpretace

Nyní budu postupně analyzovat a interpretovat jednotlivé otázky dotazníků:

Otázka č. 7: Jaké denní rituály (zvyky) doma společně jako rodina nejčastěji dodržujete? (zvolte 1 variantu)

- společné jídlo
- večerní rituály (ukládání ke spánku, povídání si,...)
- hraní her
- žádné
- venčení mazlíčků
- nějaký jiný:

Tato otázka měla za cíl ukázat, nakolik rodina jako soudržná instituce společně tráví volný čas a dodržuje jednotlivé denní rituály s odkazem na kapitolu 5.6.1 *Rituály v průběhu dne*. Respondent měl zvolit pouze jednu variantu, protože se jednalo o nejčastěji dodržovaný rituál. I přesto se v dotaznících objevovalo zaškrtnuto více variant.

Hypotéza: Obecně lze předpokládat, že nejčastější odpovědí bude právě dodržování společného jídla v rodinách, následováno večerními rituály. U dětí mimopražských měly být rituály dodržovány více, mělo se zde vyskytovat častěji hraní her, u pražských respondentů mělo naopak hrát častější roli venčení mazlíčku. Co se týče pohlaví, žádné velké rozdíly jsem zde neočekávala, stejně tak jako u náboženského zaměření. S výjimkou ateistů, u kterých jsem předpokládala větší četnost nedodržování žádných rituálů. To samé jsem očekávala i u dětí z neúplných rodin, obzvláště u dětí se střídavou péčí.

Výsledky: U šestého ročníku základní školy ve všech kategoriích zvítězila varianta společné jídlo následováno večerními rituály. Překvapily mě rozdíly mezi chlapci a dívkami, co se týče dodržování večerních rituálů. Zatímco dívky dbají na dodržování večerních rituálů téměř třikrát více než chlapci, pak u mužské kategorie jsou večerní rituály naroveň s nedodržováním žádných rituálů šesti respondenty. U dívek se nevyskytl ani jeden případ, kdy se v rodině nedodržuje žádný zvyk. U chlapců dále překvapivě oproti dívkám převládá venčení mazlíčků

a hraní her. V kategorii dětí z neúplných rodin se objevili pouze dva respondenti, kteří nedodržují žádné rodinné rituály, po jednom ze stálé a střídavé péče. Vyskytly se zde také dva další jiné rituály, konkrétně společné sledování televize u třech respondentů či rodinné sezení u krbu, které bylo zmíněno pouze jednou. (viz tabulka č. 8)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů u šestého ročníku ZŠ podle četnosti je tedy následující: společné jídlo (58), večerní rituály (26), hraní her (10), žádné (6), venčení mazlíčků (3), společné sledování TV (3), rodinné sezení u krbu (1). (viz graf č. 1)

V devátém ročníku základní školy také převládl rituál společného jídla. Ovšem význam večerních rituálů zde začíná upadat, což souvisí zřejmě s rostoucím věkem respondentů. Nedodržování rituálů je mnohem častější než u 6. ročníku, avšak u dívek zůstává nastejno s večerními rituály. Jediná kategorie, kde i nadále převládají večerní rituály nad žádnými, je křesťanské vyznání. V dalších kategoriích pak nejsou význačné rozdíly. Jako další rituál je uváděno opět společné sledování TV, modlitby a povídání si (uvedeno explicitně, nikoliv jako součást večerních rituálů). Zajímavý je zde fakt, že modlitby, které uvedli dva respondenti, pochází nejen z židovského náboženství, ale i od ateisty. (viz tabulka č. 15)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů u devátého ročníku ZŠ podle četnosti je tedy následující: společné jídlo (67), žádné (22), večerní rituály (12), hraní her (9), venčení mazlíčků (6), společné sledování TV (4), modlitby (2), povídání si (1). (viz graf č. 3)

U prvních ročníků středních škol se také na prvních příčkách nachází společné jídlo. Stejně jako v předchozím ročníku následují „žádné rituály“, avšak i zde rituály nedodržuje více chlapců než dívek, u kterých i nadále převažují večerní rituály. Hraní her se z uvedených možností přesunulo až na poslední příčku, což také jistě souvisí s rostoucím věkem respondentů. Pokud děti uvedly hraní her, většinou ho specifikovaly na hraní společenských či deskových her. Překvapením u prvních ročníků SŠ byl fakt, že děti z neúplných rodin se stálou péčí u jednoho z rodičů upřednostňují večerní rituály a nedodržování žádných rituálů se nachází až na třetí příčce. Věk dotazovaných se projevuje i na rozšíření jiných rodinných rituálů. Respondenti i nadále uvádějí společné sledování TV, rozšiřují tuto kategorii i o procházky, společný sport, jízdu na koni, nedělní oběd (který by mohl být

zařazen do kolonky společné jídlo, nicméně jedná se o specifitější situaci), či společná káva. (viz tabulka č. 22)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů u prvního ročníku SŠ podle četnosti je tedy následující: společné jídlo (73), žádné (24), večerní rituály (15), venčení mazlíčků (6), hraní her (4), společné sledování TV (3), společné procházky (2), sport (1), jízda na koni (1), nedělní oběd (1), společná káva (1). (viz graf č. 3)

U posledního, čtvrtého ročníku středních škol, výsledky v podstatě odpovídají předchozím dvěma ročníkům. Četnost hraní her se snížila na pouhé dva respondenty a rozdíl mezi večerními rituály a žádnými se ještě zvýšil. Dokonce i kategorie dívek nyní více nedodržuje žádné rituály než večerní. Dále všech devět respondentů jiné národnosti bez výjimky odpovědělo, že dodržují společné jídlo. Jedinou kategorií, ve které nedodržování zvyků zvítězilo i nad společným jídlem, byla stálá rodinná péče respondentů z neúplných rodin. V tomto ročníku studenti volili spíše zadané varianty, protože mezi jinými se objevilo pouze společné sledování TV a společné procházky. (viz tabulka č. 29)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů u čtvrtého ročníku SŠ podle četnosti je tedy následující: společné jídlo (52), žádné (26), večerní rituály (11), venčení mazlíčků (3), hraní her (2), společné sledování TV (2), procházky (1). (viz graf č. 4)

Výsledná data v podstatě kopírují výsledky jednotlivých ročníků, s výjimkou ročníku šestého. Celkem 250 respondentů dodržuje nejčastěji společné jídlo, 78 respondentů nedodržuje žádné rituály, 64 respondentů zvolilo variantu večerní rituály, 25 převážně dětských respondentů s rodinou hraje hry, 18 respondentů venčí společně mazlíčky a zbytek – 23 respondentů zvolilo jinou variantu, z níž se nejčastěji vyskytovalo společné sledování televize s rodinou. (viz graf č. 5) Další údaje jsou uvedeny v tabulce č. 36. Srovnání jednotlivých ročníků ukazuje graf č. 6.

Otázka č. 8: Který ze zvyků (rituálů) Vaší rodiny byste chtěli v budoucnu dál předávat Vaším dětem?

Otázka měla dále rozvést předchozí otázku. Respondent se měl zamyslet nejen nad tím, jaké zvyky dodržují v rodině nejčastěji, ale i které z těchto zvyků by chtěl dále ve své budoucí rodině udržovat a předávat svým dětem. Odpověď na tuto otázku byla otevřená. Respondenti nejčastěji vycházeli z variant otázky předchozí a uváděli více rituálů. Vyhodnocování probíhalo zapisováním různých odpovědí, kdy každé variantě byl s odpovědí přiřazen jeden bod, které byly nadále sčítány.

Ve vyhodnocování jsem brala v potaz pouze odpovědi, které byly zmíněny více než jednou, tedy minimálně dvakrát.

Hypotéza: Očekávala jsem, že odpovědi, které budou do jisté míry kopírovat odpovědi z předchozí otázky, budou však rozšířeny. Vycházela jsem z předpokladu, že každá rodina má nějaké zvyky, které bude chtít dotazovaný předávat dál a udržet v rodinné tradici. V této otázce jsem opět zaměřila pozornost na rozdíly mezi dětmi z úplných či neúplných rodin, jejichž vnímání rituálů může být rodinným prostředím velice ovlivněno. Zde se nabízejí dvě možnosti:

- a) dítě kvůli nefunkční rodině na rituál úplně zanevře, žádné rituály do budoucna nebude chtít dodržovat;
- b) dítě naopak bude chtít zamezit takové situaci ve svém budoucím životě, a tak bude na rituálech lpět, ať už na starých rodinných zvycích, které fungovaly například v jeho dětství, nebo si zavede rituály úplně nové.

Dá se také očekávat, že dívky budou rituály chtít předávat spíše než chlapci a pro respondenty s náboženským zaměřením budou hrát rituály větší roli než pro respondenty bez vyznání.

Výsledky: U šestého ročníku ZŠ i v této kategorii chce nejvíce respondentů v budoucnu dodržovat společné jídlo, za kterým následuje hraní her a večerní rituály. Své osobité místo zde má také zvyk společně si povídat, který chce předávat dalším generacím 11 respondentů. Tento zvyk se velice často objevoval v souvislosti nejen se společným jídlem, ale i večerními rituály. Nicméně respondenti toto označili za samostatný rodinný rituál. Mezi dalšími vybranými rituály, které nebyly zmíněny v předchozí otázce, patří společné prožití Vánoc, procházky, dodržování svátků (toto je myšleno jak obecně – svátky v roce jako Vánoce, Velikonoce, tak i svátky rodinné), společný sport, opět společné sledování televize a také četba. Četba je u mladších dětí typickým rituálem, proto mě překvapilo, že ji zmínili pouze dva respondenti šestého ročníku. I v této otázce byly podstatné rozdíly mezi chlapci a děvčaty, kdy ženy měly převahu ve večerních rituálech a venčení mazlíčků, hoši opět naopak v žádných rituálech a ve hraní her. Stejně jako u předchozí otázky se zde potvrdila hypotéza, že větší význam má venčení mazlíčků pro respondenty z Prahy. Mezi jinými rituály, které byly uvedeny však pouze jednou, se objevilo například sezení u krbu, prohlížení starých rodinných fotografií či pouštění draků. (viz tabulka č. 8)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů, které chtějí respondenti šestého ročníku ZŠ dál předávat svým generacím je podle četnosti následující: společné jídlo (45), hraní her (29), večerní rituály (19), povídání si (11), venčení mazlíčků (6), žádné (5), společné Vánoce (3), procházky (3), dodržování svátků (2), společný sport (2), společné sledování TV (2), četba (2), jiné (4). (viz graf č. 7)

U devátého ročníku ZŠ rituály zůstávají téměř ve stejném složení, zmizel společný sport, četba a dokonce i sledování televize. Naopak respondenti přidali následující zvyky: společné výlety, setkávání se širší rodinou či chození do kostela. Zde už se respondenti nad problematikou zamýšleli a v budoucnu by chtěli předávat dokonce všechny rodinné zvyky. Společné jídlo znovu označilo nejvíce respondentů a zde se již do popředí dostává možnost nepředat žádné rituály. U respondentů z neúplných rodin je to druhá nejčastější varianta. I v tomto ročníku jsou extrémní rozdíly mezi muži a ženami, kdy u mužů jasně převládá společné jídlo či žádné rituály, u žen zastává druhé místo povídání si a hned po něm hraní her. Nepředat žádné rituály by chtěl stejný počet obou kategorií, i když nutno poznamenat, že žen je v tomto ročníku téměř o dvacet více. Po jednom respondentovi v kategorii „jiné“ uvedlo například venčení mazlíčků, rodinná oslava narozenin, trávení společně volného času či společné Vánoce. (viz tabulka č. 15)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů, které chtějí respondenti devátého ročníku ZŠ dál předávat svým generacím je podle četnosti následující: společné jídlo (52), žádné (18), hraní her (16), povídání si (16), večerní rituály (8), dodržování svátků (6), společné výlety (3), setkání s širší rodinou (3), chození do kostela (2), všechny (2), jiné (4). (viz graf č. 8)

U prvních ročníků středních škol pořadí prvních pěti rituálů zůstává, akorát s výjimkou, že počet respondentů označujících povídání si a večerní rituály zůstává stejný. U večerních rituálů je jasně vidět klesající tendence s věkem. Respondenti devátých ročníků ZŠ a prvních ročníků SŠ vstupující do pubertálního období mají tendence se osamostatňovat a odmítat jakékoliv večerní ritualizované události s rodinou. Ostatní varianty rituálů víceméně zůstávají z minulých ročníků stejné, přibýlo vyprávění příběhů, které označili dva respondenti. Mezi jinými se nově vyskytují například židovské zvyky, společné víkendy, společné kulturní zážitky či tradice jíst jídlo čínskými hůlkami. U porovnání jednotlivých kategorií se nevyskytují téměř žádné překvapivé výsledky snad s výjimkou mimopražských dětí,

u kterých sice také převládla varianta společného jídla, avšak pouze o tři respondenty. (viz tabulka č. 22)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů, které chtějí respondenti prvního ročníku SŠ dál předávat svým generacím je podle četnosti následující: společné jídlo (57), žádné (15), hraní her (12), povídání si (6), večerní rituály (6), venčení mazlíčků (4), trávení společně volného času (4), dodržování svátků (4), čtení si (3), společné výlety (3), společné Vánoce (3), vyprávění příběhů (2), jiné (9). (viz graf č. 9)

U dotazovaných z čtvrtých ročníků SŠ je již znát určitá citová vyzrálost, více přemýšlí nad svou budoucností a rodinným životem. Významné postavení zde znovu začínají zaujímat večerní rituály, pravděpodobně způsobené tím, že si respondenti zpětně uvědomují jejich význam. Hodně z nich zde také uvádí společné rodinné výlety. Oproti předchozím ročníkům významně klesl počet dotazovaných, kteří nechtějí předat žádné rodinné rituály, v pořadí zaujímá až páté místo. Co se týče výběru možností, ten zůstává téměř nezměněn, přibýlo uctívání předků, které však označili pouze respondenti jiné národnosti. Možností rituálů je zde již více než v předchozích ročnících, je tedy vidět, že se respondenti zamýšleli nad variantami a vybírali pečlivě. I zde se projevuje vliv rodinného prostředí na předávání rodinných zvyků. Pouze respondenti z neúplných rodin označili variantu žádné zvyky jako druhou nejčastější (4 respondenti z 6). Významný nepoměr se vyskytl ještě v kategorii ženy/muži, kdy pro ženy zaujímaly významné druhé místo večerní rituály (o 10 respondentek více) a u mužů zůstalo na druhém místě i nadále hraní her. (viz tabulka č. 29)

Celkové pořadí jednotlivých rituálů, které chtějí respondenti čtvrtého ročníku SŠ dál předávat svým generacím je podle četnosti následující: společné jídlo (42), večerní rituály (16), hraní her (9), společné výlety (7), žádné (6), dodržování svátků (5), společné trávení volného času (5), společné Vánoce (4), společné víkendy (3), povídání si (3), venčení mazlíčků (2), uctívání předků (2), rodinná setkání (2), společná dovolená (2), společné sledování TV (2), jiné (3). (viz graf č. 10)

Celkově mě u této otázky překvapila četnost odpovědí účastníků výzkumu, kteří v budoucnu žádné děti mít nechtějí (překvapivě tuto odpověď volily dívky), tyto odpovědi jsem tedy zařadila do kategorie „žádné“. I zde jsou výsledky shodné se všemi ročníky: nejvíce respondentů (196) chce se svými rodinami dodržovat společné jídlo, následuje zvyk hraní her (66) a po něm večerní rituály, který označilo 49 dotazovaných, z nichž 36 byly ženy. Žádné rituály nechce v budoucnu

dodržovat 44 respondentů a v povídání si chce v budoucnu pokračovat 36 respondentů, z nichž i zde je většina žen. Další škála zahrnuje dodržování svátků (17), společné výlety (13), venčení mazlíčků (13) či společné vánoce (11). (viz graf č. 11) Další zvyky, které uvedlo z celkového počtu méně než deset respondentů, jsou uvedeny v tabulce č. 36. Srovnání jednotlivých ročníků s pořadím zvyků ukazuje graf č. 12.

Otázka č. 9: Používáte nějaké talismany pro štěstí?

- NE
- ANO (Jaké a proč pro vás mají takový význam?)

Cílem této otázky bylo ukázat procentuální počet dotazovaných, kteří přikládají moc různým talismanům. Zjišťováno bylo, o jaké talismany se konkrétně jedná, nebo proč právě tento talisman. Většinou respondenti uváděli příklady talismanů nebo důvody proč. Jen malé množství uvedlo obě kategorie současně.

Hypotéza: Předpokládala jsem, že nadpoloviční většina dotazovaných užívá nějaké talismany. Nejčastěji řetízky, amulety, přívěsky, u nižších věkových kategorií plyšové hračky. Mezi důvody budou patřit citová vazba k předmětu a víra ve vyšší moc. Právě víra ve vyšší moc ukazuje transcendentní přesah dětí, které sice nevyznávají žádnou víru, ale jsou pověřiví, co se týče talismanů pro štěstí.

Výsledek: V šestém ročníku ZŠ má nějaký talisman 28 dětí z celkového počtu 101 respondentů, to je pouhých 28%. (viz graf č. 13) Výrazné rozdíly byly mezi chlapci a děvčaty, zatímco 43% děvčat má nějaký ten talisman pro štěstí, tak u chlapců je tento počet pouze 15%. Zajímavé je také zjištění, že u křesťanské víry převažuje také počet respondentů, kteří nemají žádný talisman, u víry židovské je tento počet vyrovnán. Nejčastěji byly uváděny talismany jako: náhrdelník (6), plyšák (5), řetízek s přívěskem (3), měsíční znamení (3), křížek (2) a mince (2). Mezi dalšími byly zmíněny například krystal, kámen, porcelánový slon či čtyřlístek. Jako důvody byly nejčastěji uváděny: víra ve vyšší moc (7), pozůstalost po zemřelých (4), citová vazba (2), pocit klidu a bezpečí (2) nebo vzpomínka (1). (viz tabulka č. 9)

V devátém ročníku ZŠ byla situace příznivější. Talisman používá 31% dotazovaných, početně je to o 6 dětí více než u 6. ročníku (34) z celkového počtu 111 respondentů. (viz graf č. 14) Rozdíl mezi kategoriemi žena a muž již není tak veliký, jako tomu bylo u předchozího ročníku. Procentuálně se tyto rozdíly liší

o pouhé jedno procento. Naproti tomu výsledky u křesťansky zaměřených respondentů jsou podle očekávání: převažuje počet lidí vlastnících nějaký talisman nad počtem respondentů bez talismanu: 58:42%. U židovské víry zůstává stále počet vyrovnan. Z uvedených talismanů bylo pořadí: druh nespecifikován (5), řetízek s přívěskem (5) či kámen (5), následoval křížek (2), který uvedli pouze respondenti křesťanského vyznání. Mezi ostatními byly dále uvedeny talismany jako například prstýnek, náhrdelník, náramek, přívěsek na klíče, plyšák, měsíční znamení či čtyřlístek. Jako důvody proč, dotazovaní opět (stejně jako v 6. ročníku) uvádí víru ve vyšší moc (6), dále citovou vazbu (2), vzpomínka na zemřelé (2) a nově pocit jistoty a bezpečí (2) či část mého já (1). (viz tabulka č. 16)

V prvním ročníku SŠ se tendence drží podobně jako u předchozích dvou ročníků, procentuálně však používá talismany nejmenší počet respondentů – 25%. (31 z 123 dotazovaných). (viz graf č. 15) Větší rozdíly nejsou ani mezi jednotlivými kategoriemi, překvapivý je možná výsledek, že ani jeden příslušník židovské víry nepoužívá talisman. V popisu talismanů největší počet respondentů opět talismany nespecifikuje (5), dále uvádí náramek (3), řetízek s přívěskem (2), medailon (2), křížek (2), přívěsek na klíče (2). Mezi ostatní jsou zahrnuty např. kapesní nožík, propiska, talisman z cest, kamínek či opět čtyřlístek. Mezi důvody nyní převládá citová vazba (3), vzpomínka na místo, dobu (3), víra ve vyšší moc (3) a pocit jistoty a sebevědomí (3) po jednom z respondentů uvedlo část mého já a vzpomínku na rodinu. (viz tabulka č. 23)

V posledním, čtvrtém ročníku SŠ používá talisman největší procento z dotazovaných (33%), početně však pouze 29 z celkového počtu 87 dotazovaných. (viz graf č. 16) Ani zde nejsou dále rozdíly mezi kategoriemi nijak výrazné, pouze co se týče dětí pražských a mimopražských, kdy je rozdíl v používání u pražských dětí o 20% více než u mimopražských. Počet u respondentů s židovskou vírou je znovu vyrovnan. I v tomto ročníku nejvíce dotazovaných uvedlo různé (nespecifikované) talismany (4), následovaných řetízem s přívěskem (3), kamínkem (2) či náramkem (2). Nově byly mezi dalšími uvedeny například obrázek či znak skupiny – triad. Důvody zůstávají velmi podobné: citová vazba (6), pocit jistoty a bezpečí (5), víra ve vyšší moc (3), nově se objevuje motivace (2), a po jednom z respondentů za důvod označuje část mého já, vzpomínku na místo, dobu nebo symbolický význam. (viz tabulka č. 30)

Celkové výsledky tak stanovují poměr mezi respondenty s talismanem a bez talismanu: 29%:71%. (viz graf č. 17) Tyto výsledky zcela neodpovídají výsledkům, které byly uvedeny v publikaci Příručka sociologie náboženství z roku 2008, v rámci které ve štěstí amuletů věří 32% mužů a 53% žen.¹²⁵ Výsledky mého průzkumu jsou trochu jiné: amulety uznává 27% mužů a 31% žen. Rozdíl mezi pohlavími je tak nižší než u výzkumu z roku 2008. Výsledky mohou být různé ze dvou důvodů:

- 1) počet lidí s vírou v nadpřirozenou moc a talismany se snižuje;
- 2) rozdíl může být způsoben odlišným věkem respondentů.

Další podrobnosti celkových výsledků jsou uvedeny v tabulce č. 37 a srovnání jednotlivých ročníků ukazuje graf č. 18.

Otázka č. 10: Seřad'te níže uvedené události podle toho, jak je vnímáte od nejpodstatnější po nejméně podstatné v životě.

- narození
- svatba
- úmrtí
- přechod do dospělosti (maturita, promoce)

Účelem této otázky bylo ukázat, jak se proměnilo chápání lidí, konkrétně dětí, vůči starým společnostem. Podle Jana Sokola, jak uvádí ve své knize Člověk a náboženství, byly jedním z typů svátků, významné rodinné a osobní události, svým charakterem nečekané či nepravidelné. Tyto události jsem studentům ve školách prezentovala jako nejvýznamnější životní změny. Podle jejich subjektivního pocitu je pak měli seřadit. Občas se vyskytovaly problémy typu, kdy se děti příliš zamýšlely o jaké narození či úmrtí se jedná, zda o jejich vlastní nebo o blízkou osobu, toto následně ovlivňovalo jejich odpovědi. V knize Člověk a náboženství se dočteme, že pořadí těchto událostí u starých společenství bylo následující: za nejvýznamnější událost je považováno úmrtí, následuje sňatek, iniciace (přechod do dospělosti) a na posledním místě bývá narození. Otázka byla vyhodnocována bodově, od nejvýznamnější události, které byly přiřazeny 4 body až po nejméně významnou s jedním bodem.

¹²⁵ Nešpor, Zdeněk R. a kol. *Příručka sociologie náboženství*. Praha, 2008, str. 201.

Hypotéza: Současný pohled na významné životní události se proměnil. Narození zastává v životech hlavní roli, hned za ním bude následovat úmrtí. Události svatba a iniciace budou početně spíše vyrovnány, zde bude hrát významnou roli pohlaví, kdy ženy budou upřednostňovat svatbu a muži iniciaci. Rozdíly budou také v náboženském vyznání.

Výsledky: V šestém ročníku ZŠ zvolili dotazovaní za nejvýznamnější životní událost narození (35%), následovala svatba (24%), přechod do dospělosti (21%) a na posledním místě úmrtí (20%). (viz graf č. 19) Je patrný výraznější náskok u narození, nicméně výsledky ostatních tří možností jsou poměrně vyrovnány. Označení úmrtí jako nejméně podstatného v životě může být vysvětleno věkem respondentů, kdy ještě neuvažují o smrti jako součásti přirozeného životního cyklu a vnímají ji pouze jako výjimečnou a zlou událost. V jednotlivých kategoriích však bývá za nejméně podstatnou událost označen přechod do dospělosti. S výjimkou židovského náboženství a s ním spjatými tradicemi, kde iniciace jedince má velice důležitý význam, tedy byla tato možnost označena jako druhá nejvýznamnější hned po narození. (viz tabulka č. 9)

V devátém ročníku ZŠ byly výsledky podobné, narození mělo označeno za nejvýznamnější událost o jedno procento více respondentů (36%), následoval však přechod do dospělosti (24%), který může být vysvětlen obdobím puberty a velikých životních změn (konec základní školy, přechod na novou školu), které se respondentů týkají. Svatba i úmrtí získaly téměř shodný počet bodů a za nejméně důležité je považuje 20% dotazovaných. (viz graf č. 20) Zajímavý je fakt, že v kategorii ženy/muži, skončila svatba u žen jako nejméně podstatná událost. Pouze v kategorii neúplných rodin se stálou péčí byla jako druhá nejvýznamnější událost označena smrt. To může být způsobeno složitou životní situací v rodině, ne každá rodina musí být rozvedena, jeden z rodičů mohl zemřít. Další překvapivou informací v kategorii náboženství je, že u křesťanské víry má větší význam přechod do dospělosti než svatba či úmrtí. (viz tabulka č. 16)

U prvních ročníku SŠ je i nadále za nejvýznamnější událost pokládáno narození s 35%, následuje úmrtí (23%) a přechod i svatba mají shodně po 21%. (viz graf č. 21) Smrt si již respondenti více uvědomují jako součást života, i u tohoto ročníku v kategorii neúplných rodin se stálou péčí zaujímá tato odpověď druhé místo s výraznějším odstupem od zbylých dvou variant. Velice překvapivé je zjištění, že jedinou kategorií, kde za druhou nejvýznamnější životní událost považují

respondenti svatbu (kromě křesťanského náboženství), je kategorie mužů. (viz tabulka č. 23)

Respondenti čtvrtých SŠ ročníků také zůstávají u důležitosti narození (36%), avšak mezi následujícími třemi možnostmi jsou již minimální rozdíly. Přechod do dospělosti zvolilo za druhou nejvýznamnější událost 22% dotazovaných a svatba i úmrtí mají opět shodně po 21%. (viz graf č. 22) Ve všech kategoriích má vždy výrazný náskok možnost narození a ostatní možnosti jsou vyrovnány, nejsou nikde zaznamenány významnější bodové rozdíly. (viz tabulka č. 30)

U celkových výsledků pak narození za nejvýznamnější životní změnu zvolilo 36% respondentů, na druhém místě byla zvolena iniciace 22% dotazovaných, o procento méně získala možnost „úmrtí“ – 21% a také svatba. (viz graf č. 23) S hypotézou se shoduje pouze varianta narození, u dalších životních změn se názory respondentů různí, tudíž u žádného nepřevládá výrazná shoda. (viz tabulka č. 37) Porovnání výsledků u jednotlivých ročníků ukazuje graf č. 24.

Otázka č. 11: Co z uvedeného pro Vás znamená sváteční událost? (zvolte 1 variantu)

- koncert oblíbeného interpreta či skupiny
- státní svátek
- oslava narozenin
- Vánoce

Tuto otázku jsem zvolila z důvodů, že sváteční událost má pro každého různý význam. Jan Sokol se zabývá myšlenkou různých kultur a oslav významných událostí. Představme si, že přijdeme do úplně cizího a neznámého kmene, neznáme jeho jazyka ani zvyky. Některé úkony dokážeme rozeznat, byť o kmeni nevíme nic, rozpoznáme motivy lásky, hygieny, jídla,... Podle čeho ale poznáme sváteční událost? A zkusme si představit, že by nějaký domorodec divokého kmene přijel do naší země a měl za úkol rozpoznat sváteční událost v rodině, která by to byla? ¹²⁶ Do možností jsem umístila události významné pro jednotlivce, rodinu či celou společnost nebo náboženství. Jak tyto události vnímají děti?

¹²⁶ Sokol, Jan. *Člověk a náboženství*. Praha, 2004. str. 41-42.

Hypotéza: V odpovědích bude převažovat možnost Vánoc, které mají pro jednotlivce i společnost význam svátků klidu a míru, kdy mají být všichni pohromadě a mají být k sobě milí. Dále bude kladen důraz pravděpodobně na oslavu narozenin, které jsou důležité jak pro jednotlivce, ale také pro rodinu. Nejméně dotazovaných označí variantu koncert interpreta či kapely, i přestože to pro ně může být významnou událostí a někdy i „svátkem“ takové akci být přítomen. Chybí však transcendentní přesah, to něco navíc co nás se svátky spojuje a dělá svátky pro nás důležitými.

Výsledky: U šestého, devátého ročníku ZŠ a prvního ročníku SŠ byly výsledky velice podobné. Pro nejvíce respondentů (u všech tří ročníků 68-69%) znamenají sváteční událost Vánoce. Dále následovala shodně oslava narozenin (24-25%). Zbytek byl rozdělen mezi koncert a státní svátek, mezi těmito možnostmi se v jednotlivých ročnících vyskytovaly rozdíly. U šestého ročníku převládá jasně státní svátek vůči koncertu (4%:2%), u devátého ročníku ZŠ a prvního ročníku SŠ je to však obráceně. Shodně je na třetím místě uveden koncert se 4% a 5% a až po něm následuje státní svátek. (viz grafy č. 25, 26, 27) Také v rámci jednotlivých kategorií nebyly žádné překvapivé výsledky, respondenti odpovídali v souladu s celkovými výsledky jednotlivých ročníků. (viz tabulky č. 9, 16, 23)

Ve čtvrtém ročníku středních škol jsou podle pořadí výsledky stejné jako v ročníku šestém, nicméně procentuálně se liší. Větší prostor zde dostává koncert (5%), po něm státní svátek (7%), oslava narozenin má oproti předchozím ročníkům význam sváteční události pouze pro 16% respondentů, oslava Vánoc představuje sváteční událost pro celých 72% dotazovaných. (viz graf č. 28) I zde jsou výsledky jednotlivých kategorií v souladu s celkovými výsledky ročníku. (viz tabulka č. 30)

Celkové výsledky odpovídají dílčím výsledkům v ročnících, s tím rozdílem, že poměr mezi koncertem a státním svátkem zůstal vyrovnán. Celkem 300 respondentů označilo za sváteční událost Vánoce (69%), 99 dotazovaných dále zvolilo možnost oslavy narozenin (23%), 18 respondentů se shodlo na koncertu kapely, 15 účastníků výzkumu zvolilo možnost státního svátku. Tyto obě varianty mají v celkovém výsledku procentuální zastoupení po čtyřech procentech. (viz graf č. 29 a tabulka č. 37) Jak se vyvíjely rozdíly jednotlivých ročníků, je znázorněno v grafu č. 30)

Otázka č. 12: Jaké svátky v rodině dodržujete? (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)

- Vánoce
- Mikuláš
- Velikonoce
- Masopust
- Valentýn
- 1. máj
- Dušičky
- významné státní svátky
- žádné
- jiné

Tato otázka měla za úkol nejen zjistit, jaké svátky jsou v rodinách i dnes dodržovány, ale rovněž i jaké místo mezi nimi zaujímají i „méně významné“ svátky jako například Dušičky, 1. máj (1. máj dotazovaní spíše chápali jako „český svátek lásky“ než svátek práce) Dále nám ukázala, v jaké míře k nám postupně pronikají i svátky z jiných zemí, konkrétně Valentýn, Halloween. Zde je dobrým ukazatelem i náboženské vyznání, konkrétní rozdíly jsou vidět především mezi křesťanstvím a židovstvím. Výsledky jsou znázorněny sloupcovými grafy s počtem odpovědí respondentů.

Hypotéza: Můžeme očekávat, že nejvíce domácností slaví Vánoce a Velikonoce. U mladších dětí se slaví Mikuláš častěji než u respondentů starších. Podle současných trendů do popředí pronikají americké svátky jako Valentýn a české Dušičky pravděpodobně postupně nahrazuje Halloween. U židovského náboženství se tradiční svátky neslaví, respondenti mají své vlastní židovské svátky. Dále lze očekávat, že masopust se slaví spíše mimo Prahu než v Praze.

Výsledky: Nejvíce respondentů šestého ročníku ZŠ slaví Vánoce (95), následují Velikonoce (89) a Mikuláš (79). Překvapivě vysoký počet dotazovaných dodržuje Dušičky (59). U 30 dětí převažuje Valentýn oproti pouhým 20 odpovědím 1. máje. (viz graf č. 31) Zajímavostí je, že z celkového počtu 6 respondentů židovské víry slaví 3 zúčastnění Vánoce, Mikuláše, 4 respondenti slaví dokonce Velikonoce. Téměř všichni však slaví i své vlastní židovské svátky. Tuto anomálii lze vysvětlit nejčastěji smíšenými rodinami, kde se dodržují tradice jak židovské, tak i jiné.

U dalších náboženských zaměření, většinou vietnamských respondentů, většina slaví Nový lunární rok. Počet oslav masopustu není u respondentů mimopražských tak veliký, jak bylo očekáváno. Mezi dalšími svátky byl zmiňován Den žen, Den dětí, Den matek, Silvestr či Nový rok. V rodině jednoho ze zúčastněných se neslaví žádné svátky, tento dotazovaný je židovského náboženství, o to je překvapivější, že se nedodržují ani svátky židovské. (viz tabulka č. 10)

Pořadí dodržování svátků zůstává u devátého ročníku ZŠ nezměněno, nicméně změnil se počet odpovědí. 108 dotazovaných dodržuje Vánoce, 90 dodržuje Velikonoce a 78 slaví Mikuláše. Opět překvapil počet dotazovaných, který dodržuje Dušičky (63). Valentýn i zde převládá nad 1. májem (28:16) a masopust slaví pouhých 7 dotazovaných. (viz graf č. 32) I v tomto ročníku polovina z šesti respondentů židovského zaměření slaví Vánoce a po jednom i Velikonoce a Mikuláše. Valentýna slaví třikrát více děvčat než chlapců (21:7). U chlapců však stejný počet slaví Valentýna i 1. máje. Mezi dalšími svátky se nově objevují americké svátky, jako jsou Halloween či Díkůvzdání a mohou být důsledkem vlivu smíšených rodin. (viz tabulka č. 17)

V rámci prvního ročníku SŠ i nadále zůstává pořadí svátků stejné, nicméně se zvýšil rozdíl mezi oslavami Vánoc (120) a Velikonoc (95). Počet respondentů slavicí Mikuláše se také mírně snížil na 74. Dušičky i nadále zastávají početně čtvrté místo (58). Změna zde nastala u Valentýna a 1. máje, kdy Valentýna slaví o 2 lidi méně (25) než 1. máje (27). (viz graf č. 33) Můžeme vyzdvihnout skutečnost, že stále převládá tendence, kdy více lidí slaví masopust spíše v Praze než mimo ni. Stejný počet respondentů židovského vyznání dodržuje jak Vánoce, tak i vlastní židovské svátky. Nově zmíněným dalším svátkem je ramadán, který dodržuje respondent další náboženské víry. (viz tabulka č. 24)

Stejně pořadí i dosavadní tendence jsou zachovány i u čtvrtého ročníku středních škol, nejvíce respondentů slaví Vánoce (85), následují Velikonoce (64), Mikuláš (53) má nejnižší počet odpovědí, což pravděpodobně souvisí se zvyšujícím se věkem respondentů. Dušičky i nadále dodržuje poměrně vysoký počet dotazovaných (46) a rozdíl mezi Valentýnem a 1. májem je vyšší než u předchozího ročníku. 1. máj (24) a Valentýn (18). (viz graf č. 34). Výsledky jednotlivých kategorií zůstávají stejné jako u předchozích ročníků. Mezi dalšími svátky jsou nově zmíněny svátky pravoslavné, lampionový průvod na den sv. Martina či posvícení. Zajímavostí je, že přestože se jedná o čtvrtý ročník SŠ, Nový rok slaví

pouze 4 z dotazovaných a Silvestr pouze jeden. Příčinou však bude, že respondenty nenapadlo tyto svátky uvést v rámci možnosti jiné. (viz tabulka č. 31)

Celkové výsledky odpovídají dílčím výsledkům předchozích ročníků: 408 dotazovaných slaví Vánoce, 338 respondentů Velikonoce, Mikuláše dodržuje 284 zúčastněných, Dušičky dodržuje čtvrtý nejvyšší počet respondentů (226), následuje Valentýn se 101 dotazovanými, 1. máj s 87 odpověďmi. Na samém konci jsou státní svátky, které slaví 29 respondentů a masopust slaví ještě o jednoho dotazovaného méně. Celkem 7 respondentů neslaví žádné svátky. Kromě toho slaví celkem jiné svátky dalších 68 respondentů. (viz graf č. 35) Podrobnější výsledky jsou zobrazeny v tabulce č. 37 a porovnání odpovědí jednotlivých ročníků ukazuje graf č. 36.

Série následujících tří otázek je zaměřena na konkrétní zvyky a chápání vánočních a velikonočních svátků. Má ukázat jaké tradice se v současné době ještě dodržují. Na základě určitých odpovědí se dají predikovat i jednotlivé kategorie výzkumu.

Otázka č. 13: Co pro Vás znamenají Vánoce? (zvolte maximálně 3 varianty)

- čas, kdy dostanu dárky
- čas, kdy mohu své milé obdarovat
- čas, kdy je rodina pohromadě
- čas, kdy se dobře najím
- čas, kdy se narodil Ježíš Kristus
- něco jiného:

Tato otázka má ukázat citový vztah dotazovaného k Vánocům, aby se dotyčný nemusel dlouho rozhodovat pro jednu variantu, může zvolit maximálně tři jemu nejbližší možnosti. První dvě možnosti ukazují rozdíl mezi tím, jestli je daná osoba zvyklá spíše přijímat nebo dávat, a vypovídá tak něco málo o jejích morálních hodnotách. Ve variantách záměrně chybí Vánoce jako svátky „klidu a míru“, účelem bylo mimo jiné i zjistit, kolik dotazovaných tuto variantu dopíše. Dále nebyla také zahrnuta varianta: čas, kdy „přichází Ježíšek“, protože lze předpokládat, že děti v šesté třídě již „na Ježíška“ nevěří.

Hypotéza: Nejvíce odpovědí bude zaměřeno na rodinu a setkávání s příbuznými, protože Vánoce znamenají v mnohých rodinách právě čas, kdy je rodina pohromadě. Druhou nejčastější variantou bude „čas, kdy mohu milé obdarovat“.

Očekávány jsou nejen rozdíly v kategorii náboženství - křesťané by měli zvolit variantu „čas, kdy se narodil Ježíš Kristus“, ale také v kategorii pohlaví – spíše u chlapců bude převládat varianta „čas, kdy se dobře najím“. V šestém ročníku se předpokládá také vysoké množství odpovědí: „čas, kdy dostanu dárky.“

Výsledky: Podle očekávání v šestém ročníku ZŠ jednoznačně převažuje varianta „čas, kdy je rodina pohromadě“ (80), následuje „čas, kdy mohu své milé obdarovat“ (64) a „čas, kdy dostanu dárky“ (61). „Čas, kdy se narodil Ježíš“, zvolilo celkem 18 respondentů, z toho 7 respondentů bylo křesťanského zaměření. Pro 17 dotazovaných jsou Vánoce „čas, kdy se dobře najím“ a pro 9 zúčastněných znamenají něco jiného. (viz graf č. 37) Zajímavostí jsou děti z neúplných rodin ve stálé péči jednoho z rodičů, kdy převládají první dvě možnosti a varianta rodiny pohromadě je až jako třetí. U křesťanského zaměření nepřevládá „čas, kdy se narodil Ježíš“, jak bychom mohli očekávat, ale také rodina pohromadě, následována variantou, kdy dotazovaní dostanou dárky. Vánoce jako něco jiného pro respondenty znamená: sváteční atmosféra, čas, kdy se nespěchá, prázdniny a 1 z účastníků výzkumu Vánoce neslaví. (viz tabulka č. 10)

U devátého ročníku ZŠ jsou výsledky podobné jako předcházející: Nejvíce respondentů vidí Vánoce jako „čas, kdy je rodina pohromadě“ (87), na druhém místě je však „čas, kdy dostanu dárky“, s počtem 61 odpovědí. Následuje „čas, kdy mohu své milé obdarovat“ (57), „čas, kdy se dobře najím“ (42) a „čas narození Ježíše“ (20). (viz graf č. 38) V této variantě s celkovým počtem 20 odpovědí bylo uvedeno 12 respondentů s křesťanským náboženstvím. Početní výsledky v kategorii náboženství nelze brát příliš v úvahu, protože žen je zhruba o dvacet více než mužů. Obecně však výsledky jednotlivých kategorií odpovídají celkovým tendencím. Vánoce jako něco jiného pro respondenty znamená mimo jiné také možnost bavit se. (viz tabulka č. 17)

I v prvním ročníku SŠ Vánoce znamenají pro nejvíce respondentů „čas, kdy je rodina pohromadě“ (103). V tomto ročníku můžeme říci, že dále převažují spíše materiální hodnoty, protože následuje „čas, kdy dostanu dárky“ (59) a „čas, kdy se dobře najím“ (52). Obdarovat své blízké chce pouze 51 dotazovaných. (viz graf č. 39) Náboženský význam mají Vánoce pro 18 respondentů, z nichž 11 jsou příslušníky křesťanské víry. Rodina pohromadě vítězí ve všech kategoriích a jsou v souladu s celkovými výsledky stejně jako další možnosti. V prvním ročníku SŠ, kromě dosud zmiňovaných dalších variant smyslu Vánoc, přibyl čas chaosu

a zmatku. 2 respondenti ateistického zaměření Vánoce neslaví, z nichž jeden je z rodiny neúplné se stálou péčí u jednoho z rodičů. (viz tabulka č. 24)

Ve čtvrtém ročníku SŠ již nejsou výsledky nijak překvapivé, opět nejvíce respondentů vybralo variantu Vánoce jako „čas, kdy je rodina pohromadě“ (71), následuje „čas, kdy mohu své milé obdarovat“ (40). Posouváme se zde zpět do roviny duchovních hodnot oproti materiálním. 34 respondentů zvolilo možnost „čas, kdy dostanu dárky“ a s rozdílem jedné odpovědi, tedy počtem 33 následuje varianta, kdy se dotazovaní dobře najedí. (viz graf č. 40). Z celkového počtu 13 respondentů, kteří zvolili variantu narození Ježíše, je většina (8) křesťanského zaměření. Zajímavou možností se jeví Vánoce, jako „čas přetvářek“, kterou pod variantou něco jiného zvolili další dva respondenti, jeden z neúplné rodiny. (viz tabulka č. 31)

Celkové výsledky tak opět potvrzují výsledky jednotlivých ročníků. Nejvíce respondentů vidí Vánoce jako „čas, kdy je rodina pohromadě“ (341), následují Vánoce jako „čas, kdy dostanu dárky“ (215), následovány variantou s 212 respondenty „čas, kdy mohu své milé obdarovat“. Svátek dobrého jídla znamenají Vánoce pro 144 respondentů a křesťanský význam vidí 69 dotazovaných, z nichž je nadpoloviční většina (38) křesťanského zaměření. Něco jiného znamenají Vánoce pro 40 dotazovaných. (viz graf č. 41). Hypotézu, kdy více materiálně založení budou chlapi a více duchovně zaměřeny dívky, se nepodařilo prokázat. Náboženský význam Vánoc je však v rámci víry zcela očividný. Ani v neúplných rodinách nejsou podstatnější výkyvy. (viz tabulka č. 38) Jak chápou Vánoce respondenti ve srovnání jednotlivých ročníků, znázorňuje graf č. 42.

Otázka č. 14: Uved'te, jaké zvyky na Vánoce dodržujete. (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)

- lití olova
- tradiční štědrovečerní večeře (kapr / řízek, brambory / bramborový salát)
- házení bačkorou
- zdobení stromečku
- návštěva půlnoční mše
- jiné:

Tato otázka se věnuje již konkrétním vánočním zvykům a tradicím dodržovaných v rodinách. Mimo jiné také ukáže, kolik respondentů s křesťanským zaměřením navštěvuje půlnoční mši a v jakém množství přetrvávají zvyky jako například lití olova či házení bačkorou. Dále také představí zvyky v rodinách, které zde nejsou uvedeny a fakt, jak se vyvíjí s věkem respondentů.

Hypotéza: Lze předpokládat, že ve většině rodin se dodržuje tradiční štědrovečerní večeře a zdobení stromečku. V rámci možnosti „jiné“ očekáváme varianty jako pouštění lodiček nebo pečení cukroví. Vánoční zvyky se nejčastěji dodržují v rodinách ateistických a křesťanských. Další je předpoklad, že častěji jsou vánoční zvyky dodržovány v rodinách úplných než neúplných.

Výsledky: Nejvíce dotazovaných (92) zdobí stromeček a večeří tradiční štědrovečerní večeři (85). Ostatní zvyky jsou dodržovány v malé míře. 11 respondentů dodržuje lití olova, 10 dotazovaných navštěvuje půlnoční mši a v pěti rodinách se hází bačkorou. (viz graf č. 43) U dětí se střídavou péčí je v rodinách dodržováno pouze zdobení stromečku a štědrovečerní večeře. Návštěvu půlnoční mše dodržuje 5 křesťansky zaměřených, což je polovina z počtu respondentů, kteří označili tuto variantu, ale pouze téměř čtvrtina z celkového počtu s křesťanským zaměřením. Mezi další nejčastější zvyky patří pouštění lodiček (9), krájení jablka (9) a procházka (3). Dále jsou uvedeny zvyky jako například zpívání koled, sledování pohádek v televizi, nošení betlémského světla, krmení zvířat v lese, vánoční divadlo, zdobení věnce či půst. (viz tabulka č. 11)

V devátém ročníku ZŠ jsou podle pořadí výsledky téměř totožné: stromeček zdobí 98 respondentů, štědrovečerní večeři dodržuje 96 dotazovaných, lití olova a návštěva půlnoční mše zůstává stejná i početně a házení bačkorou kleslo o dva dotazované. O šest se snížil počet jiných dodržovaných zvyků. (viz graf č. 44) Půlnoční mši navštěvuje pouze 6 z 19 křesťansky zaměřených účastníků. V kategorii neúplných rodin jsou také většinou dodržovány základní dva zvyky stromečku a večeře a malé množství jiných zvyků. Mezi jinými zvyky má největší zastoupení pečení cukroví, které uvedli 4 respondenti. Protože otázka není konkretizovaná na Štědrý den, pojali žáci Vánoce zřejmě jako širší časové období totožné s adventem. Z dalších zvyků můžeme zmínit například návštěvu příbuzných (3), zapalování františka, prskavek či hledání šupiny pod talířem. Ostatní další zvyky zůstávají stejné jako u předchozího ročníku. O jednoho respondenta více nedodržuje zvyky žádné. (viz tabulka č. 18)

Ani u prvního ročníku SŠ nedochází k zásadním změnám. Zvýšil se počet respondentů, zvýšil se i počet označených zvyků zdobení stromečku (115), štedrovečerní večeře (105). Návštěva půlnoční mše zůstává i nadále na deseti dotazovaných, z nichž pouze 4 jsou křesťanského zaměření. Lití olova nadále praktikuje 8 dotazovaných a bačkorou hází pouze 4 respondenti. (viz graf č. 45) Zvýšil se naopak počet lidí, kteří nedodržují žádné zvyky, a to dvakrát více než v předchozím ročníku (6). Polovina těchto respondentů je z neúplných rodin. Mezi ostatními zvyky je poprvé uvedena návštěva hřbitova nebo „volání Ježíška“. Tento zvyk mě vzhledem k věku dotazovaných poněkud překvapil, toto bych očekávala bych spíše u mladších respondentů. Zajímavý je také fakt, že více navštěvují půlnoční mši děti z neúplných než z úplných rodin v poměru 6:4. Všechny méně časté zvyky se praktikují spíše v Praze než mimo ni, to ale může být způsobeno vyšším počtem respondentů z hlavního města. (viz tabulka č. 25)

Výsledky čtvrtého SŠ ročníku dosavadní tendence potvrzují. V 76 rodinách se zdobí stromeček, v 74 se večeří tradiční štedrovečerní večeře. Vzhledem k celkově nižšímu počtu respondentů ve čtvrtém ročníku SŠ se však zvýšila návštěva půlnoční mše, kterou navštěvuje 14 dotazovaných, pouze však 5 křesťanského vyznání. Zvyky lití olova či házení bačkorou dodržuje stejný počet zúčastněných (3). Ten samý počet také žádné zvyky neslaví. (viz graf č. 46) Další zvyky dodržují spíše dívky. Tyto zvyky odpovídají výše uvedeným. (viz tabulka č. 32)

Celkové výsledky opět vycházejí z jednotlivých ročníků a ve všem se shodují. 381 respondentů zdobí na Vánoce stromeček, 360 má tradiční štedrovečerní večeři. Nižší počet večeří oproti stromečku je zřejmě způsoben důrazem na slovo tradiční. V mnohých rodinách mají společnou štedrovečerní večeři, ale večeří třeba něco jiného, a proto dotazovaní tuto možnost neuvedli. 44 dotazovaných navštěvuje o půlnoci kostel na vánoční mši, z nichž je necelá polovina věřících křesťanů (20). Lití olova praktikuje 33 respondentů a bačkorou hází pouze 14 dotazovaných, což je o jednoho více než ti, kteří nedodržují žádné zvyky. (viz graf č. 47) Mezi jinými zvyky je nejčastěji uváděno krájení jablka (22), pouštění lodiček (14), procházka (11), zpívání koled (9), šupina pod talířem (6), návštěva příbuzných (5) či společné pečení cukroví (5). Je zajímavé, že sledování pohádek v televizi celkem uvedli pouze 3 respondenti. Můžeme tedy soudit, že se z Vánoc ještě nestal čas, kdy lidé pouze sledují pohádky v televizi, i když do jisté míry to k Vánocům přeci jen patří. (viz tabulka č. 38) Srovnání zvyků napříč ročníky ukazuje graf č. 48.

Otázka č. 15: Co je pro Vás největším významem Velikonoc? (zvolte 1 variantu)

- volno ve škole
- chození na koledu a výprask děvčat pomlázkou
- dostat výprask pomlázkou
- lití vody na kluky
- hledání velikonočního zajíčka
- ukřižování Ježíše Krista a jeho následné zmrtvýchvstání

Velikonoce jsou druhým nejčastěji slaveným svátkem v naší republice. Jaký je jeho dnešní význam, jak ho vnímá současná mládež a jaké zvyky v rámci velikonoc dodržuje? Cílem této oblasti je nalézt odpovědi na tyto otázky. Na rozdíl od předchozích otázek, si zde museli respondenti zvolit pouze 1 variantu, což vyžadovalo pořádně se zamyslet nad tím, co pro ně Velikonoce znamenají.

Hypotéza: Velikonoční zvyky a tradice přetrvávají stejně jako vánoční. Více se toto projevuje mimo Prahu, kde bude důraz na tradice větší. Nejčastější odpovědi budou podle pohlaví; u chlapců chození na koledu a výprask děvčat pomlázkou nebo u děvčat dostat výprask pomlázkou. Význam Velikonoc pro křesťany by měl být ukřižování Ježíše Krista a jeho následné zmrtvýchvstání. U respondentů z nižších ročníků bude častější odpověď hledání velikonočního zajíčka.

Výsledky: Výsledky v šestém ročníku ZŠ jsou velice překvapivé. Pro 37% dotazovaných Velikonoce znamenají volno ve škole. Na koledu chodí 22% respondentů a 12% respondentek dostává našupáno pomlázkou. Náboženský význam mají Velikonoce pro 13 % zúčastněných. 9% hledá velikonočního zajíčka, 4% děvčat polévá chlapce vodou a 3% neslaví Velikonoce vůbec nebo pro ně nemají žádný konkrétní význam. (viz graf č. 49) Prázdninový význam Velikonoc převládá téměř ve všech kategoriích s výjimkou občanů jiné národnosti. Odpovědi zaměřené na pohlaví odpovídají realitě. Šest respondentů z celkového počtu čtrnácti vidí ve Velikonocích význam náboženský. Všichni ti, kteří Velikonoce neslaví, jsou z úplných rodin, dva z nich jsou židovského náboženství. (viz tabulka č. 11)

S přibývajícím věkem respondentů se zdá, že význam Velikonoc čím dál více upadá. V devátém ročníku ZŠ vidí ve Velikonocích volno ve škole celá polovina respondentů. Za nimi následuje smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista (12%), 11% chlapců chodí na koledu a pomlázku a 9% dívek dostává výprask pomlázkou.

Po shodných 7% respondentů polévá chlapce vodou a hledá velikonočního zajíčka. (viz graf č. 50) Zajímavý je fakt, že byt' zde nebyla možnost jiné varianty, žáci devátého ročníku ZŠ dopsali malování vajec a příchod jara. Počet dotazovaných hledajících velikonočního zajíčka podle očekávání s věkem ubývá. V kategorii křesťanství má největší význam náboženský, který zastává 10 respondentů z celkového počtu devatenácti křesťanů a 13 respondentů, kteří zvolili tuto možnost. (viz tabulka č. 18)

V prvním ročníku SŠ je úpadek smyslu Velikonoc ještě výraznější. Pro 63% dotazovaných je hlavním významem Velikonoc volno ve škole, což je alarmující. Následuje koleda a výprask pomlázkou u 12% respondentů a náboženský význam u 10% dotazovaných. U respondentek 8% dostává výprask, aby „neuschly“ a pouhé 2% polévají chlapce vodou. Hledání velikonočního zajíčka pokleslo ze 7% na 3%, které jsou všechny v zastoupení dívek. (viz graf č. 51) 8 z celkového počtu 12 volících tuto možnost, považuje za hlavní význam ukřižování Ježíše a jeho zmrtvýchvstání. (viz tabulka č. 25)

V posledním ročníku SŠ jsou výsledky trochu odlišné: klesl význam prázdnin (57%) a výrazně stoupl náboženský význam (21%). Tato změna může být způsobena výukou religionismu, která je realizována právě ve čtvrtém ročníku středních škol. Z chlapců dodržuje zvyky z celkového počtu respondentů 13% a u dívek je to pouhých 7%. Již pouze 1% dotazovaných hledá velikonočního zajíčka a polévání vodou chlapců se u dívek neobjevilo. (viz graf č. 52) Hypotéza týkající se hledání velikonočního zajíčka se tedy potvrdila. Ostatní hypotézy nikoliv. Větší dodržování velikonočních zvyků mimo Prahu se neprokázalo, spíše naopak. Náboženský význam Velikonoc se u tohoto ročníku zvýšil, můžeme zde vyzdvihnout skutečnost, že z nábožensky orientovaných respondentů byla tato možnost většinou nejčastější volbou, u křesťanství s velkou převahou. (viz tabulka č. 32)

Závěrem lze zkonstatovat postupný úpadek smyslu Velikonoc, i když je to druhý nejčastěji slavený svátek, tak nadpoloviční většina (52%) v tomto „slavení“ vidí pouze odpočinek od školních povinností. Dalších 27% klasických velikonočních zvyků je rozděleno podle zvyků gendrových. Konkrétně 15% kluků chodí na koledu a vypráskává děvčata pomlázkou, 9% děvčat vidí ve Velikonocích právě ten výprask pomlázkou a 3% děvčat se výprasku brání poléváním chlapců vodou. 14% z celkového počtu vidí ve Velikonocích náboženský význam ukřižování

a následného zmrtvýchvstání Ježíše Krista, 5% hledá velikonoční zajíčka a 2% nevidí ve Velikonocích nic zvláštního. (viz graf č. 53 a tabulka č. 38) Data jednotlivých ročníků jsou porovnána v grafu č. 54.

Otázka č. 16: Jak ve Vaší rodině slavíte něčí narozeniny? (zvolte 1 variantu)

- neslavíme
- popřejeme si
- popřejeme si, dáme si dárky
- popřejeme si, dáme si dárky, jíme dort
- sejdeme se celá rodina, popřejeme si, dáme si dárky, jíme dort
- jinak:

Cílem této otázky bylo ukázat význam rodinných narozeninových oslav. Narozeniny se mohou v rodinách slavit různými způsoby a s přibývajícím věkem se mění i způsob oslav. Tato ukázka měla tuto změnu zachytit a zprostředkovat, jakou roli hraje oslava narozenin v životě dítěte i rodiny.

Hypotéza: V současnosti, kdy narůstá krize rodiny a rodinného života, pravděpodobně upadá i význam společných oslav narozenin. Oslavy se v rodinách liší, ale v dnešní uspěchané době, na nějaké veliké rodinné sešlosti nezbyvá mnoho času, proto se lze domnívat, že nejčastější bude varianta: popřejeme si, dáme dárky, jíme dort. Dalším námětem otázek by mohlo například být, zda dort je kupovaný, nebo domácí, tento problém však není předmětem našeho výzkumu.

Výsledky: U šestého ročníku ZŠ se tři čtvrtiny respondentů (75%) sejdou s celou rodinou (myšlena je celá nukleární rodina, nikoliv širší příbuzenstvo). 22% dotazovaných si popřeje, předá dárky a dort. Pouhé 2% respondentů si popřejí a dají dárky (bez dortu) a 1% si pouze popřeje. Z respondentů se nenašel nikdo, kdo by narozeniny s rodinou neslavil. (viz graf č. 55) Zajímavostí zůstává, že z počtu 22 zúčastněných, kteří odpověděli variantou: „popřejeme si, dárky, dort“, je 18 chlapců. Můžeme vyvodit premisu, že u chlapců není dán na oslavu narozenin takový důraz. U následujících ročníků tento předpoklad potvrdíme nebo vyvrátíme. (viz tabulka č. 11)

I v rámci devátého ročníku ZŠ zastává většina respondentů (58%) oslavy v rodinném kruhu, což je však výrazně méně než v ročníku šestém. Oproti tomu se zvýšil počet oslav s přáním, dárky a dortem na celých 31%. Po 4% skončily

varianty: pouze přání a dárky a žádné oslavy. 1% dotazovaných si pouze popřeje. (viz graf č. 56) Oproti předchozímu ročníku se zde objevuje i jiná varianta, konkrétně se jedná o oslavu v restauraci nebo v cukrárně. I v tomto ročníku rodinné oslavy převládají spíše u děvčat. U chlapců je téměř stejný počet možností s rodinnou oslavou i variantou přání, dárky, dort. Z respondentů, kteří narozeniny s rodinou neslaví nebo si pouze popřejí, jsou všichni muži. Jedinou kategorií, kde neztvrdilo setkání rodiny, ale varianta s přáním, dárky a dortem, je kategorie dětí z neúplných rodin žijících u jednoho z rodičů. (viz tabulka č. 18)

I na střední škole většina respondentů prvního ročníku slaví narozeniny v kruhu celé rodiny (65%), což je o osm procent více než v devátém ročníku ZŠ. 24% dotazovaných si pouze popřeje, dostane dárky a u toho mají dort. Bez dortu slaví narozeniny 5% a 3% slaví narozeniny jinak. (viz graf č. 57) Jiné způsoby oslavy narozenin se přizpůsobují věku respondentů: možnosti jsou slavit dohromady rodina i přátelé, oslava v restauraci a jeden respondent rozlišuje způsob oslavy podle přání oslavence. Pouze jeden respondent narozeniny neslaví, znovu se však jedná o muže. Pouhým přáním slaví narozeniny 2% respondentů. Zajímavostí zde je, že všichni dotazovaní židovské víry slaví narozeniny s celou rodinou. (viz tabulka č. 25)

Výsledky u čtvrtého ročníku SŠ odpovídají pořadím výsledkům ročníku prvního. V rodinném kruhu slaví narozeniny 64%, 20% si popřeje, předá dárky i s dortem, 10% si popřeje a rozdá dárky bez dortu, 5% si pouze popřeje a 1% slaví narozeniny jinak. Není zde ani jeden respondent, který by neslavil narozeniny. (viz graf č. 58) Rozdíly mezi chlapci a dívkami jsou v tomto ročníku vyrovnány, co se oslav týče. Všichni dotazovaní křesťanského vyznání se schází v rodinném kruhu, aby oslavili něčí narozeniny. Mezi jinými způsoby zůstala pouze společná večeře v restauraci. (viz tabulka č. 32)

Celkové výsledky všech respondentů jsou tedy následující: setkání celé rodiny, přání, dárky, dort (65%); přání, dárky, dort (25%); přání, dárky (5%); přání (2%); jinak (2%); neslavíme (1%). (viz graf č. 59) Všichni respondenti, kteří narozeniny neslaví, jsou mužského pohlaví, a i v dalších možnostech slavení bez rodinného setkání a dortu v celkovém počtu převažují muži. Můžeme tedy říci, že oslavy narozenin se více dodržují u dívek. Jiné kategorie zde nemají příliš velký vliv, narozeniny dítěte či někoho v rodině jsou oblíbený rodinný rituál ve všech kulturách, náboženstvích, městech již po celá staletí a na tom se zřejmě nic

nezměnilo. (viz tabulka č. 39) Podrobná srovnání výsledků ročníků jsou zobrazena v grafu č. 60.

Otázka č. 17: Chodíte společně s rodinou „navštěvovat“ zemřelé příbuzné na hřbitov?

- NE
- ANO (jak často?) (*zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty*)
 - na Dušičky
 - na Vánoce
 - při jiné příležitosti:
 - občas

Otázka je propojena s otázkou číslo 12, kdy Dušičky byly překvapivě označeny za čtvrtý nejčastěji dodržovaný svátek. V rámci různých svátků lidé často myslí na své blízké zemřelé a v době těchto svátků je také větší počet návštěv hřbitovů. Jaký vztah mají ke svým zesnulým příbuzným respondenti a chodí dnešní mladí lidé ještě za svými zemřelými blízkými na hřbitov? Tato otázka je tedy spíše zaměřena na význam svátku zemřelých v naší kultuře než na návštěvu hřbitova jako posvátného místa (této problematice se věnuje otázka následující). V původním dotazníku byly pouze tři možnosti návštěv. Protože se v odpovědích objevovaly specifikované rozdíly mezi „i jindy“ znamenající častěji než je uvedeno a „i jindy“ znamenající pouze výjimečně, ve vyhodnocování jsem použila i čtvrtou možnost: občas. Problém také nastal u jiných národností, konkrétně u vietnamské, jejichž příbuzní nejsou pochováni na hřbitovech a velice často ani ne v této zemi.

Hypotéza: V dnešní době pravděpodobně příliš mladých lidí na hřbitovy nechodí, maximálně něco málo přes polovinu. Z respondentů navštěvujících hřbitovy bude větší množství spíše mimopražských nebo nábožensky zaměřených. Pohlaví v této otázce nehraje významnou roli.

Výsledky: 75% dotazovaných studentů 6. ročníku ZŠ chodí na hřbitov za svými zemřelými příbuznými. To jsou tři čtvrtiny respondentů, výrazně větší množství než bylo uvedeno v hypotéze. (viz graf č. 61) Z těchto zúčastněných 52 uvedlo, že na hřbitov chodí na Dušičky, 36 navštěvuje hřbitov častěji, 22 dotazovaných na Vánoce a zbylých 5 jen občas. Výkyvy v jednotlivých kategoriích nejsou žádné. (viz tabulka č. 11)

U devátého ročníku ZŠ hřbitov navštěvuje o procento méně respondentů (74%) (viz graf č. 62), z nichž 59 na Dušičky, 27 na Vánoce, 24 i při jiných příležitostech, 17 pouze občas. (viz tabulka č. 19)

S přibývajícím věkem respondentů jsou vykazovány klesající tendence návštěvy hřbitova, v prvním ročníku SŠ chodí na hřbitov 68% respondentů. (viz graf č. 63) Nejvíce dotazovaných navštěvuje hřbitov na svátek zemřelých (50), následně chodí na hřbitov 38 respondentů i při jiné příležitosti, 25 na Vánoce a pouze 8 zúčastněných chodí na hřbitov výjimečně. (viz tabulka č. 26)

Ve čtvrtém ročníku SŠ navštěvuje hřbitov „pouze“ 66% dotazovaných. (viz graf č. 64). Důvodem mohou být osoby, se kterými respondenti hřbitov navštěvují, nejčastěji se jedná o prarodiče, kteří s postupem času stárnou a ztrácí sílu. Nejvíce lidí chodí hřbitov opět na Dušičky (31), dále i při jiné příležitosti (23), následují Vánoce (17) a jako poslední jsou výjimečné návštěvy (12). (viz tabulka č. 32)

Celkově tedy chodí na hřbitov 71% z dotazovaných. (viz graf č. 65) Tento výsledek vypovídá o nezastupitelné roli dušiček jako svátku, kdy vzpomínáme na své blízké zemřelé a v rámci této vzpomínky za nimi chodíme i na hřbitov. Jednou se vyskytla i odpověď: kvůli tomu, aby dotyčný „byl“ se svými zesnulými blízkými, nemusí chodit na hřbitov. Je vidět, že i mladá generace má stále ještě citový vztah a úctu k mrtvým osobám, i přesto, že to tak někdy nevypadá. Z celkového počtu lidí, kteří chodí na hřbitov, nejvíce z nich opět navštěvuje hřbitov na Dušičky. Následují návštěvy při jiné příležitosti, které byly nejčastěji specifikovány na návštěvu v den narození či úmrtí zesnulého. Další kategorií jsou Vánoce a nejméně lidí navštěvuje hřbitov pouze sporadicky. (viz tabulka č. 39) Časové procentuální proměny návštěv jednotlivých ročníků ukazuje graf č. 66.

Otázka č. 18: Navštěvujete společně jako rodina pravidelně nějaká posvátná místa?

- NE
- ANO (uved'te jaká):

Úkolem této otázky bylo zjistit, jaký je vztah respondentů k posvátným místům, a jak vůbec dotazovaní tento termín chápou. Důležité bylo také v zadání otázky slovo pravidelně, aby se nejednalo jen o nějakou náhodnou návštěvu v rámci

nějakého výletu. Pokud dotyčný odpověděl ano, podle specifikované odpovědi se mohly zjistit jeho prekoncepty, které většinou souvisely s otázkou č. 21.

Hypotéza: Většina respondentů žádná posvátná místa nenavštěvuje a u těch, co ano, lze očekávat výrazný podíl nábožensky zaměřených.

Výsledky: Ve všech ročnících jsou výsledky téměř totožné. Vždy více než tři čtvrtedíni většina žádná místa nenavštěvuje: 6. ročník ZŠ (79%), 9. ročník ZŠ (78%), 1. ročník SŠ (83%) a 4. ročník SŠ (84%). (viz grafy č. 67 – 70) Pro náš účel se nyní budeme zabývat tou menšinou, která místa pravidelně navštěvuje.

U šestého ročníku ZŠ z celkového počtu 21 respondentů navštěvujících nějaké posvátné místo pouze 19 specifikovalo konkrétně které. Nejčastěji se mezi odpověďmi vyskytoval hřbitov (7), kostel (pouze 2 respondenti křesťanské víry z počtu 6) a hrady (2). Po jednom z dotazovaných zvolilo možnosti: příroda, pomníky, Říp či synagoga (příslušník židovské víry) Kromě malého počtu věřících, výraznější překvapivé výsledky v kategoriích nejsou. (viz tabulka č. 12)

V devátém ročníku ZŠ navštěvuje posvátná místa 24 dotazovaných, z nichž 14 je nábožensky zaměřeno. Nejvíce lidí navštěvuje kostel (11), u křesťanských věřících je to 7 z 8, dále 5 zúčastněných synagogu (4 z nich jsou židovské víry), hřbitov navštěvují 4 respondenti. Nově se zde objevil Jeruzalém, který shodně uvedli dva respondenti, jeden příslušník židovské víry a jeden jiného náboženství. Mezi nově uvedenými je i Hostýn, což je významné mariánské poutní místo v Hostýnských vrších (vybrán studentem křesťanského náboženství). Stejně jako u předchozího ročníku také po jednom z respondentů uvedlo Říp a přírodu. (viz tabulka č. 19)

Výsledky prvního ročníku SŠ jsou velice podobné jako u ročníku předchozího. Posvátná místa navštěvuje celkem 21 lidí, z nichž 8 je věřících. Nejvíce lidí vybralo znovu kostel (9 – pět z šesti křesťanů), následoval hřbitov (4) a Říp (2). Synagoga byla zvolena pouze jednou, protože pouze jeden příslušník židovského vyznání z pěti navštěvuje nějaká posvátná místa. Nově je za posvátné místo považována galerie či domov. (viz tabulka č. 26)

Ve čtvrtém ročníku SŠ navštěvuje posvátná místa nejméně dotazovaných (14), možná je to způsobeno faktem, že celkově je v tomto ročníku nejméně respondentů. Z 14 respondentů je 10 náboženského vyznání: 5 křesťanského, 4 židovského a 1 nespecifikovaného. Mezi nejčastěji navštěvovanými posvátnými místy byl opět uveden kostel (7), který navštěvují všichni z křesťanských věřících. Na druhém místě byl zvolen Jeruzalém, který označilo tři ze čtyř studentů židovského vyznání,

přičemž ten poslední zvolil jako posvátné místo synagogu. Shodně po dvou odpovědích byl vybrán hřbitov a příroda. (viz tabulka č. 33)

Celkové výsledky tak hovoří o 29% respondentů (viz graf č. 71), kteří pravidelně navštěvují nějaká posvátní místa, z nichž jsou nejčastěji uváděna tato místa: kostel (chrám), hřbitov, synagoga, Jeruzalém, příroda, Říp. (viz tabulka č. 39) Konkrétní srovnání výsledků ročníku jsou vyjádřena grafem č. 72.

Otázka č. 19: Jaké místo je pro Vás domovem? (zvolte maximálně 3 varianty)

- místo, kde bydlíme (dům, byt,...)
- místo, kde je má rodina
- místo, kde jsou mí přátelé
- místo, kam se rád vracím
- město, kde žiji
- město, ze kterého pocházím
- stát, kde žiji
- stát, ze kterého pocházím

Fenoménem domova se zabývali již mnozí filosofové. Tato otázka je v dotazníku z důvodu jejího spojení s „posvátným“. Domov můžeme chápat i jako posvátné místo, dokonce bylo uvedeno i v rámci předchozí otázky. Variant je v této otázce záměrně více a jsou koncipovány jak pocitově (místo, kde je má rodina; místo, kde jsou mí přátelé; místo, kam se rád vracím), tak materiálně (místo, kde bydlíme: dům, byt,...), které je dále rozvinuto v užším a širším smyslu (město, kde žiji; stát, kde žiji). I zde je dána pocitová vazba (tam, kde jsem se narodil = místo ze kterého pocházím). Respondenti mohli zvolit maximálně 3 varianty, tím se mělo zamezit tomu, aby označili vše.

Hypotéza: Lze očekávat, že nejvíce budou respondenti zaměřeni na citovou vazbu s rodinou a následně na dané místo, kde žijí. Jako třetí nejčastější může být domov uváděn jako místo, kam se lidé rádi vrací. Rozdíly se mohou vyskytnout v rámci rodinné péče, národnosti, města, či pohlaví.

Výsledky: Domov jako místo, kde je má rodina, chápe 73 dotazovaných šestého ročníku ZŠ. Následuje materiální stránka domova, jako místa, kde bydlíme (byt, dům,...) (64). Třetí nejčastější pojetí domova je místo, kam se rád vracím (48). Citová vazba na přátele je výraznější (24) než lokální pojetí. (viz graf č. 73)

Výsledky jednotlivých kategorií pak odpovídají celkovým výsledkům ročníku. (viz tabulka č. 12)

U devátého ročníku ZŠ převládá pojetí domova jako místa, kde bydlíme (78). O dva respondenty méně chápe domov jako místo, kde je jejich rodina. Pořadí ostatních možností zůstává stejné jako u předchozího ročníku, změnil se pouze počet odpovědí: místo, kde jsou mí přátelé (29); město, kde žiji (25); stát, kde žiji (14). (viz graf č. 74) I zde jsou výsledky jednotlivých kategorií v souladu celkových výsledků (viz tabulka č. 19)

Respondenti prvního ročníku SŠ odpovídali téměř shodně jako jejich předchůdci: místo, kde bydlíme, označilo 86 dotazovaných; místo, kde je má rodina (83); místo, kam se rád vracím (53); místo, kde jsou mí přátelé (25); město, kde žiji (23). Významnější postavení zde zaujímá domov jako město, ze kterého pocházím (16). (viz graf č. 75) Domov jako místo s rodinou převládá výrazně u respondentů z neúplných rodin, čímž se ukazuje jejich větší důraz na rodinný život než materiální hodnoty. (viz tabulka č. 26)

Zatímco dosavadní výsledky ukazují pouze na lehké rozdíly mezi vazbou na rodinu a materiální stránkou domova, u čtvrtého ročníku SŠ výrazněji převažuje materiální stránka (61) nad rodinnou stránkou (47). Domov, jako místo, kam se rád vracím, vnímá 41 dotazovaných, následuje vazba na přátele (24) a město, kde žiji (17). Zbývající možnosti jsou téměř vyrovnány s rozdílem jednoho hlasu. (viz graf č. 76) Posun ve vnímání rodiny je znát u dětí z neúplných rodin, kde místo jako domov s rodinou je až na třetím místě. Rozdílné pojetí domova v rámci měst či národností nebylo potvrzeno. (viz tabulka č. 33)

Celkové výsledky jsou následující: 289 dotazovaných zvolilo domov jako místo, kde bydlí; o deset respondentů méně vnímá domov jako místo, kde je jejich rodina; místo, kam se rád vracím, označilo 179 respondentů; následuje místo, kde jsou mí přátelé (102); město, ve kterém žiji (81); město, ze kterého pocházím (50); stát, ze kterého pocházím (41) a stát, kde žiji (38). (viz graf č. 77) Na tomto pořadí můžeme sledovat, že duchovní i materiální hodnoty jsou poměrně vyrovnány, v celkovém součtu převažují hodnoty duchovní nad materiálními. Dotazovaní také vnímají ve vztahu materiálních hodnot domov nejvíce od nejužší lokality (můj dům, byt,...) po nejširší (můj stát). U státu převažuje spíše vazba na původ (stát, ze kterého pocházím), naopak u města na současné bydliště. (viz tabulka č. 39) Proměny jednotlivých pojetí domova v ročnících ukazuje graf č. 78)

Otázka č. 20: Seřad'te následující jednání, kterých byste se nikdy nedopustili od nejzávažnějšího po nejméně závažné.

- lež
- nevěra
- vražda
- krádež
- ubližování druhým

Otázka je stejného typu jako otázka č. 10 a jejím úkolem je ukázat mravní hodnoty dotazovaných. Vyskytlo se několik anomálií, kdy jedinci odmítali odpovídat, protože by se nedopustili ničeho z uvedeného nebo naopak jsem zaznamenala také odpověď, že kromě vraždy již všechno bylo spácháno. Důležité je, aby se respondenti zamysleli nad jakýmsi žebříčkem od nejvážnějšího provinění k nejméně vážnému. Vzhledem k přepočítávání bodů stejnému jako u otázky číslo 10 budeme uvádět pouze pořadí, procenta znamenají celkový podíl na bodovém vyjádření.

Hypotéza: Za nejvážnější bude považována bezpochyby vražda. Následovat bude ubližování druhým, krádež, nevěra či lež. Rozdíly v rámci kategorií nejsou očekávány, hodnoty vychází z morálních vlastností jednotlivců. Drobné odlišení může být v rozdílném chápání mužů a žen nevěry a lži.

Výsledky: Za nejvážnější přečin byla v šestém ročníku ZŠ označena vražda (33%). Procentuálně stejně skončily jako druhý nejvážnější čin ubližování druhým a krádež (21%). Jako předposlední byla označena nevěra (15%) a nejméně vážným jevem je lež (10%). (viz graf č. 79) Podrobnější výsledky jednotlivých kategorií jsou uvedeny v tabulce č. 12

V devátém ročníku ZŠ je opět jako nejvážnější označena vražda (32%), následuje ubližování druhým (23%), krádež (19%), nevěra (17%) a lež (9%). (viz graf č. 80) Výsledky tedy zcela splňují danou hypotézu. Body jednotlivých kategorií odpovídají celkovému pořadí. (viz tabulka č. 19)

V prvním ročníku SŠ jsou výsledky podobné, avšak s výjimkou, kdy jako třetí nejvážnější čin byla označena nevěra. To vypovídá o rostoucím věku respondentů. Celkové pořadí je následující: vražda (32%), ubližování druhým (21%), nevěra (19%), krádež (18%) a lež (10%). (viz graf č. 81 a tabulka č. 26)

Ve čtvrtém ročníku SŠ je pořadí prohřešků stejné. Větší důraz je kladen na možnost lži na úkor krádeže. Celkové pořadí je: vražda (31%), ubližování druhým (20%), nevěra (19%), krádež (17%) a lež (13%). (viz graf č. 82 a tabulka č. 33)

Celkové pořadí odpovědí všech respondentů se od dané hypotézy liší: za nejvážnější čin respondenti označili vraždu (30%), s mírnými rozdíly následuje ubližování druhým (21%), nevěra (20%), krádež (19%) a lež (10%). (viz graf č. 83) Dotazovaní tedy přikládají větší význam nevěře než krádeži. V rámci celkových výsledků v kategorii pohlaví jsou jasně vidět rozdíly mezi chlapci a dívkami: zatímco nevěra, krádež a ubližování druhým má pro chlapce téměř stejný význam, u dívek jsou větší bodové odstupy: za druhé nejvážnější označily ubližování, následuje nevěra a krádež. I přesto, že počty respondentů obou pohlaví jsou téměř vyrovnány, výraznějšího počtu bodů dosáhla nevěra u dívek než chlapců. (viz tabulka č. 39) Pořadí jednotlivých jednání v souvislosti s ročníky znázorňuje graf č. 84.

Poslední tři otázky se již zabývají konkrétně problémem posvátna. Zjišťují, jaké mají studenti prekoncepty, co pro ně posvátno znamená, zkoumají vztah posvátna, rodiny a rodinných zvyků. Otázky jsou myšlenkově náročnější, proto byly zařazeny na konec dotazníku, aby respondenty hned zpočátku neodradily.

Otázka č. 21: Uved'te 1 slovo, která se vám vybaví při slově posvátný.

Z důvodu rozsáhlosti odpovědí budeme vyhodnocovat pouze celkové výsledky. Nejčastější pojmy vázající se s posvátnem v jednotlivých ročnících ukazují grafy č. 85-88 a podrobnější výsledky obsahují tabulky č. 13, 20, 27, 34. Srovnání jednotlivých slov podle ročníků ukazuje graf č. 90. Za relevantní považujeme pouze slova, která byla zmíněna pětkrát a více. Odpovědi jsou seřazeny podle četnosti respondentů. V závěru otázky si jednotlivé pojmy rozřadíme do kategorií podle jejich významu.

Hypotéza: nejčastěji budou slova souviset s náboženstvím, očekávána jsou slova jako například kostel, bůh.

Výsledky: Nejčastějším slovem byl kostel (chrám), na kterém se shodlo 38 dotazovaných. Následovala slova bůh a Ježíš Kristus se stejným počtem respondentů (26). Čtvrtou nejčastěji uváděnou možností jsou různá slova s kořenem

svatý, tedy např.: svátost, svatý, svatyně, svatozář, tuto variantu zvolilo 16 dotazovaných. Vidíme tedy, že nejčastěji je význam posvátného spojován s náboženstvím. U křesťansky zaměřených dokonce převažuje význam boha či Ježíše. Dále je zahrnuto slovo místo (15), které si můžeme stanovit jako další obecnou kategorii slova posvátný. Následuje souhrn vlastností či pocitů vztahující se k posvátnému: důležitý (významný) – 14, nedotknutelný – 12, úcta (uctíváný) – 12, vzácný (výjimečný) – 11. Další kategorií můžeme určit vztahy jednotlivců – konkrétně se jedná o rodinu, která je posvátná pro 10 respondentů. Následují slova: kříž (9), náboženství (9), nadpřirozený (8), příroda (6), talisman (5), duchovní (5), sport (5), pomník (5). (viz graf č. 89 a tabulka č. 40) Následuje tabulka č. 7, která roztrídí uvedená slova podle jejich významu do pěti základních kategorií:

Náboženství	Místo	Vlastnosti, pocity	Vztahy	Různé
kostel, chrám	místo	důležitý, významný	rodina	sport
bůh	příroda	nedotknutelný		
Ježíš Kristus	pomník	úcta, uctíváný		
svátost, svatý, svatyně, svatozář		vzácný, výjimečný		
kříž		nadpřirozený		
náboženství				
duchovní				

Tabulka č. 7: Rozdělení uvedených slov do jednotlivých kategorií

Otázka č. 22: Co je posvátné pro Vaši rodinu? (zvolte 1 variantu)

- soudržnost rodiny
- společné zvyky a tradice
- morální zásady
- společné jídlo

Tato otázka se zaměřuje konkrétně jak na vztah rodiny s posvátnem, tak i rodinné hodnoty. Dotazovaný měl zvolit pouze jednu variantu, což nebylo pro mnohé snadné. Někdy chyběla možnost jiného výběru nebo naopak respondenti

chtěli označit více možností. Varianty jsou koncipovány podle různých významů: soudržnost rodiny přikládá význam rodině jako takové a tomu, že za všech okolností drží pospolu. Společné zvyky a tradice jsou brány obecně a zahrnují jak konkrétní svátky v roce, tak rodinné zvyky a oslavy. Morální zásady vychází z výchovného vlivu rodiny, a to i rodiny širší. Morální zásady a soudržnost rodiny spolu nepřímo souvisí, morální zásady jsou však obecnější termín. Společné jídlo představuje nejčastější denní rituál rodin.

Hypotéza: Předpokládá se, že nejvíce posvátná bude soudržnost rodiny. Výkyvy se očekávají u dětí z neúplných rodin. Další rozdíly mohou být v kategorii pohlaví; chlapci můžou klást důraz spíše na společné jídlo či morální zásady, dívky naopak na soudržnost rodiny nebo společné zvyky a tradice.

Výsledky: U šestého ročníku ZŠ za nejvíce posvátné pro rodinu považují respondenti její soudržnost (56%), následují společné zvyky a tradice (21%), společné jídlo (12%), které zvolilo pouze o procento méně dotazovaných než možnost morální zásady (11%). (viz graf č. 91). Podle očekávání s výjimkou soudržnosti rodiny, převažuje u chlapců: morální zásady a společné jídlo, u dívek naopak společné zvyky a tradice. Zvláštností je, že u dětí se střídavou péčí razantně převažuje společné jídlo rodiny. Tento fakt lze vysvětlit tím, že pro děti z takovýchto rodin není společné jídlo obvyklé, proto mu přikládají větší důležitost než děti z rodin úplných. (viz tabulka č. 14)

I v devátém ročníku více než polovina respondentů považuje za posvátné pro rodinu soudržnost (52%), dále však převažují morální zásady (19%), společné zvyky a tradice (15%) a společné jídlo je uvedeno až jako poslední (14%), procentuálně je to však o dvě procenta více než u předcházejícího ročníku. (viz graf č. 92) Jedinou kategorií, kde soudržnost rodiny není považována za posvátnou, a tato varianta zde nebyla zvolena ani jednou, jsou i v tomto případě respondenti z neúplných rodin se střídavou péčí. U dívek i nadále převažují morální zásady a společné zvyky na rozdíl od chlapců, kteří stále preferují společné jídlo. (viz tabulka č. 21)

Soudržnost rodiny zůstává u prvního ročníku SŠ procentuálně stejná (52%), k výraznému posunu vůči předchozím ročníkům však došlo v „morálních zásadách“, které jako posvátné pro rodinu vnímá 33% z dotazovaných. Společné jídlo (8%) a zvyky a tradice (7%) mají téměř stejný počet. (viz graf č. 93) V rámci

jednotlivých kategorií zůstávají jednotlivé výsledky v souladu s výsledky celkovými. (viz tabulka č. 28)

U posledního ročníku SŠ zůstává pořadí možností stejné jako u ročníku prvního, změnil se však poměr odpovědí: soudržnost rodiny za posvátnou označila již necelá polovina respondentů (49%), následují morální zásady (31%), společné jídlo (13%) a zvyky a tradice zůstávají na 7%. (viz graf č. 94) Pro děti z neúplných rodin se stálou péčí u jednoho z rodičů mají posvátný význam morální zvyky a tradice. Na rozdíl od předchozích výsledků, u čtvrtého ročníku SŠ již nehraje roli pohlaví, kde jsou výsledky v souladu s celkovými tendencemi a u dívek dokonce mírně převažuje společné jídlo než u chlapců. (viz tabulka č. 35)

Celkové výsledky jsou: 52% respondentů považují za posvátnou pro rodinu její soudržnost, následují morální zásady (24%), společné zvyky a tradice (13%) a společné jídlo (11%). (viz graf č. 95) Konkrétní výsledky jednotlivých kategorií odpovídají hypotéze. (viz tabulka č. 41) Srovnání ročníků ukazuje graf č. 96.

Otázka č. 23: Máte ve Vaší rodině nějakou tradiční událost, kterou považujete pro Vás za „posvátnou“?

- NE
- ANO (uved'te jakou):

Touto otázkou se vracíme zpět na začátek a odkazujeme respondenty opět k rodinným rituálům či tradicím, ovšem takovým, které mají pro dotyčného zvláštní význam.

Hypotéza: Jen velice málo respondentů uvede, že mají v rodině nějakou pro ně posvátnou rodinnou událost. Tento aspekt bude patrnější u věřících respondentů.

Výsledky: U všech ročníků jednoznačně převládá varianta, že v rodině žádnou takovou událost nemají. Vždy je to kolem tří čtvrtin. Nás zajímá menšina, která tyto události v rodině má. V šestém ročníku ZŠ je to 24%. (viz graf č. 97) Nejčastěji jsou uváděny sváteční události jako narozeniny (6) či Vánoce (5), velice často se objevují také rodinná setkání (2). Mezi dalšími událostmi jsou zahrnuty: společné procházky do lesa, společná dovolená, nedělní rodinný oběd,... (viz tabulka č. 14)

V devátém ročníku ZŠ má v rodině takovouto událost pouze 13%. (viz graf č. 98) Kromě narozenin (3), Vánoc (2) či rodinných setkání (2), se zde objevily

možnosti jako například: rodinná tajná hra, chanuka, či velice emotivní odpověď den, kdy si v rodině adoptovali bratra dotazovaného. (viz tabulka č. 21)

V prvním ročníku středních škol procento respondentů, kteří uvedli „ano“ opět roste (17%). (viz graf č. 99) Kromě již uvedených variant zmíníme například nově oběd u babičky, společný sport či čtení bible. (viz tabulka č. 28)

U posledního ročníku SŠ se počet respondentů zvýšil opět na 23%. (viz graf č. 100) Nejvíce lidí zvolilo uctívání předků (4), z nichž všichni byli mimopražští a 3 jiné národnosti. Navíc zde byly zmíněny Velikonoce, chození do kostela u křesťanský věřícího, nebo návštěva fotbalového utkání. (viz tabulka č. 35)

Celkové výsledky tedy hovoří proti uznávání posvátných rodinných událostí, které jsou zachovány pouze v 19% rodin. 81% respondentů v rodině žádnou takovou událost nemá. (viz graf č. 101 a tabulka č. 41) Jak se proměňuje počet respondentů s odpovědí „ano“ ukazuje graf č. 102.

2.2 Posvátno ve výuce

Posvátno jako obecné téma není podle osnov druhého stupně základních škol či středních škol explicitně vyučováno. Nachází se vždy pouze mezi řádky jiných témat, se kterými však souvisí. Děti si osvojují znalosti související s posvátnem, i když si ani neuvědomují tento termín, který všechny aspekty propojuje. V této části se zaměřím na učební látku společenských věd v šestém a devátém ročníku ZŠ a prvním a čtvrtém ročníku SŠ, následně vymezím témata, v rámci kterých je možné zdůraznit roli posvátna, ukázat propojení s posvátnem nebo o tomto tématu podrobněji vyučovat.

Vzhledem k různým aspektům této problematiky a obsáhlosti tématu posvátna, není možné zahrnout oblasti do jedné vyučovací hodiny. Posvátno je tedy součástí jednotlivých témat, i když toto propojení není přímo v osnovách vyjádřeno. Nyní si ukážeme, jak lze jednotlivá témata v rámci ročníků spojit s fenoménem posvátna.

2.2.1 Zakotvení posvátna v Rámcovém vzdělávacím programu

2.2.1.1 Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) zmiňuje významný fenomén sociálního a kulturního života současnosti, jímž je náboženství. Jako téma je uvedeno v kapitole **Člověk a společnost** a na školách a učitelích zůstává, jak ho rozvinou. Náboženská témata přicházejí v RVP ke slovu přímo a nepřímo. V části, která obsahuje vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Dějepis, se jako součást učiva vyskytuje výslovně islám, křesťanství, husitství a reformace. Pod záhlavím, které popisuje obor **Výchova k občanství**, najdeme pouze zmínky o významných dnech, kulturních tradicích, z nichž některé, např. Vánoce a Velikonoce, státní svátky 5. a 6. července, mají mimo jiné i náboženský obsah. V kapitole Charakteristika vzdělávací oblasti se hovoří o dějinných, sociálních a kulturně historických aspektech života lidí a připomíná se sounáležitost s evropským civilizačním a kulturním okruhem, což má vést k přijetí hodnot, na nichž je současná Evropa budována. Z těchto důvodů můžeme konstatovat, že

vzdělání v oblasti náboženství nedílně patří do RVP, do vzdělávací oblasti Člověk a společnost.¹²⁷

Vzdělávací oblast **Člověk a společnost** v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života v demokratické společnosti. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu.¹²⁸ Zajímavý je fakt, že v rámci celé oblasti Člověk a společnost není obsažena výuka spojená s náboženstvím, není poukázáno ani na existující náboženské rozdíly ve společnosti. Obecně je v RVP ZV stanoveno: „*RVP se zaměřuje na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí přináležitosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa budována, včetně kolektivní obrany. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.*“ (RVP ZV, str. 46) Zvýrazněné jsou vždy pasáže, které by se mohly tématu posvátna alespoň lehce dotýkat. Vzdělávací oblast Člověk a společnost zahrnuje vzdělávací obory Dějepis a Výchova k občanství. Ve svém vzdělávacím obsahu navazuje přímo na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, podle kterého je vedena výuka na prvním stupni ZŠ. Konkrétně vzdělávací obor Výchova k občanství se zaměřuje na vytváření kvalit, které souvisí s orientací žáků v sociální realitě a s jejich začleňováním do různých společenských vztahů a vazeb. Otevírá cestu k realistickému sebepoznání a **poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací.** Seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích.¹²⁹

Ve vzdělávacím okruhu **Výchova k občanství** můžeme nalézt obecné charakteristiky posvátna nejvíce ve vzdělávacím obsahu **Člověk a společnost**. Konkrétně se jedná o učivo:

¹²⁷ Štampach, Ivan O. *Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy*. [online] Aktualizace 6. 12. 2007 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html%20ISSN%201802-4785/>>

¹²⁸ RVP ZV, 2013, str. 46.

¹²⁹ RVP ZV, 2013, str. 46.

- naše obec, region, kraj – důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci, místní tradice; ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku: *V tomto učivu se studenti mohou zabývat posvátnými místy jejich okolí, kraje. Dále mohou vymýšlet konkrétní charakteristické zvyky pro jejich region.*
- naše vlast – pojem vlasti a vlastenectví; zajímavá a památná místa, co nás proslavilo, významné osobnosti; státní symboly, státní svátky, významné dny: *Tato oblast je pro fenomén posvátna využitelná lépe, zahrnuje posvátná místa celé České republiky, případně pokud je nějaký žák jiné národnosti, mohou se zmínit i posvátná místa jeho země. Dále je zde veliký prostor pro zabývání se státními svátky a zvyky, které s nimi souvisí. V rámci učiva o svátcích, jako jsou například Vánoce či Velikonoce, můžeme žáky směřovat, aby se zamysleli nad konkrétními zvyky u nich v rodinách, proč jsou pro ně tyto zvyky důležité a proč se svátky vlastně slaví. Postupně lze například rozebrat slovo svátek, a jak toto slovo souvisí či nesouvisí se slovem posvátný.*
- kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice; kulturní instituce; masová kultura, prostředky masové komunikace, masmédia: *V rámci tohoto učiva je možnost zavést řeč na kulturní rozdíly různých národů a následně i náboženských rozdílů. Můžeme se zamyslet nad otázkami: Jaké jsou speciální kulturní tradice a zvyky naší země? A existují nějaké „posvátné“ kulturní hodnoty Čechů?*
- zásady lidského soužití – morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování; dělba práce a činností, výhody spolupráce lidí: *Zde se naskytá možnost s žáky probírat vliv rodiny na jejich mravní hodnoty a morálku či jak rodinná výchova ovlivňuje jejich chování.*

Nedílnou součástí „posvátného“ je utváření hodnot žáků, které je podrobněji zahrnuto v rámci doplňujícího vzdělávacího oboru **Etická výchova**. Tento obor u žáka rozvíjí sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí a celé společnosti; na samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život; na samostatnost při hledání vhodných způsobů řešení problémů; na správné způsoby komunikace, respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí,

schopnost vcítit se do situací ostatních lidí, pozitivní představu o sobě samém a schopnost účinné spolupráce.¹³⁰

Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy do RVP ZV je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj), ve kterých je předmět s podobným obsahem do vzdělávacího systému zařazen.¹³¹ Na druhém stupni ZŠ je v rámci Etické výchovy prezentováno učivo Aplikovaná etická výchova, ve které najdeme nejvíce spojitostí s naším tématem. Konkrétní učební celky jsou následující:

- etické hodnoty – zdroje etiky, osobní odpovědnost, smysl života, aplikace mravních zásad a hodnot, ctnosti, svědomí a jeho rozvoj: ***Opět otázky týkající se morálních zásad jednotlivců, snaha zjistit, jestli mají žáci k něčemu v jejich životě úctu, co znamená pojem úcta a jak souvisí s vnímáním posvátných hodnot či vyšší moci.***
- rodina – poznání vlastní rodiny a jejich pravidel, práva a povinnosti v rodině, role v rodině, formulace nevyslovených pravidel a očekávání, hodnota rodiny, zlepšení atmosféry v rodině, komunikace v rodině, úcta k členům rodiny, úcta ke stáří: ***Zvyky a rituály v rodině, dodržované rodinné tradice, problematika krize současných rodin a vliv této krize na morální rozvoj dítěte.***
- duchovní rozměr člověka – obrana proti sektám, tolerance k lidem s jiným světovým názorem, informace o různých světových názorech: ***Úvod do teorie náboženství, co je to bůh, proč lidé mají různé víry a jaká znají žáci náboženství. Jak souvisí náboženství a posvátno. Možnost využití knihy V co věříš?.***
- ochrana přírody a životního prostředí – úcta k životu ve všech jeho formách, citový vztah člověka k přírodě, vnímání krásy a mnohotvárnosti přírody, zodpovědnost za životní prostředí: ***Problematika úcty ke všem***

¹³⁰ RVP ZV, 2013, str. 96.

¹³¹ Tamtéž, str. 97.

tvorům, ale i k přírodě. Posvátná přírodní místa a proč lidé věří v jejich moc a jak může souviset posvátno s přírodou.

Další oblastí, ve které bychom mohli nalézt prvky posvátna, je oblast **Člověk a zdraví**. V rámci této oblasti je zahrnuto mimo jiné také téma rodiny. Vzhledem k individuálnímu i sociálnímu rozměru zdraví vzdělávací obor Výchova ke zdraví obsahuje výchovu k mezilidským vztahům a je velmi úzce propojen s průřezovým tématem Osobnostní a sociální výchova. Žáci si rozšiřují a prohlubují poznatky o sobě i vztazích mezi lidmi, partnerských vztazích, manželství a rodině, škole a společenství vrstevníků.¹³² Konkrétně je rodina zahrnuta v rámci učiva: Vztahy mezi lidmi a formy soužití:

- vztahy ve dvojici – kamarádství, přátelství, láska, partnerské vztahy, manželství a rodičovství: ***Zde se můžeme zaměřit konkrétně na možnosti manželství jako posvátného svazku, nebo vztahu žáků k rodičům***
- vztahy a pravidla soužití v prostředí komunity – rodina, škola, vrstevnická skupina, obec, spolek: ***Konkrétně se jedná především o rodinu, žák vysvětlí role členů rodiny a uvede příklady pozitivního a negativního vlivu na kvalitu rodinného prostředí z hlediska prospěšnosti zdraví. Žáci se můžou zamyslet nad svými rodinnými zvyky, jestli jsou prospěšné jejich zdraví a pokud nikoliv, jak je vylepšit.***

Jak již bylo řečeno, tak oblasti Člověk a zdraví a Člověk a společnost úzce souvisí s průřezovým tématem **Osobnostní a sociální rozvoj**, ve kterém se můžeme posvátnem, a s ním spojenými hodnotami, také zabývat. Úzká je vazba především ke vzdělávací oblasti Člověk a společnost, a to k Výchově k občanství a k jejím částem "Člověk ve společnosti", "Člověk jako jedinec". Konkrétně k tématům "lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití" (Člověk ve společnosti) a "podobnost a odlišnost lidí, vnitřní svět člověka, osobní rozvoj" (Člověk jako jedinec). Všechna tato témata jsou v Osobnostní a sociální výchově vnímána jako samostatná. Osobnostní a sociální výchova klade důraz na získávání praktických dovedností spjatých s uvedenými tématy.¹³³

¹³² RVP ZV, 2013, str. 77.

¹³³ RVP ZV, 2013, str. 109.

Přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka může být v rámci posvátného uvažování žáka v oblasti postojů a hodnot následující:

- pomáhá k utváření pozitivního (nezraňujícího) postoje k sobě samému a k druhým;
- vede k uvědomování si hodnoty spolupráce a pomoci;
- vede k uvědomování si hodnoty různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů;
- přispívá k uvědomování si mravních rozměrů různých způsobů lidského chování;
- napomáhá primární prevenci sociálně patologických jevů a škodlivých způsobů chování.

Tematické okruhy osobnostní a sociální výchovy jsou členěny do tří částí, které jsou zaměřeny na osobnostní, sociální a mravní rozvoj. Pro jejich realizaci je užitečné zařazovat do výuky ta témata, která reflektují aktuální potřeby žáků, popřípadě vycházejí ze vzájemné domluvy s nimi. Možnosti propojit tato témata s posvátnými celky můžeme nalézt v okruzích:

Osobnostní rozvoj

- Sebepoznání a sebepojetí – já jako zdroj informací o sobě; druhí jako zdroj informací o mně; moje tělo, moje psychika (temperament, postoje, hodnoty); co o sobě vím a co ne; jak se promítá mé já v mém chování; můj vztah ke mně samému; moje učení; moje vztahy k druhým lidem; zdravé a vyrovnané sebepojetí: ***Jak já vnímám morální hodnoty a je pro mě něco posvátného? Má pro mě posvátno v dnešním světě nějaký význam?***

Morální rozvoj

- Hodnoty, postoje, praktická etika – analýzy vlastních i cizích postojů a hodnot a jejich projevů v chování lidí; vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlivost, respektování atd.; pomáhající a prosociální chování (člověk neočekává protislužbu); dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního

dne: *Jak jsou tyto hodnoty ovlivňovány rodinným prostředím a vnímám nějaké hodnoty jako posvátné?*

Ve zhodnocení rámcového vzdělávacího programu pro základní školy jsem dospěla k poznatku, že jednoznačně největší přínos k zakotvení fenoménu posvátna v RVP má oblast Etická výchova, která v sobě obsahuje téměř všechny části problematiky posvátna: rodinu a její vliv na dítě, etické hodnoty, duchovní rozvoj zahrnující úvod do náboženství a v neposlední řadě úctu k živočichům a přírodě.

2.2.1.2 Rámcový vzdělávací program gymnaziálního vzdělávání

Výuka o posvátných jevech je podle rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia jednodušší, než tomu bylo u rámcového vzdělávacího programu pro základní školy. Výuka je ucelenější a jasnější a fenomén posvátna se dá snadněji zařadit do konkrétních učebních plánů. Stejně jako tomu bylo u RVP ZV je i zde posvátno součástí vzdělávací oblasti **Člověk a společnost**, konkrétně okruhu **Občanský a společenskovědní základ**. Vzdělávací oblast Člověk a společnost využívá společenskovědní poznatky získané v základním vzdělávání, rozvíjí je a učí žáky zpracovávat je v širším myšlenkovém systému. Její součástí jsou i zcela nové obsahové prvky, jejichž pochopení je podmíněné rozvinutější myšlenkovou činností a praktickou zkušeností žáka gymnázia. Mezi takovéto obsahové prvky patří především vzdělávací obsah **Úvod do filosofie a religionistiky**, ve kterém žák:

- posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce, objasní dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem;
- rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení.¹³⁴

K tomuto žák dospěje v rámci učiva:

- víra v lidském životě: podoby víry, znaky náboženské víry; náboženské systémy církve; sekty: *Právě pod tématem podoby víry, si můžeme klást otázky: Co je to víra? Co je „posvátné“? Jak souvisí víra s posvátnem. Jaké jsou posvátné hodnoty v rámci jednotlivých náboženství. Jaké různá náboženství uznávají svátky či rodinné zvyky. Zde se právě můžeme zaměřit na jednotlivé rozdíly mezi ateismem, křesťanstvím*

¹³⁴ RVP G, str. 42.

a judaismem. Přednést výsledky, které jsme zjistili v rámci výzkumu a rozvíjet dál diskusi na tato témata. Dále se můžeme zabývat problematikou posvátných míst, např. že pro každého příslušníka určité víry je posvátné místo zcela jinde. Za zmínku by určitě stála hodina zaměřena na porovnání jednotlivých posvátných textů různých náboženství, které by žáci prezentovali v rámci skupinových prací či projektů. Je možné si vybrat jedno „posvátné“ téma a každou hodinu v rámci daného tématu porovnávat rozdíly různých náboženských zaměření nikoli postupně probírat charakter různých náboženství.

Dalším vzdělávacím obsahem v rámci okruhu Občanský a společenskovědní základ je **Člověk ve společnosti**. Zde se můžeme zaměřit na posvátné hodnoty související s rodinou a rodinnými zvyky v rámci učiva:

- společenská podstata člověka – význam začlenění jedince do sociálních vazeb, proces socializace; mezilidská komunikace, problémy v mezilidských vztazích: *Jediné téma, na které se můžeme zaměřit je proces socializace, konkrétně socializace primární tedy rodinné. Jak rodina ovlivňuje hodnoty a zvyky dítěte, které zvyky a rodinné rituály dítě přebírá i do svého budoucího života.*
- sociální fenomény a procesy – rodina, práce, masmédia, životní prostředí; sociální deviace, sociální problémy (nezaměstnanost, kriminalita, extremismus): *Rodina jako konkrétní instituce, jaké vztahy v rodině mají vliv na dítě a jak proměňují jeho chápání či pohled na svět. Dalším příkladem může být náboženská intolerance a ničení posvátných hodnot či míst jiných kultur a náboženství.*

Další vzdělávací oblastí související zčásti s posvátnem je oblast **Člověk a zdraví**. Vzdělávací oblast Člověk a zdraví se vzdělávacími obory Výchova ke zdraví a Tělesná výchova navazuje ve svých výstupech i obsahu na stejnojmennou vzdělávací oblast pro základní vzdělávání. Jestliže se základní vzdělávání zaměřovalo především na utváření vztahu ke zdraví a na poznávání preventivní ochrany vlastního zdraví a bezpečí, vzdělávání na gymnáziu směřuje důsledněji k získání schopnosti aktivně podporovat a chránit zdraví v rámci širší komunity. Znamená to, že absolvent gymnázia by měl být připraven sledovat,

hodnotit a v daných možnostech řešit situace související se zdravím a bezpečností i v rámci své budoucí rodiny, pracoviště, obce atd.¹³⁵

Výchova ke zdraví má ve vzdělávání především praktický a aplikační charakter. V návaznosti na přírodovědné a společenskovední vzdělávání a s využitím specifických informací o zdraví směřuje především k hlubšímu poznávání rizikového a nerizikového chování (v partnerských vztazích, rodičovských rolích, ve styku s návykovými látkami a jinými škodlivinami, při ohrožení bezpečí atd.) a k osvojování praktických postupů vhodných pro všestrannou aktivní podporu osobního, ale i komunitního a globálního zdraví (v běžném životě i při mimořádných událostech).¹³⁶ V této oblasti je nejužitečnějším vzdělávacím obsahem, vzhledem k našemu tématu, obsah „Vztahy mezi lidmi a formy soužití“. Konkrétně se jedná o učivo:

- vztahy v rodině, mezigenerační soužití, pomoc nemocným a handicapovaným lidem – *především otázka vztahů v rodině, úcta a vztah k předchozím generacím či širším příbuzným – dodržování tradic a rodinná setkávání;*
- partnerské vztahy, manželství, rodičovství, neúplná rodina; náhradní rodinná péče a její formy, ústavní péče: *Jaký vliv má neúplná rodina či jiné rodinné formy na morální vývoj dítěte, jak takové dítě vnímá posvátno či jak to ovlivňuje jeho postoj ve věci rituálů a rodinných zvyků;*
- rizika spojená s volbou životního partnera, krizové situace v rodině: *Jak překonat krizové situace v rodině díky rodinné soudržnosti a vzájemné úctě.*

V průřezových tématech oproti RVP ZV není příliš prostoru pro věnování se problému posvátna. Jediná vzdálená souvislost zůstává u **Multikulturní výchovy** ve vzdělávacím obsahu **Základní problémy sociokulturních rozdílů**, konkrétně otázka: Které příčiny způsobují etnickou, náboženskou a jinou nesnášenlivost jako možný zdroj mezinárodního napětí a jak jí předcházet? *Zde se jedná především*

¹³⁵ RVP G, str. 56.

¹³⁶ Tamtéž, str. 57.

o nesnášenlivost náboženskou, můžeme srovnávat posvátné hodnoty v minulosti a dnes a diskutovat, kam se tyto hodnoty v současnosti ubírají.

2.2.1.3 Rámcový vzdělávací program pro střední odborné školy

Pro každý obor vzdělávání vznikl samostatný RVP a zároveň proběhla redukce počtu oborů na cca 275 širěji koncipovaných oborů. Rámcové vzdělávací programy pro odborné školy byly připraveny v několika fázích v Národním ústavu odborného vzdělávání, poté je schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.¹³⁷ Protože výzkum byl prováděn i ve střední odborné škole, budeme se nyní podrobněji věnovat i rámcovému vzdělávacímu programu pro střední odborné školy. Konkrétně jsem zvolila RVP 63-41-M/01 **Ekonomika a podnikání** z důvodu realizování výzkumu na Střední odborné škole managementu a služeb ve třídách oborů Management sportu, cestovního ruchu a obchodu.

Společenské vědy jsou vyučovány pod oblastí **Společenskovědní vzdělávání**. Obecným cílem společenskovědního vzdělávání v odborném školství je připravit žáky na aktivní a odpovědný život v demokratické společnosti. Společenskovědní vzdělávání směřuje k pozitivnímu ovlivňování hodnotové orientace žáků, aby byli slušnými lidmi a odpovědnými občany svého demokratického státu, aby jednali uvážlivě nejen pro vlastní prospěch, ale též pro veřejný zájem. Kultivuje jejich historické vědomí, a tím je učí hlouběji rozumět jejich současnosti, učí je uvědomovat si vlastní identitu, kriticky myslet, nenechat se manipulovat a co nejvíce porozumět světu, v němž žijí.¹³⁸

Společenské vědy na středních odborných školách mají menší prostor než na školách všeobecných, avšak i v tomto RVP je zakotvena výuka religionismu v rámci vzdělávací oblasti **Člověk v lidském společenství** pod tématy: víra a ateismus, náboženství a církve, náboženská hnutí, sekty, náboženský fundamentalismus. Toto učivo v základních aspektech kopíruje výuku religionismu v RVP G, na vše je ovšem menší prostor a časová dotace.

¹³⁷ *Rámcové vzdělávací programy*. [online] Aktualizace 2012 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.nuov.cz/ramcove-vzdelavaci-programy>>

¹³⁸ RVP 63-41-M/01 Ekonomika a podnikání, str. 20.

2.2.2 Zakotvení posvátka ve školních vzdělávacích programech

2.2.2.1 ZŠ Meteorologická

Předmět **Humanitní výchova** se vyučuje jako povinný ve všech ročnících II. stupně. Standardní vyučovací jednotky jsou doplněny projekty, exkurzemi a dalšími formami vyučování. Obsah předmětu je vytvořen ze vzdělávacích oborů Výchova k občanství, Výchova ke zdraví a části vzdělávacího oboru Člověk a svět práce. Zahrnuje rovněž průřezová témata osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana a multikulturní výchova.¹³⁹ Humanitní výchova je vyučována v šestém a sedmém ročníku po jedné hodině a v osmém a devátém ročníku ji tvoří hodiny dvě.

V šestém ročníku můžeme posvátnými tématy navázat na učivo:

- vztahy a pravidla soužití v prostředí komunity – rodina, škola, práva a povinnosti žáků, význam a činnost žákovské samosprávy, vrstevnická skupina: *Zaměření obzvlášť na rodinu jako komunitu – viz kapitola 7.1.1. RVP ZV.*
- tělesná a duševní hygiena – denní režim, vyváženost pracovních a odpočinkových aktivit, pohybový režim, odpovědnost jedince za zdraví: *Toto učivo lze využít pro výuku o pravidelných rituálech a vysvětlení si rozdílů mezi rutinou a rituálem* (viz kapitola 5.3 Rutina vs. rituál).
- naše obec, region, kraj – důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci, místní tradice; ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku: *Náměty a metody popsány v kapitole 7.1.1 RVP ZV.*
- naše vlast – pojem vlasti a vlastenectví; zajímavá a památná místa, co nás proslavilo, významné osobnosti; státní symboly, státní svátky, významné dny: *Náměty a metody popsány v kapitole 7.1.1 RVP ZV.*

Další oblasti, které bývají v šestém ročníku vyučovány jako například Vztahy mezi lidmi či kulturní život, v rámci kterého je dokonce zmíněno i náboženství, jsou zařazeny do učiva sedmého ročníku. V devátém ročníku je probíráno učivo týkající se evropské integrace a mezinárodní spolupráce, globalizace, ekonomie a práva.

¹³⁹ ŠVP ZŠ Meteorologická, str. 54.

Učivo související s posvátnem je zařazeno částečně do šestého, hlavně však do sedmého ročníku.

2.2.2.2 ZŠ Jeremenkova

Samostatný vyučovací předmět **Výchova k občanství** obsahově vychází ze vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Integruje průřezová témata: osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, multikulturní výchova, mediální výchova. Občanská výchova probíhá rovněž v úzké koordinaci s dalšími vyučovacími předměty.¹⁴⁰ Časová dotace předmětu je po jedné hodině týdně v každém ročníku.

V šesté třídě je výuka zahájena tematickou oblastí, na kterou navazují další vhodná témata:

- Rok v proměnách – cyklus času, denní rytmus, volný čas: *V rámci této oblasti lze toto téma úspěšně navést z volnočasových aktivit a denních rutin na otázku rituálů. Námětem diskuse se také může stát cyklus času, jak žáci chápou čas, jestli pro ně má nějakou větší moc, či jak se proměnily zvyky lidí z minulosti a dnes.*
- Domov a rodina – rodina, manželství, rodičovství, hospodaření domácností, náhradní rodinná výchova: *Zde můžeme navázat všemi rodinnými aspekty související s posvátnem: soudržnost rodiny, rodinné zvyky, oslavy a rituály, či vliv prostředí rodiny na morální hodnoty dítěte.*
- Lidská setkání – mezilidské vztahy, svátky a slavnosti, rovnost a nerovnost mezi lidmi.: *Téma svátků a slavností můžeme z předchozího rodinného pojetí rozšířit do celorepublikového nebo třeba i celosvětového měřítko. Dále se lze zaměřit na konkrétní projevy vztahů mezi lidmi, jak se tyto vztahy v průběhu časů proměnily a jak jsou ovlivňovány rodinami a výchovou. V neposlední řadě upozorníme i na nerovnosti a rozdíly mezi lidmi, konkrétně na rozdíly mezi náboženstvími.*

¹⁴⁰ ŠVP ZŠ Jeremenkova, str. 460.

- Naše vlast – pověsti, slavní předkové, Kdo nebo co nás proslavilo, mateřský jazyk: *Řeč se může stočit na odkaz významných osobností, z nichž některé byly svatořečeny. Mají tyto osobnosti nějaký posvátný význam i pro žáky?*
- Obec, region, země – moje obec, radnice a obecní zastupitelstvo, památná místa v mém bydlišti, významná místa naší země, naše hlavní město, národnostní menšiny: *Učivo lze zaměřit na posvátná místa České republiky, jaké se k nim váží pověsti, a proč mají tento význam, dále tato místa konkretizovat na daný region, ve kterém se škola nachází. U pražské školy lze tedy hovořit o významných místech a pověstech z Prahy. V neposlední řadě lze také prostřednictvím národnostních menšin hovořit o náboženských vyznáních těchto menšin, nebo jaké zvyky jsou pro danou menšinu typické.*

I v devátém ročníku se nachází v ŠVP velice užitečné téma související s posvátnem:

- Smysl společenství – spolupráce mezi lidmi, mýty a náboženství, rodina a péče státu o ni, citový život člověka: *Jako v jedné z mála základních škol je v devátém ročníku poskytnut prostor pro výuku související s mýty a náboženstvím. Učitel tak může navázat na výuku šesté třídy a od praktických ukazatelů posvátného přejít k teoretickým podkladům. Tyto podklady dále může rozvést na téma, jak rodina ovlivňuje citový život člověka.*

Další učební oblasti se týkají státovědy, ekonomie, mezinárodních vztahů či práva.

2.2.2.3 Gymnázium Písnická

Školní vzdělávací program Gymnázia je rozdělen do dvou samostatných ŠVP: ŠVP pro nižší gymnázium vycházející z RVP ZV (dále uváděn pod zkratkou ŠVP NG) a ŠVP pro vyšší gymnázium vycházející z RVP G (dále uváděn pod zkratkou ŠVP VG).

ŠVP NG - Předmět **Výchova k občanství** je vytvořen ze vzdělávacího oboru Výchova k občanství (vzdělávací oblast Člověk a společnost), stanovený RVP ZV, kromě části Mezinárodní vztahy a globální svět, která je součástí výuky zeměpisu.

Předmět Výchova k občanství realizuje (částečně) průřezová témata Osobnostní a sociální výchova (RVP ZV a RVP GV), Výchova demokratického občana (RVP ZV), Mediální výchova (RVP ZV a RVP GV), Multikulturní výchova (RVP ZV a RVP GV). V tercii Výchova k občanství integruje tematický okruh Svět práce (vzdělávací oblast Člověk a svět práce), v primě, v sekundě, tercii i kvartě zařazuje Výchova k občanství část učiva vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví (vzdělávací oblast Člověk a zdraví). Výchova k občanství se vyučuje v primě až tercii 1 hodinu týdně, v kvartě 2 vyučovací hodiny týdně, celkem na nižším stupni gymnázia 5 vyučovacích hodin. Předmět je pro všechny žáky společný.¹⁴¹

Ve školním vzdělávacím programu gymnázia Písnická jsou v každém ročníku vždy vymezeny očekávané výstupy, obsah učiva a přesahy a vazby (průřezová témata, mezipředmětové vztahy,...) V popisu školního vzdělávacího programu nejsou jasně vymezena konkrétní učební témata, pouze obecná jako například Život ve společnosti, Kulturní dědictví, atd... Nelze tedy přesně stanovit, v rámci jakého z témat by se dalo navázat na problematiku posvátna. V ročníku primy se pravděpodobně jedná o téma **Život ve společnosti**, v rámci kterého žák:

- pojmenovává základní typy skupin, rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí,
- kriticky hodnotí a koriguje své vlastní chování i jednání ostatních členů skupiny,
- uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody a konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem,
- posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce při řešení konkrétních úkolů a dosahování cílů v rodině, ve škole, v obci.

Téma Člověk a rodinný život je na gymnáziu vyučován v tercii, tedy v osmém ročníku ZŠ, který však není předmětem této práce.

¹⁴¹ ŠVP NG Písnická, str. 67.

V kvartě jsou témata orientovaná spíše na budoucí život, tedy Svět práce, Člověk a pracovní život nebo Životní perspektivy. Rodinná témata, která by se dala propojit s tématem posvátno, nejsou v devátém ročníku zahrnuta a náboženská témata zcela chybí. Nejsou vyučována ani v rámci etické výchovy, protože není na škole vyučována.

ŠVP VG – Předmět **Občanský a společenskovední základ** vychází ze vzdělávací oblasti Člověk a společnost a Člověk a svět práce a vzdělávacího oboru Občanský a společenskovední základ RVP G. V jeho rámci jsou realizována některá témata ze vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví (Zdravý způsob života a péče o zdraví, Vztahy mezi lidmi a formy soužití, Změny v životě člověka a jejich sebereflexe, Rizika ohrožující zdraví) a dále jednotlivé tematické okruhy průřezových témat: Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova, Mediální výchova. Hodinová dotace předmětu jsou dvě hodiny týdně v každém ročníku. Na vzdělávací obsah předmětu navazuje volitelný předmět Společenskovední seminář s dotací dvou vyučovacích hodin týdně ve třetím a čtvrtém ročníku (septimě – oktávě).¹⁴²

Úvod do religionistiky a etické problémy jsou podle RVP G vyučovány ve čtvrtém ročníku / oktávě. Nejvíce vhodné pro rozšíření přehledu studentů o posvátnu bude učební téma Víra v lidském životě – podoby víry, znaky náboženské víry, náboženské systémy, církve, sekty. Výstupy jsou totožné s výstupy v rámcovém vzdělávacím programu. Další učební témata: Etika a morálka – dobro a zlo, mravní normy, ctnost, spravedlnost, svědomí; nebo Etické problémy dneška umožní studentům zamyslet se nad mravními hodnotami svými či společnosti.

2.2.2.4 Gymnázium Rumburk

Školní vzdělávací program gymnázia Rumburk je ucelený a jeho učební osnovy jsou rozděleny do dvou částí na nižší a vyšší stupeň osmiletého gymnázia spolu s gymnáziem čtyřletým.

ŠVP NG - Předmět **Občanská výchova** byl stejně jako u gymnázia Písnická vytvořen ze vzdělávacího oboru Výchova k občanství z RVP ZV a z tematického

¹⁴² ŠVP VG Písnická, str. 66.

okruhu Svět práce ze vzdělávacího oboru Člověk a svět práce z RVP ZV. Integruje některé výstupy Výchovy ke zdraví z RVP ZV a dále v sobě zahrnuje celé průřezové téma Výchova demokratického občana a částečně průřezová témata Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova a Mediální výchova z RVP ZV. Smyslem předmětu je pomoci vytvořit žákům celistvý pohled na současnou společnost v moderním světě, najít si vlastní pozici v něm a pochopit vlastní individualitu a připravit žáky na odpovědný občanský život v demokratické společnosti. Občanská výchova je předmětem, který má mnoho mezioborových vazeb, např. na dějepis, zeměpis, český jazyk a další většinou humanitní obory. Hodinová dotace předmětu je 2 hodiny týdně v primě, sekundě a kvartě a 1 hodinu týdně v tercii, což je o dvě hodiny více než u gymnázia Písnická.¹⁴³

ŠVP Občanské výchovy u jednotlivých ročníků je také rozdělen na tři části: školní výstupy, učivo a průřezová témata, přesahy či poznámky. Gymnázium Rumburk má však tento popis jednotlivých částí podrobnější. Můžeme tedy jasně říci, v rámci jakých témat lze či nelze navázat na téma posvátného. Učivo daných ročníků také přesně odpovídá požadavkům či učebním celkům v učebnicích. Odkaz na posvátno a s ním spjatými hodnotami či rituály lze tedy realizovat v rámci následujícího učiva:

- zásady lidského soužití - morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování; pravidla chování; dělba práce a činností, výhody spolupráce lidí;
- naše obec, region, kraj - důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci, místní tradice; ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku;
- kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice; kulturní instituce;
- naše vlast - pojem vlasti a vlastenectví; zajímavá a památná místa, co nás proslavilo, významné osobnosti; státní symboly, státní svátky, významné dny a mateřský jazyk.

¹⁴³ ŠVP Gymnázium Rumburk, str. 48.

Toto učivo téměř přesně kopíruje učivo rámcového vzdělávacího stupně pro základní vzdělávání obsahu Člověk a společnost, proto i doporučení na propojení s posvátnem zůstávají totožná. (viz kapitola 7.1.1 RVP ZV)

U kvarty osmiletého gymnázia je zaměření stejně jako u gymnázia Písnická na budoucí profesní život. Je zde zcela vypuštěna rodina, kterou se žáci zabývají v primě. Náboženství může být zmíněno pouze jako součást manipulace v problematice sekt. *Učitelé můžou dětem ukázat, jak je důležité ctít vlastní mravní hodnoty a věřit ve vyšší moc, pokud má člověk své úsudky, není lehké se nechat zmanipulovat. Na druhou stranu se zde nabízí diskuze, jestli celkově náboženství a víra v nadpřirozeno neslouží jako prostředek manipulace různých náboženských hnutí či sekt.*

ŠVP VG – Předmět **Občanský a společenskovědní základ** byl vytvořen ze vzdělávacího oboru Občanský a společenskovědní základ z RVP G a část obsahu vzdělávacího oboru Informatika a informační a komunikační technologie z RVP G, integruje některé očekávané výstupy vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví a částečně integruje jednotlivé tematické okruhy ze všech pěti průřezových témat. Hodinová dotace předmětu je 2 hodiny ve všech třídách třetího stupně.¹⁴⁴

Stejně jako u gymnázia Písnická se posvátná témata mohou realizovat pod záštitou religionistiky: podoby víry, znaky náboženské víry, náboženství, světové náboženské systémy, církve a sekty. V tomto ŠVP je však navíc uveden školní výstup, který zní: „Žák porovná odlišný životní styl založený na odlišné víře“ – *konkrétně se zde může hovořit o různých rituálech, oslavách, svátcích uctívaných jak v rodinném kruhu, tak obecně v rámci celého náboženství.*¹⁴⁵

Protože v rámci Společenských věd je v prvním ročníku zahrnuta Informační výchova, je tedy veškeré učivo sloučeno do pouhých třech ročníků. Fenoménu posvátna se lze však podrobněji věnovat v rámci výběrového semináře ve třetím ročníku vyššího gymnázia s názvem Společný svět a jeho problémy. Kromě globálních témat a problémů obsahuje také učivo týkající se hlavních světových náboženství (hinduismu, buddhismu, čínských náboženství, šintoismu, judaismu, křesťanství a islámu) a sekt. Žák vysvětlí fenomén náboženství a fundamentalismu, dokáže popsat a porovnat hlavní světová náboženství, jejich základní myšlenky,

¹⁴⁴ ŠVP Gymnázium Rumburk, str. 145.

¹⁴⁵ ŠVP Gymnázium Rumburk, str. 153.

vývoj, varianty a praktické projevy. ***Důležité jsou hlavně ty praktické projevy, během kterých lze rozebírat konkrétní zvyky a rituály a jaký mají vliv na běžný život.***

2.2.2.5 Židovské gymnázium Lauderovy školy

Židovské gymnázium Lauderovy školy má v současnosti dva školní vzdělávací programy. Starší ŠVP platí pro dobíhající ročníky čtyřletého studia, konkrétně se jedná o třídy třetí a čtvrtý ročník čtyřletého gymnázia. Nový ŠVP platí pro osmileté studium – třídy prima až sexta. Škola v současnosti mění celkovou koncepci výuky na gymnázium a přechází z dobíhajícího čtyřletého studia na studium osmileté. V ŠVP jsou také rozlišeny nižší a vyšší ročníky. Ani jedna verze školního vzdělávacího plánu však není přehledná, chybí obsah a je tak velice problematické hledat jednotlivé tematické oblasti.

ŠVP NG - Občanská výchova je v rámci ŠVP řazena do okruhu Člověk a společnost. Svými tématy je nejbližší předmětům český jazyk a dějepis a zeměpis. Na Lauderových školách je úzce propojena s předmětem židovská výchova. Občanská výchova je vyučována v sekundě až kvartě ročníku v dotaci 1 hodina týdně. Navazuje na předměty prvního stupně – prvouka, vlastivěda a židovská výchova a hebrejštiny.¹⁴⁶

Vzhledem k faktu, že v primě není občanská výuka vyučována, budu se zde zabývat pouze výukou kvarty, tedy devátého ročníku ZŠ. Každý předmět v ročníku je v ŠVP rozdělen do pěti částí: očekávaný výstup, školní výstup, učivo, průřezová témata a mezipředmětové vazby. Část školní výstup je zde explicitně uveden poprvé, obvykle bývá sloučen do jedné kategorie s očekávaným výstupem. V kvartě je občanská výchova zaměřena na ekonomické a politologické učivo, přípravu na život a globální problémy. V devátém ročníku tedy nelze navázat na žádné z témat, kterým bychom mohli navázat na posvátno. Učivo významné státní dny a svátky je zařazeno do sekundy a v tercii je zas obsaženo téma sekt a nových náboženských hnutí. Můžeme však konstatovat, že široce jsou témata svátků, rituálů a posvátna probírána v židovské výuce, kterou mají žáci jako samostatný předmět.

¹⁴⁶ ŠVP Židovské gymnázium Lauderovy školy, str. 127.

ŠVP VG – Předmět **Základy společenských věd** je spolu s židovskou výchovou a dějepisem součástí celku Člověk a společnost. Kromě toho obsahuje některá témata celků Člověk a svět práce a Výchova ke zdraví. Vyučuje se pouze na vyšším stupni gymnázia, navazuje však na předmět občanská výchova z nižšího stupně. Z ostatních předmětů má ŠVP některá témata společná nebo blízká s geografii a českým jazykem a literaturou. Základy společenských věd jsou vyučovány od sexty do oktávy, v rámci přírodovědného bloku po dvou hodinách v každém ročníku, v rámci humanitního bloku dvě hodiny v sextě, čtyři hodiny v septimě a oktávě. Výuka předmětu se v obou školních vzdělávacích plánech shoduje.¹⁴⁷

Opět se budeme zabývat pouze výukou ve čtvrtém ročníku, ve které je začleněn také Úvod do filosofie a religionistiky. Ovšem podle plánu mu zde není věnován takový prostor jako v jiných gymnáziích. Důraz je zde kladen na filosofii a žák v rámci úvodu do religionistiky pouze rozliší významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení. Součástí výuky čtvrtého ročníku je také téma Trh práce a profesní život, proto náleží menší prostor výuce religionismu, která je však stejně kompenzována židovskou výukou zaměřenou na konkrétní aspekty judaismu.

2.2.2.6 Střední odborná škola managementu a služeb

Střední odborná škola managementu a služeb má pro každý obor jiný školní vzdělávací program. Zvolila jsem programy totožné pro obory Management sportu, Management obchodu, Management cestovního ruchu, které mají největší časovou dotaci Společenských věd. Předmět **Občanský a společenskovědní základ** je vyučován od prvního do třetího ročníku po dvou hodinách týdně.

Základem předmětu Občanský a společenskovědní základ je formování charakteru. Cílem předmětu je připravit žáky na život v postmoderní době. Výchova k demokratickému občanství směřuje především k pozitivnímu ovlivňování souladu s lidskými právy, která jsou pojímána jako univerzální, všelidské principy morálky. Výuka směřuje k tomu, aby žáci spoluvytvářeli občanskou společnost a nebyli ke světu kolem sebe lhostejní.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 184.

¹⁴⁸ ŠVP Střední odborná škola managementu a služeb, ŠVP Management Sportu.

Výuka je na této škole uspořádána zcela odlišnými způsoby než na středních školách všeobecně zaměřených. Na rozdíl od gymnázií, úvod do religionismu je zde zahrnut již v prvním ročníku. Souvislosti s posvátnem lze uvést v těchto výukových oblastech.

- Úvod do občanského a společenskovedního základu - výchova a vzdělání pro život, celoživotní vzdělávání, zdraví, hmotná kultura, duchovní kultura, práce a volný čas: ***Lze využít především témata duchovní kultura či volný čas.***
- Náboženství - víra a ateismus, náboženství a církve, náboženská hnutí, sekty, náboženský fundamentalismus: ***Náměty jsou zde stejné jako v úvodu do religionistiky - viz kapitola 7.1.2 RVP G.***
- Současná společnost - současná česká společnost, rasy, etnika, národy a národnosti, majorita a minority ve společnosti, migrace, migranti – ***Porovnat zvyky jednotlivých ras, etnik, národů.***
- Socializace a vztahy mezi lidmi – socializace, rodina a další socializační činitelé, vztahy a partnerství: ***Zaměřit se na roli rodiny jako socializačního činitele, možnost zmínit v rámci vztahů a manželství svátost manželství a jaký je dnešní význam této svátosti.***

Hodnotové postoje související s posvátnem lze nalézt ve 3. ročníku v rámci výuky etiky, konkrétně téma: životní postoje a hodnotové orientace. Lze využít výsledky výzkumu, konkrétně otázky č. 21.

Shrneme-li zakotvení posvátna v ŠVP jednotlivých škol, můžeme říci, že nejlépe vyhovující ŠVP pro výuku posvátna na základních školách (nižším gymnáziu) je program ZŠ Jeremenkova, který obsahuje jak v šestém, tak i v devátém ročníku nejvíce vhodných témat, která na sebe i navazují. Pro realizaci výuky „posvátného“ na středních školách (vyšším stupni gymnázií) je co se týče ŠVP a osnov pravděpodobně Střední odborná škola managementu a služeb, kde první ročník obsahuje nejvíce oblastí, vymezených v této práci. Další možnost využití tématu posvátna je pak ještě ve třetím ročníku v rámci výuky etiky. K fenoménu posvátna lze tedy odbočit ve dvou ročnících.

2.2.3 Odkazy posvátna v učebnicích

Učebnice občanské výchovy na základních školách vycházející z rámcových vzdělávacích programů se problematice náboženství téměř nevěnují. I ve školních vzdělávacích programech jednotlivých škol je ukázáno, že pouze výjimečně jsou na druhém stupni základních škol vyučovány alespoň základy jednotlivých náboženství a rozdíly mezi nimi, např. ŠVP ZŠ Jeremenkovy.

Jak už zde bylo uvedeno, fenomén posvátna je nejčastěji vázán k tématům víry a náboženství, proto se nyní budeme krátce zabývat i výukou náboženství na základních školách. Obecně je možné rozlišit dva rozdílné způsoby přítomnosti náboženství na základních a středních školách:

- 1) Náboženskou výuku či výchovu odpovídající dané konfesi (může to být kterákoli z 29 registrovaných církví či náboženských společností) zabezpečují tyto církve či náboženské společnosti samy. Ty z nich, které disponují příslušným oprávněním, mohou zakládat vlastní školy a v nich vyučovat své náboženství. Školy zřizované veřejným sektorem mohou poskytovat prostory a vybavení k výuce náboženství jako nepovinného předmětu. Vyučující s pověřením od příslušného orgánu registrovaného náboženského subjektu má mít zkoušku učitelské způsobilosti či jinou obdobnou kvalifikaci opravňující k práci s žáky základních a středních škol. Školy do této výuky po obsahové stránce nezasahují.¹⁴⁹
- 2) Druhým způsobem je věcné, nepředpojaté, konfesně neutrální informování žáků o náboženství jako jevu lidského osobního a společenského života. Vzdělávací a výchovné zvládnutí tohoto fenoménu je žádoucí. V současné české situaci hraje náboženství relativně menší roli, což je ale atypické v rámci EU i širšího euroatlantického a světového kontextu. (Podle údajů z posledního Sčítání obyvatel v roce 2011 se 20,8% lidí označilo jako věřící¹⁵⁰). Náboženství má co dělat s oblastí mezinárodních vztahů (např. vztah k islámskému světu), souvisí mimo jiné se vztahem k menšinám a přistěhovalcům, jak v sousedních zemích, tak u nás. Odborným podkladem

¹⁴⁹ Štampach, Ivan O. *Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy*. [online] Aktualizace 6. 12. 2007 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html%20ISSN%201802-4785/>>

¹⁵⁰ Český statistický úřad. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu – 2011*. Praha, 2014, str. 5.

tohoto školního pojetí náboženství je obor vyučovaný na univerzitách jako religionistika. Některé, zejména střední školy, shrnou výukový materiál na toto téma do samostatného školního předmětu, např. do volitelného semináře, ale mnohem běžnější je rozptýlení religionistické látky do několika předmětů. Typickými předměty jsou občanská výchova v základních školách a základy společenských věd ve školách středních. Téma náboženství se hojně vyskytuje i ve školním dějepisu, kde ho RVP ZV výslovně uvádí. Dále najdeme náboženská témata v české a světové literatuře, a protože náboženské charakteristiky patří rovněž k obyvatelstvu různých zemí, je to obvykle probíráno v zeměpisu. Pro všechny tyto předměty obsahující religionistickou látku by učitelům měly být k dispozici solidní věcné informace a s nimi spojená metodická doporučení.¹⁵¹

2.2.3.1 Učebnice pro 2. stupeň ZŠ

Na všech pěti školách, které se podílely na výzkumu, je Občanská výchova vyučována na základě učebnic vydavatelství Fraus. Proto se nyní budeme zabývat pouze touto řadou učebnic, konkrétně díly pro 6. a 9. ročníky, na které je tato práce zaměřena.

6. ročník ZŠ

Ve školách jsou v současnosti používána dvě vydání těchto učebnic: starší vydání z roku 2003 má výuku rozdělenou do tří bloků: občanská výchova, společná témata, rodinná výchova. V novějším vydání z roku 2012 rozdělení na občanskou a rodinnou výchovu zcela chybí. Témata jsou sloučena dohromady a některá zcela vypuštěna, např.: Zdravá výživa či Zneužívání návykových látek. Témata rodiny jsou zde uvedena společně v kapitole Rodinný život. Nyní se budeme zabývat jednotlivými kapitolami z novější verze učebnice, na kterých si ukážeme, jak je lze propojit s fenoménem posvátna.

Člověk v rytmu času:

- Cyklus přírody – Kapitola je zaměřena na porozumění pojmům sezónní činnosti, přírodní cyklus, kalendář, pranostika. Soustředíme se

¹⁵¹ Štampach, Ivan O. *Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy*. [online] Aktualizace 6. 12. 2007 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html%20ISSN%201802-4785/>>

na propojení sezónních činností s přírodními cykly a můžeme navázat odkazem na typ svátků kosmických. (viz kapitola 1.2 *Typy svátků*). Zde se nabízí možnost rozšíření o poznatky jiných kalendářů (muslimské, židovské,...) a vybrat významné svátky těchto kalendářů.

Kalendář: v této kapitole je jedna z největších možností odkazu na posvátno. Na rozdíl od starší verze učebnice je zařazena hned za kapitolu Člověk v rytmu času a není dále rozdělena na podkapitoly s názvy jednotlivých měsíců. Kapitola je z původních 13 stran zúžena pouze do tří. Tento fakt výrazně ovlivňuje možnosti probírání jednotlivých svátků v roce. Na rozdíl od starší verze jsou zde měsíce řazeny podle kalendářního a nikoliv podle školního roku. Jednotlivé svátky jsou zmíněny jen stručně a nejvíce je ovlivněna výuka Vánoc a Velikonoc. Pro učitele, který se chce výukou různých svátků zabývat podrobněji, je vhodnější využít starší verzi učebnice. Cílem této kapitoly je seznámit žáky s významnými dny a oslavami v průběhu roku a prostřednictvím výročních obyčejů poznat život lidí v minulosti. Je žádoucí probrat s žáky všechny svátky a významné dny v roce, avšak pokud jsou časové podmínky nevyhovující, lze se zaměřit pouze na hlavní svátky, kterými jsou: Dušičky, Mikuláš, Vánoce, Nový rok, Velikonoce. Zde se nabízí možnost diskuze nad jednotlivými dodržovanými zvyky a tradicemi v rodinách (jaké svátky děti slaví) nebo skupinová práce na téma oslav jednotlivých svátků (například Vánoc) v různých kulturách. Této problematice se věnují otázky v dotazníku č. 12 – 15.

Domov je tam, kde... Tato kapitola je s výjimkou ilustrací totožná s kapitolou ve starší verzi. Mezi její hlavní cíle patří také citová vazba k domovu, znát významná a důležitá místa v obci (nejen svou současnou funkcí, ale i svojí historií či hodnotovým významem), významné události, památky atd...

- Místo, kde žijeme: Vhodné začít brainstormingem na téma, jak děti vnímají domov, jaké se k domovu vážou jejich pocity. Učebnice se zaměřuje na materiální stránku domova: byt, dům, ulice, škola, obec, vlast, planeta Země. Úkolem učitele je vyvolat v dětech také transcendentální prožitek k domovu. Vhodný je také úkol: „*Vyjádři vlastními slovy, co pro tebe znamená slovo domov.*“ (Občanská výchova 6, 2012, 15) Možnost využití výsledků výzkumu z otázky číslo 19.

- Životní prostředí: Posvátné hodnoty lze provázat i s prostředím, ve kterém žijeme. Možnost debaty nebo úvahy na téma: Nachází se někde v okolí školy žáků krásné místo v přírodě, které na ně působí nedotknutelně a má pro žáky citový význam?

Rodinný život: Tato kapitola obsahuje mnoho podkapitol, které lze využít k vazbě s posvátnými hodnotami. Jejím cíli jsou: uvědomit si, proč (čím) je rodina důležitá (pro jedince i společnost), seznámit se se základními funkcemi rodiny, vědomě se podílet na pozitivní rodinné atmosféře.

- Rodina: prostřednictvím této podkapitoly se žák seznámí s různými typy rodin a popíše, čím je pro nás rodina důležitá a naopak čím jsme důležití my pro rodinu. Toto téma se věnuje i úvaze na téma současná krize rodiny, která je podrobněji rozebrána v kapitole č. 3.
- Příbuzenské vztahy: námětem může být setkávání se širší rodinou, žák by měl být schopen rozumět a pojmenovat rodinné vztahy širší rodiny. Setkávání širší rodiny například za účelem oslavy narozenin je zmíněno v dotazníku pod otázkou č. 16.
- Manželství je smlouva, slib a přísaha: Úloha manželství v minulosti a dnes; z jakých důvodů lidé uzavírají sňatek a má svátost manželská v dnešním světě ještě místo? Hovořit lze také například o svatebních zvycích a rituálech, pokud je ve třídě žák jiné národnosti nebo náboženství, může představit zvyky své kultury.
- Rodina – místo návratů: Zde se nabízí vazba, že domov je tam, kam se vracíme. Domov v souvislosti s rodinou je však popsán v jedné z následujících kapitol. Úkolem této podkapitoly je blíže se seznámit s emocionální funkcí rodiny a uvědomit si, jak lidé svým chováním mohou vědomě přispívat k příznivé rodinné atmosféře. Zde lze velice dobře využít i anketu na straně 34 verze z roku 2012:
 - 1) Které chvíle máš ve své rodině nejraději?
 - 2) Jak si doma dáváte najevo, že se máte rádi?
 - 3) Komu z rodiny se svěřuješ a proč?

4) Kdy jsi svou rodinu nejvíce potřeboval(a) a kdy ti nejvíce pomohla?

Tato anketa i nepřímo souvisí s otázkami ve výzkumu číslo 22 a 23. Podkapitolu je možné zakončit zdůraznění vlivu rodinného prostředí a atmosféry na příznivý vývoj dítěte a formování jeho mravních hodnot.

- Děti – pokračování našeho života: V tomto tématu je úkolem žáků pochopit smysl koloběhu: dítě → dospělý schopný reprodukce a současně se zamyslet nad svojí budoucností. Touto problematikou, spjatou s rituály a zvyky v rodině, se zabývá otázka v dotazníku číslo 8.
- Rodina dělá z domu domov: Tato podkapitola by se podle názvu mohla cíleně věnovat citové vazbě mezi domovem a rodinou. Ovšem opak je pravdou, úkolem tohoto učiva je seznámit se s materiální funkcí rodiny. Je tedy na rozhodnutí každého učitele, do jaké míry zdůrazní žebříček hodnot, který je také součástí tohoto tématu.
- Rodina jako vzor a příklad: poslední téma v této učebnici, které lze využít, je právě zaměřený na výchovnou funkci rodiny. Učitel si téma může modifikovat zaměřením na denní rituály v rodině. Propojit tyto rituály s rutinou a zdůraznit rozdíl mezi jednotlivými pojmy. Ve výzkumu je tomuto tématu věnována otázka č. 7.

9. ročník ZŠ

Učebnice pro devátý ročník ZŠ byla nově vydána v roce 2013, avšak na rozdíl od vydání pro šestý ročník, zde nejsou takové zásadní rozdíly. Učebnice je i nadále rozdělena na Občanskou a Rodinnou výchovu. Avšak oproti šesté třídě zde není příliš velký prostor pro realizaci „posvátných témat“. Učebnice je stejně jako většina ŠVP zaměřena na budoucí život dítěte. Do Občanské výchovy jsou zařazena témata oblastí právních, ekonomických a mezinárodních. Učitel může využít k vazbě na posvátnou výchovu Rodinnou, konkrétně v tématu:

Rodina: Všechny podkapitoly se věnují fenoménu současné rodiny, lze se tedy zamyslet nad úlohou rodiny nejen v životě dítěte, ale celé společnosti. Hlavními cíli jsou: porozumění hodnotám rodiny a jejího významu v současné společnosti, objasnění a rozlišení modelů rodiny dříve a dnes či specifikování kvality rodinných

vztahů a jejich významu při fungování rodiny. Problematika krize rodiny, která byla v šestém ročníku jen nastíněna, je zde probírána hlouběji v rámci podkapitol:

- Rodina a její význam v současnosti: Možnost využít kapitolu č. 2 *Rodina a její posvátný význam pro společnost*.
- Rodina dříve a dnes: Proměna rodiny není tématem této práce, učitel však může využít námětů jako je proměna rituálů a rodinných zvyků v minulosti a nyní.
- Rodinné krize, Problémy současné rodiny: Možnost využít kapitolu č. 3 *Problémy současné rodiny a jejich propojení s posvátnem*.
- Rozpad rodiny: Pro rozvoj předpokladů k posvátným hodnotám má vliv i rodinné prostředí. Lze srovnat obecný trend rozpadů rodin v rámci národností, náboženství či krajů – viz kategorické výsledky dotazníků: Počet dětí z rodin úplných / neúplných.

TIP: *Pokud se učitel rozhodne v rámci základní školy děti seznámit blíže s problematikou víry a náboženství, doporučila bych knihu s názvem V co věříš?. Jedná se o knihu určenou pro mladší děti, která srozumitelně vysvětluje problematické otázky týkající se víry a náboženství. Kniha není psána formou učebnice, ale spíše jako encyklopedie pro děti. Učitel v ní však může získat inspiraci či přímo čerpat, možnost je také s knihou v hodině pracovat. Třeba tabulka základních rozdílů jednotlivých náboženství je velice užitečná. Jestliže se zaměříme na konkrétní vazby s posvátnem, vhodné jsou kapitoly: Proč věřit, Co je to náboženství, Posvátné knihy, Svátky, slavnosti a půst, Zlomové události.*

V rámci dnešního náboženského extremismu a multikulturního soužití je vhodné děti již od brzkého věku s problematikou náboženství seznamovat a tato kniha je šikovným prostředkem.¹⁵²

2.2.3.2 Učebnice pro střední školy

Na většině středních škol se podle mých zkušeností nepoužívá žádná ucelená řada učebnic společenských věd. Většinou učitelé vykládají podle odborné literatury a žáci buď učebnice nemají žádné, nebo jsou jim doporučovány učebnice shrnující

¹⁵² *V co věříš?: náboženství a víra v dnešním světě*. Praha, 2013.

středoškolské učivo, například: *Odmaturuj ze společenských věd*¹⁵³ nebo *Občanský a společenskovědní základ – přehled středoškolského učiva*.¹⁵⁴ V rámci těchto příruček jsou však náboženská témata zmíněna pouze okrajově.

Tento trend se nyní pokouší překonat dvě řady učebnic společenských věd pro střední školy. První řadou jsou učebnice nakladatelství Didaktis, které vydává pro každý ročník jeden díl. Druhé nakladatelství, Computer media, je univerzálnějšího rázu. Učebnice jsou vydávány tematicky, nikoli ročníkově. Učebnice byly vydány s odstupem roku, Didaktis vydalo publikace v roce 2011, Computer media o rok později. Pro účelnost k vybranému tématu jsem zvolila pouze díly, které se tohoto tématu týkají. Z důvodů standardní výuky náboženství ve čtvrtém ročníku středních škol (s výjimkou středních odborných škol) jsem z řady učebnic Didaktis zvolila díl čtvrtý. U vydavatelství Computer media byla volba jednodušší, je vydána učebnice pro střední školy zabývající se všemi aspekty náboženské problematiky.

Učebnice Didaktis: Společenské vědy pro střední školy – 4. díl: Učebnice je určena pro čtvrté ročníky středních škol a zahrnuje témata Mezinárodní vztahy, Evropská integrace a Evropská unie, Současná mezinárodní situace, Náboženství a náš život, Ontologie, Epistemologie a Etika. Tyto řady učebnic se skládají z učebnice, příručky pro učitele a pracovního sešitu. Sada je koncipována tak, aby se její jednotlivé části doplňovaly a umožnily svým uživatelům seznámit se se základy společenskovědních oborů a s klíčovými otázkami, které tyto obory řeší. Celkem je problematice náboženství věnováno 8 stran.

Čtvrtý díl učebnicové sady navazuje na díly předcházející a podkapitoly se tak zaměřují na témata z oblasti filozofie, religionistiky a mezinárodních vztahů. Při zpracování učebnicové sady byl plně zohledněn Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání, sada však splňuje i požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro odborné vzdělávání. Po formální stránce jsou tematické celky děleny na kapitoly a podkapitoly. Text je členěn na hlavní a doplňkový výklad učiva.¹⁵⁵

¹⁵³ Dvořák, Jan et al. *Odmaturuj! ze společenských věd*. Brno, 2008.

¹⁵⁴ Bartoníčková, Klára et al. *Občanský a společenskovědní základ - přehled středoškolského učiva*. Brno, 2009.

¹⁵⁵ Brázda, Radim et al. *Společenské vědy pro střední školy*. 4. díl. Brno, 2011, str. 2.

Téma náboženství je shrnuto ve čtvrté kapitole: **Náboženství a náš život**, která se skládá z dalších šesti podkapitol. Pro náš účel jsou nejpřínosnější podkapitoly:

- Funkce a podoby náboženství: V této podkapitole jsou nejprve zkoumány základní znaky náboženství, vysvětleny pojmy transcendence, religionistika a je zde také řečeno, že náboženství je výrazně spojováno s morálkou a hodnotovou orientací. Následuje vysvětlení rozdílů mezi ateismem a agnosticismem, či jaké existují různé podoby náboženství. Právě pod podobami náboženství jsou zahrnuty mýty, problematika posvátných textů, modliteb či rituálů: „*Náboženské rituály se vztahují k uctíváním bytostem nebo k tomu, co je považováno za posvátné.*“ (Společenské vědy pro střední školy, 4. díl, 2011, 47.) V rámci této definice je konkrétně uvedené spojení náboženských rituálů a posvátna a studentům se tak otevírá nová možnost pohledu na náboženská témata prostřednictvím souvislosti s posvátnem.
- Judaismus a křesťanství: V této kapitole jsou velice stručně shrnuty a porovnány rozdíly obou náboženství. Studenti tak mohou obecné znalosti z předchozí kapitoly o posvátnu a rituálech převádět na konkrétní příklady daných náboženství. Totéž platí i o následujících podkapitolách věnujících se dalším náboženství (hinduismus, islám, buddhismus) či novým náboženským hnutím.

Učebnice Computer Media: Občanský a společenskovědní základ – Náboženství: Celá publikace se obšírně věnuje různým aspektům náboženství. Učebnice je určena především středoškolským studentům, mohla by ale zaujmout i širší veřejnost. Obsahuje učivo vzdělávacího oboru Občanský a společenskovědní základ RVP pro gymnázia i pro další typy středních škol. Základní učivo je v některých částech prohloubeno a rovněž rozšířeno o významná témata, která představují nabídku pro studenty s hlubším zájmem o náboženské a filosofické otázky. Náboženské otázky jsou sledovány z pohledu filosofie, religionistiky a dalších speciálních věd. Uvedené obory zkoumají náboženství jako jev lidský, tedy jako jev podmíněný faktory psychologickými, sociálními a historickými. V učebnici jsou využity i poznatky teologie a náboženské filosofie, které vycházejí již z určitých náboženských premis. Interdisciplinární přístup, který je v učebnici uplatněn, se snaží poskytnout co nejkomplexnější pohled na náboženství. Učebnice

tedy není úvodem do některého z výše uvedených oborů, jako tomu bývá u jiných učebnic.¹⁵⁶

Každá kapitola má kromě hlavního výkladového textu také doplňující texty, které jsou rozděleny do kategorií: souvislosti, osobnost, zajímavosti, jak je tomu ve světě. Na konci každé kapitoly je uvedeno shrnutí kapitoly a náměty pro samostatnou práci studentů. Odkaz k posvátnu samozřejmě můžeme nalézt v každé kapitole, nejvíce je však vztah mezi náboženstvími rozebírán v kapitole **Náboženství, náboženská víra, náboženská praxe** prostřednictvím následujících podkapitol:

- Co je náboženství?: Učebnice se zabývá vztahem mezi náboženstvím a bohem a současně transcendentními přesahy. V rámci doplňujícího textu souvislosti je uvedeno chápání pojmů „světský“ a „posvátný“. V učebnici je stanoveno: *„Rozlišením transcendentního boha a „našeho“ světa se skutečnost jakoby rozdvíjí, polarizuje, a to na skutečnost „světskou“ (profánní, sekulární) a skutečnost posvátnou (sakrální) Termín „sekulární“ souvisí s lat. saeculum = časnost, pozemský věk. Pojem sakrální je odvozen z lat. sacer = svatý, posvátný. Zvláštní posvátný charakter získávají určité jevy či aspekty tohoto světa – čas, prostor, příroda, určitá místa, konkrétní věci či texty. Posvěcování, sakralizace světa a života a rozlišování věcí posvátných a světských patří k základním projevům nábožensky vedeného života.“* (Občanský a společenskovední základ. Náboženství. 2012, 8) Problematice posvátného a sakrálního se věnuje kapitola 1 *Vymezení „posvátného“*.
- Lze definovat boha?: Většina náboženství se podle učebnice shoduje, že bůh je pro člověka tajemstvím. Bůh nám známý svět „přesahuje“ a pro vyjádření tohoto aspektu se používá již uvedený termín transcendentní, stejně jako pro posvátno.
- Vztah člověka k bohu, náboženská víra: Toto téma nabízí rozlišení pojmů náboženská víra a náboženská vyznání, s posvátnem je propojena spíše náboženská víra.

¹⁵⁶ Schön, Jaromír. *Občanský a společenskovední základ. Náboženství*. Kralice na Hané, 2012, str. 6.

- Jak se v náboženské víře uplatňuje citové prožívání?: V této podkapitole je zmíněn německý teolog Otto Rudolf, kterému se věnuje kapitola 1.3 *Posvátno jako mysterium tremendum*.
- Náboženská víra jako zdroj smyslu života: „*Vztah k bohu je pro nábožensky založeného člověka zdrojem smyslu života, mravních hodnot i společenských norem. Jsou pro něj závazkem, ale také výzvou k proměně. Jejich prostřednictvím rozumí svět a svému místu v něm.*“ (Občanský a společenskovědní základ. Náboženství. 2012, 13) Avšak náboženství a jeho smysl prošly proměnou, během které byly kritizovány magické rituály a představy o „kupeckém“ vztahu mezi člověkem a bohem. Jak je tomu dnes, potřebuje člověk ke svému životu víru nebo se naučil spoléhat jen sám na sebe a ve vyšší moc již nevěří? Takovými náměty se zabývá právě tato kapitola.
- Náboženská praxe – náboženská společenství, rituál, modlitba, magie: Tato podkapitola se věnuje rituálům, kultům, bohoslužbám či modlitbám. Nás však zaujalo téma, které ještě jinde zmíněno nebylo: magie a šamanismus. V náboženské praxi se mohou totiž vyskytovat i magické či šamanské prvky. Důležitý je fakt, že v praxi šamanismu a magie jsou využívány rovněž amulety, které mají chránit před zlými silami, a talismany, které by zase měly přinášet štěstí. Právě na talismany je zaměřena otázka v dotazníku č. 9. V učebnici se uvádí, že vzhledem k nadprůměrné sekularizace České republiky, další výzkumy naznačují, že poměrně vysoký počet mužů a žen věří v existenci nadpřirozené síly (muži 45% a ženy 56%; v součtu hodnot rozhodně ano a „pravděpodobně ano“) Stejně překvapivě vysoké jsou hodnoty u víry, že amulety někdy přinášejí štěstí (muži 32% a ženy 53%) a že horoskopy mohou ovlivnit běh života člověka (muži 40% a ženy 52%)¹⁵⁷ Podle mého výzkumu však u dětí ve věku 11 – 19 let věří v moc talismanů pouze 29% dotazovaných.

V dalších kapitolách jsou již komplexně rozvedena témata jako Typologie náboženství, Kritika a obhajoba náboženství, Religiozita a sekularizace (sekty), Náboženství současného světa a dále již podrobně probírána jednotlivá náboženství:

¹⁵⁷ Nešpor, Zdeněk – Václavík, David et al. *Příručka sociologie náboženství*. Praha, 2008, str. 201.

judaismus, křesťanství, islám, hinduismus, buddhismus, filosoficko-náboženské koncepce Číny.

Tato publikace je pro podrobnou výuku náboženství velmi zdařilá, avšak vzhledem k časovým dotacím školských vzdělávacích programů a obsahu informací příručky se lze domnívat, že celá výuka ve čtvrtém ročníku spolu s dalšími oblastmi je nerealizovatelná. Je třeba vyzdvihnout také odkazy na literaturu v jednotlivých kapitolách, kdy autoři citují vhodné publikace. Závěrem učebnice je studentům u každé kapitoly představen seznam použité a doporučené literatury.

Závěr

Na závěr se vrátíme k otázce: *Je nám dnes ještě vůbec něco svaté?* Téměř každý den se dočítáme v tisku či slyšíme v rozhlasu nebo v televizi tvrzení, že dnes už není lidem nic svaté – s podtextem, že právě v tom tkví příčina mravního úpadku naší doby. Není to však obráceně? Nenastal postupně v čím dál více racionalizovaném světě nejprve mravní úpadek a v důsledku toho se lidé začali postupně odklánět od náboženství a svátosti? Ať je to tak či onak, dnes jsme skutečně svědky hluboké demoralizace společnosti, zesurovení mezilidských vztahů, exploze kriminality, a to v ohledech dříve nebývalých jako např.: únosy dětí, vraždy rodičů, vykrádání chrámů, hanobení hřbitovů apod. Neméně děsivá podoba je i v globálním pohledu, jako např.: mezinárodně organizovaný zločin, hrozba ekologické katastrofy či jaderné války, různé varianty genocidy – to vše dnes tvoří běžnou součást denního zpravodajství a nikoho téměř tyto zprávy nepřekvapují. Staly se jakousi lidskou součástí. Položme si nyní otázku: *Jak je to možné?*

Kořeny a příčiny těchto jevů se hledají v procesu desakralizace a sekularizace světa a života, tedy ve ztrátě víry v Boha a v absolutní hodnoty. Počátek tohoto vývoje lze sledovat již od konce středověku, vlastní mohutná vlna sekularizace však přišla až v 18. století s osvícenstvím, pokračovala pozitivistickým agnosticismem 19. století, masovými sociálně politickými hnutími a ideologiemi na počátku 20. století a vyvrcholila za našich dnů v nacistickém novopohanství a v programovém ateismu „vědeckého světového názoru“. Již porážka fašismu, ale zejména pád komunismu vyvolal iluzi, že obnova svobodných demokratických řádů s sebou přinese i restituci mravních hodnot a norem založených v sakrální sféře, v absolutnu. Bohužel se ukázalo, že západní demokratický svět se v praktickém rozhodování opírá jen o materiální zájmy a moc.¹⁵⁸

Co tedy označujeme v našem kulturním okruhu tradičně jako svaté? Jaromír Loužil říká: *„Svaté je zřejmě to, co stojí na vrcholu naší hierarchie hodnot, co pro nás má absolutní, tj. svrchovanou, nepodmíněnou a neodvozenou hodnotu. Zároveň je to něco, co není předmětem pochyb, ba ani tázání. Proto nás nesmí mýlit, že tomu*

¹⁵⁸ Loužil, Jaromír. *Je nám dnes ještě vůbec něco svaté?* IN: *Sacrum et profanum*. Praha, 1998. str. 13-14.

lidé dávali v dějinách nejružnější jména: Bůh, prvopočátek, prapodstata, první hybatel, poslední princip všeho, nejvyšší bytost, nejvyšší mravní zákon, absolutní duch aj.“(Loužil, 1998, 14)

Z tohoto vyplývá, že když znakem pravé svátosti je nepodmíněnost a neodvozenost, je „odvozená svátost“ zřejmým protikladem. Nelze však popřít, že dnes a denně označujeme mnoho konečných, pozemských předmětů a jevů jako svaté, bylo by asi vhodné pro tento termín užívat „nižší stupeň svatosti“ například termín „posvátné“. Pro katolíky necht' je posvátná osoba papeže, pro vlastence národní jazyk, pro monarchisty korunovační klenoty, pro občany lidská práva.¹⁵⁹ ***Co je posvátné pro rodinu?*** Odpovědí může být rodina sama. Všechny nemateriální hodnoty, které jsou s rodinou úzce spojeny, bývají posvátné. Kladné vztahy, zdraví členů rodiny, rodinné štěstí, láska v rodině, jednotlivé úspěchy, společné zážitky atd. Bohužel všechny tyto hodnoty pomalu ustupují do pozadí právě kvůli materiálním věcem, jako jsou peníze, dům, auto,...

Jak již bylo řečeno, pro dnešního člověka byly všechny životní zkušenosti, sexualita i stravování, práce i hra, desakralizovány. Jinými slovy, všechny tyto fyziologické akty byly zbaveny duchovního významu. Prostředky, jimiž lze k posvěcení dospět, jsou rozmanité, ale výsledek je téměř vždycky stejný – život je žit na dvojí rovině: odvíjí se jakožto lidská existence a zároveň participuje na životě nadlidském.¹⁶⁰

Výsledky této práce tyto tendence desakralizace dnešní společnosti potvrzují. Výzkum prokázal, že význam některých svátků ve svém původním smyslu upadá (Vánoce, Velikonoce), rodinné rituály jsou upozaděny uspěchanou dobou a přílišnými osobními zájmy rodičů. Současná rodina se nachází v krizi, a to má negativní vliv na mravní hodnoty dětí. I přes tyto jevy však stále zůstávají tradiční zvyky, které jsou ve větší míře dodržovány, například zvyky vánoční a své místo v rodině má například i rituál společného jídla, který je nejčastějším rodinným rituálem, ať se již jedná o společné snídaně, večeře či nedělní rodinný oběd u prarodičů.

Výzkum dále prokázal, že děti nejčastěji spojují význam „posvátného“ s náboženstvím, konkrétně křesťanstvím, i když nejsou věřící. To dokazuje i vysoká

¹⁵⁹ Loužil, Jaromír. *Je nám dnes ještě vůbec něco svaté?* IN: *Sacrum et profanum*. Praha, 1998. str. 16.

¹⁶⁰ Eliade, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha, 2006, str. 110-111.

četnost slov vztahující se k tomuto fenoménu v otázce číslo 21. Posvátno tedy bezesporu souvisí s vírou. Jak řekl Durkheim: „*Posvátné jevy existují pouze proto, že si je tímto způsobem představuje lidské myšlení. Kdybychom v ně přestali věřit, přestaly by i existovat.*“ (Durkheim, 2002, 376) Ve vztahu posvátna v rodině, vnímají děti za posvátnou rodinnou soudržnost, která je pro ně v hodnotovém žebříčku na prvním místě, jak dokázal výzkum otázky č. 22. Toto jsou odpovědi na další otázky: ***Jak posvátno chápou děti a jakou hraje roli v jejich životech?***

Zdá se, že ať je doba jakákoliv, i přesto má člověk bytostnou potřebu uctívat, v poslední instanci pak uctívat něco svatého. Člověk zkrátka nemůže žít lidsky v tom pravém slova smyslu, neuznává-li nad sebou nějaký nadosobní řád, mravní zákon, absolutno, Boha. Člověk se však dostává na scestí nejen tehdy, není-li mu nic svaté a nevěří-li v nic obecně a absolutně platného, ale též uznává-li za svaté něco, co je jen partikulární a relativní. První chyba vede ke zlhostejnění a cynismu, druhá pak k intoleranci a násilí. Je tedy nějaké východisko z tohoto dilematu? Ano, vyznávat a hájit jako svaté jen to, co je svaté z povahy věci, nikoliv odvozeně. Jak by řekl Hegel: „... *co je svaté skrze sebe samo a v sobě.*“ (Hegel, 1960, 441) Je třeba bránit se jak profanaci sakrálního, tak sakralizaci pouze profánního.¹⁶¹

¹⁶¹ Loužil, Jaromír. *Je nám dnes ještě vůbec něco svaté?* IN: Sacrum et profanum. Praha, 1998. str. 17.

Seznam použitých informačních zdrojů

Literatura:

ALEXANDER, Bobby C. *Ritual and current studies of ritual*. In: BUCKSER, Andrew, ed. a GLAZIER, Stephen D., ed. *The anthropology of religious conversion*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2003. xix, 236 s. ISBN 0-7425-1778-0.

ASAD, Talal. *Genealogies of religion: discipline and reasons of power in christianity and Islam*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993. 335 s. ISBN 0-8018-4632-3.

ASSMANN, Jan. *Egypt ve světle teorie kultury*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1998. 78 s. ISBN 80-86005-72-0.

BAXTER, L., & BRAITHWAITE, D. *Family rituals*. In TURNER, Lynn H., ed. a WEST, Richard L., ed. *The family communication sourcebook*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2006. xx, 546 s. ISBN 1-4129-0992-9.

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

DOHNALOVÁ, Marie a MALINA, Jaroslav. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2006. 778 s. ISBN 80-7204-443-5.

DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2002. 491 s. ISBN 80-7298-056-4.

ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. 2., přehlednuté a opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2006. 147 s. 125. ISBN 80-7298-175-7.

HEGEL, Georg Wilhelm Fridrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: ČSAV, 1960. 521 s.

HOGENOVÁ, Anna. *Rodina a domov*. In: HOGENOVÁ, Anna a kol. *ÉTOS: rodina ve výchově a sociálních vědách*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013. 137 s. ISBN 978-80-7372-944-8.

HOGENOVÁ, Anna. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2009. 224 s. ISBN 978-80-7290-393-1.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. 231 s. ISBN 978-80-7367-644-5.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1990. 128 s. ISBN 80-205-0152-5.

KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. 189 s. ISBN 978-80-7465-076-5.

KAUFMANN-HUBER, Gertrud. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. 94 s. ISBN 80-7178-203-3.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 159 s. ISBN 978-80-86429-39-7.

KIMPLOVÁ, Tereza. *Základy psychologie manželského a rodinného soužití*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 87 s. ISBN 978-80-7368-619-2.

KUNZE, Petra a SALAMANDER, Catharina. *Malé děti potřebují rituály*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2011. 126 s. ISBN 978-80-251-3405-4.

LOUŽIL, Jaromír. *Je nám dnes ještě něco vůbec svaté?* In: OTTLOVÁ, M., POSPÍŠIL, M. *Sacrum et profanum*. Praha: KLP, 1998. 244 s. ISBN 80-85917-41-6.

MALINA, Jaroslav a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. (dotisk 2011) Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. 323 s. Studijní texty; sv. 38. ISBN 978-80-86429-87-8.

NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Průručka sociologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. 449 s. ISBN 978-80-86429-92-2.

OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998. 157 s. ISBN 80-7021-260-8.

PADEN, William E. *Bádání o posvátnu: náboženství ve spektru interpretací*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 179 s. ISBN 80-210-2977-3.

PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan, ed. a KOUBA, Pavel, ed. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách. I, Stati z let 1929-1952*. Praha: OIKOYMENH, 1996. 505 s. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel, ed. a CHVATÍK, Ivan, ed. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel, 1992. 281 s. ISBN 80-202-0365-6.

PATOČKA, Jan. Přirozený svět jako filosofický problém. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1936. 146 s.

PEŠKOVÁ, Jaroslava et al. *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*. Praha: Pro Univerzitu Karlovu v Praze, Pedagogickou fakultu vyrobilo vydavatelství a nakl. Křeace, 2010. 184 s. ISBN 978-80-902125-6-5.

PUNCH, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 150 s. ISBN 978-80-7367-381-9.

RAPPAPORT, Roy A. *Ritual and religion in the making of humanity*. 1st pub. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. xxiii, 535 s. ISBN 0-521-29690-0.

RECEJAC, Edouard. *Essai sur les fondements de la connaissance mystique*. Paris: Kessinger Publishing 1897. 310 s. 978-1165429301

SCHLEIERMACHER, Friedrich. *O náboženství: promluvy ke vzdělavcům mezi jeho utrhači*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2012. 189 s. ISBN 978-80-7021-849-5.

SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 245 s. ISBN 80-7178-886-4.

SOKOL, Jan. *Jak se pozná posvátné*. In: OTTLOVÁ, M., POSPÍŠIL, M. *Sacrum et profanum*. Praha: KLP, 1998. 244 s. ISBN 80-85917-41-6.

SOKOL, Jan. *Všední a sváteční*. Vesmír. Prosinec 2001, ročník 80, č. 12.

Školní vzdělávací program Management sportu: Střední odborná škola managementu a služeb s.r.o. Praha, 2009. Dostupné ve škole.

Školní vzdělávací program základního vzdělávání: ZŠ Jeremenkova. Praha, 2010. Dostupné ve škole.

TURNER, Victor Witter. *From ritual to theatre: the human seriousness of play*. New York: PAJ Publications, ©1982. 124 s. Performance studies. ISBN 0-933826-17-6.

V co věříš?: náboženství a víra v dnešním světě. Vyd. 1. Praha: Slovart, 2013. 96 s. ISBN 978-80-7391-676-3.

Výklady ke Starému zákonu. I., Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. 1. samost. vyd. Praha: Kalich v Evangelickém nakl., 1991. 600 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7017-408-0.

UČEBNICE

BARTONÍČKOVÁ, Klára et al. *Občanský a společenskovední základ - přehled středoškolského učiva*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009. 272 s. ISBN 978-80-251-2631-8

BRÁZDA, Radim et al. *Společenské vědy pro střední školy. 4. díl.* Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011. 96 s. ISBN 978-80-7358-175-6.

DVOŘÁK, Jan et al. *Odmaturuj! ze společenských věd.* Aktualiz. vyd. 1. Brno: Didaktis, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7358-122-0.

JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2012. 120 s. ISBN 978-80-7238-397-9

JANOŠKOVÁ, Dagmar et al. *Občanská výchova 9; Rodinná výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2., aktualiz. vyd. Plzeň: Fraus, 2013. 152 s. ISBN 978-80-7238-999-5.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONDRÁČKOVÁ, Monika a ČEČILOVÁ, Anna. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova: pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003. 136 s. ISBN 80-7238-207-1.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONDRÁČKOVÁ, Monika a ČEČILOVÁ, Anna. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia: příručka učitele.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. 152 s. ISBN 80-7238-257-8.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONDRÁČKOVÁ, Monika a ČEČILOVÁ, Anna. *Občanská výchova 9; Rodinná výchova 9: příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2007. 334 s. ISBN 978-80-7238-529-4.

SCHÖN, Jaromír. *Občanský a společenskovední základ.* Náboženství. Vyd. 1. Kralice na Hané: Computer Media, 2012. 104 s. ISBN 978-80-7402-120-6.

Internetové zdroje:

BELL, Catherine. *Ritual: perspectives and dimensions* [online]. Oxford: Oxford Univ Pr, 2009 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10353932>>.

Český statistický úřad. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu – 2011.* [online] 27. 02. 2014 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z <<https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenska-vira-obyvatel-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-61wegp46fl>>

History of christmas. [online] [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.history.com/topics/christmas/history-of-christmas>>

HOGENOVÁ, Anna. *Domov jako problém.* In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008. [online] Autumn 2008 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?search=rodina&sid=2&search_btn=%20Vyhledat%20&lng=cs&lsn=10&jiid=16&jcid=126>. ISSN 1214-8725.

Kvantitativní výzkum I – Úvod. [online] Aktualizace 4. 1. 2013 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.survio.com/cs/blog/serialy/kvantitativni-vyzkum-1-uvod#.VSL1HvmsX1Y>>

PELCOVÁ, Naděžda. *Fenomén domova*. In PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University, srpen 2008. [online] Autumn 2008 [cit 2015-04-06]. Dostupné z:

<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?search=rodina&sid=2&search_btn=%20Vyhledat%20&lng=cs&lsn=10&jiid=16&jcid=125>. ISSN 1214-8725.

PŘIBYL, Stanislav P. *Rodina je posvátná, protože vztahy v ní jsou posvátné*. [online] Aktualizace 28. 12. 2008 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://svata-hora.cz/cz/article/1148/rodina-je-posvatna-protoze-vztahy-v-ni-jsou-posvat>>

Rámcové vzdělávací programy. [online] Aktualizace 2012 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.nuov.cz/ramcove-vzdelavaci-programy>>

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [online]. Praha: MŠMT, 2009. 102 s. [cit. 2015-04-06]. Dostupné z:< <http://www.nuv.cz/file/159>>.

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 63-41-M/01 Ekonomika a podnikání [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2015-04-06]. Dostupné z:<http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2015-04-06]. Dostupné z:<http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

SOKOL, Jan. *Zapomněli jsme slavit?* [online] Aktualizace 9. 3. 2014 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2014/03/zapomneli-jsme-slavit/>>

Školní vzdělávací program Na cestě: Gymnázium Rumburk. Rumburk, 2009. [online] Aktualizace 1. 9. 2009 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.gymrumburk.cz/viewpage.php?page_id=84>

Školní vzdělávací program nižšího a vyššího gymnázia: Gymnázium Písnická. Praha, 2013. [online] Aktualizace 1. 9. 2013 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.gpisnicka.cz/1_docs-downloads.html>

Školní vzdělávací program pro čtyřleté gymnázium: Židovské gymnázium Lauderovy školy v Praze. Praha, 2010. [online] Aktualizace 1. 9. 2010 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.lauder.cz/cs/gymnazium/svp_gymnazium.html>

Školní vzdělávací program pro osmileté gymnázium: Židovské gymnázium Lauderovy školy v Praze. Praha, 2013. [online] Aktualizace 2. 9. 2013 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.lauder.cz/cs/gymnazium/svp_gymnazium.html>

Školní vzdělávací program: ZŠ Meteorologická. Praha, 2007. [online] Aktualizace 1. 9. 2007 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://www.zsmeteo.cz/cz/ke-stazeni-1404041466.html>>

ŠTAMPACH, Ivan O. *Náboženství ve školách v souladu s rámcovými vzdělávacími programy*. [online] Aktualizace 6. 12. 2007 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/1746/NABOZENSTVI-VE-SKOLACH-V-SOULADU-S-RAMCOVYMI-VZDELAVACIMI-PROGRAMY.html%20ISSN%201802-4785/>>

ŠVECOVÁ, Jana. *Je s podivem, že rodiny dnes vůbec existují...* [online] Aktualizace 24. 4. 2012 08:39 [cit 2015-04-06]. Dostupné z: <http://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/je-s-podivem-ze-rodiny-dnes-vubec-existuji-20120424.html>

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník

Příloha 2 – Pokyny pro učitele

Příloha 3 – Zpracování výsledků výzkumu v grafech

Příloha 4 – Zpracování výsledků výzkumu v tabulkách

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA č. 1: DOTAZNÍK

Milí žáci a studenti,

ráda bych vás touto cestou požádala o vyplnění dotazníku, jehož výsledky budou sloužit jako podklad pro moji diplomovou práci. Otázky se týkají problematiky posvátka a rituálů ve vašich rodinách. **Dotazník je anonymní**, obsahuje 23 otázek. Odpovídejte, prosím, vždy zakroužkováním jedné nebo více variant podle instrukcí. Dotazník obsahuje také dvě otevřené otázky, na které odpovězte vlastními slovy. Na vypracování dotazníku máte 20 minut.

Předem děkuji za váš čas a spolupráci

Bc. Petra Ehlenová

1) Škola: _____

2) Třída:

- ☐ 6. ročník ZŠ / prima
- ☐ 9. ročník ZŠ/ kvarta
- ☐ 1. ročník SŠ/ kvinta
- ☐ 4. ročník SŠ/ oktáva

3) Pohlaví

- ☐ žena
- ☐ muž

4) Národnost: _____

5) Náboženské zaměření:

- ☐ ateista (žádné, bez zaměření)
- ☐ křesťanské
- ☐ židovské
- ☐ islámské
- ☐ jiné: _____

6) Pocházím z rodiny:

- ☐ úplné (matka i otec žijí spolu v jedné domácnosti)
- ☐ neúplné (v domácnosti žijí pouze s jedním z rodičů)
 - ☐ trvalé bydliště u jednoho z rodičů
 - ☐ střídavá péče

7) Jaké denní rituály (zvyky) doma společně jako rodina nejčastěji dodržujete? *(zvolte 1 variantu)*

- ☐ společné jídlo
- ☐ večerní rituály (ukládání ke spánku, povídání si,...)
- ☐ hraní her
- ☐ žádné
- ☐ venčení mazlíčků
- ☐ nějaký jiný: _____

8) Který ze zvyků (rituálů) Vaší rodiny byste chtěli v budoucnu dál předávat Vaším dětem? _____

9) Používáte nějaké talismany pro štěstí:

- ☐ NE
- ☐ ANO (Jaké a proč pro Vás mají takový význam?):

10) Seřad'te níže uvedené události podle toho, jak je vnímáte od nejpodstatnější po nejméně podstatné v životě:

- ☐ narození _____(nejvíce)
- ☐ svatba _____
- ☐ úmrtí _____
- ☐ přechod do dospělosti (maturita, promoce) _____(nejméně)

11) Co z uvedeného pro Vás znamená sváteční událost? *(zvolte 1 variantu)*

- ☐ koncert oblíbeného interpreta či skupiny
- ☐ státní svátek
- ☐ oslava narozenin
- ☐ Vánoce

12) Jaké svátky v rodině dodržujete *(zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)*

- ☐ Vánoce
- ☐ Mikuláš
- ☐ Velikonoce
- ☐ Masopust
- ☐ Valentýn
- ☐ 1. Máj
- ☐ Dušičky
- ☐ významné státní svátky: _____
- ☐ žádné
- ☐ jiné: _____

13) Co pro Vás znamenají Vánoce? (zvolte maximálně 3 varianty)

- ☐ čas, kdy dostanu dárky
- ☐ čas, kdy mohu své milé obdarovat
- ☐ čas, kdy je rodina pohromadě
- ☐ čas, kdy se dobře najím
- ☐ čas, kdy se narodil Ježíš Kristus
- ☐ něco jiného: _____

14) Uveďte, jaké zvyky na Vánoce dodržujete: (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)

- ☐ lití olova
- ☐ tradiční štědrovečerní večeře (kapr / řízek, brambory / bramborový salát)
- ☐ házení bačkorou
- ☐ zdobení stromečku
- ☐ návštěva půlnoční mše
- ☐ jiné: _____

15) Co je pro Vás největším významem Velikonoc? (zvolte 1 variantu)

- ☐ volno ve škole
- ☐ chození na koledu a výprask děvčat pomlázkou
- ☐ dostat výprask pomlázkou
- ☐ lití vody na kluky
- ☐ hledání velikonočního zajíčka
- ☐ ukřižování Ježíše Krista a jeho následné zmrtvýchvstání

16) Jak ve Vaší rodině slavíte něčí narozeniny? (zvolte 1 variantu)

- ☐ neslavíme
- ☐ popřejeme si
- ☐ popřejeme si, dáme si dárky
- ☐ popřejeme si, dáme si dárky, jíme dort
- ☐ sejdeme se celá rodina, popřejeme si, dáme si dárky, jíme dort
- ☐ jinak: _____

17) Chodíte společně s rodinou „navštěvovat“ zemřelé příbuzné na hřbitov?

- ☐ NE
- ☐ ANO (jak často?) (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)
 - na Dušičky
 - na Vánoce
 - při jiné příležitosti: _____

18) Navštěvujete společně jako rodina pravidelně nějaká posvátná místa?

☐ NE

☐ ANO (uved'te jaká): _____

19) Jaké místo je pro Vás domovem? (*zvolte maximálně 3 varianty*)

☐ místo, kde bydlíme (dům, byt,...)

☐ místo, kde je má rodina

☐ místo, kde jsou mí přátelé

☐ místo, kam se rád vracím

☐ město, kde žiji

☐ město, ze kterého pocházím

☐ stát, kde žiji

☐ stát, ze kterého pocházím

20) Seřad'te následující jednání, kterých byste se nikdy nedopustili od nejzávažnějšího po nejméně závažné:

☐ lež _____(nejzávažnější)

☐ nevěra _____

☐ vražda _____

☐ krádež _____

☐ ubližování druhým _____(nejméně závažné)

21) Uved'te 1 slovo, která se vám vybaví při slově posvátný:

22) Co je posvátné pro Vaši rodinu? (*zvolte 1 variantu*)

☐ soudržnost rodiny

☐ společné zvyky a tradice

☐ morální zásady

☐ společné jídlo

23) Máte ve Vaší rodině nějakou tradiční událost, kterou považujete pro Vás za „posvátnou“?

☐ NE

☐ ANO (uved'te jakou): _____

PŘÍLOHA č. 2: POKYNY PRO UČITELE

Milí kolegové,

ráda bych vás touto cestou požádala o rozdání dotazníku vašim studentům. Dotazník je určen pro žáky 6. a 9. tříd ZŠ a 1. a 4. ročníků SŠ. Jeho výsledky budou sloužit jako podklad pro moji diplomovou práci. Otázky se týkají problematiky posvátna a rituálů v rodinách žáků. Zde máte informace nutné pro zadání dotazníku. Poskytněte je, prosím, žákům.

Definice posvátna: Posvátno, je vnímáno jako něco, co je pro nás ve skrytu duše rozumově neuchopitelné, nadpřirozené (až svaté), co v nás budí úctu a strach před vyšší mocí, je to opak všedního.

Cíl: Výsledky dotazníku mi pomohou zjistit, jak studenti chápou posvátno a jakou roli hraje v jejich životech.

Dotazník je anonymní.

Vyplňování: Studenti odpovídají vždy zakroužkováním jedné nebo více variant podle instrukcí. Dotazník obsahuje také dvě otevřené otázky, na které žáci odpoví vlastními slovy.

Počet otázek: 23

Čas pro vypracování dotazníku: 20 minut (u mladších studentů podle potřeby i déle)

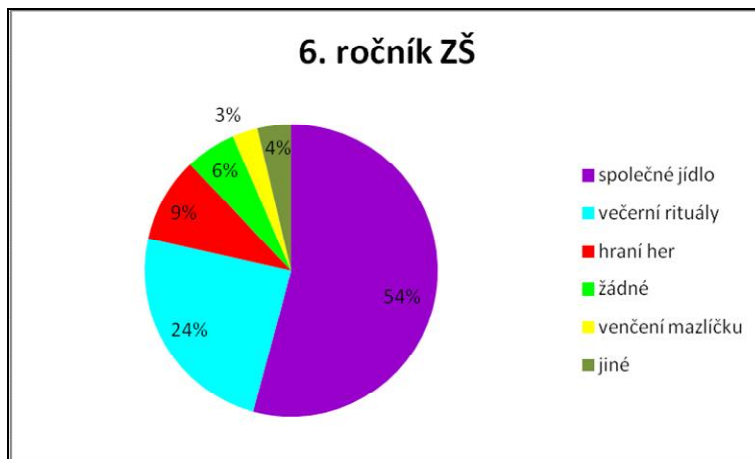
Upozornění: Dotazník je oboustranný!!

Předem děkuji za váš čas a spolupráci

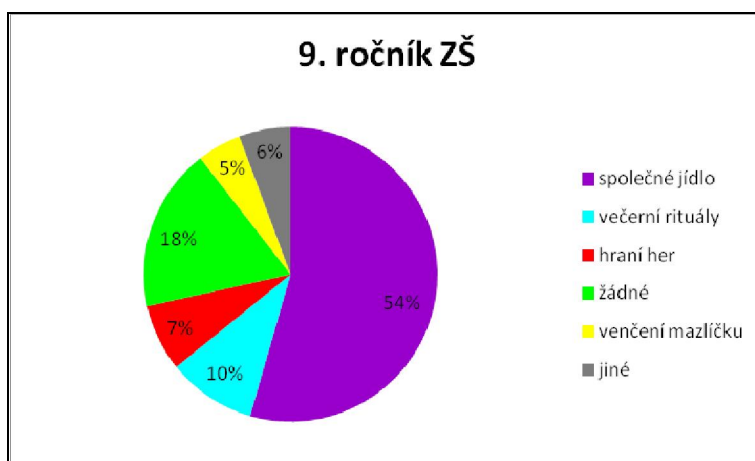
Bc. Petra Ehlenová

PŘÍLOHA č. 3: ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU V GRAFECH

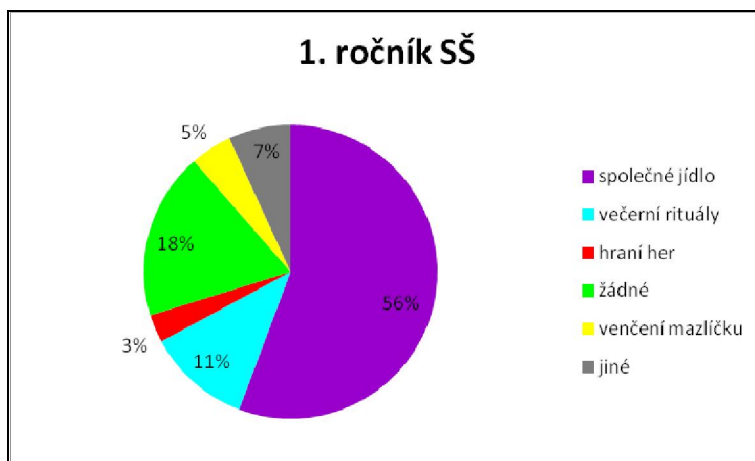
OTÁZKA č. 7: Jaké denní rituály (zvyky) doma společně jako rodina nejčastěji dodržujete? (Zvolte 1 variantu)

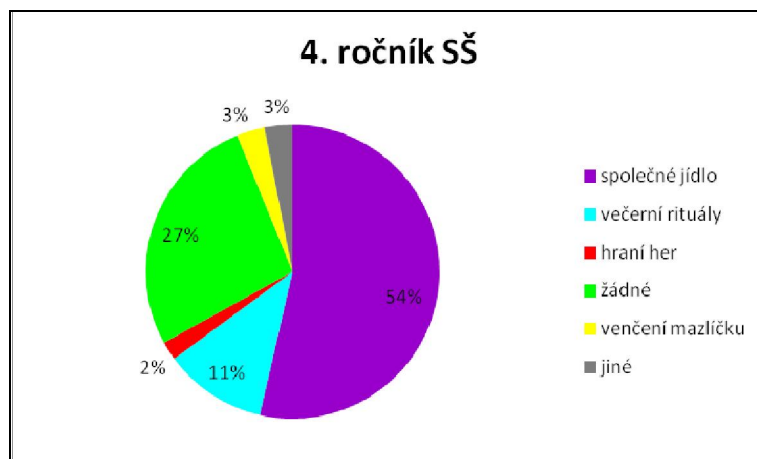
Graf č. 1 - Otázka 7: Výsledky 6. ročníku ZŠ

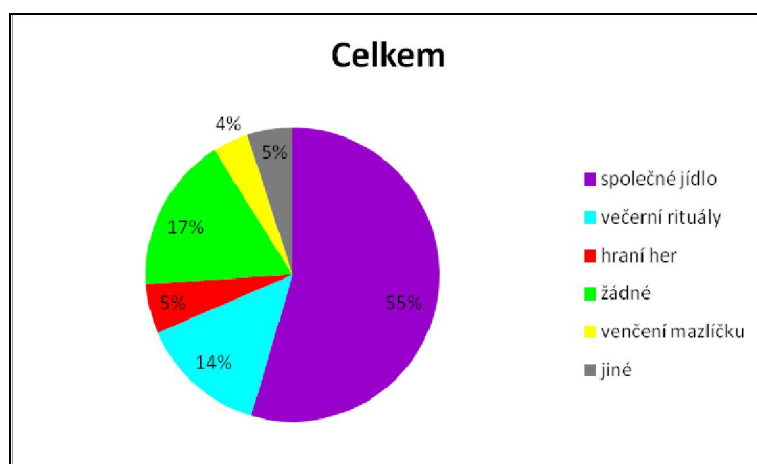
Graf č. 2 - Otázka 7: Výsledky 9. ročníku ZŠ

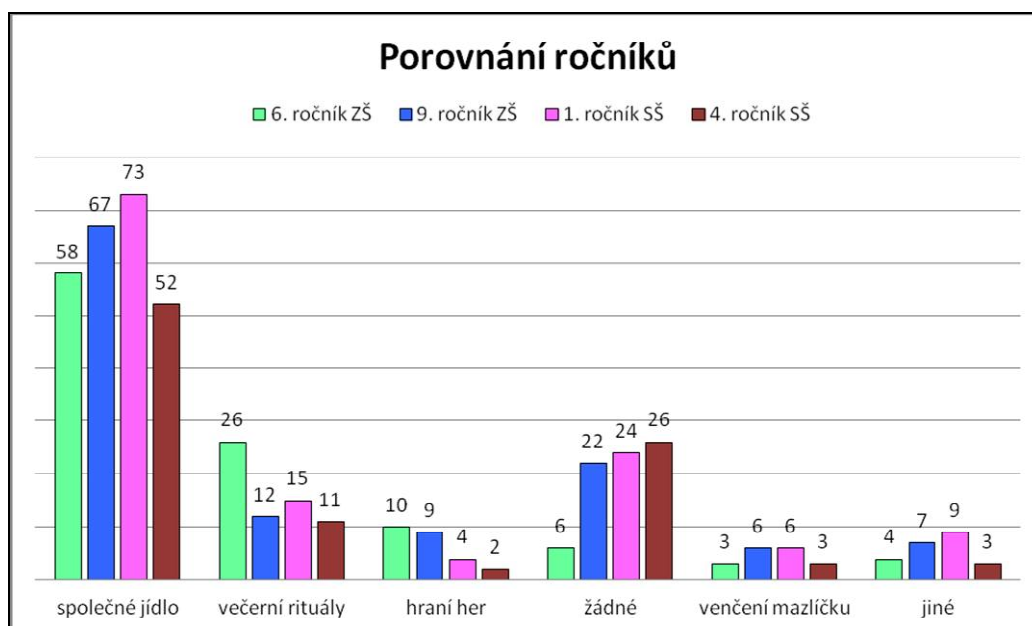
Graf č. 3 - Otázka 7: Výsledky 9. ročníku SŠ

Graf č. 4 - Otázka 7: Výsledky 4. ročníku SŠ

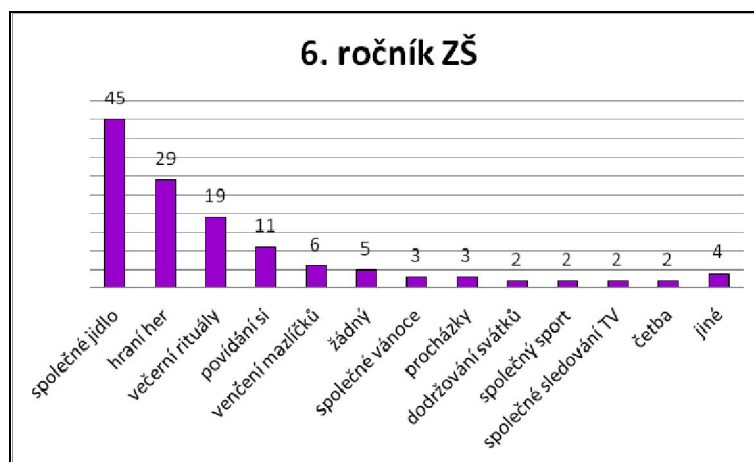

Graf č. 5 - Otázka 7: Celkové výsledky

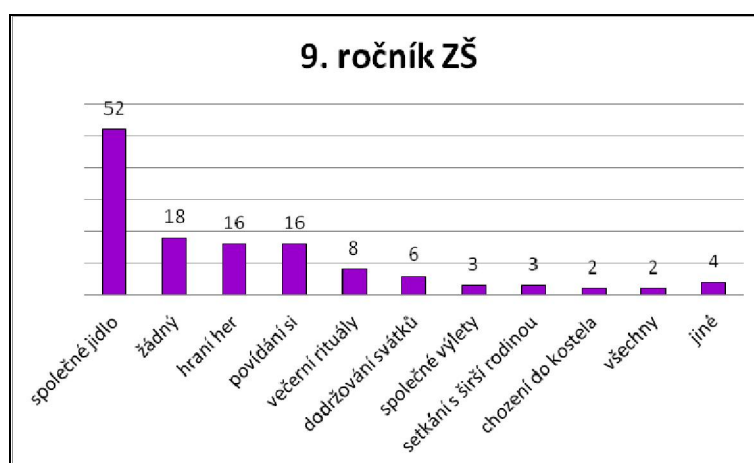

Graf č. 6 - Otázka 7: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

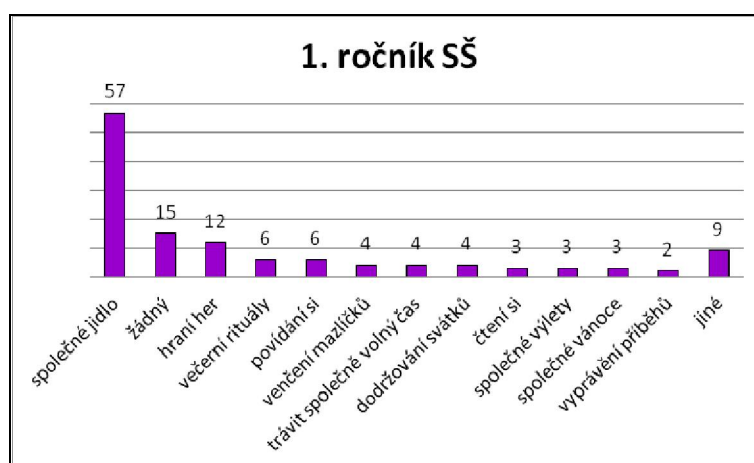
OTÁZKA č. 8: Který ze zvyků (rituálů) Vaší rodiny byste chtěli v budoucnu dál předávat Vaším dětem? (Otevřená odpověď)

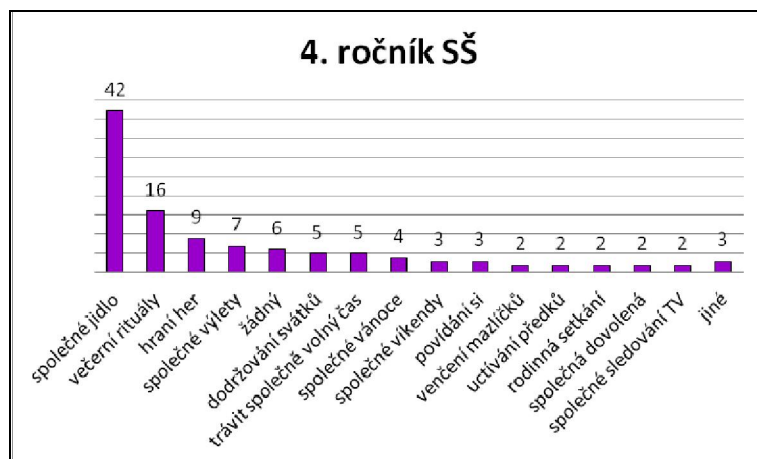
Graf č. 7 - Otázka 8: Výsledky 6. ročníku ZŠ

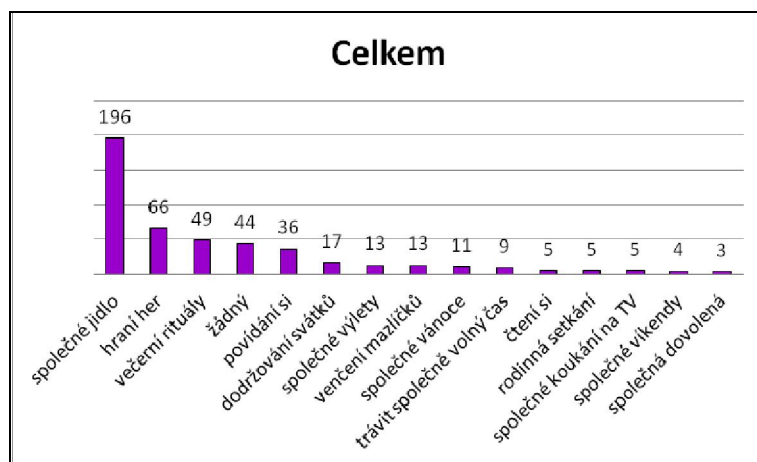
Graf č. 8 - Otázka 8: Výsledky 9. ročníku ZŠ

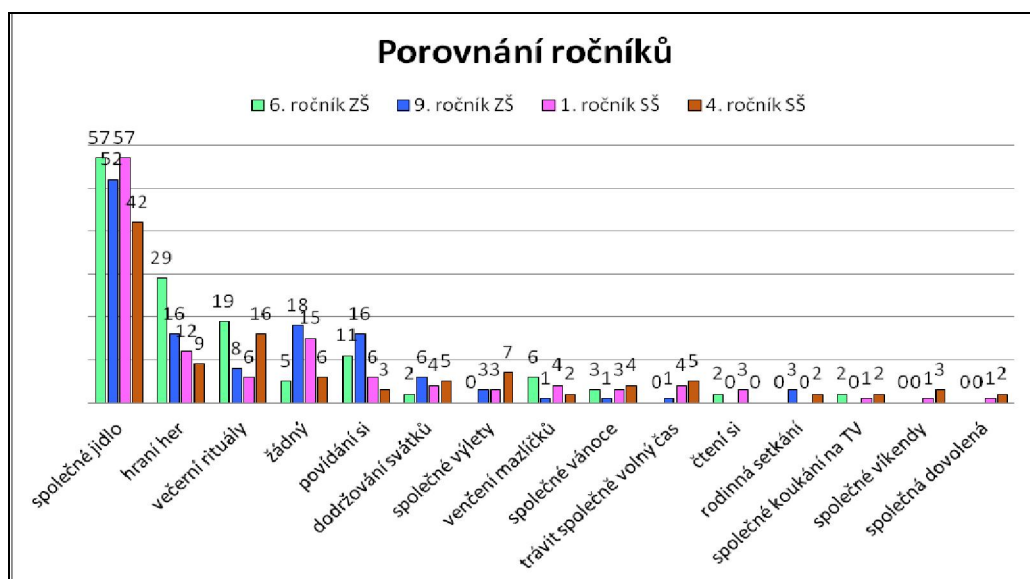
Graf č. 9 - Otázka 8: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 10 - Otázka 8: Výsledky 4. ročníku SŠ

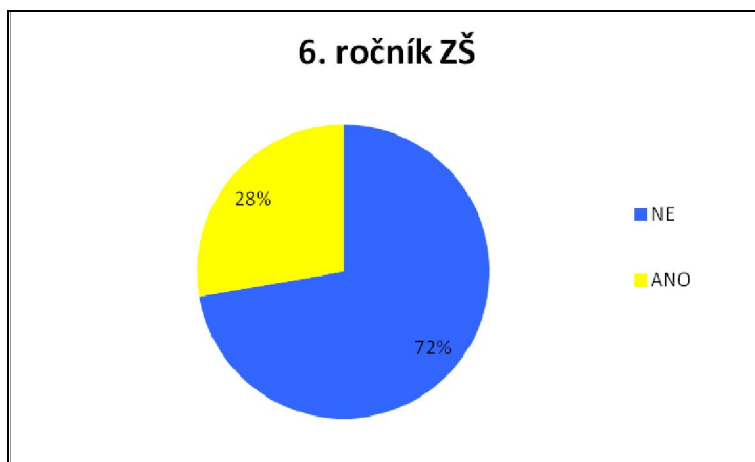

Graf č. 11 - Otázka 8: Celkové výsledky

Graf č. 12 - Otázka 8: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

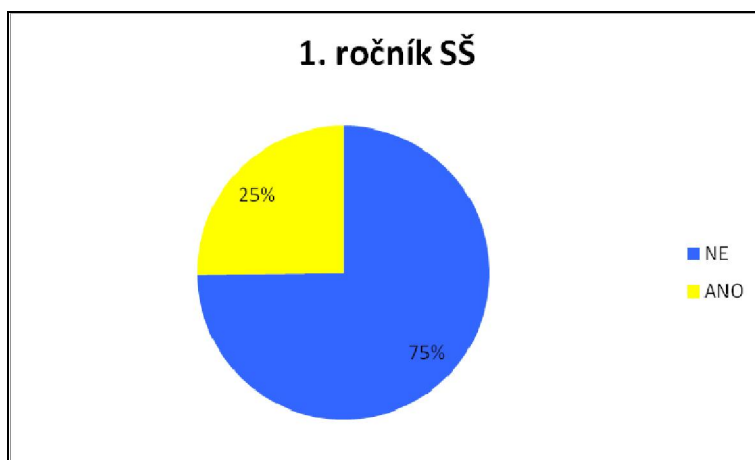
OTÁZKA č. 9: Používáte nějaké talismany pro štěstí? (ANO/NE)

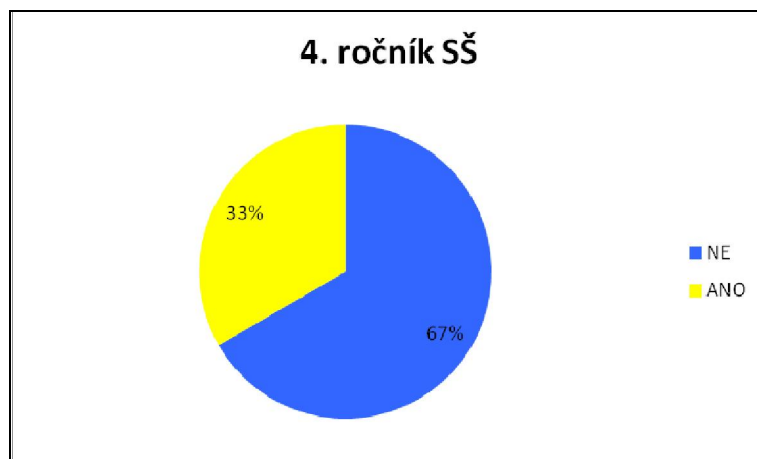
Graf č. 13 - Otázka 9: Výsledky 6. ročníku ZŠ

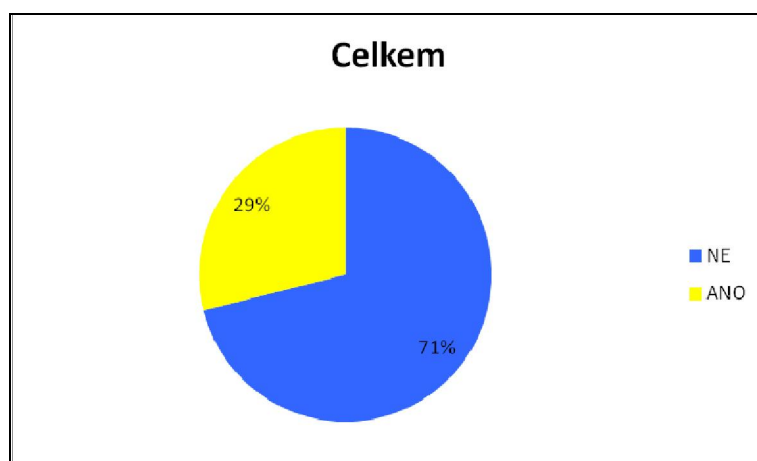
Graf č. 14 - Otázka 9: Výsledky 9. ročníku ZŠ

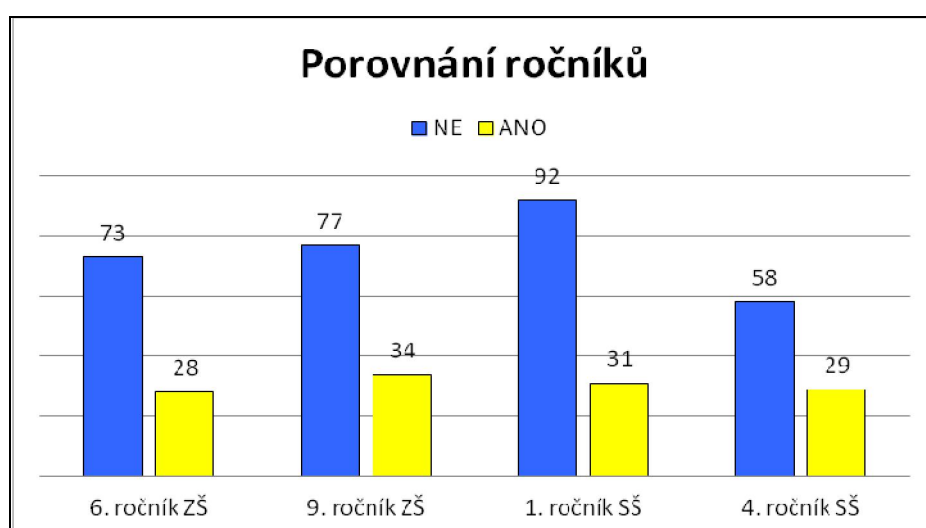
Graf č. 15 - Otázka 9: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 16 - Otázka 9: Výsledky 4. ročníku SŠ

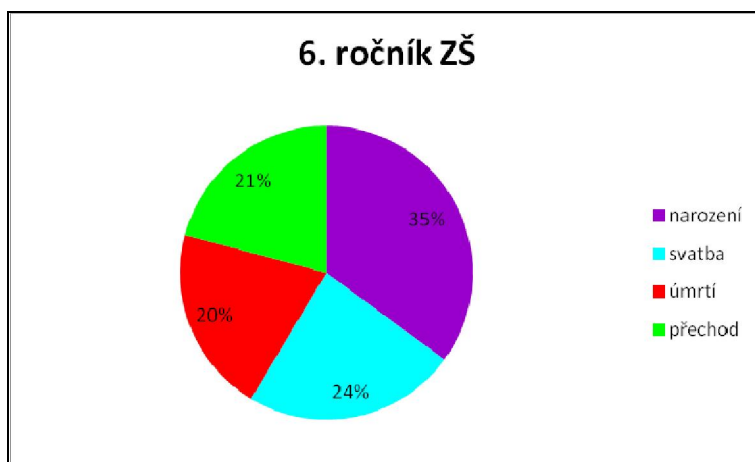

Graf č. 17 - Otázka 9: Celkové výsledky

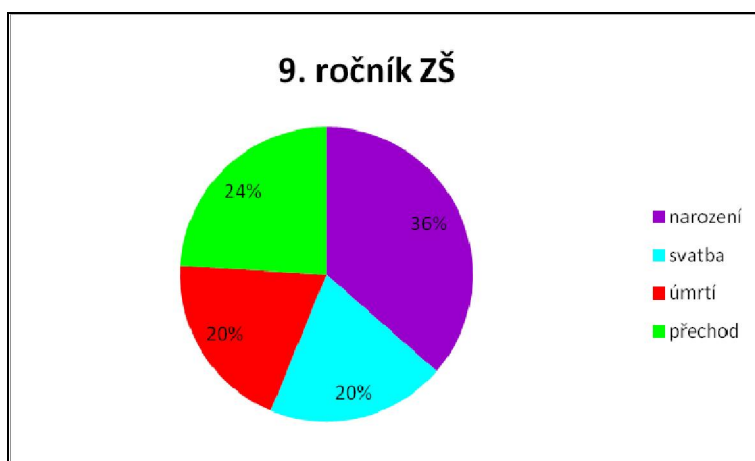

Graf č. 18 - Otázka 9: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

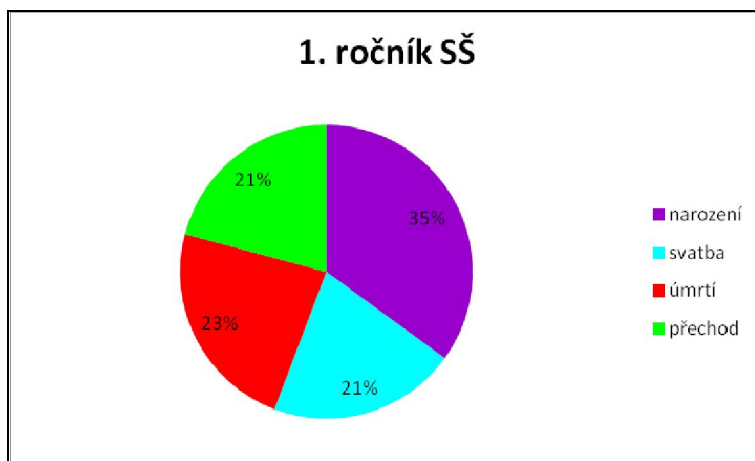
OTÁZKA č. 10: Seřad'te níže uvedené události podle toho, jak je vnímáte od nejpodstatnější po nejméně podstatné v životě: narození, svatba, úmrtí, přechod do dospělosti (maturita, promoce)

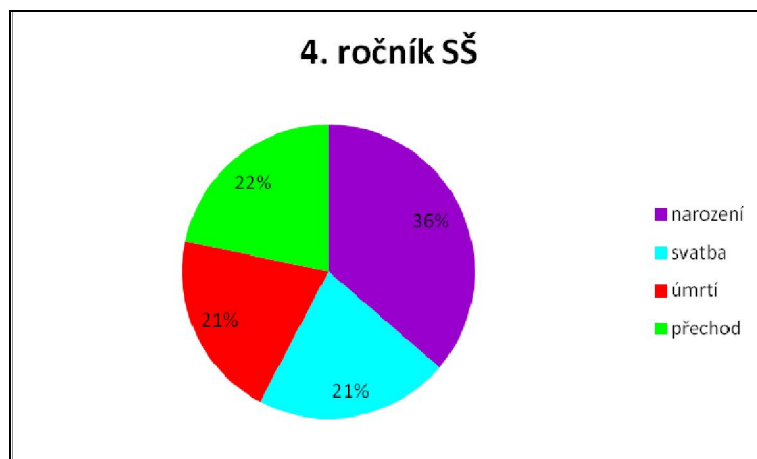
Graf č. 19 - Otázka 10: Výsledky 6. ročníku ZŠ

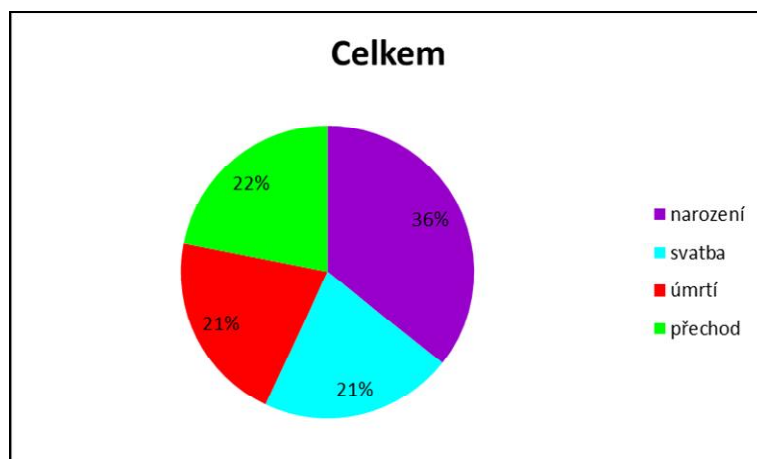
Graf č. 20 - Otázka 10: Výsledky 9. ročníku ZŠ

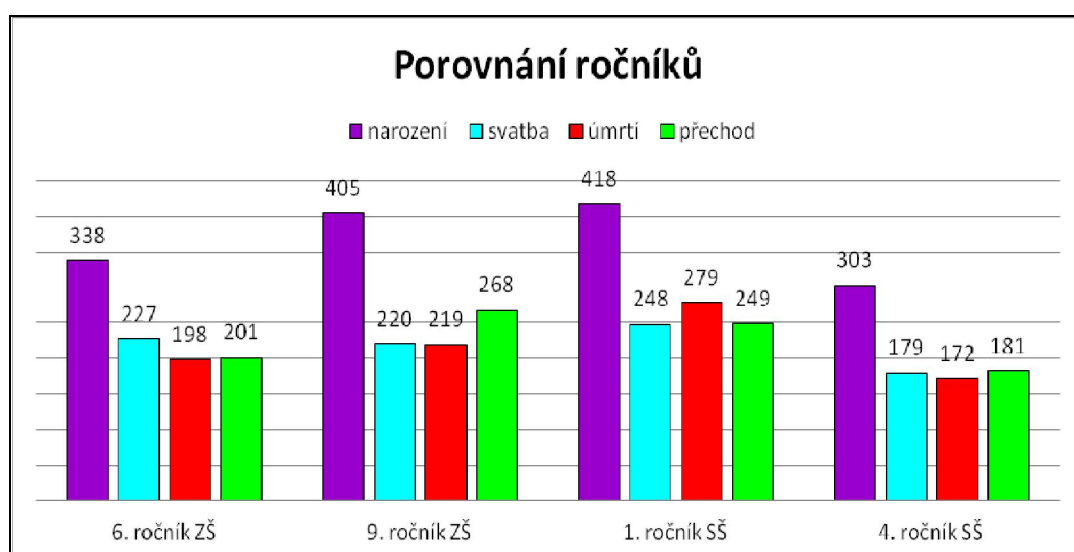
Graf č. 21 - Otázka 10: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 22 - Otázka 10: Výsledky 4. ročníku SŠ

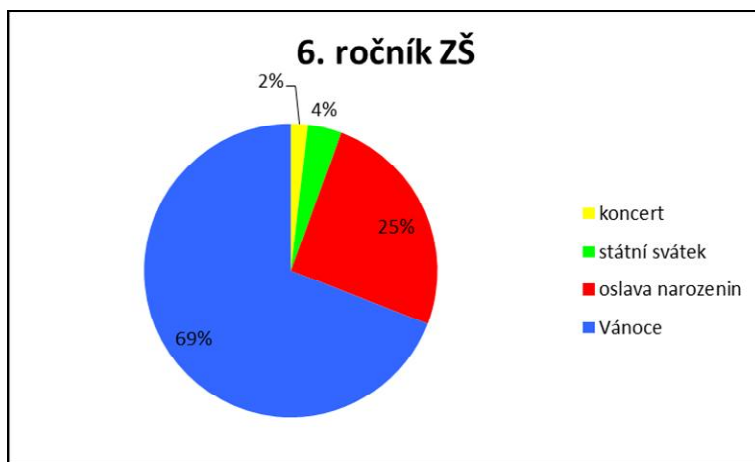

Graf č. 23 – Otázka 10: Celkové výsledky

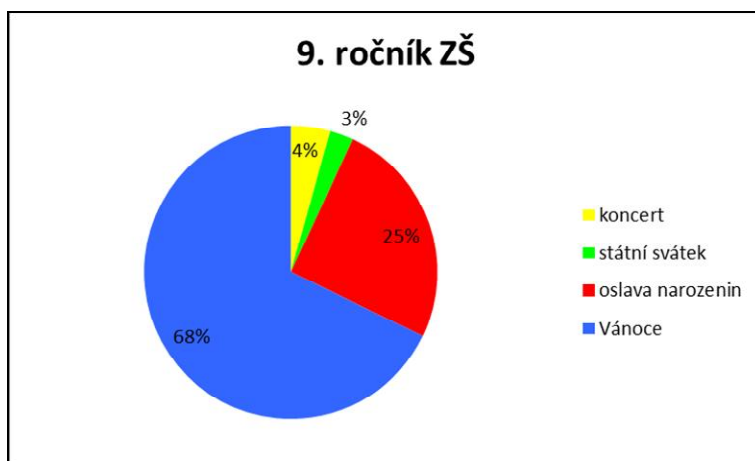

Graf č. 24 – Otázka 10: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

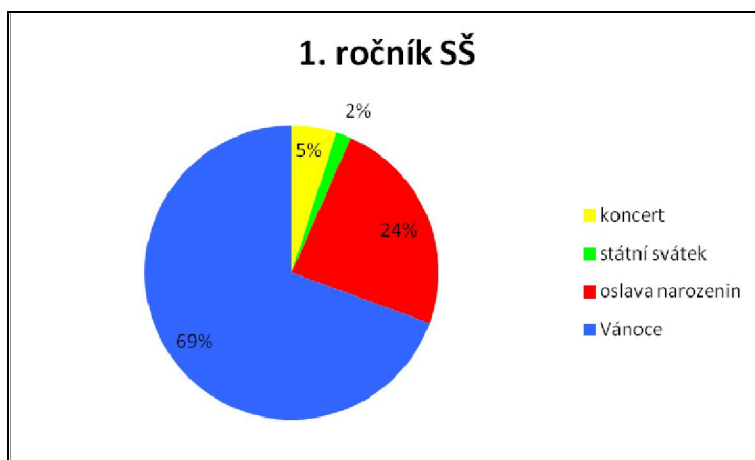
OTÁZKA č. 11: Co z uvedeného pro Vás znamená sváteční událost? (zvolte 1 variantu)

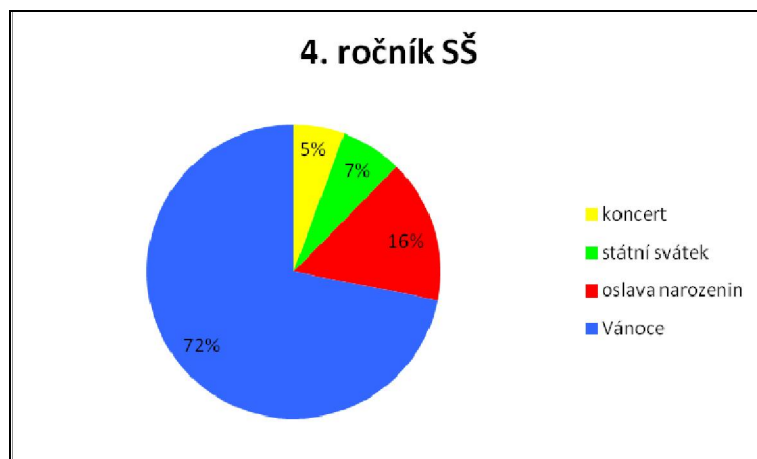
Graf č. 25 – Otázka 11: Výsledky 6. ročníku ZŠ

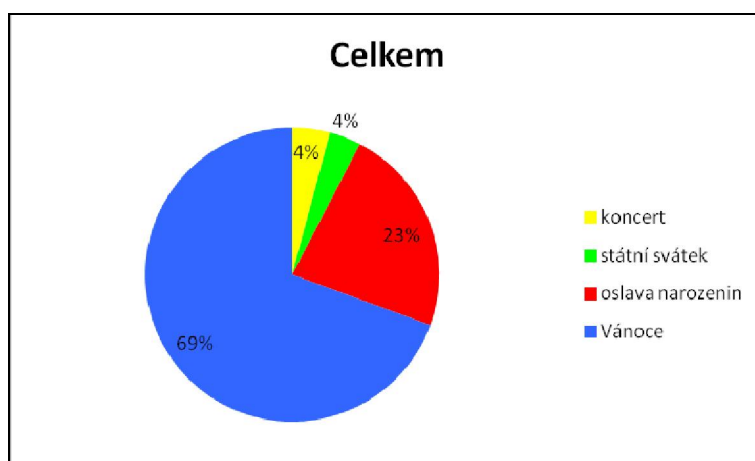
Graf č. 26 – Otázka 11: Výsledky 9. ročníku ZŠ

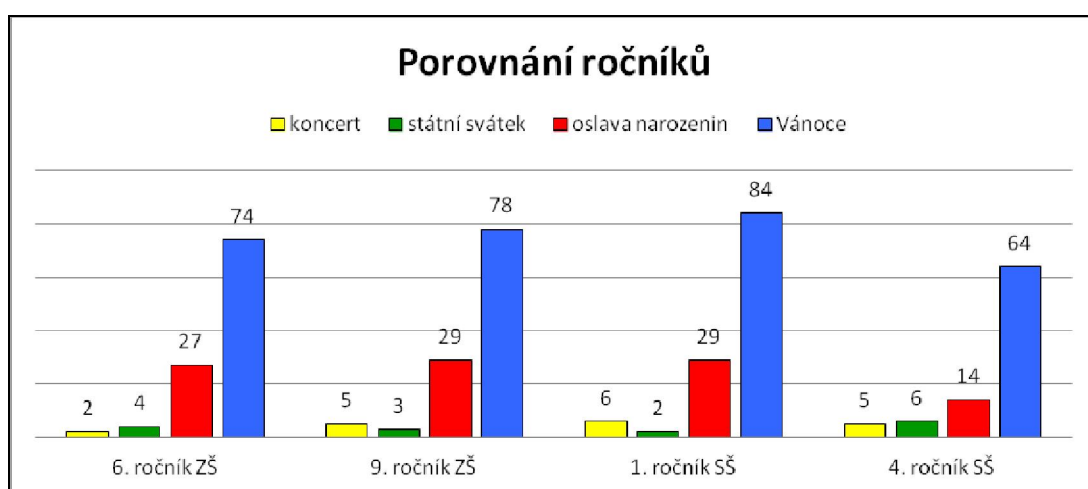
Graf č. 27 – Otázka 11: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 28 - Otázka 11: Výsledky 4. ročníku SŠ

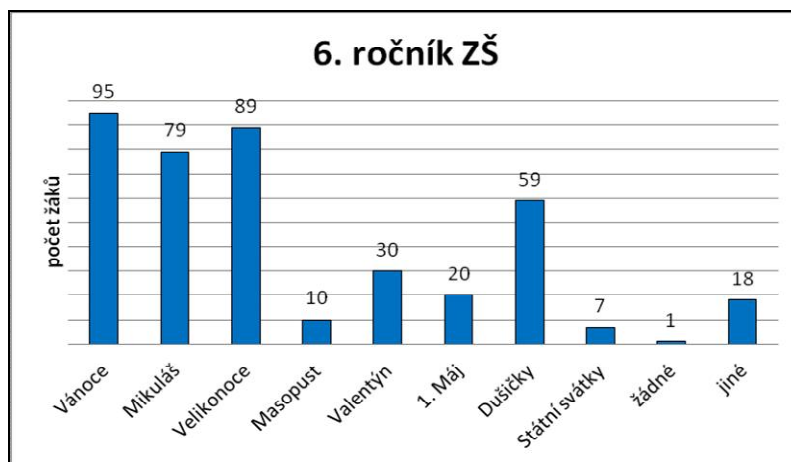

Graf č. 29: Otázka 11 – Celkové výsledky

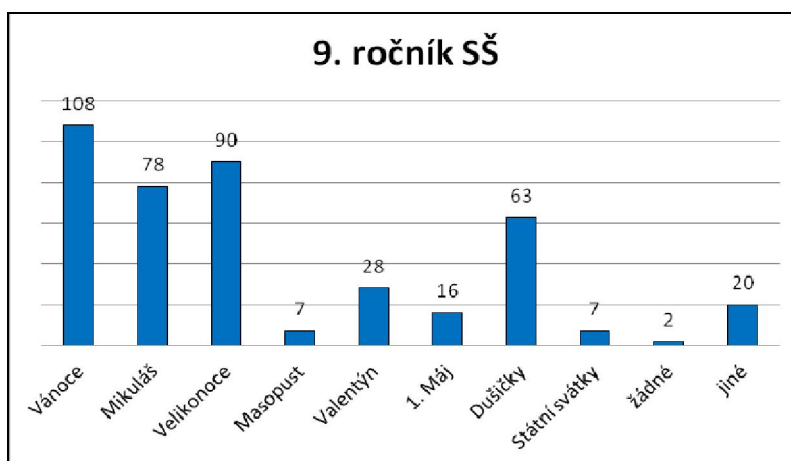

Graf č. 30 - Otázka 11: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

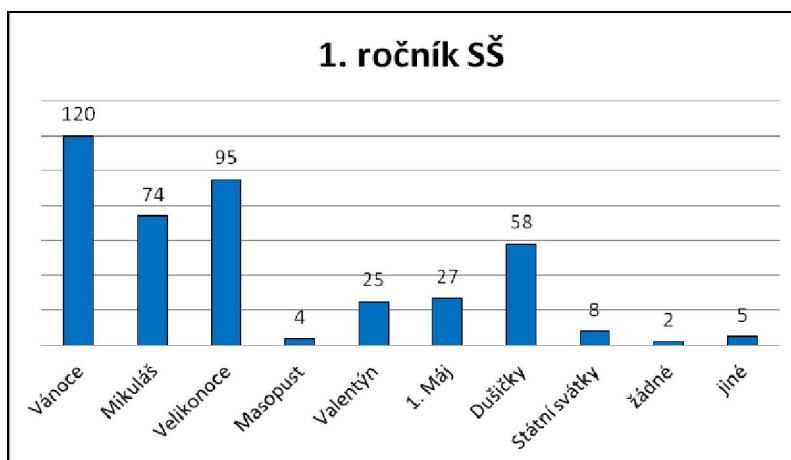
OTÁZKA č. 12: Jaké svátky v rodině dodržujete (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)

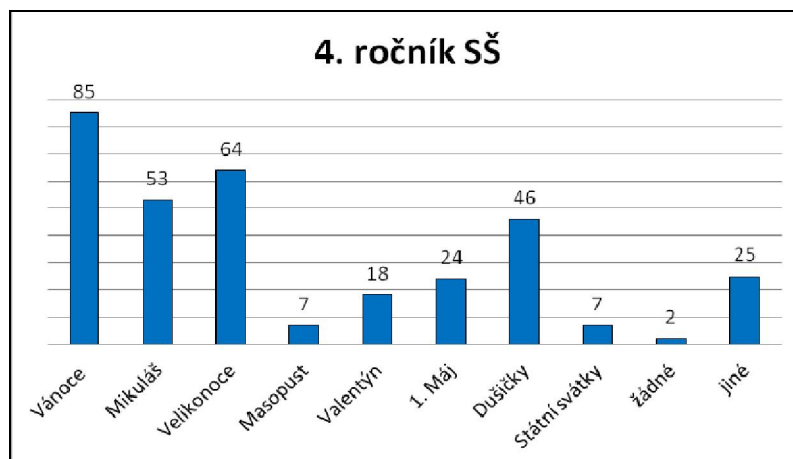
Graf č. 31 - Otázka 12: Výsledky 6. ročníku ZŠ

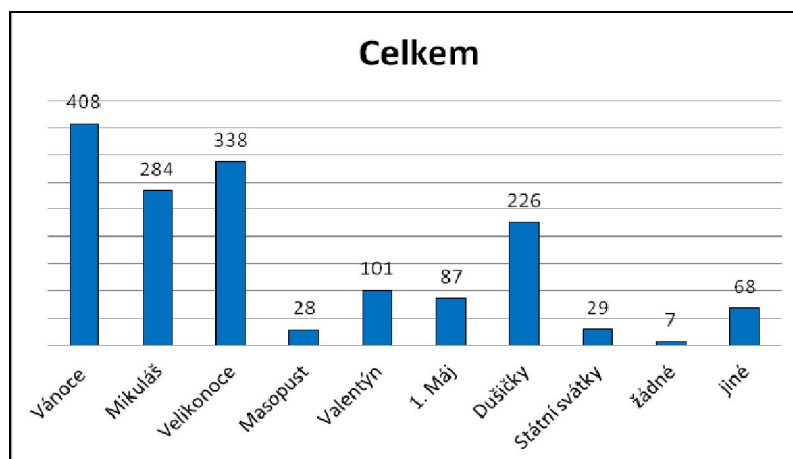
Graf č. 32 - Otázka 12: Výsledky 9. ročníku ZŠ

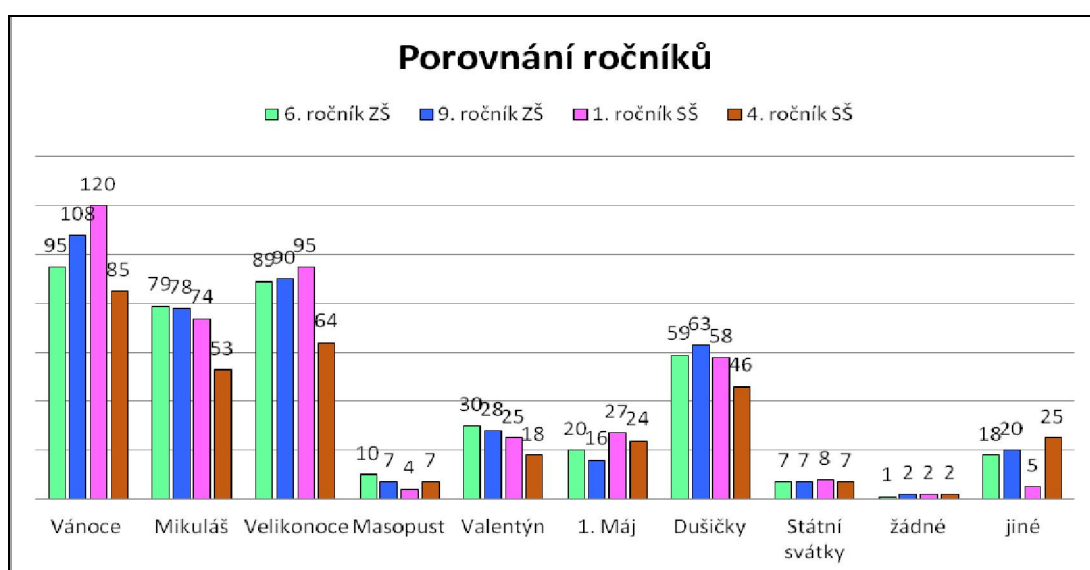
Graf č. 33 - Otázka 12: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 34 - Otázka 12: Výsledky 4. ročníku SŠ

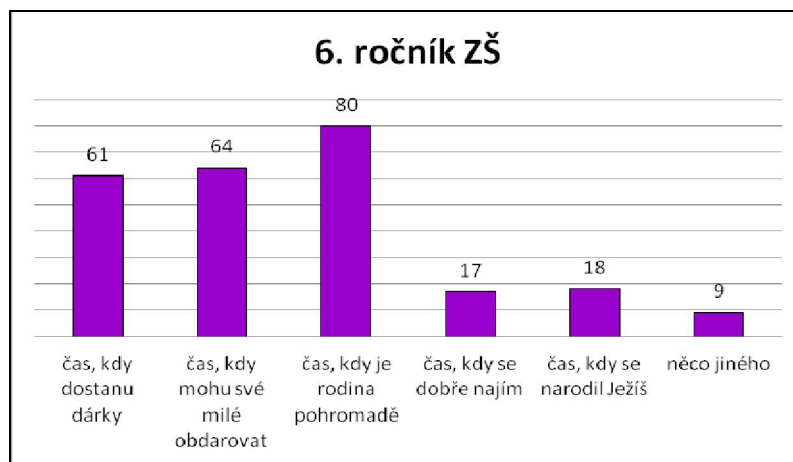

Graf č. 35 – Otázka 12: Celkové výsledky

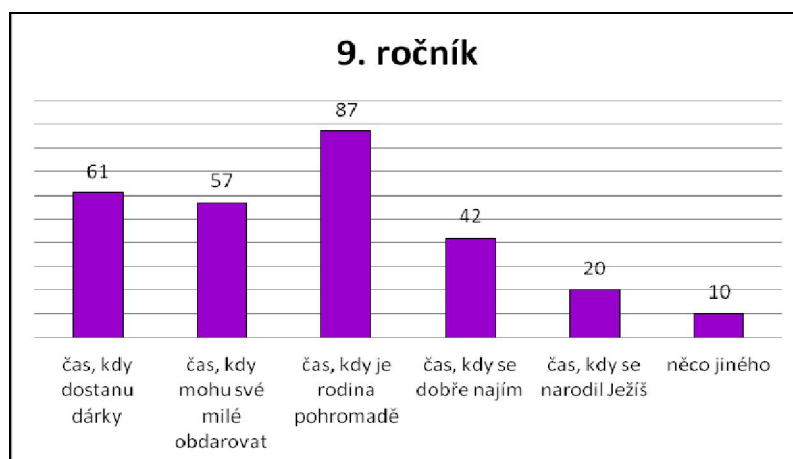

Graf č. 36 - Otázka 12: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

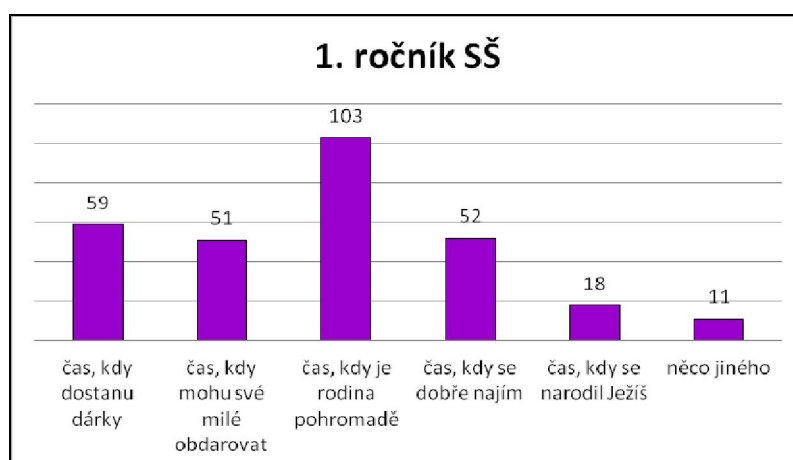
OTÁZKA č. 13: Co pro Vás znamenají Vánoce? (zvolte maximálně 3 varianty)

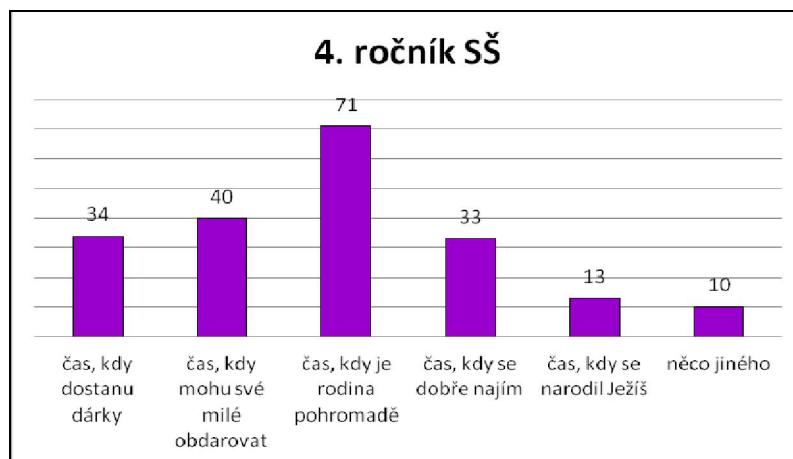
Graf č. 37 - Otázka 13: Výsledky 6. ročníku ZŠ

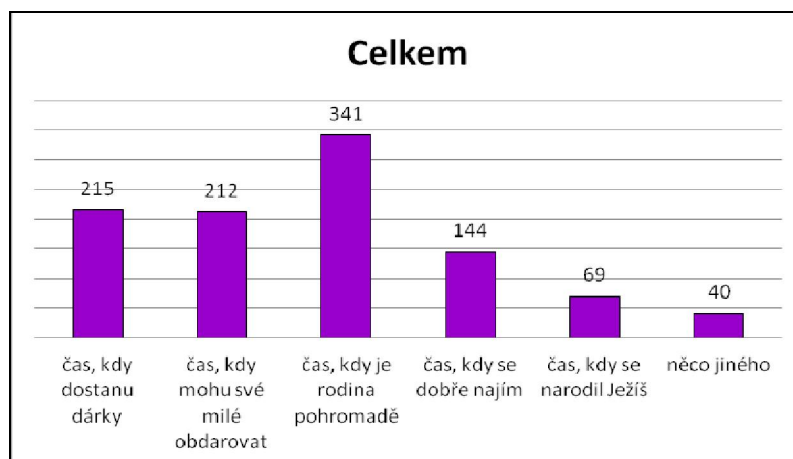
Graf č. 38 - Otázka 13: Výsledky 9. ročníku ZŠ

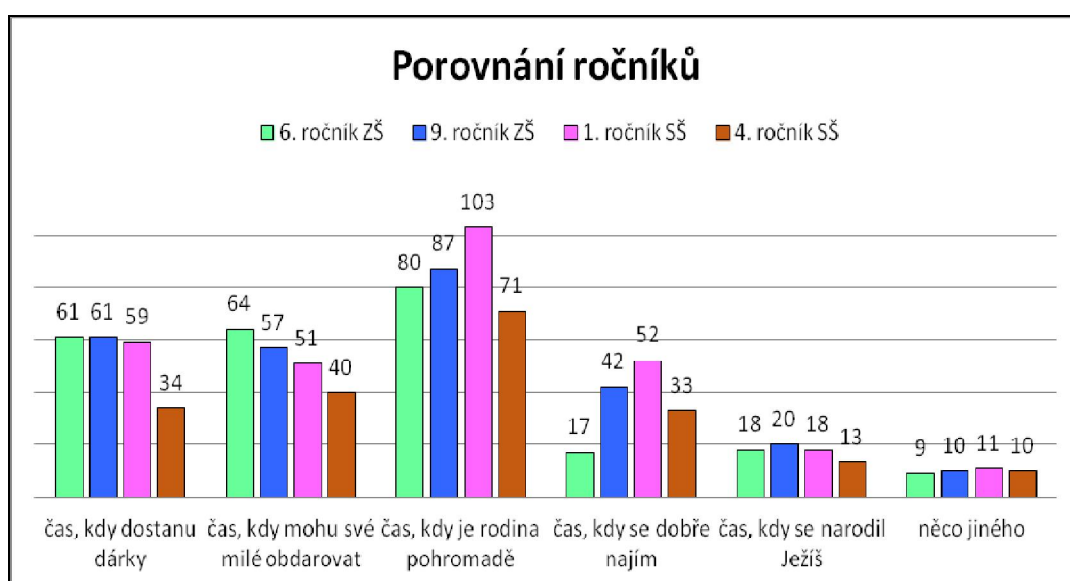
Graf č. 39 - Otázka 13: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 40 - Otázka 13: Výsledky 4. ročníku SŠ

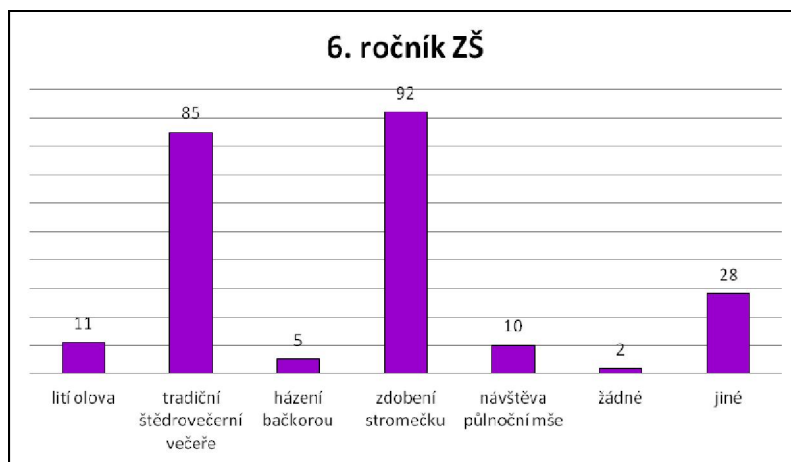

Graf č. 41 - Otázka 13: Celkové výsledky

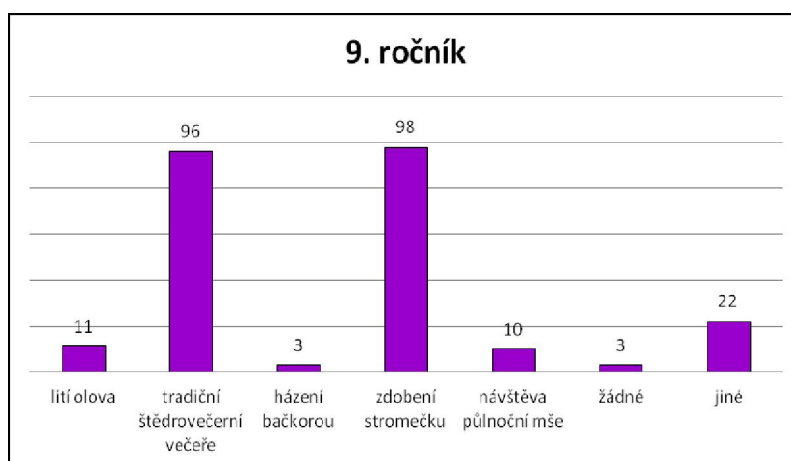

Graf č. 42 - Otázka 13: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

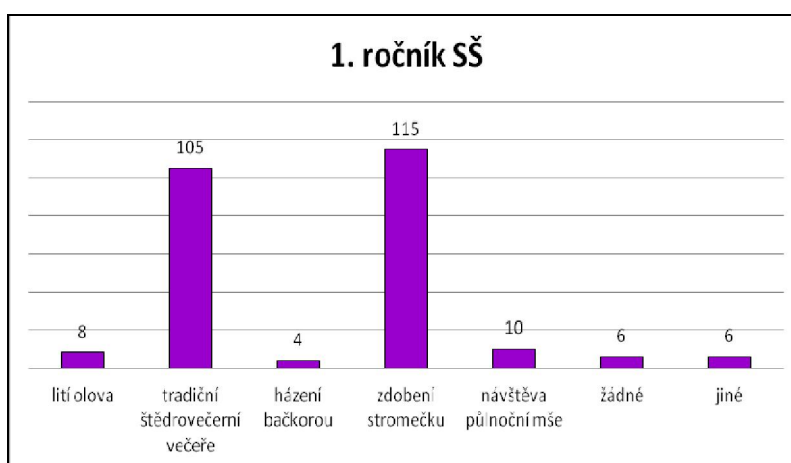
OTÁZKA č. 14: Uved'te, jaké zvyky na Vánoce dodržujete: (zaškrtněte všechny Vámi vybrané varianty)

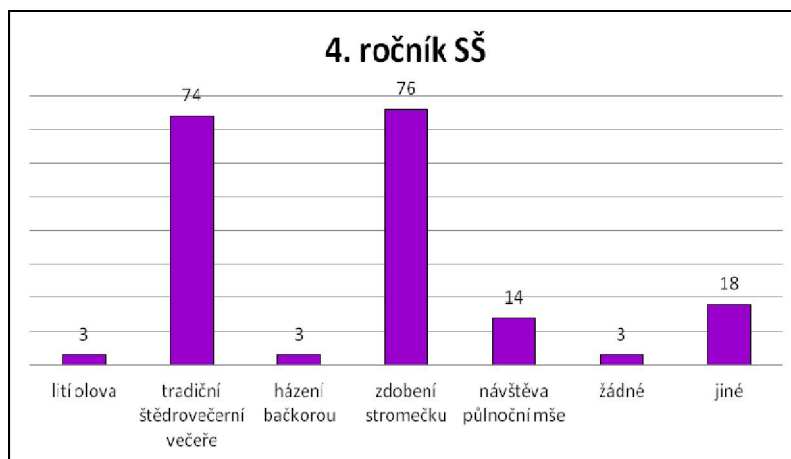
Graf č. 43 - Otázka 14: Výsledky 6. ročníku ZŠ

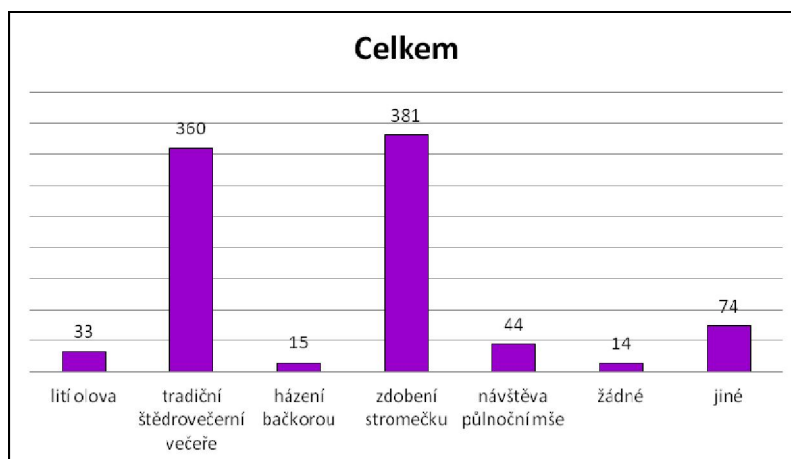
Graf č. 44 - Otázka 14: Výsledky 9. ročníku ZŠ

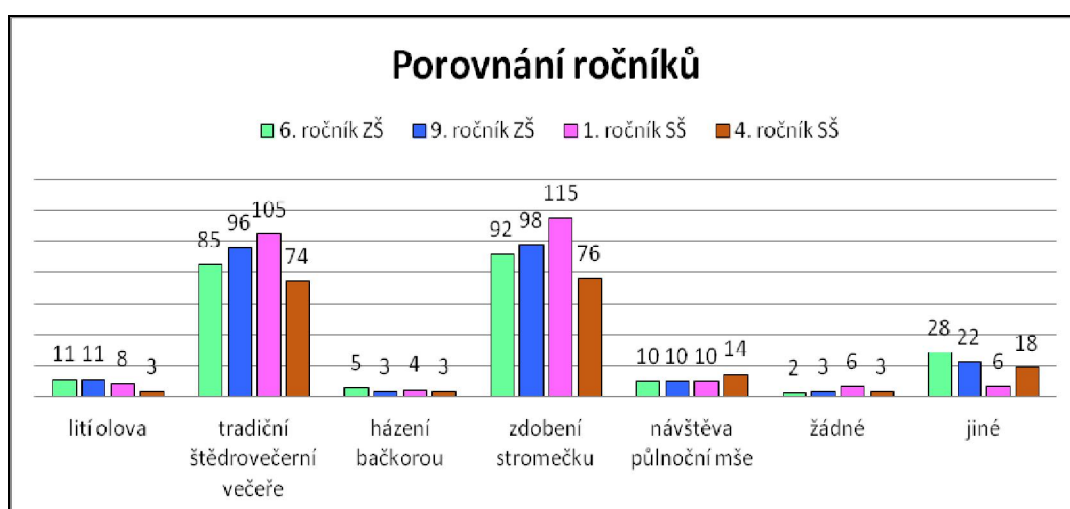
Graf č. 45 - Otázka 14: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 46 - Otázka 14: Výsledky 4. ročníku SŠ

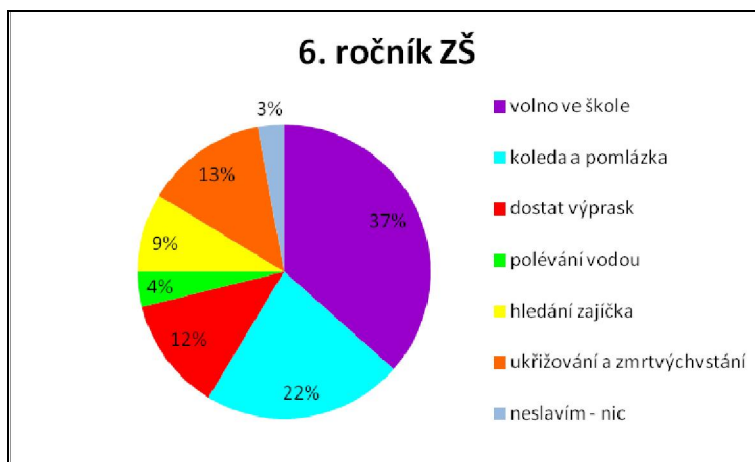

Graf č. 47 - Otázka 14: Celkové výsledky

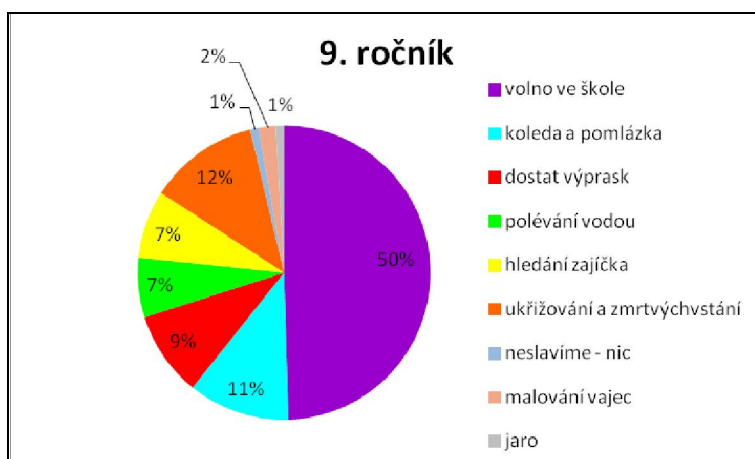

Graf č. 48 - Otázka 14: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

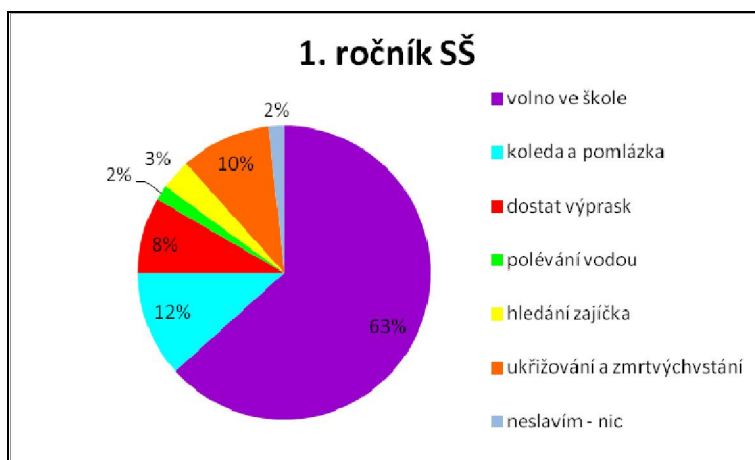
OTÁZKA č. 15: Co je pro Vás největším významem Velikonoc? (zvolte 1 variantu)

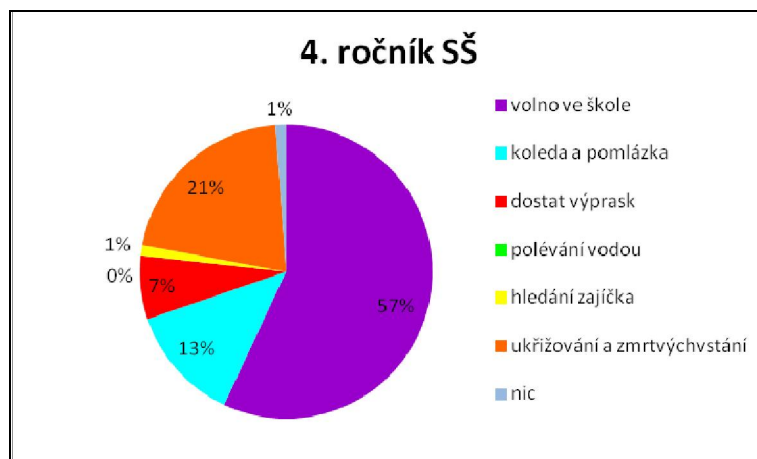
Graf č. 49 - Otázka 15: Výsledky 6. ročníku ZŠ

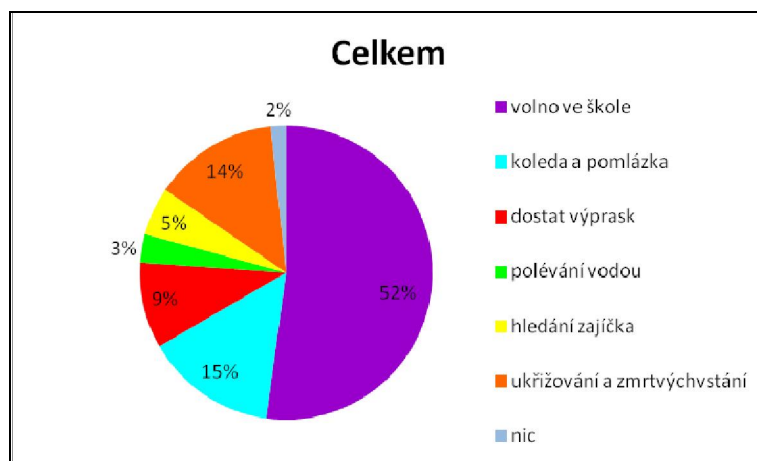
Graf č. 50 - Otázka 15: Výsledky 9. ročníku ZŠ

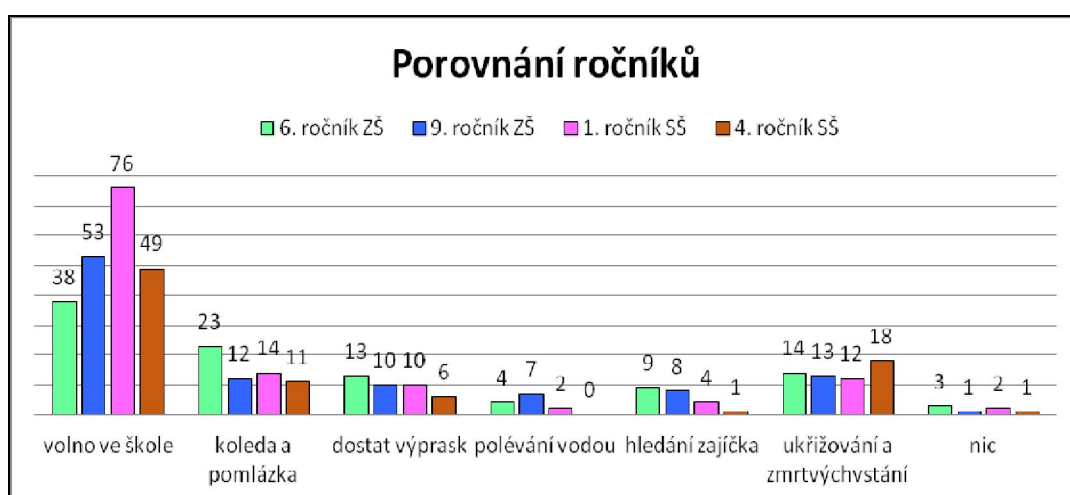
Graf č. 51 - Otázka 15: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 52 - Otázka 15: Výsledky 4. ročníku SŠ

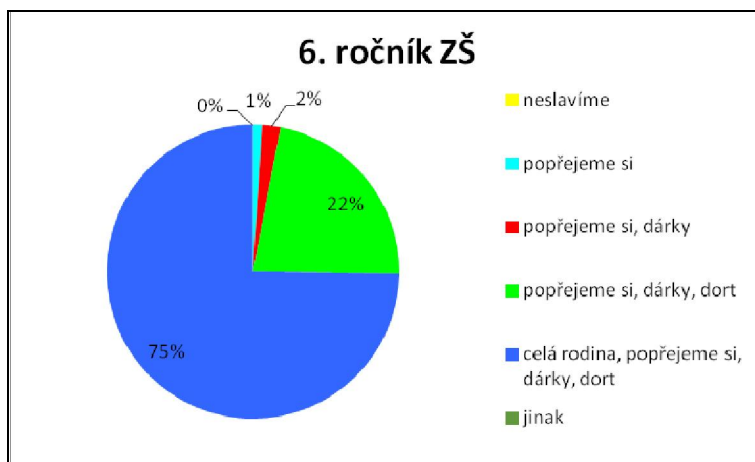

Graf č. 53 - Otázka 15: Celkové výsledky

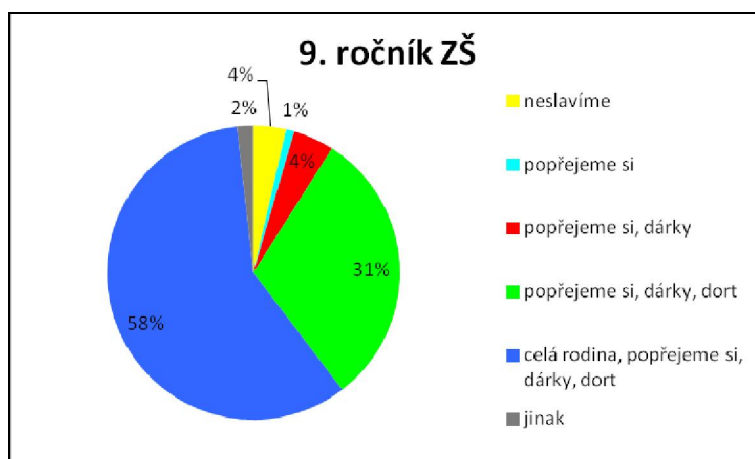

Graf č. 54 - Otázka 15: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

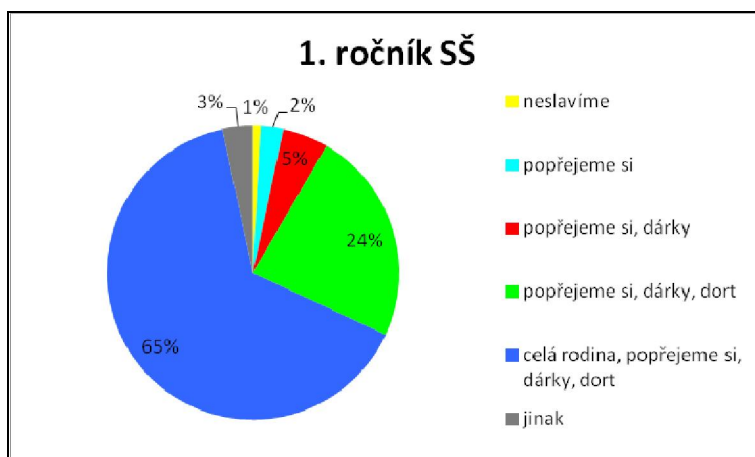
OTÁZKA č. 16: Jak ve Vaší rodině slavíte něčí narozeniny? (zvolte 1 variantu)

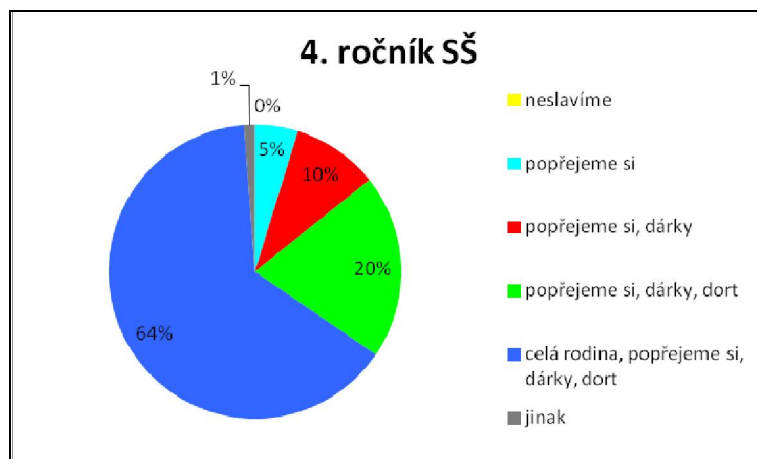
Graf č. 55 - Otázka 16: Výsledky 6. ročníku ZŠ

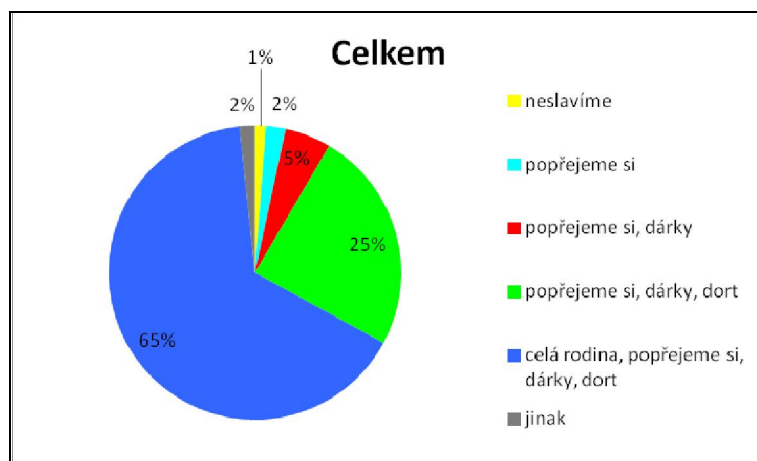
Graf č. 56 - Otázka 16: Výsledky 9. ročníku ZŠ

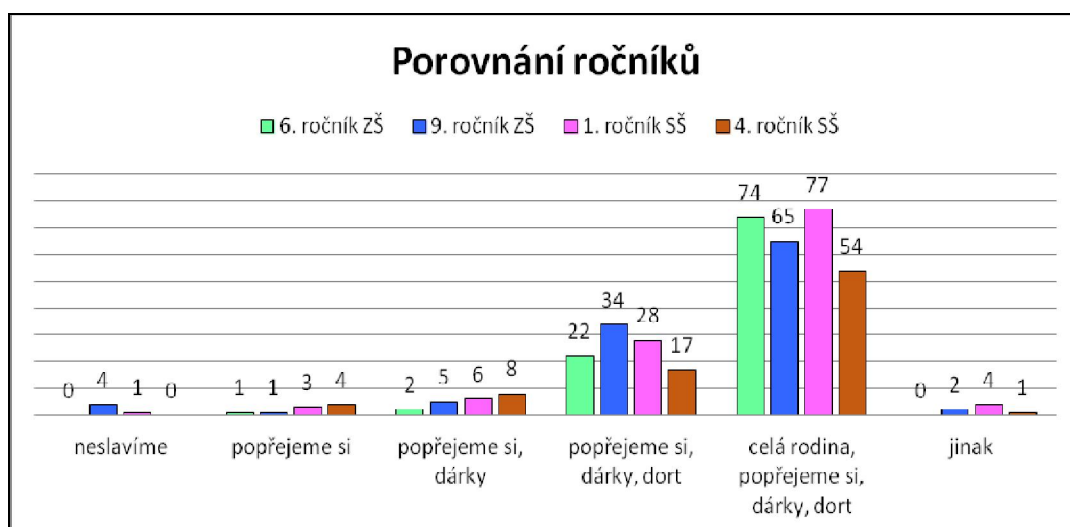
Graf č. 57 - Otázka 16: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 58 - Otázka 16: Výsledky 4. ročníku SŠ

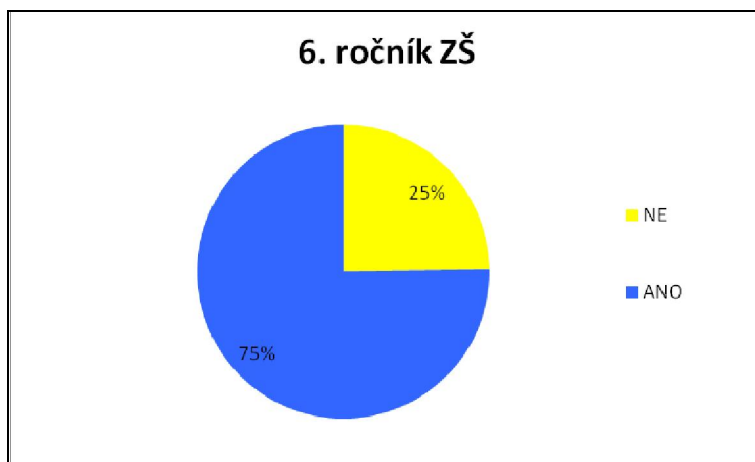

Graf č. 59 - Otázka 16: Celkové výsledky

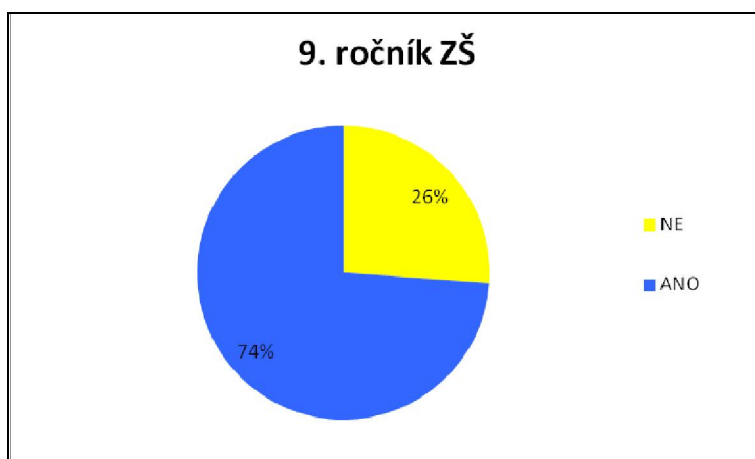

Graf č. 60 - Otázka 16: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

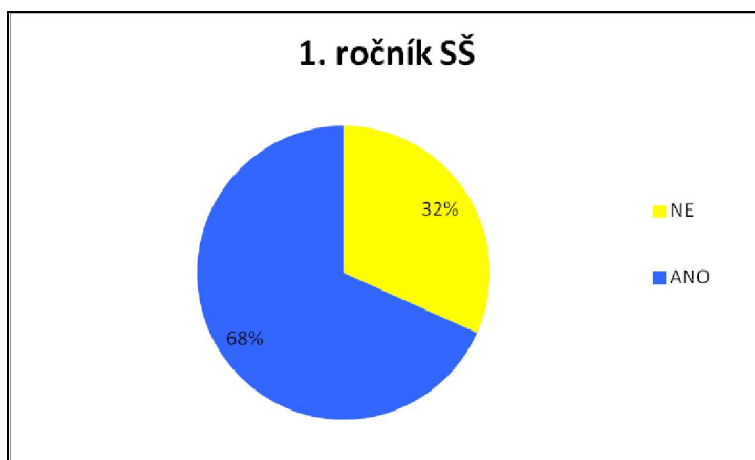
OTÁZKA č. 17: Chodíte společně s rodinou „navštěvovat“ zemřelé příbuzné na hřbitov? (ANO/NE)

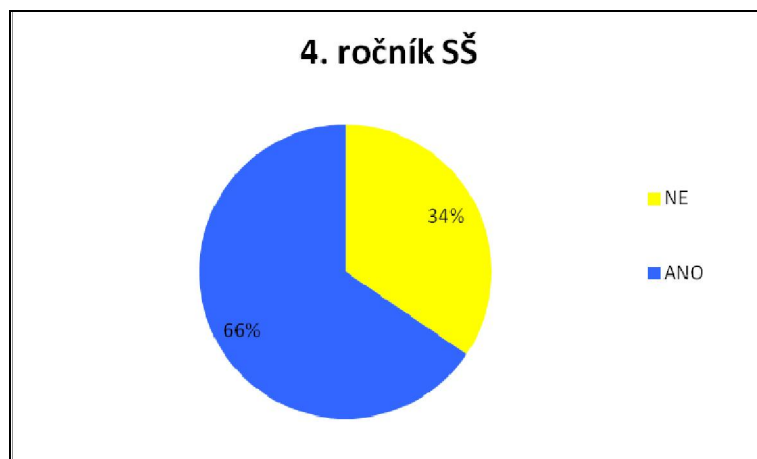
Graf č. 61 - Otázka 17: Výsledky 6. ročníku ZŠ

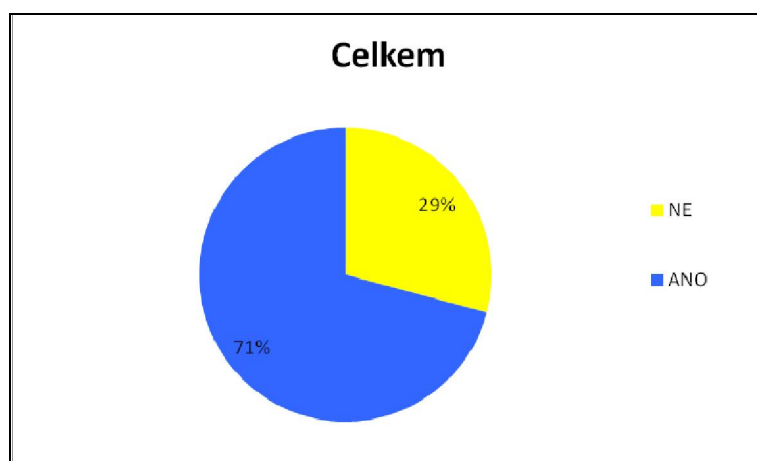
Graf č. 62 - Otázka 17: Výsledky 9. ročníku ZŠ

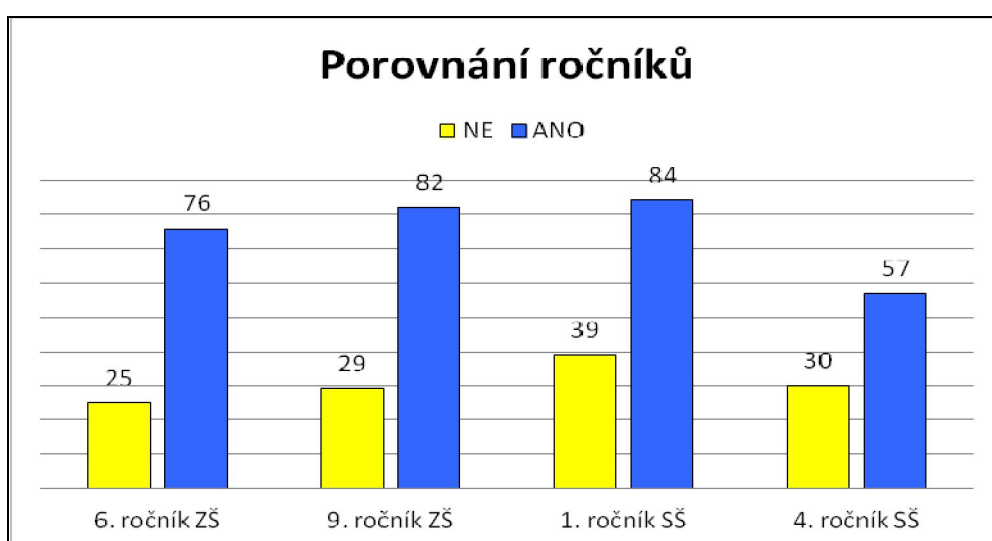
Graf č. 63 - Otázka 17: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 64 - Otázka 17: Výsledky 4. ročníku SŠ

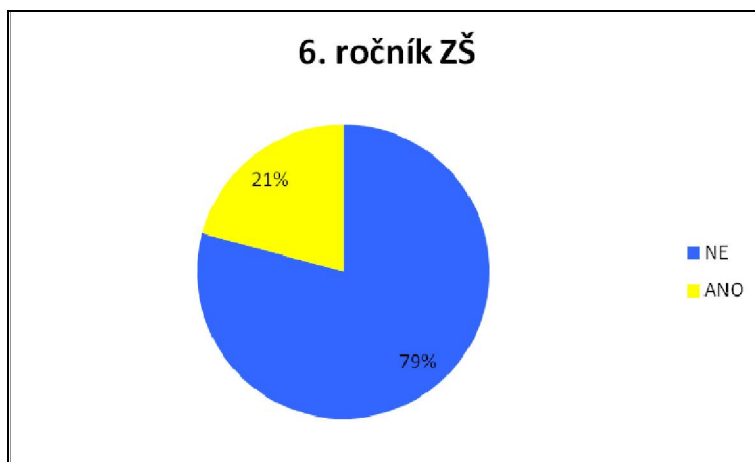

Graf č. 65 - Otázka 17: Celkové výsledky

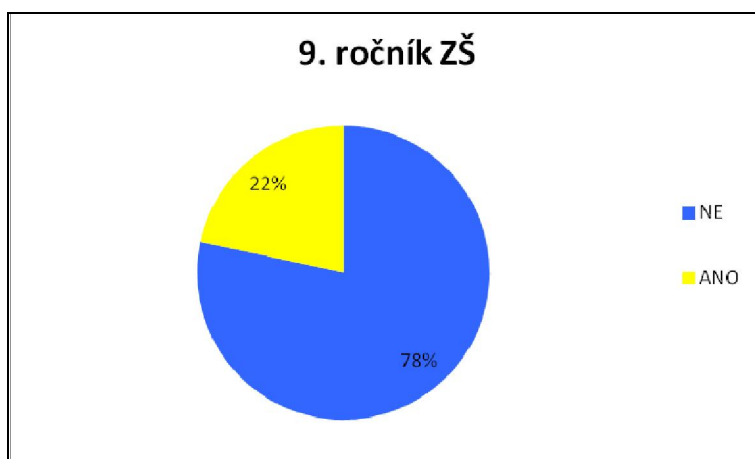

Graf č. 66 - Otázka 17: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

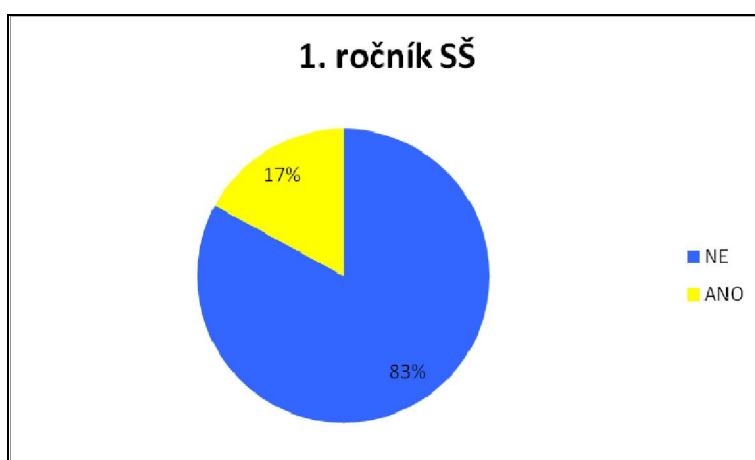
OTÁZKA č. 18: Navštěvujete společně jako rodina nějaká posvátná místa?
(ANO/NE)

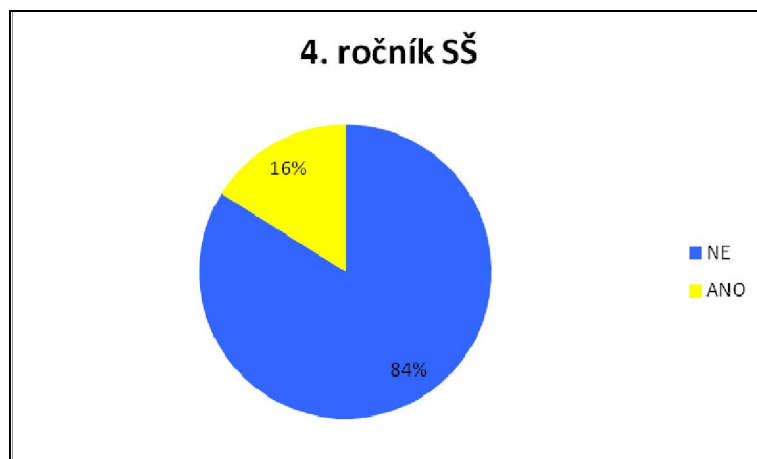
Graf č. 67 - Otázka 18: Výsledky 6. ročníku ZŠ

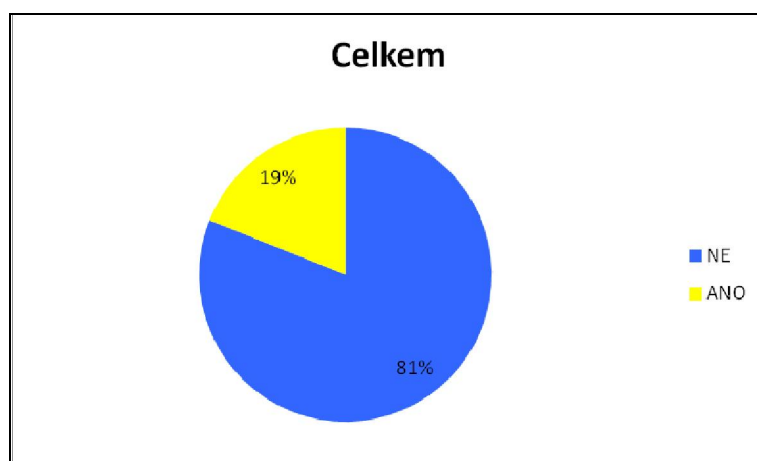
Graf č. 68 - Otázka 18: Výsledky 9. ročníku ZŠ

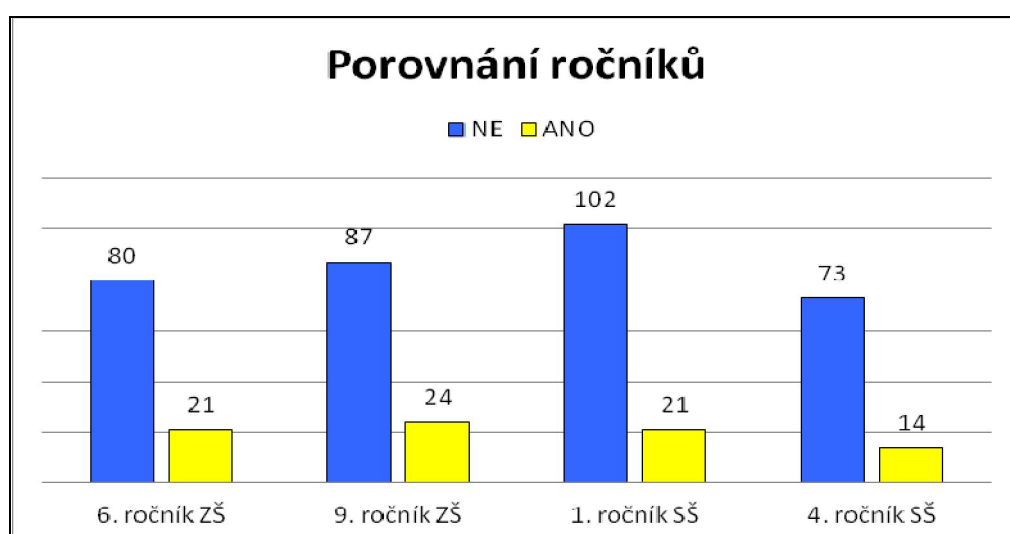
Graf č. 69 - Otázka 18: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 70 - Otázka 18: Výsledky 4. ročníku SŠ

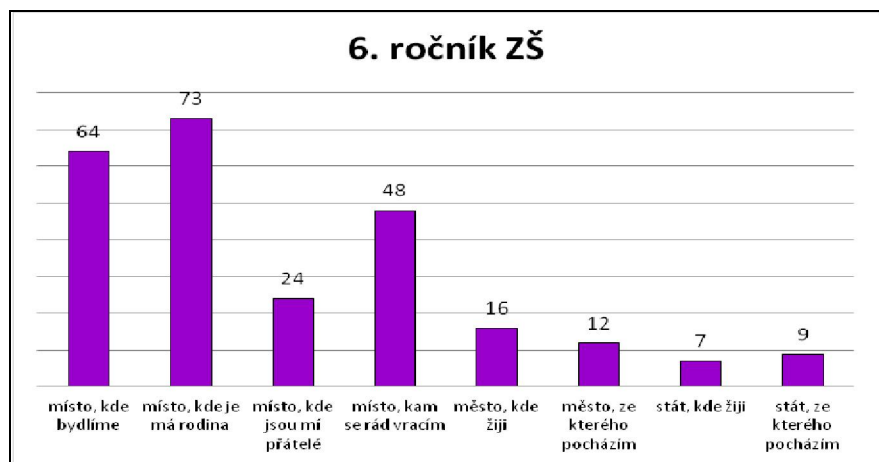

Graf č. 71 - Otázka 18: Celkové výsledky

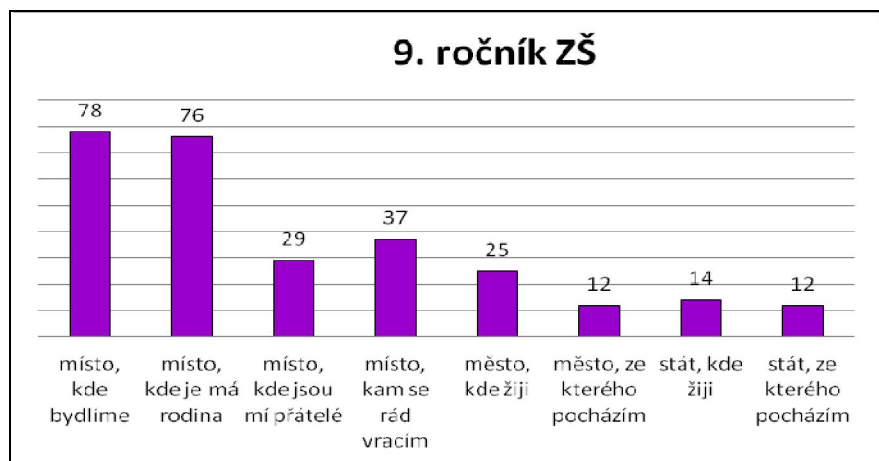

Graf č. 72 - Otázka 18: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

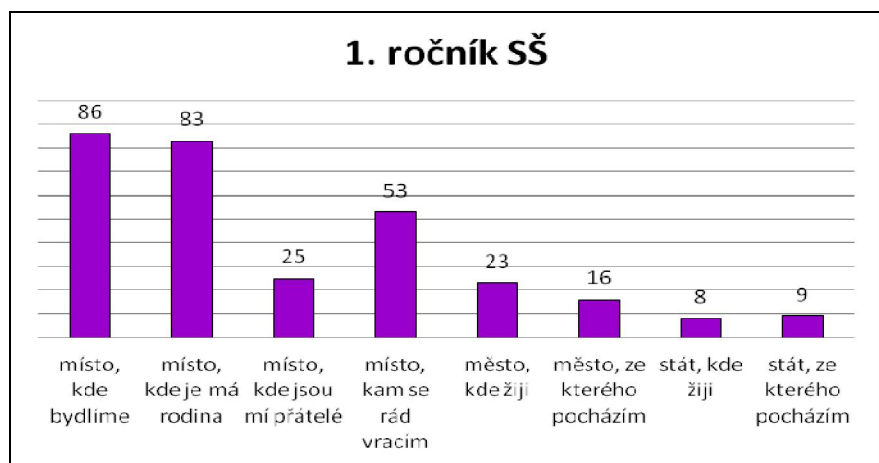
OTÁZKA č. 19: Jaké místo je pro Vás domovem? (zvolte maximálně 3 varianty)

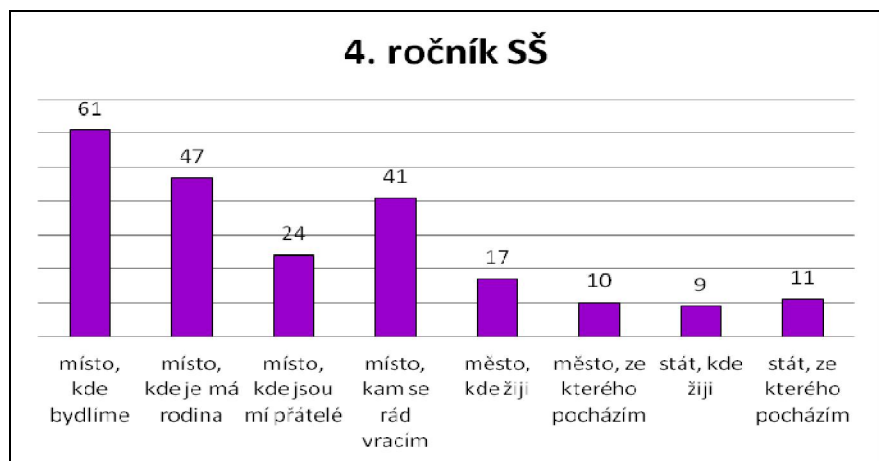
Graf č. 73 - Otázka 19: Výsledky 6. ročníku ZŠ

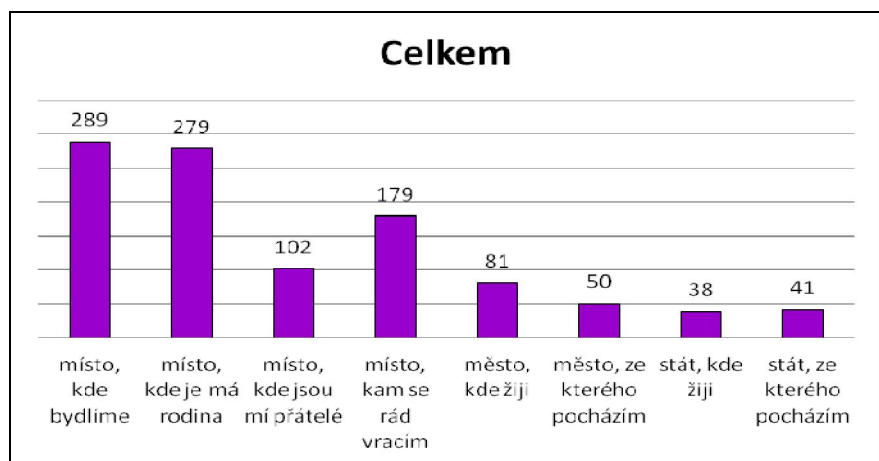
Graf č. 74 - Otázka 19: Výsledky 9. ročníku ZŠ

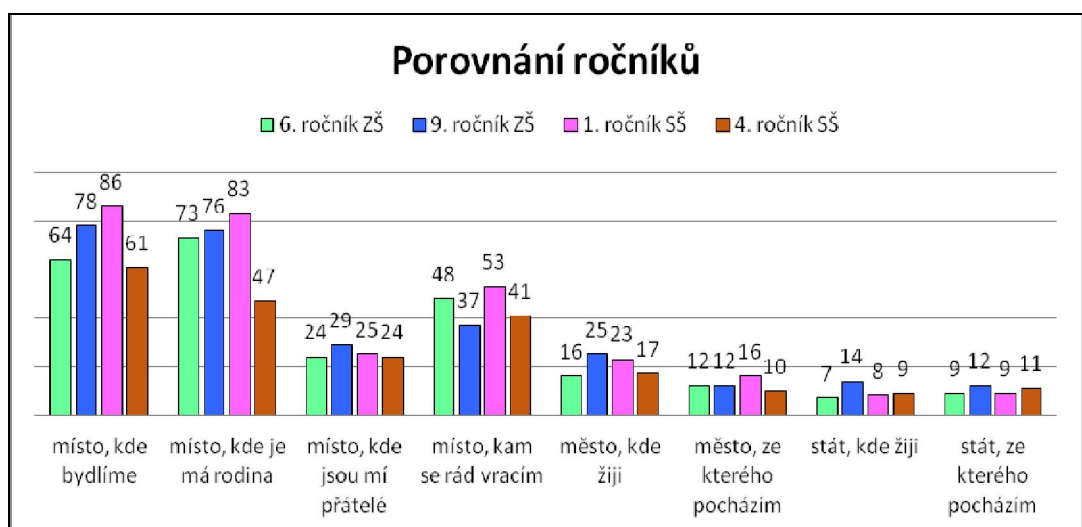
Graf č. 75 - Otázka 19: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 76 - Otázka 19: Výsledky 4. ročníku SŠ

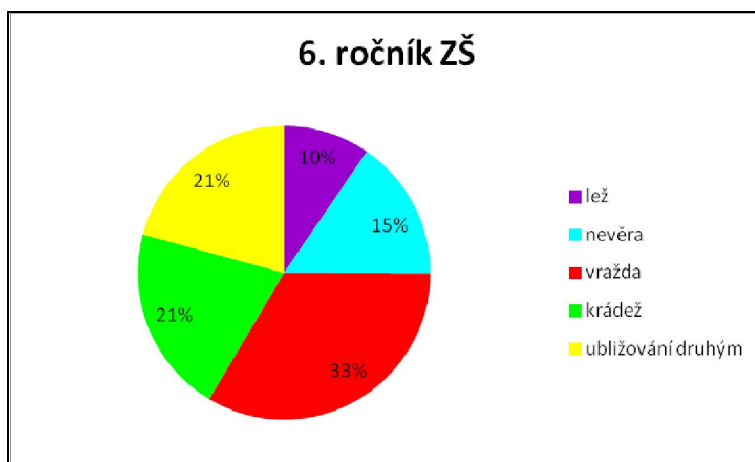

Graf č. 77 - Otázka 19: Celkové výsledky

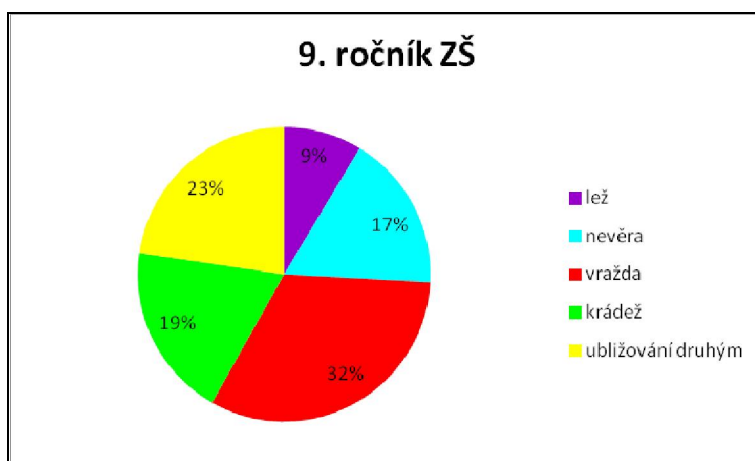

Graf č. 78 - Otázka 19: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

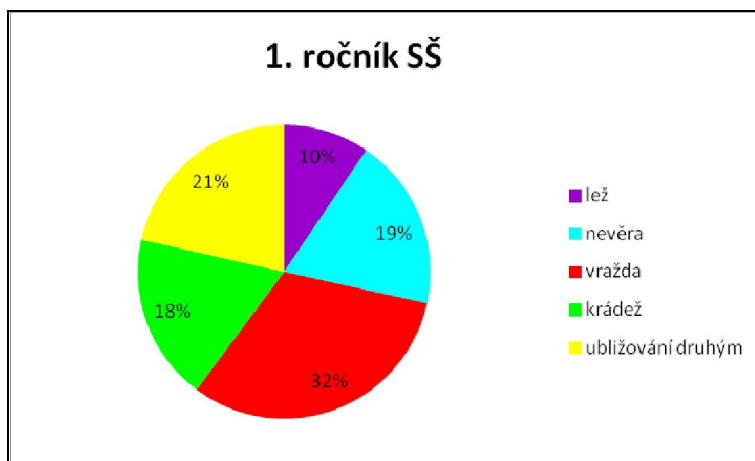
OTÁZKA č. 20: Seřadte následující jednání, kterých byste se nikdy nedopustili od nejzávažnějšího po nejméně závažné: lež, nevěra, vražda, krádež, ubližování druhým

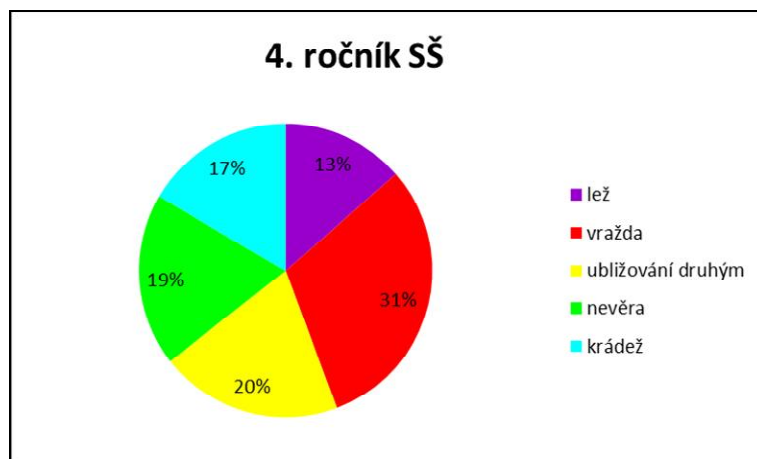
Graf č. 79 - Otázka 20: Výsledky 6. ročníku ZŠ

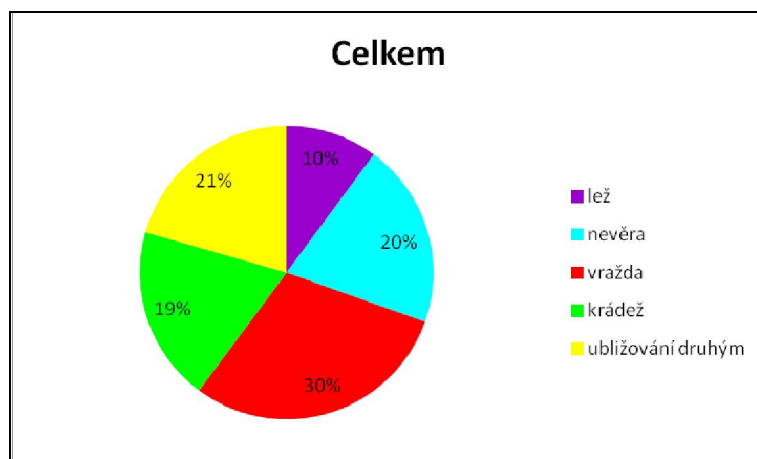
Graf č. 80 - Otázka 20: Výsledky 9. ročníku ZŠ

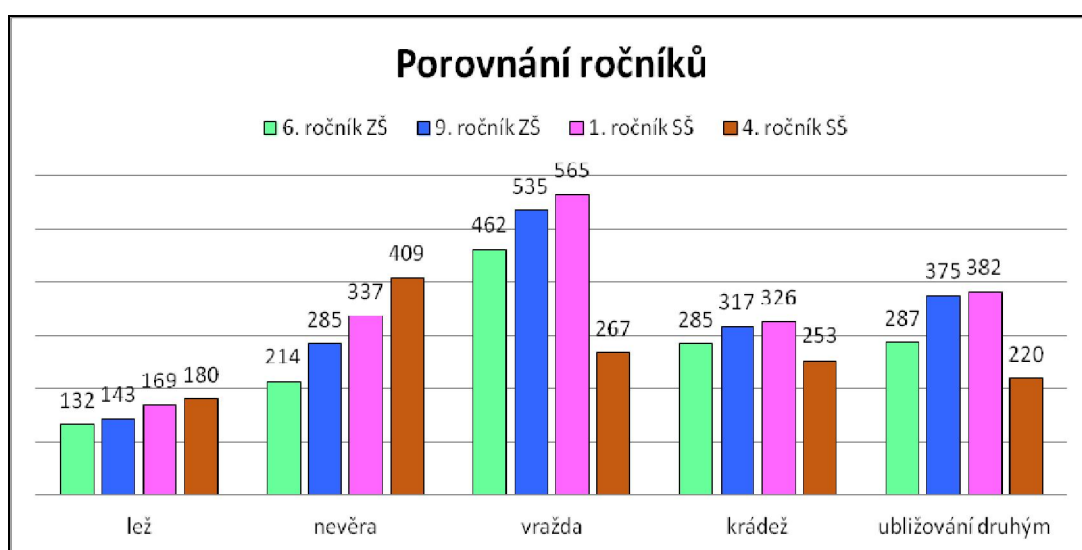
Graf č. 81 - Otázka 20: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 82 - Otázka 20: Výsledky 4. ročníku SŠ

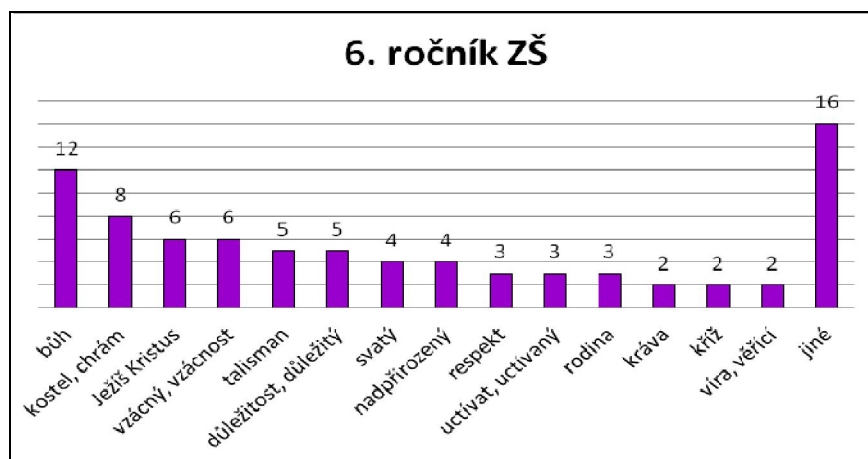

Graf č. 83 - Otázka 20: Celkové výsledky

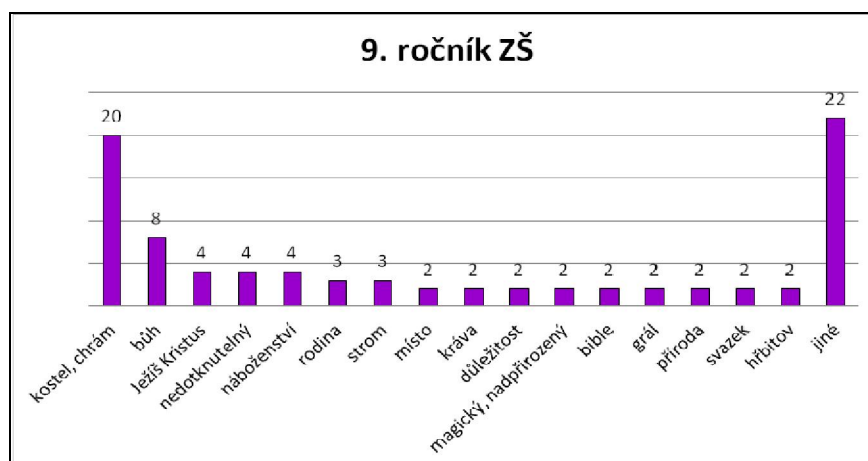

Graf č. 84 - Otázka 20: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

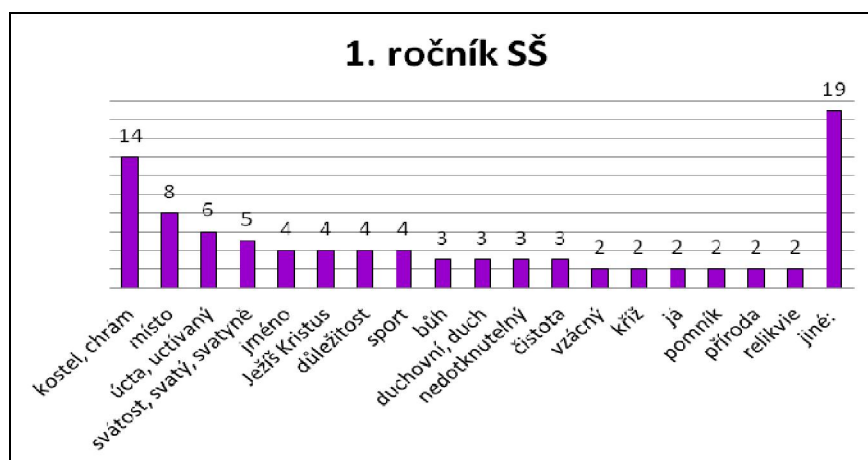
OTÁZKA č. 21: Uved'te 1 slovo, která se vám vybaví při slově posvátný:

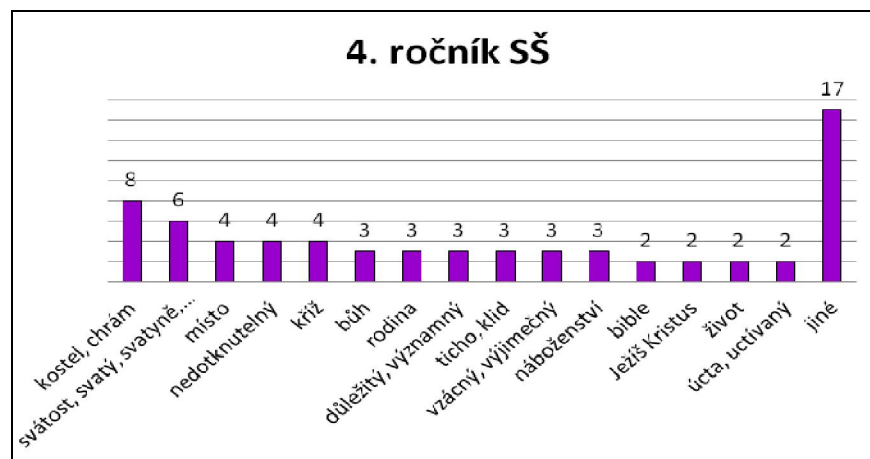
Graf č. 85 - Otázka 21: Výsledky 6. ročníku ZŠ

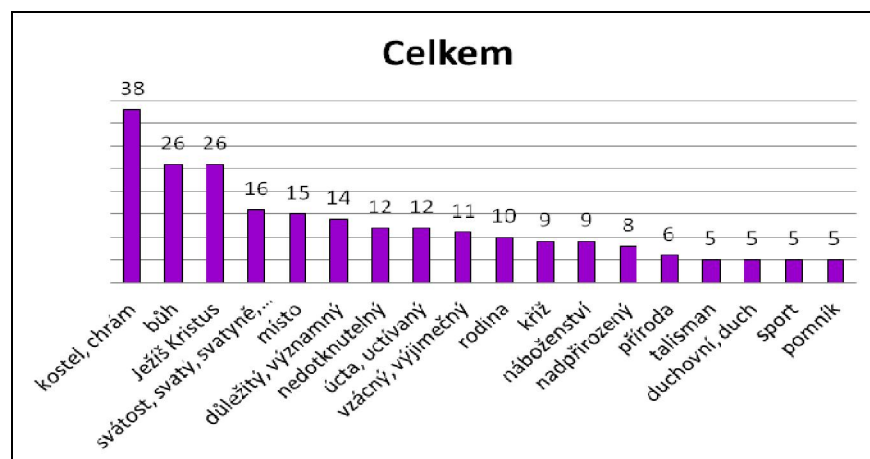
Graf č. 86 - Otázka 21: Výsledky 9. ročníku ZŠ

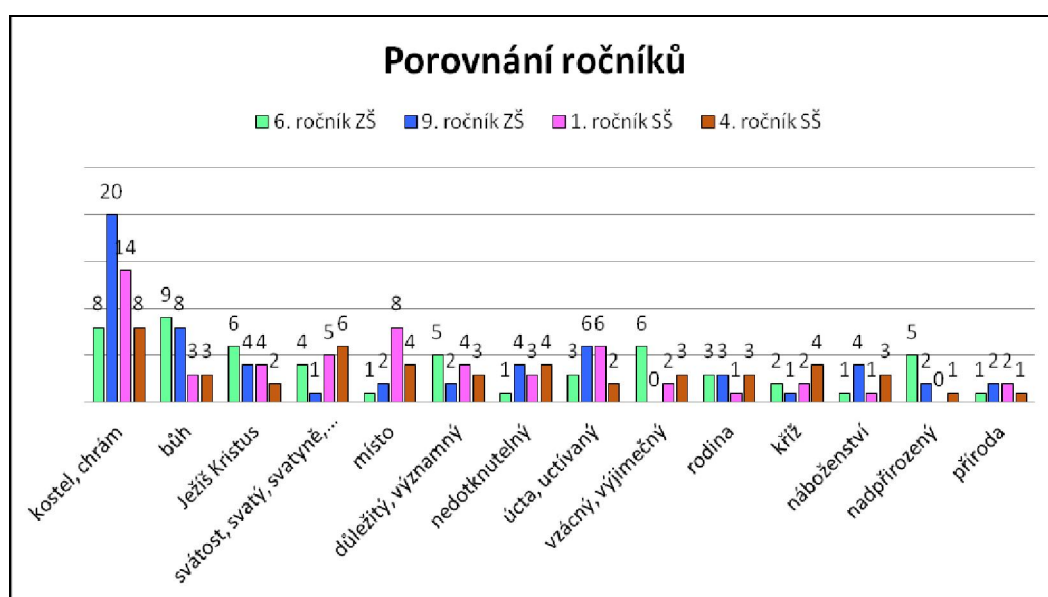
Graf č. 87 - Otázka 21: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 88 - Otázka 21: Výsledky 4. ročníku SŠ

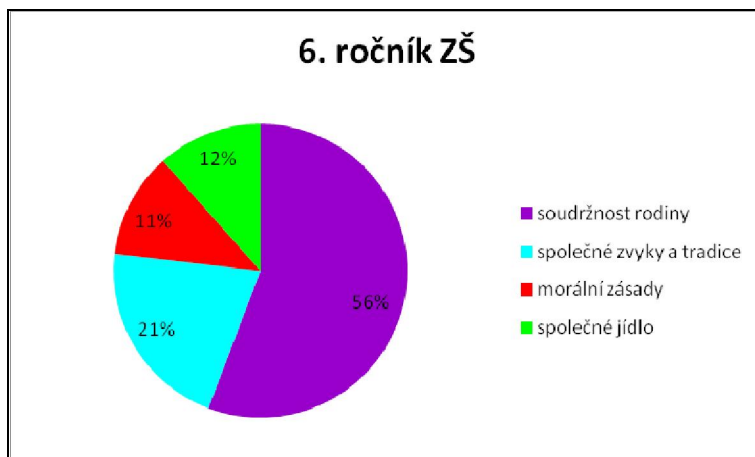

Graf č. 89 - Otázka 21: Celkové výsledky

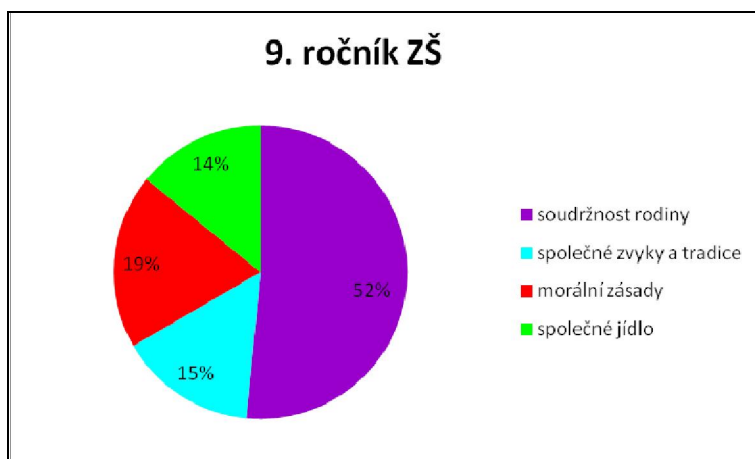

Graf č. 90 - Otázka 21: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

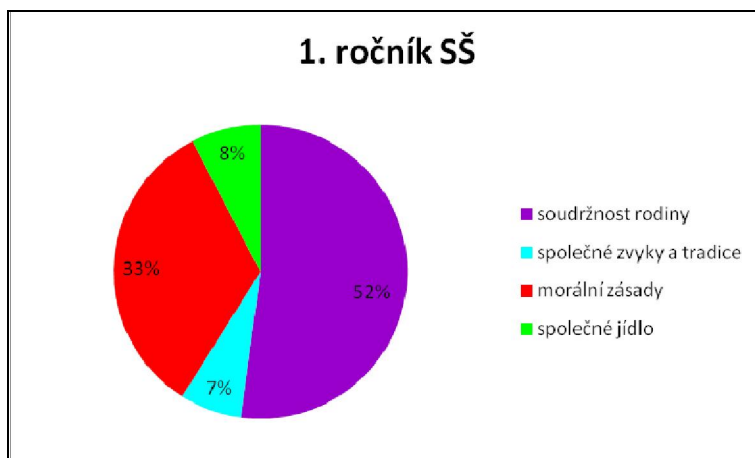
OTÁZKA č. 22: Co je posvátné pro Vaši rodinu? (zvolte 1 variantu)

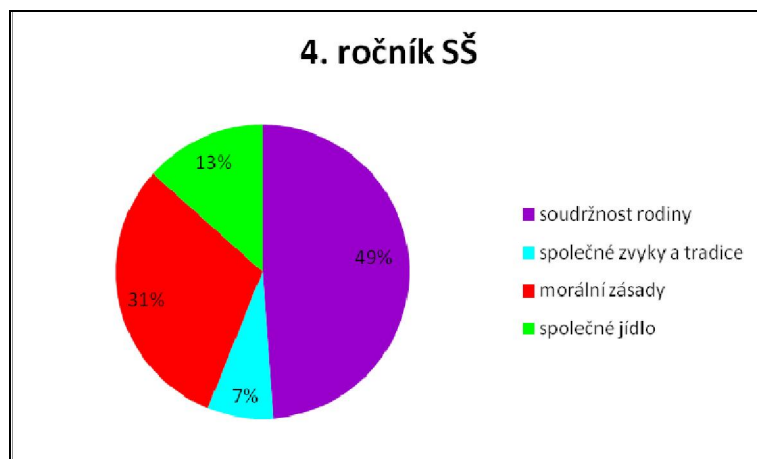
Graf č. 91 - Otázka 22: Výsledky 6. ročníku ZŠ

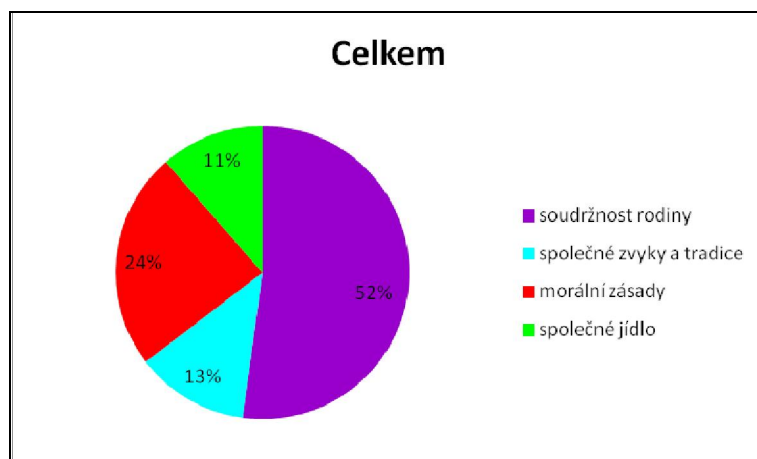
Graf č. 92 - Otázka 22: Výsledky 9. ročníku ZŠ

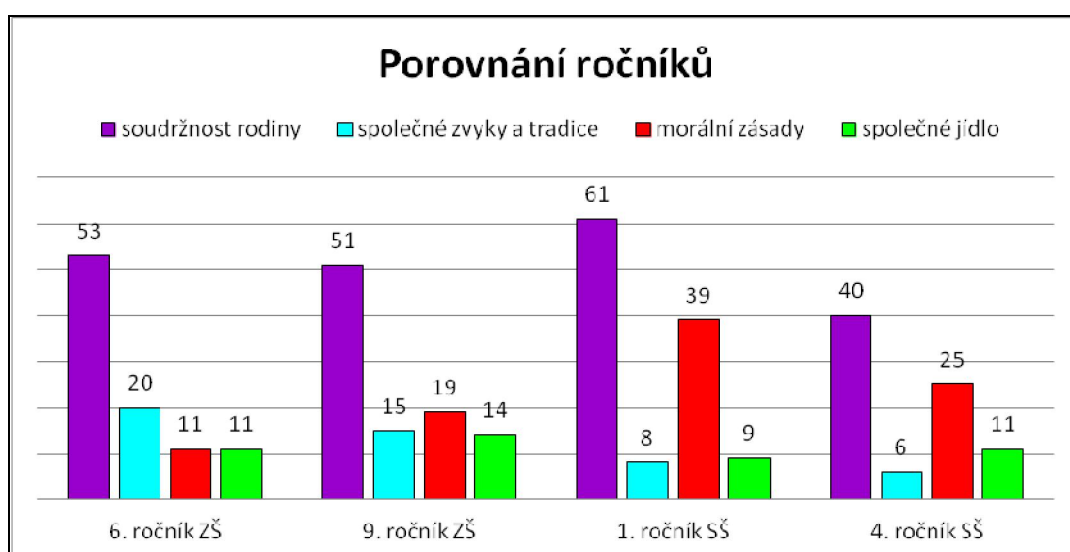
Graf č. 93 - Otázka 22: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 94 - Otázka 22: Výsledky 4. ročníku SŠ

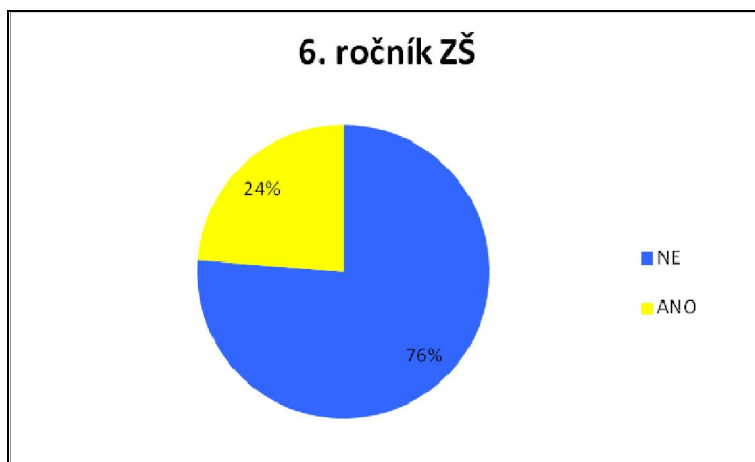

Graf č. 95 - Otázka 22: Celkové výsledky

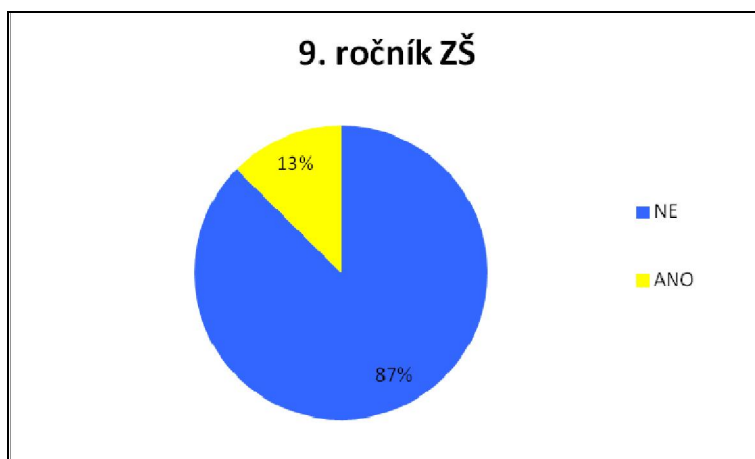

Graf č. 96 - Otázka 22: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

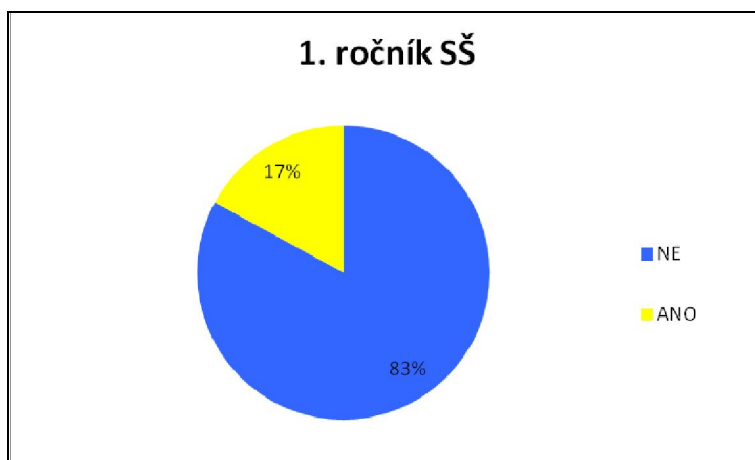
OTÁZKA č. 23: Máte ve Vaší rodině nějakou tradiční událost, kterou považujete pro Vás za „posvátnou“? (ANO/NE)

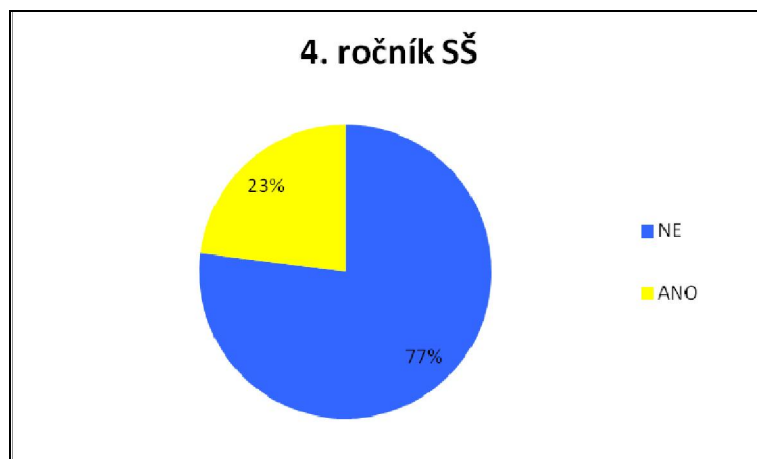
Graf č. 97 - Otázka 23: Výsledky 6. ročníku ZŠ

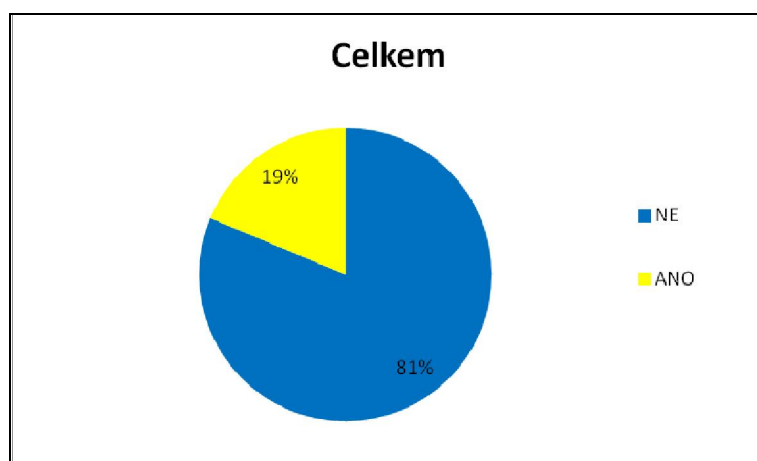
Graf č. 98 - Otázka 23: Výsledky 9. ročníku ZŠ

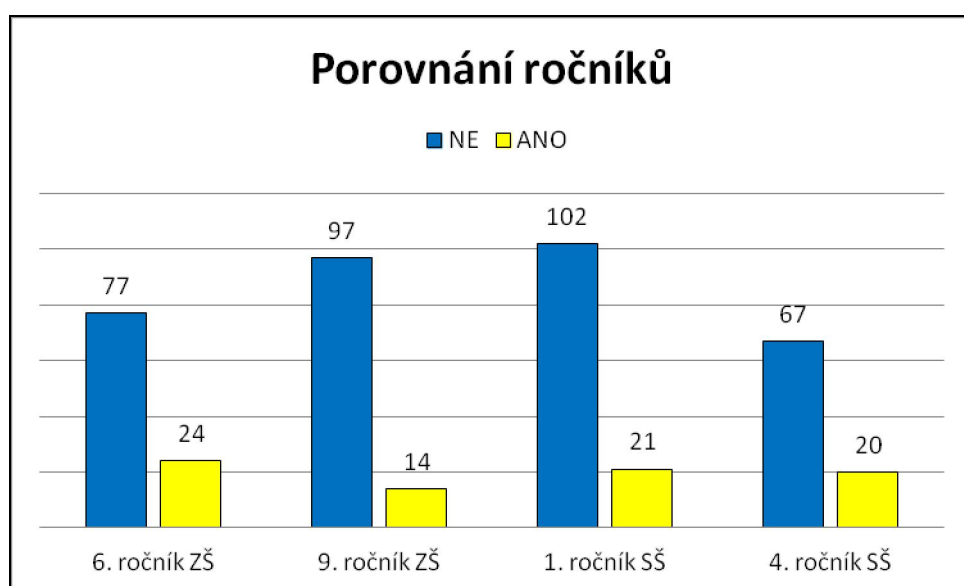
Graf č. 99 - Otázka 23: Výsledky 1. ročníku SŠ

Graf č. 100 - Otázka 23: Výsledky 4. ročníku SŠ

Graf č. 101 - Otázka 23: Celkové výsledky

Graf č. 102 - Otázka 23: Porovnání výsledků jednotlivých ročníků

PŘÍLOHA č. 4: ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU V TABULKÁCH

ŠESTÝ ROČNÍK ZŠ

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 7															
	45	13	49	9	30	28	40	10	6	0	2	46	8	4	58
společné jídlo	20	6	26	0	6	20	20	5	1	0	0	22	4	0	26
večerní rituály	7	3	9	1	7	3	7	3	0	0	0	6	4	0	10
hraní her	4	2	6	0	6	0	5	1	0	0	0	4	1	1	6
žádání	2	1	3	0	2	1	2	1	0	0	0	2	1	0	3
venčení mazlíčku	3	1	4	0	3	1	3	1	0	0	0	2	1	1	4
jiné	2	1	3	0	2	1	2	1	0	0	0	1	1	1	3
společné sledování TV	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
sezení u krbu															
OTÁZKA č. 8															
	32	13	42	3	20	25	34	7	3	0	1	36	6	3	45
společné jídlo	22	7	28	1	16	13	25	3	1	0	0	23	5	1	29
hraní her	12	7	18	1	6	13	17	1	0	0	1	15	3	1	19
večerní rituály	6	5	11	0	5	6	8	3	0	0	0	10	1	0	11
povídání si	4	2	6	0	0	6	4	1	1	0	0	5	1	0	6
venčení mazlíčků	5	0	4	1	4	1	5	0	0	0	0	4	1	0	5
žádání	3	0	2	1	2	1	0	3	0	0	0	1	2	0	3
společné vánoce	0	3	3	0	0	3	2	1	0	0	0	2	0	1	3
procházký	1	1	1	1	2	0	0	2	0	0	0	1	1	0	2
dobřívání svátků	0	2	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
společný sport	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	2	2
společné sledování TV	1	1	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	2
čtení	3	1	3	1	3	1	4	0	0	0	0	3	1	0	4
jiné	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
sezení u krbu	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
prohlížení starých rodinných fotek	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
nadělení oběd	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
pouštění draků?	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 8

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA		CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 9															
NE	58	15	64	9	46	27	56	12	3	0	2	59	9	5	73
ANO	17	11	27	1	8	20	19	6	3	0	0	20	7	1	28
jaký	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
náhrdelník	5	1	6	0	1	5	6	0	0	0	0	3	3	0	6
plyšák	3	2	5	0	3	2	2	1	2	0	0	4	1	0	5
řetízek s přívěskem	1	2	3	0	0	3	3	0	0	0	0	1	1	1	3
měsíční znamení	1	2	3	0	1	2	2	1	0	0	0	3	0	0	3
křížek	1	1	1	1	1	1	0	2	0	0	0	1	1	0	2
mince	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	2	0	0	2
různé	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
lapač snů	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
pírko	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
krystal, kámen	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
porcelánový slon	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
čtyřlístek	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
proč															
víra ve vyšší moc	3	4	6	1	1	6	5	2	0	0	0	4	2	1	7
pozůstalost po zemřelých	4	0	4	0	0	4	4	0	0	0	0	2	2	0	4
čítavá vazba	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	2
pocit klidu a bezpečí	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	2	0	0	2
vzpomínka	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 10 (4= nejvíce X 1=nejméně)															
narození	244	94	313	25	176	162	255	62	17	0	4	267	54	17	338
svatba	161	66	210	17	120	107	178	38	9	0	2	179	36	12	227
úmrtí	150	48	179	19	114	84	151	36	10	0	1	157	31	10	198
přechod	149	52	182	19	102	99	150	34	14	0	3	159	31	11	201
OTÁZKA č. 11															
koncert	2	0	1	1	2	0	2	0	0	0	0	2	0	0	2
státní svátek	3	1	3	1	3	1	2	1	0	0	1	3	1	0	4
oslava narozenin	20	7	25	2	12	15	18	4	5	0	0	18	6	3	27
Vánoce	56	18	68	6	38	36	58	13	2	0	1	60	11	3	74

Tabulka č. 9

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 12.															
Vánoce	69	26	86	9	49	46	73	18	3	0	1	76	14	5	95
Mikuláš	58	21	73	6	44	35	60	16	3	0	0	62	11	6	79
Velikonoce	63	26	82	7	47	42	69	16	4	0	0	70	13	6	89
Masopust	8	2	8	2	5	5	5	5	0	0	0	7	3	0	10
Valentýn	22	8	27	3	14	16	23	4	2	0	1	23	5	2	30
1. Máj	14	6	19	1	11	9	15	3	1	0	1	14	3	3	20
Dušičky	40	19	57	2	31	28	45	12	2	0	0	46	9	4	59
Státní svátky	4	3	7	0	2	5	7	0	0	0	0	4	2	1	7
žádné	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
jiné	16	2	13	5	9	9	10	0	6	0	2	16	1	1	18
židovské svátky	5	0	5	0	2	3	0	0	5	0	0	4	0	1	5
Nový lunární rok	4	0	0	4	3	1	2	0	0	0	2	3	1	0	4
den žen	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	3	0	0	3
den dětí	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
Silvestr	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	2	0	0	2
den matek	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Nový rok	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 13															
čas, kdy dostanu dárky	44	17	54	7	37	24	48	10	2	0	1	48	10	3	61
čas, kdy mohu své milé obdarovat	46	18	58	6	31	33	54	9	1	0	0	50	10	4	64
čas, kdy je rodina pohromadě	57	23	72	8	38	42	60	15	4	0	1	66	9	5	80
čas, kdy se dobře najím	12	5	17	0	10	7	15	2	0	0	0	13	2	2	17
čas, kdy se narodil Ježíš	12	6	15	3	13	5	11	7	0	0	0	12	6	0	18
něco jiného	7	2	9	0	5	4	8	0	1	0	0	7	1	1	9
sváteční atmosféra	2	2	4	0	2	2	4	0	0	0	0	2	1	1	4
neslavíme - nic	2	0	2	0	2	0	1	0	1	0	0	2	0	0	2
čas, kdy se nespěchá	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
prázdniny	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 10

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA		CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ			
												STÁLÁ	STŘÍDAVÁ		
OTÁZKA č.14															
liti olava	10	1	11	0	5	6	9	2	0	0	0	9	2	0	11
tradiční štědrovečerní večeře	60	25	79	6	43	42	66	14	4	0	1	67	13	5	85
házení bačkorou	4	1	4	1	2	3	3	2	0	0	0	3	2	0	5
zabalení stramečku	66	26	85	7	48	44	73	16	2	0	1	73	14	5	92
navštěva půlnocní mše	6	4	9	1	5	5	5	5	0	0	0	6	4	0	10
žádné	2	0	2	0	1	1	0	2	2	0	0	2	0	0	2
jiné	18	10	28	0	12	16	22	5	1	0	0	25	2	1	28
pouštění lodiček	5	4	9	0	2	7	6	2	1	0	0	8	0	1	9
rozkrájování jablka	7	2	9	0	3	6	8	1	0	0	0	8	1	0	9
procházka	3	0	3	0	3	0	3	0	0	0	0	2	1	0	3
zpívání koled	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
koukání na TV - pohádky	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
betlémské světlo	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
krmení zvířat v lese	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
vánoční divadlo	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
zdobení věnce	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
postít se	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č.15															
volno ve škole	28	10	35	3	22	16	31	4	1	0	2	26	7	5	38
koléda a pomlázka	16	7	19	4	23	0	20	3	0	0	0	20	2	1	23
dostat výprask	9	4	13	0	0	13	10	3	0	0	0	10	3	0	13
polevání vodou	3	1	4	0	0	4	4	0	0	0	0	3	1	0	4
hledání zajička	7	2	7	2	5	4	6	1	2	0	0	7	1	1	9
ukřizování a zmrtvýchvstání	11	3	11	3	7	7	8	6	0	0	0	11	2	1	14
neslavím - nic	3	0	3	0	1	2	1	0	2	0	0	3	0	0	3
OTÁZKA č.16															
neslavíme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
popřejeme si	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
popřejeme si, dárky	2	0	2	0	2	0	1	1	0	0	0	2	0	0	2
popřejeme si, dárky, dort	18	4	20	2	18	4	16	4	1	0	1	15	5	2	22
celá rodina, popřejeme si, dárky, dort	53	21	67	7	32	42	56	12	5	0	1	60	10	4	74
jinak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OTÁZKA č.17															
NE	20	5	19	6	13	12	16	4	4	0	1	21	3	1	25
ANO	55	21	72	4	41	35	59	14	2	0	1	58	13	5	76
na Dušičky	37	15	50	2	28	24	42	9	1	0	0	39	8	5	52
na Vánoce	16	6	21	1	6	16	16	5	0	0	1	18	4	0	22
i jindy	26	10	35	1	16	20	27	7	2	0	0	29	5	2	36
občas	3	2	4	1	2	3	4	1	0	0	0	3	2	0	5

Tabulka č. 11

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ	STŘÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 18															
NE	60	20	72	8	43	37	58	15	5	0	2	63	11	6	80
ANO	15	6	19	2	11	10	17	3	1	0	0	16	5	0	21
hřbitov	4	3	7	0	3	4	7	0	0	0	0	5	2	0	7
kostel	4	2	5	1	4	2	4	2	0	0	0	3	3	0	6
hrady	2	0	1	1	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
příroda	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
synagoga	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1
pomníky	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Říp	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 19															
místo, kde bydlíme	46	18	57	7	38	26	49	11	3	0	1	50	10	4	64
místo, kde je má rodina	55	18	67	6	36	37	54	15	4	0	0	62	9	2	73
místo, kde jsou mji přátelé	18	6	18	6	8	16	15	6	1	0	2	20	3	1	24
místo, kam se rád vracím	35	13	44	4	23	25	38	7	2	0	1	38	6	4	48
město, kde žiji	12	4	14	2	10	6	13	3	0	0	0	15	0	1	16
město, ze kterého pocházím	11	1	11	1	6	6	8	4	0	0	0	9	2	1	12
stát, kde žiji	5	2	7	0	5	2	4	2	1	0	0	6	1	0	7
stát, ze kterého pocházím	5	4	7	2	7	2	4	5	0	0	0	7	2	0	9
OTÁZKA č. 20 (nejvíce = 5 X nejméně = 1)															
lež	97	35	115	17	66	66	97	29	5	0	1	100	23	9	132
nevěra	160	54	199	15	112	102	164	36	12	0	2	167	33	14	214
vražda	337	125	422	40	244	218	358	80	19	0	5	364	74	24	462
krádež	202	83	260	25	155	130	226	45	11	0	3	223	47	15	285
blíživání druhým	210	77	264	23	147	140	221	49	13	0	4	229	45	13	287

Tabulka č. 12

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ	STŘÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 21															
bůh	9	3	11	1	5	7	10	2	0	0	0	11	1	0	12
kostel, chrám	8	0	7	1	7	1	7	1	0	0	0	8	0	0	8
Ježíš Kristus	3	3	4	2	4	2	2	4	0	0	0	4	2	0	6
vzácný, vzácnost	5	1	6	0	2	4	6	0	0	0	0	6	0	0	6
talisman	2	3	5	0	1	4	4	1	0	0	0	4	1	0	5
důležitost, důležitý	4	1	4	1	4	1	4	1	0	0	0	2	2	1	5
svatý	3	1	4	0	1	3	3	1	0	0	0	2	1	1	4
nadpřirozený	0	4	4	0	3	1	3	1	0	0	0	4	0	0	4
respekt	3	0	3	0	3	0	3	0	0	0	0	3	0	0	3
uctívat, uctívání	3	0	3	0	2	1	3	0	0	0	0	2	1	0	3
rodina	3	0	2	1	0	3	2	0	0	0	1	2	1	0	3
kráva	2	0	2	0	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	2
kříž	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	1	1	0	2
víra, věřící	0	2	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
jiné	12	4	13	3	10	6	13	1	2	0	0	11	2	3	16
náboženství	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
místo	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Vánoce	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
budova	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1
pomník	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
husa	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1
nedotknutelný	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
magický, kouzelný	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
domov	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společně	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
svátek	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
slunce	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
hvězdy	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
rodina	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
strom	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
příroda	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1

Tabulka č. 13

		ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
		PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MLŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
														STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 22																
soudržnost rodiny		37	16	50	3	23	30	39	12	2	0	0	47	5	1	53
společné zvyky a tradice		16	4	18	2	9	11	14	2	2	0	2	15	4	1	20
morální zásady		7	4	9	2	10	1	11	0	0	0	0	8	3	0	11
společné jídlo		10	1	8	3	9	2	7	3	1	0	0	5	2	4	11
OTÁZKA č. 23																
NE		54	23	69	8	41	36	58	12	5	0	2	62	11	4	77
ANO		21	3	22	2	13	11	17	6	1	0	0	17	5	2	24
narazeniny		4	2	6	0	3	3	4	2	0	0	0	2	2	2	6
Vánoce		5	0	4	1	3	2	3	2	0	0	0	3	2	0	5
rodinná setkání		1	1	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	2
společné procházky do lesa		1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společná dovolená		1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
nedělní oběd celé rodiny		1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
společné procházky		1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
23. 12. krmení zvířat v lese		1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
hostina (rauth)		1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1
CELKEM- ZŠ Meteorologická		14	0	10	4	9	5	11	2	0	0	1	10	4	0	14
CELKEM- ZŠ Jeremenkova		21	0	18	3	13	8	17	3	1	0	0	12	5	4	21
CELKEM- Přísudá		26	0	25	1	16	10	20	5	0	0	1	25	1	0	26
CELKEM- Rumburk		0	26	25	1	11	15	20	6	0	0	0	21	4	1	26
CELKEM- Žid. Gymnázium		14	0	13	1	5	9	7	2	5	0	0	11	2	1	14
CELKEM DĚTÍ V ROČNÍKU		75	26	91	10	54	47	75	18	6	0	2	79	16	6	101

DEVÁTÝ ROČNÍK ZŠ

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STŘÍDAVÁ	STÁLÁ	
OTÁZKA č. 7															
	52	15	60	7	23	44	49	11	5	0	2	50	14	3	67
společné jídlo	9	3	10	2	2	10	4	7	0	0	1	8	4	0	12
večerní rituály	8	1	8	1	4	5	7	1	0	0	1	8	0	1	9
hraní her	18	4	18	4	12	10	19	3	0	0	0	14	7	1	22
žádání	6	0	6	0	1	5	5	1	0	0	0	5	1	0	6
venčení mazlíčku	6	1	5	2	1	6	4	1	1	0	1	5	1	1	7
jiné	3	1	4	0	1	3	2	1	0	0	1	4	0	0	4
společné sledování TV	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
modlitby	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
modlení se	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1
povídání si	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
OTÁZKA č. 8															
	40	12	47	5	19	33	39	10	3	0	0	41	9	2	52
společné jídlo	14	4	13	5	9	9	16	1	1	0	0	12	5	1	18
žádání	12	4	14	2	5	11	14	1	1	0	0	13	2	1	16
hraní her	11	5	14	2	2	14	11	5	0	0	0	12	4	0	16
povídání si	8	0	7	1	2	6	4	2	2	0	0	6	2	0	8
večerní rituály	6	0	6	0	3	3	6	0	0	0	0	5	0	1	6
dodržování svátků	1	2	3	0	0	3	1	2	0	0	0	3	0	0	3
společné výlety	2	1	3	0	0	3	2	1	0	0	0	3	0	0	3
setkání s širší rodinou	0	2	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	2
chazení do kostela	2	0	2	0	0	2	0	1	0	0	1	2	0	0	2
všechny	2	2	4	0	0	4	2	2	0	0	0	2	1	1	4
jiné	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
venčení mazlíčků	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
oslava narozenin s rodinou	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
trávení volného času společně	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
společné vánoce	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1

Tabulka č. 15

ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM
PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STRÍDAVÁ	STÁLÁ
OTÁZKA č. 9													
NE	62	15	67	10	30	47	64	8	3	0	52	21	4
ANO	26	8	31	3	13	21	19	11	3	0	29	3	2
jaký													
různé	4	1	4	1	1	4	3	0	1	0	4	0	1
řetězek s přívěskem	3	2	5	0	1	4	3	1	1	0	3	1	1
kámen	4	1	5	0	3	2	4	1	0	0	4	1	0
křížek	1	1	1	1	1	1	0	2	0	0	1	1	0
prstýnek	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
náhrdelník	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
náramek	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0
přívěsek na klíče	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0
plyšák	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
měšiční znamení	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0
kámen z Jeruzaléma	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
čtyřlístek	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0
lapač snů	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0
kamarádi a rodina	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0
proč													
víra ve vyšší moc	4	2	5	1	3	3	3	3	0	0	5	1	0
citová vazba	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	1	1	0
pocit jistoty a bezpečí	1	1	2	0	0	2	0	2	0	0	2	0	0
vzpomínka na zemřelé	1	1	2	0	0	2	0	1	1	0	2	0	0
část mého já	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
OTÁZKA č. 10 (4= nejvíce X 1=nejméně)													
narození	323	82	356	49	139	266	310	65	19	0	291	90	24
svatba	167	53	192	28	91	129	167	39	9	0	167	42	11
úmrtí	181	38	196	23	74	145	169	36	10	4	150	60	9
přechod	211	57	228	40	106	162	206	40	12	10	194	58	16
OTÁZKA č. 11													
koncert	5	0	3	2	2	3	2	0	2	0	3	1	1
státní svátek	3	0	1	2	1	2	0	0	0	0	3	0	0
oslava narození	26	3	28	1	11	18	22	3	3	1	18	9	2
Vánoce	58	20	69	9	27	51	61	15	1	1	60	15	3
													78

Tabulka č. 16

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STŘÍDAVÁ	STÁLÁ	
OTÁZKA č. 12.															
Vánoce	85	23	95	13	41	67	84	19	3	0	2	79	24	5	108
Mikuláš	63	15	75	3	30	48	64	12	1	0	1	60	15	3	78
Velikonoce	68	22	83	7	35	55	71	17	1	0	1	72	16	2	90
Masopust	5	2	7	0	2	5	5	2	0	0	0	7	0	0	7
Valentýn	19	9	25	3	7	21	16	9	2	0	1	21	6	1	28
1. Máj	11	5	15	1	7	9	9	7	0	0	0	12	2	2	16
Dušičky	49	14	61	2	21	42	47	15	0	0	1	49	12	2	63
Státní svátky	6	1	7	0	3	4	5	1	0	0	1	5	2	0	7
žádné	2	0	1	1	1	1	1	0	0	0	1	2	0	0	2
jiné	14	6	17	3	3	17	13	2	4	0	1	16	3	1	20
židovské	7	0	6	1	1	6	3	0	4	0	0	6	0	1	7
MDŽ	2	2	3	1	0	4	2	2	0	0	0	3	1	0	4
Halloween	2	1	3	0	2	1	3	0	0	0	0	2	1	0	3
den matek	0	2	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
Nový lunární rok	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Silvestr	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
den dětí	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
děkuvzdání	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
OTÁZKA č. 13															
čas, kdy dostanu dárky	51	10	51	10	25	36	50	5	3	0	3	43	13	5	61
čas, kdy mohu své milé obdarovat	44	13	49	8	21	36	44	10	0	0	3	42	11	4	57
čas, kdy je rodina pohromadě	67	20	80	7	31	56	64	19	2	0	2	68	16	3	87
čas, kdy se dobře najím	31	11	37	5	13	29	36	3	3	0	0	29	10	3	42
čas, kdy se narodil Ježíš	17	3	16	4	5	15	7	12	0	0	1	14	5	1	20
něco jiného	10	0	9	1	4	6	10	0	0	0	0	7	3	0	10
volno ze školy	5	0	5	0	3	2	5	0	0	0	0	4	1	0	5
sváteční atmosféra	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	2
čas klidu a odpočinku	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0	2
být s rodinou, bavit se	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 17

ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ	STÁLÁ	
OTÁZKA č. 14														
lití olava														
tradiční štědrovečerní večeře														
házení bačkarou														
zdobení stromčku														
navštěva půlnoční mše														
žádné														
jiné														
pečení cukroví														
navštěva příbuzných														
procházka														
zpívání koled														
pouštění lodiček														
františek, purpura, prskavky														
šupiny pod talířem														
krmení zvířat														
rozkrajování jablka														
sledování pohádek v TV														
zdobení věnce														
postít se														
OTÁZKA č. 15														
volno ve škole														
koleda a pomlázka														
dostat výprask														
polévání vodou														
hledání zajička														
ukřizování a zmrtvýchvstání														
neslavíme - nic														
malování vajec														
liaro														
OTÁZKA č. 16														
neslavíme														
popřejeme si														
popřejeme si, dárky														
popřejeme si, dárky, dort														
celá rodina, popřejeme si, dárky, dort														
jinak														
oslava v restauraci nebo cukrárně														

Tabulka č. 18

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STŘÍDAVÁ		STÁLÁ
OTÁZKA č. 17															
NE	20	9	22	7	16	13	26	1	1	0	1	19	10	0	29
ANO	68	14	76	6	27	55	57	18	5	0	2	62	14	6	82
na Dušičky	47	12	55	4	18	41	42	14	1	0	2	45	11	3	59
na Vánoce	20	7	24	3	6	21	17	8	1	0	1	21	5	1	27
i jindy	18	6	21	3	5	19	17	6	1	0	0	17	4	3	24
občas	16	1	16	1	9	8	13	0	3	0	1	14	2	1	17
OTÁZKA č. 18															
NE	67	20	76	11	35	52	73	11	1	0	2	62	22	3	87
ANO	21	3	22	2	8	16	10	8	5	0	1	19	2	3	24
kostel	9	2	10	1	4	7	4	7	0	0	0	10	0	1	11
synagoga	5	0	3	2	1	4	1	0	4	0	0	3	0	2	5
hřbitov	4	0	4	0	0	4	1	3	0	0	0	4	0	0	4
Jeruzalém	2	0	2	0	0	2	0	0	1	0	1	2	0	0	2
Říp	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
Hostýn	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
příroda	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 19															
místo, kde bydlíme	63	15	71	7	34	44	62	13	2	0	1	60	16	2	78
místo, kde je má rodina	58	18	68	8	22	54	59	15	0	0	2	58	15	3	76
místo, kde jsou mí přátelé	21	8	25	4	8	21	18	8	1	0	2	23	5	1	29
místo, kam se rád vracím	29	8	30	7	10	27	24	9	3	0	1	28	8	1	37
město, kde žiji	23	2	23	2	10	15	22	1	2	0	0	20	4	1	25
město, ze kterého pocházím	8	4	10	2	4	8	6	3	1	0	2	9	3	0	12
stát, kde žiji	11	3	14	0	7	7	11	3	0	0	0	11	2	1	14
stát, ze kterého pocházím	10	2	9	3	6	6	10	1	0	0	1	10	1	1	12
OTÁZKA č. 20 (nejvíce = 5 X nejméně = 1)															
lež	116	27	127	16	59	84	112	21	7	0	3	104	33	6	143
nevěra	217	68	252	33	116	169	216	50	11	0	8	207	63	15	285
vražda	422	113	469	66	198	337	405	92	25	0	13	392	114	29	535
krádež	260	57	271	46	124	193	235	53	17	0	12	229	70	18	317
ubližování druhým	295	80	326	49	130	245	282	69	15	0	9	260	93	22	375

Tabulka č. 19

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ		
												STRÍDÁVÁ	STALÁ	
OTÁZKA č. 21														
kostel, chrám	15	5	19	1	6	14	14	6	0	0	0	18	1	20
bůh	5	3	6	2	3	5	8	0	0	0	0	8	0	8
Ježíš Kristus	4	0	3	1	2	2	3	1	0	0	0	1	3	4
nedotknutelný	4	0	4	0	1	3	3	1	0	0	0	1	2	4
náboženství	3	1	2	2	1	3	4	0	0	0	0	3	1	4
rodina	2	1	3	0	1	2	0	3	0	0	0	1	2	3
strom	3	0	3	0	2	1	3	0	0	0	0	2	0	3
místo	0	2	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	2
kráva	0	2	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	2
důležitost	2	0	1	1	2	0	1	0	0	0	1	2	0	2
magický, nadpřirozený	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	0	2
bible	1	1	2	0	0	2	1	1	0	0	0	1	1	2
grál	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	2	0	2
příroda	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	2
svazek	2	0	2	0	0	2	1	1	0	0	0	0	2	2
hřbitov	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	2
jiné	18	4	19	3	8	14	14	4	2	0	2	18	3	22
někdo svatý	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
rituál	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
pomník	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
uctívat, uctívání	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
kultura	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
duchovní	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
kříž	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
artefakt	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1
kámen	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
já	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
důvěra	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1
událost	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
ovlivňování	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
anděl	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1
věci, co dodržujeme	1	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1
ibis (pták)	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
prase	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
můj dům	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
křesťanský	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1
pozlacený	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
křest	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
ticho	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1

Tabulka č. 20

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STŘÍDAVÁ		STÁLÁ
OTÁZKA č. 22															
isoudržnost rodiny	43	8	47	4	19	32	38	11	1	0	1	41	10	0	51
společné zvyky a tradice	9	6	12	3	5	10	12	2	0	0	1	13	1	1	15
morální zásady	14	5	18	1	3	16	11	5	3	0	0	8	7	4	19
společné jídlo	11	3	9	5	7	7	11	1	1	0	1	8	5	1	14
OTÁZKA č. 23															
NE	77	20	84	13	40	57	76	15	4	0	2	71	21	5	97
ANO	11	3	14	0	3	11	7	4	2	0	1	10	3	1	14
narozeniny	1	2	3	0	1	2	1	2	0	0	0	3	0	0	3
Vánoce	0	2	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	2
rodinná setkání	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
společné večere	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
den adoptování bratra	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
rodinná tajná hra	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
zvyky země původu	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
u stolu a vyprávění si o prožitém dni	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1
chanuka	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1
šabat	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
večery	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
CELKEM - ZŠ Meteorologická	23	0	18	5	12	11	16	5	0	0	2	15	7	1	23
CELKEM - ZŠ Jeremenkova	20	0	19	1	7	13	17	2	1	0	0	14	3	3	20
CELKEM - Písnická	32	0	29	3	17	15	27	4	1	0	0	25	6	1	32
CELKEM - Rumburk	0	23	19	4	6	17	17	6	0	0	0	19	4	0	23
CELKEM - Žid. Gymnázium	13	0	13	0	1	12	6	2	4	0	1	8	4	1	13
CELKEM DÍTÍ V ROČNÍKU	88	23	98	13	43	68	83	19	6	0	3	81	24	6	111

Tabulka č. 21

PRVNÍ ROČNÍK SŠ

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA		CELKEM		
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ		NEÚPLNÁ STÁLÁ STŘÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 7															
společné jídlo	54	19	66	7	38	35	56	11	5	0	1	52	20	1	73
večerní rituály	12	3	14	1	4	11	11	3	0	0	1	5	9	1	15
hraní her	3	1	4	0	2	2	3	1	0	0	0	3	1	0	4
žádné	18	6	23	1	15	9	21	2	0	0	1	19	5	0	24
venčení mazlíčku	5	1	6	0	2	4	5	1	0	0	0	4	2	0	6
jiné	8	1	8	1	3	6	5	3	1	0	0	5	4	0	9
společné sledování TV	2	1	2	1	1	2	1	1	1	0	0	1	2	0	3
procházky	2	0	2	0	0	2	0	2	0	0	0	1	1	0	2
sport	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
jízda na koni	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
nedělní oběd	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společná káva na balkoně	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
OTÁZKA č. 8															
společné jídlo	44	13	51	6	25	32	46	6	3	0	2	42	15	0	57
žádný	5	10	13	2	9	6	14	1	0	0	0	9	6	0	15
hraní her	9	3	12	0	6	6	11	1	0	0	0	9	3	0	12
večerní rituály	6	0	5	1	2	4	4	0	1	0	1	1	5	0	6
povídání si	5	1	6	0	1	5	3	2	1	0	0	3	2	1	6
venčení mazlíků	3	1	4	0	1	3	4	0	0	0	0	3	1	0	4
trávit společně volný čas	4	0	4	0	1	3	4	0	0	0	0	3	1	0	4
dodržování svátků	4	0	4	0	1	3	3	1	0	0	0	2	2	0	4
čtení si	2	1	3	0	2	1	2	1	0	0	0	1	2	0	3
společné výlety	3	0	3	0	0	3	1	1	1	0	0	1	2	0	3
společné vánoce	2	1	3	0	0	3	3	0	0	0	0	3	0	0	3
vyprávění příběhů	2	0	2	0	2	0	1	1	0	0	0	1	1	0	2
jiné	7	2	8	1	3	6	5	2	1	0	1	6	3	0	9
společné víkendy	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společný sport	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
židovské svátky	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
chození do kostela	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společné sledování TV	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
kulturní zážitky	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
chození do restaurace	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
společná dovolená	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
čínské hůlky	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1

Tabulka č. 22

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STÁLÁ	
OTÁZKA č. 9														
NE	68	24	86	6	48	44	75	11	5	0	1	64	25	92
ANO	26	5	27	4	16	15	24	5	0	0	2	21	10	31
jaký														
různé	4	1	4	1	2	3	3	1	0	0	1	3	2	5
řetězek s přívěskem	2	0	1	1	0	2	1	0	0	0	1	1	1	2
náramek	3	0	2	1	3	0	3	0	0	0	0	3	0	3
medailon	2	0	2	0	0	2	1	1	0	0	0	1	1	2
křížek	1	1	2	0	2	0	0	2	0	0	0	1	1	2
přívěsek na klíče	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	2
kapesní nožík	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
tužka, propiska	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1
talisman z cest	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
čtyřlístek	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
kamínek	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1
proč														
citová vazba	3	0	3	0	1	2	2	1	0	0	0	2	1	3
vzpomínka na místo, dobu	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	1	2	3
víra ve vyšší moc	2	1	2	1	1	2	1	1	0	0	1	2	1	3
pocit jistoty a sebevědomí	2	1	3	0	2	1	2	1	0	0	0	2	1	3
část mého já	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	1
vzpomínka na rodinu	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1
OTÁZKA č. 10 (4= nejvíce X 1=nejméně)														
narození	321	97	383	35	206	212	339	49	19	0	11	290	117	418
svatba	186	62	229	19	141	107	192	44	7	0	5	183	61	248
úmrtí	210	69	259	20	137	142	232	25	14	0	8	185	86	279
přechod	186	63	223	26	128	121	201	32	10	0	6	166	76	249
OTÁZKA č. 11														
koncert	3	3	6	0	5	1	4	1	0	0	1	5	1	6
státní svátek	1	1	2	0	1	1	1	0	1	0	0	1	1	2
oslava narozenin	24	5	21	8	12	17	22	4	1	0	2	21	8	29
Vánoce	64	20	82	2	44	40	69	12	3	0	0	57	24	84

Tabulka č. 23

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ	STŘÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 12.															
Vánoce	92	28	110	10	64	56	96	16	5	0	3	84	33	3	120
Mikuláš	59	15	72	2	40	34	61	10	1	0	2	50	22	2	74
Velikonoce	77	18	90	5	50	45	77	14	2	0	2	66	27	2	95
Masopust	4	0	3	1	2	2	2	1	0	0	1	4	0	0	4
Valentýn	19	6	23	2	11	14	23	1	0	0	1	18	7	0	25
1. Máj	22	5	27	0	12	15	23	4	0	0	0	21	5	1	27
Dušičky	43	15	57	1	28	30	48	8	0	0	2	37	19	2	58
Státní svátky	7	1	6	2	4	4	4	2	1	0	1	6	2	0	8
žadné	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	2
jiné	4	1	2	3	2	3	3	1	0	0	1	3	2	0	5
židovské svátky	6	0	6	0	3	3	1	0	5	0	0	1	5	0	6
vietnamské svátky	0	2	1	1	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
den matek	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	2
lunární nový rok	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Halloween	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
mdž	0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
den země	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
ramadán	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1
OTÁZKA č. 13															
čas, kdy dostanu dárky	45	14	53	6	37	22	52	5	1	0	1	45	13	1	59
čas, kdy mohu své milé obdarovat	40	11	47	4	25	26	47	3	0	0	1	37	13	1	51
čas, kdy je rodina pohromadě	81	22	97	6	57	46	86	12	5	0	0	74	26	3	103
čas, kdy se dobře najím	35	17	47	5	28	24	39	8	2	0	3	39	13	0	52
čas, kdy se narodil Ježíš	14	4	15	3	7	11	6	11	0	0	1	13	5	0	18
něco jiného	8	3	9	2	2	9	7	2	1	0	1	6	5	0	11
sváteční atmosféra	3	0	3	0	1	2	1	1	1	0	0	0	3	0	3
čas odpočinku	2	1	2	1	1	2	2	1	0	0	0	3	0	0	3
prázdniny	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
neslavím - nic	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	2
čas chaosu a zmatku	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1

Tabulka č. 24

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	NEÚPLNÁ			
												ÚPLNÁ	STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 14															
lití olova	8	0	8	0	1	7	5	3	0	0	0	4	4	0	8
tradiční štědrovečerní večeře	80	25	99	6	55	50	85	13	4	0	3	73	30	2	105
házení bačkrou	4	0	4	0	0	4	4	0	0	0	0	3	1	0	4
zdobení stromčku	90	25	108	7	61	54	92	15	5	0	3	81	32	2	115
návštěva půlnoční mše	10	0	10	0	4	6	5	4	1	0	0	4	6	0	10
žádné	3	3	4	2	2	4	6	0	0	0	0	3	2	1	6
jiné	5	1	6	0	3	3	4	0	1	0	1	4	2	0	6
krájení jablka	3	3	6	0	2	4	5	0	1	0	0	4	2	0	6
zpívání koled	3	1	4	0	0	4	3	1	0	0	0	3	1	0	4
procházka	3	0	3	0	0	3	2	1	0	0	0	2	1	0	3
pouštění lodítek	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	1	2	0	3
poslít se	2	0	2	0	0	2	1	1	0	0	0	1	1	0	2
návštěva příbuzných	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
návštěva hřbitova	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
betlémské světlo	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
volání Ježíška	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
společné pečení cukroví	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
sledování TV	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 15															
volno ve škole	57	19	68	8	42	34	66	5	3	0	2	56	19	1	76
koleda a pomlázka	11	3	13	1	14	0	12	0	1	0	1	13	1	0	14
dostat výprask	7	3	10	0	0	10	9	1	0	0	0	4	5	1	10
polévání vodou	1	1	2	0	0	2	2	0	0	0	0	0	2	0	2
hledání zajička	3	1	4	0	0	4	3	1	0	0	0	2	2	0	4
ukřizování a zmrtvýchvstání	10	2	11	1	5	7	4	8	0	0	0	7	4	1	12
nestavím - nic	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	0	2	0	2
OTÁZKA č. 16															
nestavíme	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
popřejeme si	3	0	3	0	1	2	2	1	0	0	0	2	1	0	3
popřejeme si, dárky	5	1	5	1	5	1	5	1	0	0	0	3	3	0	6
popřejeme si, dárky, dort	18	10	25	3	14	14	23	4	0	0	1	17	11	0	28
celá rodina, popřejeme si, dárky, dort	62	15	73	4	40	37	63	8	5	0	1	56	18	3	77
jinak	3	1	3	1	1	3	2	1	0	0	1	2	2	0	4
zapojíme	2	1	2	1	2	1	3	0	0	0	0	3	0	0	3
dohromady rodina i přátelé	2	0	1	1	0	2	1	0	0	0	1	1	1	0	2
rodinná oslava v restauraci	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
podle toho či narozeníiny	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 25

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA		CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 17															
NE	28	11	34	5	21	18	34	5	0	0	0	29	10	0	39
ANO	66	18	79	5	43	41	65	11	5	0	3	56	25	3	84
na Dušičky	39	11	49	1	21	29	41	6	1	0	2	30	18	2	50
na Vánoce	21	4	25	0	10	15	19	4	1	0	1	19	5	1	25
i jindy	29	9	37	1	21	17	26	7	4	0	1	24	14	0	38
občas	5	3	5	3	4	4	6	1	1	0	0	6	2	0	8
OTÁZKA č. 18															
NE	77	25	94	8	54	48	86	10	4	0	2	72	27	3	102
ANO	17	4	19	2	10	11	13	6	1	0	1	13	8	0	21
kostel	8	1	9	0	3	6	4	5	0	0	0	5	4	0	9
hřbitov	2	2	4	0	3	1	3	1	0	0	0	1	3	0	4
Říp	2	0	2	0	2	0	1	1	0	0	0	1	1	0	2
domov	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
synagoga	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
galerie	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
příroda	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1
OTÁZKA č. 19															
místo, kde bydlíme	67	19	81	5	50	36	70	11	4	0	1	66	20	0	86
místo, kde je má rodina	63	20	74	9	46	37	67	11	4	0	1	57	23	3	83
místo, kde jsou mi přátelé	16	9	22	3	12	13	21	3	1	0	0	19	5	1	25
místo, kam se rád vracím	38	15	48	5	24	29	42	6	3	0	2	35	17	1	53
město, kde žiji	16	7	21	2	11	12	22	1	0	0	0	15	8	0	23
město, ze kterého pocházím	14	2	13	3	8	8	9	5	1	0	1	9	7	0	16
stát, kde žiji	6	2	8	0	5	3	6	2	0	0	0	4	4	0	8
stát, ze kterého pocházím	8	1	7	2	5	4	7	0	1	0	1	5	4	0	9
OTÁZKA č. 20 (nejvíce = 5 X nejméně = 1)															
lež	128	41	150	19	86	83	131	22	11	0	5	115	52	2	169
nevěra	243	94	314	23	168	169	266	51	13	0	7	237	95	5	337
vražda	430	135	516	49	287	278	451	75	24	0	15	396	159	10	565
krádež	243	83	301	25	175	151	263	41	13	0	9	230	90	6	326
ubližování druhým	288	94	348	34	196	186	307	52	14	0	9	265	110	7	382

Tabulka č. 26

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
												STÁLÁ	STRÍDAVÁ		
OTÁZKA č. 20															
	9	5	14	0	9	5	10	3	1	0	0	7	7	0	14
kostel, chrám	5	3	8	0	4	4	8	0	0	0	0	8	0	0	8
místo	4	2	6	0	2	4	6	0	0	0	0	1	4	1	6
úcta, uctívání	4	1	5	0	2	3	2	3	0	0	0	3	2	0	5
svátost, svatý, svatyně	4	0	4	0	0	4	3	1	0	0	0	3	1	0	4
jméno	4	0	4	0	2	2	3	0	1	0	0	3	1	0	4
Ježíš Kristus	4	0	4	0	1	3	4	0	0	0	0	1	3	0	4
důležitost	4	0	4	0	1	3	4	0	0	0	0	1	3	0	4
duležitost	4	0	4	0	4	0	3	1	0	0	0	4	0	0	4
sport	2	1	3	0	0	3	0	2	1	0	0	1	2	0	3
bůh	3	0	2	1	2	1	2	1	0	0	0	3	0	0	3
duchovní, duch	1	2	3	0	3	0	3	0	0	0	0	2	0	1	3
nedotknutelný	2	1	3	0	0	3	2	1	0	0	0	3	0	0	3
čistota	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
vzácný	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
kříž	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
já	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
pomník	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0	2
příroda	1	1	2	0	2	0	1	1	0	0	0	1	1	0	2
relikvie	1	1	2	0	2	0	2	0	0	0	0	2	0	0	2
jiné:	14	5	17	2	7	12	14	1	2	0	2	13	6	0	19
papež	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Říp	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
magie	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
archaismus	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
oltář	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	1
život	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
spojení, svazek	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
synagoga	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1
kněz, mnich	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
sakrální texty	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
jídlo	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
mraky, nebe	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Vánoce	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
domov	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
víra	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1
náboženství	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
Izrael	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
Indie	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
rodina	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 27

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 21															
	51	10	57	4	32	29	48	10	2	0	1	43	15	3	61
soudržnost rodiny	7	1	7	1	2	6	5	1	1	0	1	3	5	0	8
společné zvyky a tradice	26	13	36	3	21	18	33	3	2	0	1	28	11	0	39
morální zásady	7	2	7	2	6	3	9	0	0	0	0	7	2	0	9
společné jídlo															
OTÁZKA č. 23															
NE	79	23	94	8	55	47	82	13	5	0	2	70	29	3	102
ANO	15	6	19	2	9	12	17	3	0	0	1	15	6	0	21
Vánoce	5	2	7	0	2	5	5	2	0	0	0	5	2	0	7
narozeniny	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	2	0	0	2
společná dovolená	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0	2
výlety	2	0	1	1	1	1	1	0	0	0	1	2	0	0	2
oběd u babičky	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společný sport	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společná rodinná setkání	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
čtení bible	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
CELKEM - SOUSOS	32	0	31	1	16	16	30	1	0	0	1	22	8	2	32
CELKEM - Písnická	46	0	41	5	29	17	37	7	0	0	2	34	11	1	46
CELKEM - Rumburk	0	29	26	3	13	16	25	4	0	0	0	22	7	0	29
CELKEM - Žid. Gymnázium	16	0	15	1	6	10	7	4	5	0	0	7	9	0	16
CELKEM DĚTÍ V ROČNÍKU	94	29	113	10	64	59	99	16	5	0	3	85	35	3	123

Tabulka č. 28

ČTVRTÝ ROČNÍK SŠ

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA		CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA Č. 7															
společné jídlo	38	14	43	9	24	28	38	8	4	0	2	42	9	1	52
večerní rituály	9	2	11	0	4	7	8	1	2	0	0	9	2	0	11
hraní her	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	1	1	0	2
žádání	20	6	26	0	15	11	22	1	0	0	3	13	13	0	26
venčení mazičku	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	3	0	0	3
jiné	3	0	3	0	1	2	2	1	0	0	0	3	0	0	3
společné koukání na TV	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
procházky	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA Č. 8															
společné jídlo	27	15	36	6	20	22	32	6	3	0	1	29	12	1	42
večerní rituály	10	6	14	2	3	13	10	3	2	0	1	13	2	1	16
hraní her	6	3	9	0	5	4	8	1	0	0	0	7	1	1	9
společné výlety	6	1	7	0	3	4	3	3	1	0	0	6	1	0	7
žádný	6	0	6	0	4	2	4	0	0	0	2	2	4	0	6
dodržování svátků	5	0	5	0	2	3	3	1	1	0	0	3	2	0	5
trávit společně volný čas	4	1	5	0	2	3	5	0	0	0	0	5	0	0	5
společné vánoce	4	0	4	0	3	1	4	0	0	0	0	3	1	0	4
společné víkendy	3	0	3	0	0	3	2	1	0	0	0	2	1	0	3
povídání si	0	3	3	0	1	2	3	0	0	0	0	2	1	0	3
venčení mazičků	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2
uctívání předků	0	2	0	2	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
rodinná setkání	1	1	1	1	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
společná dovolená	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	2
společné sledování TV	0	2	2	0	2	0	2	0	0	0	0	1	1	0	2
jiné	3	0	3	0	0	3	1	1	1	0	0	2	1	0	3
šabat	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
chození do kostela	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
nedělní oběd	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1

Tabulka č. 29

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA		CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STRÍDÁVÁ
OTÁZKA č. 9															
NE	40	18	50	8	25	33	46	6	3	0	3	40	17	1	58
ANO	25	4	28	1	17	12	21	3	3	0	2	23	6	0	29
jaký															
různé	4	0	4	0	3	1	4	0	0	0	0	4	0	0	4
řetězec s přívěskem	2	1	2	1	2	1	1	1	0	0	1	2	1	0	3
kamínek	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0	2
náramek	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	1	1	0	2
obrázek	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	1
památka z cest	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
mince	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
čtyřlístek	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
křížek	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
přívěsek na klíče	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
znak skupiny - triad	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
prstýnec	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
proč															
citová vazba	6	0	6	0	1	5	4	1	0	0	1	4	2	0	6
pocit jistoty a sebevědomí	4	1	5	0	4	1	4	0	0	0	1	4	1	0	5
víra ve vyšší moc	3	0	3	0	2	1	2	0	1	0	0	3	0	0	3
motivace	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	1	1	0	2
část mého já	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
vzpomínka na místo, dobu	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	1
symbolický význam	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 10 (4= nejvíce X 1=nejméně)															
narození	229	74	275	28	146	157	230	34	22	0	17	216	83	4	303
svatba	129	50	154	25	87	92	134	20	11	0	14	135	43	1	179
úmrtí	130	42	154	18	79	93	128	22	15	0	7	121	48	3	172
přechod	126	55	162	19	88	93	144	13	12	0	12	133	46	2	181
OTÁZKA č. 11															
koncert	4	1	5	0	5	0	5	0	0	0	0	3	2	0	5
státní svátek	2	4	3	3	4	2	5	0	1	0	0	6	0	0	6
oslava narozenin	12	2	12	2	7	7	10	1	2	0	1	10	4	0	14
Vánoce	49	15	60	4	28	36	49	8	3	0	4	46	17	1	64

Tabulka č. 30

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 12.															
Vánoce	63	22	77	8	41	44	65	9	6	0	5	62	22	1	85
Mikuláš	45	8	52	1	24	29	41	5	4	0	3	38	15	0	53
Velikonoce	51	13	61	3	32	32	48	9	4	0	3	46	18	0	64
Masopust	6	1	7	0	2	5	4	2	1	0	0	7	0	0	7
Valentýn	12	6	15	3	12	6	13	1	2	0	2	13	5	0	18
1. Máj	21	3	24	0	13	11	18	2	2	0	2	16	8	0	24
Dušičky	38	8	45	1	20	26	35	6	2	0	3	32	14	0	46
Státní svátky	5	2	7	0	5	2	6	1	0	0	0	6	1	0	7
žádné	2	0	1	1	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0	2
jiné	16	9	16	9	5	20	13	4	6	0	2	21	4	0	25
lunární nový rok	1	6	1	6	2	5	6	0	0	0	1	7	0	0	7
židovské svátky	7	0	7	0	1	6	1	0	6	0	0	5	2	0	7
Nový rok	2	2	2	2	1	3	4	0	0	0	0	4	0	0	4
pravoslavné	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
den matek	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
sv. Martin - lampiónový průvod	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
jiné křesťanské svátky	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
posvícení	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
den dětí	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
Silvestr	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 13															
čas, kdy dostanu dárky	23	11	32	2	17	17	32	0	2	0	0	23	10	1	34
čas, kdy mohu své milé obdarovat	24	16	36	4	21	19	30	8	2	0	0	31	8	1	40
čas, kdy je rodina pohromadě	52	19	64	7	31	40	53	8	5	0	5	53	17	1	71
čas, kdy se dobře najím	30	3	31	2	16	17	28	2	2	0	1	23	10	0	33
čas, kdy se narodil Ježíš	10	3	11	2	5	8	2	8	1	0	2	9	4	0	13
něco jiného	8	2	10	0	7	3	10	0	0	0	0	5	5	0	10
čas odpočinku	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	2	1	0	3
prázdniny	3	0	3	0	3	0	3	0	0	0	0	2	1	0	3
čas přetvářek	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0	2
sváteční atmosféra	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
nic zvláštního	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1

Tabulka č. 31

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ	STRÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 14															
litolova	3	0	3	0	2	1	2	0	1	0	0	3	0	0	3
tradiční středověční večeře	55	19	69	5	34	40	57	9	4	0	4	54	19	1	74
házení bačkorou	3	0	3	0	1	2	1	1	1	0	0	3	0	0	3
zabíjení stromčku	55	21	69	7	37	39	59	9	4	0	4	55	21	0	76
návštěva půlnoční mše	10	4	13	1	9	5	7	5	1	0	1	11	3	0	14
žádání	3	0	2	1	1	2	2	0	1	0	0	2	1	0	3
jiné	10	8	17	1	4	14	14	2	1	0	1	15	3	0	18
krájení jablka	3	3	6	0	0	6	5	1	0	0	0	6	0	0	6
šupina pod talířem	1	3	4	0	1	3	4	0	0	0	0	4	0	0	4
procházkou	3	0	3	0	2	1	2	0	1	0	0	3	0	0	3
zpívání koled	0	2	2	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0	0	2
pravoslavné zvyky	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1
návštěva příbuzných	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
prskavky, františek, purpura	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 15															
volno ve škole	36	13	42	7	22	27	43	0	4	0	2	35	13	1	49
koleda a pomlázka	6	5	11	0	10	1	11	0	0	0	0	7	4	0	11
dostat výprask	6	0	6	0	0	6	5	1	0	0	0	6	0	0	6
polévání vodou	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
hledání zajička	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
ukřizování a zmrtvýchvstání	14	4	16	2	7	11	5	8	2	0	3	13	5	0	18
nic	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
OTÁZKA č. 16															
neslavíme	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
popřejeme si	3	1	4	0	1	3	4	0	0	0	0	3	1	0	4
popřejeme si, dárky	7	1	8	0	5	3	7	0	0	0	1	4	4	0	8
popřejeme si, dárky, dort	14	3	13	4	8	9	13	0	3	0	1	12	5	0	17
celá rodina, popřejeme si, dárky, dort	37	17	49	5	26	28	41	8	2	0	3	40	13	1	54
jinak	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
společná večeře v restauraci	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 17															
NE	21	9	28	2	15	15	25	0	3	0	2	20	9	1	30
ANO	44	13	50	7	27	30	42	9	3	0	3	43	14	0	57
na Dušičky	23	8	30	1	13	18	21	8	1	0	1	24	7	0	31
na Vánoce	11	6	16	1	6	11	10	5	1	0	1	13	4	0	17
i jindy	18	5	22	1	11	12	16	5	1	0	1	19	4	0	23
občas	9	3	7	5	8	4	10	0	0	0	2	8	4	0	12

Tabulka č. 32

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ	STRÍDAVÁ	
OTÁZKA č. 18															
NE	53	20	65	8	37	36	63	4	2	0	4	51	21	1	73
ANO	12	2	13	1	5	9	4	5	4	0	1	12	2	0	14
kostel, chrám	5	2	6	1	1	6	1	5	0	0	1	6	1	0	7
Jeruzalém	3	0	3	0	1	2	0	0	3	0	0	2	1	0	3
hřbitov	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	0	2
příroda	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	2	0	0	2
synagoga	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
OTÁZKA č. 19															
místo, kde bydlíme	47	14	56	5	31	30	48	6	5	0	2	47	14	0	61
místo, kde je má rodina	33	14	41	6	15	32	32	8	5	0	2	38	8	1	47
místo, kde jsou mí přátelé	18	6	21	3	13	11	18	3	2	0	1	17	6	1	24
místo, kam se rád vracím	28	13	36	5	18	23	29	7	2	0	3	30	10	1	41
město, kde žiji	13	4	16	1	7	10	14	2	1	0	0	10	7	0	17
město, ze kterého pocházím	9	1	10	0	4	6	9	0	1	0	0	7	3	0	10
stát, kde žiji	7	2	8	1	5	4	7	0	1	0	1	7	2	0	9
stát, ze kterého pocházím	7	4	9	2	5	6	10	0	0	0	1	8	3	0	11
OTÁZKA č. 20 (nejvíce = 5 X nejméně = 1)															
lež	145	35	165	15	102	78	146	16	12	0	6	119	60	1	180
vražda	304	105	366	43	192	217	315	43	27	0	24	297	107	5	409
ubližování druhým	194	73	236	31	123	144	200	32	20	0	15	191	73	3	267
nevěra	186	67	228	25	132	121	195	25	17	0	16	179	70	4	253
krádež	171	49	200	20	113	107	175	19	12	0	14	152	66	2	220

Tabulka č. 33

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ					RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘEŠŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ			
													STÁLÁ	STŘÍDAVÁ		
OTÁZKA č. 21																
kostel, chrám svátost, svatý, svatyně, svatozář místo nedotknutelný kříž bůh rodina důležitý, významný ticho, klid vzácný, výjimečný náboženství biblie Ježíš Kristus život úcta, uctívání jiné korán biskup, kněz církev světlo, svíčka obřad relikvie pomník, mohyla magie, kouzlo chráněný duchovní, duch, duše sport příroda spojení, svazek kámen mudrců čas předmět mrtvý člověk	6	2	8	0	6	2	8	0	0	0	0	5	3	0	8	
	6	0	5	1	3	3	5	0	0	0	1	4	2	0	6	
	4	0	3	1	2	2	2	1	1	0	0	2	2	0	4	
	2	2	4	0	2	2	2	2	0	0	0	3	0	1	4	
	2	2	4	0	0	4	4	0	0	0	0	4	0	0	4	
	2	1	2	1	2	1	1	1	1	0	0	3	0	0	3	
	3	0	3	0	2	1	3	0	0	0	0	3	0	0	3	
	2	1	3	0	2	1	3	0	0	0	0	1	2	0	3	
	2	1	3	0	0	3	2	0	1	0	0	0	0	3	0	3
	2	1	3	0	2	1	1	1	1	0	0	2	1	0	0	3
	1	2	3	0	2	1	3	0	0	0	0	2	1	0	0	3
	2	0	2	0	2	1	1	1	0	0	0	1	1	0	0	2
	2	0	2	0	2	1	1	0	1	0	0	2	0	0	0	2
	0	2	1	1	0	2	1	1	0	0	1	2	0	0	0	2
	12	5	15	2	8	9	15	1	1	0	0	15	2	0	0	17
	1	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1
	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
	0	1	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	
1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	
1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	
1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	
0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	
1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	
1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	
1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	
0	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	
0	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	
0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	

Tabulka č. 34

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ		
													STÁLÁ		STRÍDAVÁ
OTÁZKA č. 22															
soudržnost rodiny	29	11	36	4	19	21	32	5	2	0	1	33	6	1	40
společné zvyky a tradice	5	1	6	0	3	3	5	1	0	0	0	4	2	0	6
morální zásady	17	8	21	4	13	12	16	3	2	0	4	17	8	0	25
společné jídlo	10	1	10	1	4	7	9	1	1	0	0	8	3	0	11
OTÁZKA č. 23															
NE	51	16	61	6	35	32	54	6	3	0	4	48	18	1	67
ANO	14	6	17	3	7	13	13	3	3	0	1	15	5	0	20
uctívání předků	0	4	1	3	0	4	3	0	0	0	1	4	0	0	4
rodinná setkání	2	1	3	0	1	2	3	0	0	0	0	3	0	0	3
Vánoce	2	0	2	0	1	1	1	1	0	0	0	0	2	0	2
narozeniny	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	1	1	0	2
Velikonoce	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1
chození do kostela	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1
nedělní oběd	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1
šabat	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1
návštěva fotbalového utkání	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1
CELKEM - SOUSOS	19	0	19	0	11	8	17	0	1	0	1	11	8	0	19
CELKEM - Písnická	38	0	35	3	21	17	32	3	0	0	3	29	9	0	38
CELKEM - Rumburk	0	22	16	6	10	12	18	3	0	0	1	18	3	1	22
CELKEM - Žid. Gymnázium	8	0	8	0	0	8	0	3	5	0	0	5	3	0	8
CELKEM DĚTÍ V ROČNÍKU	65	22	78	9	42	45	67	9	6	0	5	63	23	1	87

Tabulka č. 35

CELKOVÉ VÝSLEDKY

		ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ	
		PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STÁLÁ						STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 7																				
společné jídlo		189	61	218	32	115	135	183	40	20	0	7	190	51	9	250	58	67	73	52
večerní rituály		50	14	61	3	16	48	43	16	3	0	2	44	19	1	64	26	12	15	11
hraní her		20	5	23	2	14	11	18	5	1	0	1	18	6	1	25	10	9	4	2
žádání		60	18	73	5	48	30	67	7	0	0	4	50	26	2	78	6	22	24	26
venčení mazlíčku		15	3	18	0	6	12	15	3	0	0	0	14	4	0	18	3	6	6	3
jiné		20	3	20	3	8	15	14	6	2	0	1	15	6	2	23	4	7	9	3
OTÁZKA č. 8																				
společné jídlo		143	53	176	20	84	112	151	29	12	0	4	148	42	6	196	57	52	57	42
hraní her		49	17	63	3	32	34	58	6	2	0	0	52	11	3	66	29	16	12	9
večerní rituály		36	13	44	5	13	36	35	6	5	0	3	35	12	2	49	19	8	6	16
žádání		30	14	36	8	26	18	39	2	1	0	2	27	16	1	44	5	18	15	6
povídání si		22	14	34	2	9	27	25	10	1	0	0	27	8	1	36	11	16	6	3
dodržování svátků		16	1	16	1	8	9	12	4	1	0	0	11	5	1	17	2	6	4	5
společné výlety		10	3	13	0	3	10	5	6	2	0	0	10	3	0	13	0	3	3	7
venčení mazlíčků		8	5	13	0	2	11	10	2	1	0	0	11	2	0	13	6	1	4	2
společné vánice		10	1	10	1	5	6	8	3	0	0	0	7	3	1	11	3	1	3	4
trávit společně volný čas		8	1	9	0	3	6	9	0	0	0	0	8	1	0	9	0	1	4	5
čtení si		3	2	5	0	2	3	3	2	0	0	0	3	2	0	5	2	0	3	0
rodinná setkání		3	2	4	1	0	5	4	1	0	0	0	5	0	0	5	0	3	0	2
společné koukání na TV		2	3	5	0	4	1	4	1	0	0	0	2	1	2	5	2	0	1	2
společné víkendy		4	0	4	0	0	4	3	1	0	0	0	3	1	0	4	0	0	1	3
společná dovolená		3	0	3	0	1	2	2	1	0	0	0	2	1	0	3	0	0	1	2

Tabulka č. 36

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ	
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ						
													STÁLÁ						STŘÍDAVÁ
OTÁZKA č. 9																			
NE	228	72	267	33	149	151	241	37	14	0	8	215	72	13	300	77	92	58	
ANO	94	28	113	9	54	68	83	25	9	0	5	93	26	3	122	34	31	29	
OTÁZKA č. 10 (4= nejvíce X 1=nejméně)																			
narození	1117	347	1327	137	667	797	1134	210	77	0	43	1064	344	56	1464	405	418	303	
svatba	643	231	785	89	439	435	671	141	36	0	26	664	182	28	874	220	248	179	
úmrtí	671	197	788	80	404	464	680	119	49	0	20	613	225	30	868	198	279	172	
přechod	672		795	104	424	475	701	119	48	0	31	652	211	36	672	268	249	181	
OTÁZKA č. 11																			
koncert	14	4	15	3	14	4	13	1	2	0	2	13	4	1	18	2	5	5	
státní svátek	9	6	9	6	9	6	8	1	2	0	4	13	2	0	15	3	2	6	
oslava narozenin	82	17	86	13	42	57	72	12	11	0	4	67	27	5	99	29	29	14	
Vánoce	227	73	279	21	137	163	237	48	9	0	6	223	67	10	300	74	84	64	
OTÁZKA č. 12.																			
Vánoce	309	99	368	40	195	213	318	62	17	0	11	301	93	14	408	108	120	85	
Mikuláš	225	59	272	12	138	146	226	43	9	0	6	210	63	11	284	78	74	53	
Veľikonoce	259	79	316	22	164	174	265	56	11	0	6	254	74	10	338	89	90	64	
Masopust	23	5	25	3	11	17	16	10	1	0	1	25	3	0	28	10	7	7	
Valentýn	72	29	90	11	44	57	75	15	6	0	5	75	23	3	101	30	28	18	
1. Máj	68	19	85	2	43	44	65	16	3	0	3	63	18	6	87	20	16	24	
Duřičky	170	56	220	6	100	126	175	41	4	0	6	164	54	8	226	59	63	46	
Státní svátky	22	7	27	2	14	15	22	4	1	0	2	21	7	1	29	7	7	7	
žádné	6	1	5	2	2	5	5	0	1	0	1	5	2	0	7	1	2	2	
jiné	50	18	48	20	19	49	39	7	16	0	6	56	10	2	68	18	20	25	
židovské svátky	25	0	24	1	7	18	5	0	20	0	0	16	7	2	25				
lunární nový rok	7	6	1	12	6	7	10	0	0	0	3	12	1	0	13				
máří	4	4	6	2	1	7	5	3	0	0	0	6	2	0	8				
den matek	3	3	6	0	2	4	4	2	0	0	0	4	2	0	6				
Nový rok	3	2	2	3	2	3	5	0	0	0	0	5	0	0	5				
Silvestr	4	0	4	0	2	2	2	0	1	0	1	4	0	0	4				
den dětí	3	1	4	0	0	4	3	1	0	0	0	3	1	0	4				
Halloween	3	1	4	0	2	2	4	0	0	0	0	2	2	0	4				
vietnamské svátky	0	2	1	1	1	1	2	0	0	0	0	2	0	0	2				

Tabulka č. 37

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STÁLÁ					
OTÁZKA č. 13																		
čas, kdy dostanu dárky	163	52	190	25	116	99	182	20	8	0	5	159	46	215	61	61	59	34
čas, kdy mohu své milé obdarovat	154	58	190	22	98	114	175	30	3	0	4	160	42	212	64	57	51	40
čas, kdy je rodina pohromadě	257	84	313	28	157	184	263	54	16	0	8	261	68	341	80	87	103	71
čas, kdy se dobře nalím	108	36	132	12	67	77	118	15	7	0	4	104	35	144	17	42	52	33
čas, kdy se naraďil Ježíš	53	16	57	12	30	39	26	38	1	0	4	48	20	69	18	20	18	13
něco jiného	33	7	37	3	18	22	35	2	2	0	1	25	14	40	9	10	11	10
prázdniny	10	1	11	0	7	4	11	0	0	0	0	9	2	0				
čas klidu a odpočinku	8	2	9	1	3	7	9	1	0	0	0	8	2	0				
sváteční atmosféra	7	3	10	0	4	6	8	1	1	0	0	3	6	1				
neslavíme - nic	4	1	5	0	3	2	4	0	1	0	0	3	2	0				
čas přetvářek	2	0	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0				
OTÁZKA č. 14																		
lití olova	31	2	33	0	13	20	24	7	1	0	1	26	7	33	11	11	8	3
tradiční štědravečerní večeře	271	89	334	26	167	193	283	53	14	0	10	263	84	360	85	96	105	74
hazení hořarou	12	3	14	1	5	10	9	5	1	0	0	12	3	15	5	3	4	3
zlobení strannečku	290	91	350	31	182	199	298	59	14	0	10	281	87	381	92	98	115	76
návštěva půlnoční mše	32	12	41	3	20	24	20	20	2	0	2	30	14	44	10	10	10	14
žďáně	10	4	10	4	6	8	9	0	5	0	0	9	4	14	2	3	6	3
líně	47	27	73	1	26	48	57	11	3	0	3	60	13	74	28	22	6	18
krájení jablka	14	8	22	0	5	17	19	2	1	0	0	19	3	0				
pouštění lodíček	9	5	14	0	4	10	11	2	1	0	0	10	3	1				
procháčka	11	0	11	0	6	5	8	2	1	0	0	4	7	0				
zpěvní kolea	6	3	9	0	2	7	6	2	0	0	1	8	1	0				
šupina pod talířem	3	3	6	0	2	4	5	1	0	0	0	5	1	0				
návštěva příbuzných	4	1	5	0	3	2	5	0	0	0	0	5	0	0				
společné pečení cukroví	1	4	5	0	0	5	4	0	0	0	1	4	1	0				
poslít se	3	1	4	0	1	3	1	3	0	0	0	2	2	0				
sledování TV	1	2	3	0	2	1	3	0	0	0	0	3	0	0				
prskavky, františek, purpura	2	1	3	0	0	3	2	1	0	0	0	3	0	0				
betlémské světlo	2	0	2	0	1	1	1	0	1	0	0	1	1	0				
krmení zvířat v lese	0	2	2	0	0	2	2	0	0	0	0	2	0	0				
OTÁZKA č. 15																		
volno ve škole	162	54	188	28	110	106	187	12	10	0	7	153	53	216	38	53	76	49
kolela a pomlázka	44	16	54	6	59	1	53	5	1	0	1	50	8	60	23	12	14	11
dostát výprask	28	11	38	1	0	39	30	9	0	0	0	28	10	39	13	10	10	6
pořádání vodou	9	4	12	1	0	13	11	1	1	0	0	6	5	2				
hledání zájčka	17	5	19	3	7	15	17	2	2	0	1	16	5	1				
ukřizování a smrtvýchvstání	46	11	51	6	21	36	19	32	3	0	3	40	15	2				
nic	7	0	7	0	4	3	3	0	4	0	0	4	3	0				

Tabulka č. 38

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ						RODINA			CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPINÁ	NEÚPLNÁ							
													STÁLÁ	STRÍDÁVÁ						
OTÁZKA č. 16																				
neslavíme																				
popřejeme si																				
popřejeme si, dárky																				
popřejeme si, dárky, dort																				
celá rodina, popřejeme si, dárky,																				
dort																				
jinak																				
OTÁZKA č. 17																				
NE																				
ANO																				
na Dušičky																				
na Vánoce																				
jindy																				
občas																				
OTÁZKA č. 18																				
NE																				
ANO																				
kostel, chrám																				
Jeruzalém																				
hřbitov																				
příroda																				
Říp																				
synagoga																				
OTÁZKA č. 19																				
místo, kde bydlíme																				
místo, kde je má rodina																				
místo, kde jsou mi přátelé																				
místo, kam se rád vracím																				
město, kde žiji																				
město, ze kterého pocházím																				
stát, kde žiji																				
stát, ze kterého pocházím																				
OTÁZKA č. 20 (nejvíce = 5X nejméně = 1)																				
lež																				
nevěra																				
vražda																				
krádež																				
ubližování druhým																				

Tabulka č. 39

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NABOŽENSTVÍ			JINÉ	RODINA		CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	ÚPLNÁ	NEÚPLNÁ STÁLÁ					
OTÁZKA č. 20																	
kostel, chrám	29	9	37	1	28	10	33	4	1	0	25	13	38	8	20	14	8
bůh	18	8	22	4	10	16	19	5	2	0	23	3	26	9	8	3	3
Ježíš Kristus	18	8	22	4	10	16	19	5	2	0	23	3	0	26	6	4	2
svátost, svatý, svatyně, svatozář	14	2	15	1	7	9	11	4	0	0	10	5	1	16	4	1	6
místo	10	5	13	2	7	8	12	2	1	0	13	2	0	15	2	8	4
důležitý, významný	12	2	12	2	9	5	12	1	0	0	6	7	1	14	5	2	4
nedotknutelný	7	5	12	0	7	5	9	3	0	0	7	2	3	12	1	4	3
úcta, uctívání	7	5	11	1	4	8	11	0	0	0	6	5	1	12	3	6	2
vzácný, výjimečný	9	2	11	0	5	6	9	1	1	0	10	1	0	11	6	0	2
rodina	8	2	9	1	3	7	6	3	0	0	7	3	0	10	3	1	3
kříž	7	2	9	0	4	5	9	0	0	0	8	1	0	9	2	1	4
náboženství	5	4	7	2	4	5	9	0	0	0	7	2	0	9	1	4	1
nadpřirozený	4	4	8	0	4	4	6	1	0	0	7	0	1	8	5	2	0
příroda	4	2	6	0	2	4	5	1	0	0	4	1	1	6	1	2	1
talisman	2	3	5	0	1	4	4	1	0	0	4	1	0	5	0	0	0
duchovní, duch	5	0	5	0	5	0	4	1	0	0	4	1	0	5	0	1	1
sport	4	1	3	2	2	3	3	2	0	0	5	0	0	5	0	4	1
pomník	5	0	4	1	2	3	5	0	0	0	2	2	1	5	1	2	1
úcho, kld	3	1	4	0	0	4	2	0	1	0	1	3	0	4	0	0	3
bible	3	1	4	0	1	3	2	2	0	0	2	2	0	4	0	2	0
kráva	2	2	4	0	1	3	2	2	0	0	4	0	0	4	2	0	0
střem	4	0	4	0	3	1	4	0	0	0	2	1	1	4	1	3	0
jméno	4	0	4	0	0	4	3	1	0	0	3	1	0	4	0	4	0
žvat	3	0	3	0	1	2	1	1	0	0	3	0	0	3	0	0	1
respekt	3	0	3	0	3	0	3	0	0	0	3	0	0	3	3	0	0
svazek	2	1	3	0	1	2	2	1	0	0	1	2	0	3	0	2	1
čistota	2	1	3	0	0	3	2	1	0	0	3	0	0	3	0	3	0
já	2	1	3	0	2	1	3	0	0	0	2	1	0	3	0	2	0
relikvie	2	1	3	0	2	1	2	1	0	0	3	0	0	3	0	1	2
vra, věřící	0	2	2	0	1	1	2	0	0	0	2	0	0	2	2	0	0
grál	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	2	0	2	0
hrbitov	2	0	2	0	0	2	2	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0

Tabulka č. 40

	ŠKOLA		NÁRODNOST		POHLAVÍ		NÁBOŽENSTVÍ				RODINA			CELKEM	6. ročník ZŠ	9. ročník ZŠ	1. ročník SŠ	4. ročník SŠ
	PRAHA	MIMO	ČESKÁ	JINÁ	MUŽ	ŽENA	ATEISTA	KŘESŤANSKÉ	ŽIDOVSKÉ	ISLÁMSKÉ	JINÉ	ÚPÍNÁ	STÁLÁ					
OTÁZKA č. 21																		
	160	45	190	15	93	112	157	38	7	0	3	164	36	5	205	53	51	61
soudržnost rodiny	37	12	43	6	19	30	36	6	3	0	4	35	12	2	49	20	15	8
společné zájmy a tradice	64	30	84	10	47	47	71	11	7	0	5	61	29	4	94	11	19	39
morální zásady	38	7	34	11	26	19	36	5	3	0	1	28	12	5	45	11	14	9
společné jídlo																		
OTÁZKA č. 23																		
NE	261	82	308	35	171	172	270	46	17	0	10	251	79	13	343	77	97	102
ANO	61	18	72	7	32	47	54	16	6	0	3	57	19	3	79	24	14	21
uctívání předků	0	4	1	3	0	4	3	0	0	0	1	4	0	0	4			
rodinná setkání	5	3	8	0	2	6	7	1	0	0	0	7	1	0	8			
Vánoce	12	4	15	1	6	10	10	6	0	0	0	10	6	0	16			
narozeniny	9	4	13	0	6	7	7	5	1	0	0	8	3	2	13			
společná dovolená	1	1	2	0	1	1	2	0	0	0	0	1	1	0	2			
výlety	2	0	1	1	1	1	1	0	0	0	1	2	0	0	2			
CELKEM - SOUSOS	51	0	50	1	27	24	47	1	1	0	2	33	16	2	51			32
CELKEM - ZŠ Jeremenkova	41	0	37	4	20	21	34	5	2	0	0	26	8	7	41	21	20	
CELKEM - ZŠ Meteorologická	37	0	28	9	21	16	27	7	0	0	3	25	11	1	37	14	23	
CELKEM - Písnická	142	0	130	12	83	59	116	19	1	0	6	113	27	2	142	26	32	46
CELKEM - Rumburk	0	100	86	14	40	60	80	19	0	0	1	80	18	2	100	26	23	29
CELKEM - Žid. Gymnázium	51	0	49	2	12	39	20	11	19	0	1	31	18	2	51	14	13	16
CELKEM DÍTÍ V ROČNÍKU	322	100	380	42	203	219	324	62	23	0	13	308	98	16	422	101	111	123

Tabulka č. 41